

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ**

**Ш.УӘЛИХАНОВ атындағы
КӨКШЕТАУ МЕМЛЕКЕТТІК УНИВЕРСИТЕТІ**

**Шоқан Уәлихановтың 185 жылдығына арналған
«ШОҚАН ОҚУЛАРЫ - 24» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

**МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«ШОҚАН ОҚУЛАРЫ - 24»,
посвящённой 185-летию Шокана Уалиханова**

**MATERIALS
of the International practical science conference
«SHOQAN OQULARY - 24»,
dedicated to the 185th anniversary of Shokan Ualikhanov**

Том 3

Кокшетау, 2020

УДК 94 (574) (063)
ББК 63.3 (5 Каз.)
III 77

Шоқан Уәлихановтың 185 жылдығына арналған «Шоқан оқулары - 24» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары жинағы, Қазақстан, Көкшетау, 2020. Т.3.

Сборник материалов международной научно-практической конференции «Шоқан оқулары - 24», посвящённой 185-летию Шокана Уалиханова, Казахстан, Кокшетау, 2020. Т.3.

Materials of the International practical science conference «SHOQAN OQULARY - 24», dedicated to the 185th anniversary of Shokan Ualikhanov, Kazakhstan. Kokshetau, 2020. T.3.

ISBN 978-601-261-460-2
Т.3.-2020
ISBN 978-601-261-463-3(3)

Бұл басылымға 2020 жылдың 15 мамыр күні өткен Шоқан Уәлихановтың 185 жылдығына арналған «ШОҚАН ОҚУЛАРЫ - 24» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары енген. Жинақ ғылыми қызметкерлерге, ЖОО оқытушыларына, PhD докторанттарға, магистранттарға арналған әр түрлі ғылым салаларындағы өзекті мәселелерді қамтиды.

В настоящее издание вошли материалы международной научно-практической конференции «ШОҚАН ОҚУЛАРЫ - 24», посвящённой 185-летию Шокана Уалиханова, проходившей 15 мая 2020 года. Они отражают проблемы различных отраслей науки, рассчитанные на широкий круг работников, преподавателей ВУЗов, PhD докторантов и магистрантов.

УДК
ББК

СЕКЦИЯЛАР:

«Шоқантану»
«Тарих, дінтану және этнология»
«Философия, саясаттану және әлеуметтану»
«Жалпы педагогика»
«Педагогикалық кадрларды даярлау жүйесін жаңғырту»
«Психология»
«Филология»
«Өнертану»

СЕКЦИИ:

«Шокановедение»
«История, религиоведение и этнология»
«Философия, политология и социология»
«Общая педагогика»
«Модернизация системы подготовки педагогических кадров»
«Психология»
«Филология»
«Искусствоведение»

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Сырлыбаев М.К. - Ш.Уәлиханов атындағы КМУ ректоры, э.ғ.к.
Жакупова А.Д. - ҒЖ және ХБ проректоры, ф.ғ.д., профессор
Абуев К.К. - т.ғ.д., профессор
Бексейтова А.Т. – Тарих, заңтану, өнер және спорт факультетінің деканы, т.ғ.к., доцент
Шалабай Б.Ш. - ф.ғ.д., профессор
Жахина Б.Б. - п.ғ.д., ак.профессор
Анищенко О.А. - ф.ғ.д., профессор
Навий Л. - Педагогика, психология және әлеуметтік жұмыс кафедрасының меңгерушісі, п.ғ.к., доцент
Кожабаева Л.Ж. - Бейнелеу өнері, сызу және дизайн кафедрасының меңгерушісі, аға оқытушы
Макенова Л.Ш. - БРБ жетекшісі

ISBN 978-601-261-460-2
ISBN 978-601-261-463-3(3)

© Ш.Уәлиханов атындағы
Көкшетау мемлекеттік университеті, 2020

«ТАРИХ, ДІНТАНУ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ» секциясы
Секция «ИСТОРИЯ, РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ И ЭТНОЛОГИЯ»

**МИГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В 20-30-Е ГОДЫ XX
ВЕКА СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД В КАЗАХСТАНЕ**

Жангалиев Н.У., магистрант, Базаров К.Т., к.и.н., доцент
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
kanat.bazarov.1957@mail.ru

Октябрьская революция победила, но власть, которую большевики взяли в свои руки, оказалась крайне непрочной. Перед большевиками стояла первоочередная задача, укрепить свое влияние в социалистическом обществе, поскольку прошлое не соответствовало новой большевистской программе. Так, новая власть перешла к модели социализма. Чем сложнее проблемы, тем разнообразнее действия. Поистине, поражает нас глубинной авантюры действия новой власти.

Нелегкие последствия командно-административной системы общества испытывает Казахстан. Задания, поставленные правительством советской власти, оказался не из легких, им предстояло разрешить вековые мечтания русского крестьянства, это вопрос земельный.

Таким образом, большевики должны были в ближайшее время снять эту проблему. Преобразования вершились с невиданным энтузиазмом, искореняя практически все, что ассоциировалось с обликом старой России.

Итак, советскому государству для разрешения земельного вопроса, требовалось, включить в план проведения миграционной и переселенческой политики. Для снятия напряженности с землей, правительством было решено заселить малонаселенные районы с целью комплексного использования всего природного богатства. В первую очередь для решения этой проблемы необходимо было начать с переселения крестьян из европейской части страны. Общеизвестно, что такое заявление прозвучало еще в первом законодательном акте советской власти. В нем содержались элементы аграрной программы следующего характера: «В случае нехватки необходимых ресурсов земли всему местному населению одна часть населения будет переселена. Ответственность за организацию переселения, расходы, обеспечение необходимыми вещами и т.п. должно взять на себя государство» [1, С. 26].

Таким образом, переселение крестьян с европейской части страны, это, стало быть, для Казахстана сельскохозяйственную колонизацию. Вот почему, на наш взгляд, необходимо, анализируя ход исторического процесса в 30-е г. XX века, спокойно задавать самим себя вопрос, что ожидало Казахстан, если в 1930 годах история пошла бы по другому пути.

История Казахстана, как составная часть советской истории вобрала в себя все те тенденции и закономерности, которые были характерны для прошлого больших и малых народов.

События тех лет отражены в письменных и архивных документах. Достаточно взглянуть на историю вспомнить, как проходил процесс переселения народов в КААСР. Миграция на территорию Казахстана началась позже. Границы Казахстана для переселения были закрыты и отложены до окончательного землеустройства коренного казахского населения вплоть до 1929 г. Поэтому миграция населения в Казахстан носила пока неорганизованный, стихийный характер, практически без участия государства. Правительству для переселенческих мероприятий нужны были средства, однако финансовое положение страны не позволяло оказывать материальную поддержку в переселении крестьян.

Итак, экономическая ситуация страны требовала у КАССР срочно принять необходимые документы для решения вопроса проведения и организации переселенческой работы. Так заседание Бюро Казкрайкома ВКП (б) от 13 февраля 1929 г. одобрило, в угоду партийной – классовой идеологии. Так, уже через месяц, точнее в апреле 1929 г., решения VII съезда Советов дал ход организованному переселению населения в Казахстан. Из чего следует понять, что границы были открыты для переселения крестьян в край [2, С.42]. Так по решению центральных органов в крае был образован Переселенческое управление, которая финансировался Всесоюзным Переселенческим комитетом при Центральном исполнительном комитете СССР через наркомат земледелия РСФСР.

Казахстану была уготовлена особая роль приема переселенцев из европейской части страны. Широкие оперативные переселенческие работы начались в Казахстане 1929-1930 гг. [3, С.23].

Так, в этот период по плановому переселению в Казахстан были определен ориентировочные цифры. В Казахстан должно было прибыть 6 тыс. переселенцев в 1930 г. и 43 тыс. в 1931 г., из Украины и России [4, С.25].

Как видим, через плановое переселение должны были полностью решиться не только и экономические, но политические проблемы. Важно отметить, что колониальный и советский период истории Казахстана имеют одну общую черту. Здесь уместно было бы вспомнить о действии центральных органов СССР - вели себя подобно агрессору подобно завоевателям в чужой стране, пренебрегая особенностями основ традиционного казахского общества и нарушение хода естественно исторического развития национального государства, по принципу «разделяй и властвуй».

Казахстан не был местом, куда только ссылали. В 1931 г., например, политика принудительного перевода кочевников к оседлости, раскулачивание привели массовым откочевкам коренного населения, а большевистские эксперименты поставили казахский народ перед дилеммой быть или не быть. Точное количество откочевавшего в этот период за пределы Казахстана, к

сожалению, установить невозможно. Однако, в гораздо большей степени республика принимала, чем отдавала свое население в другие регионы.

В качестве иллюстрации используем исследование ученых занимавшимися проблемами миграционного процесса, о массовой трагедии 30-х г. Итак, за 1930–1931 гг. выселено в Казахстан в кулацкую ссылку 8092 семей с Нижней Волги, 11477 семей со Средней Волги, 10544 семьи из Центрально-Черноземной области, 2972 семьи из Московской области. [5, С.25].

Следует отметить, что количество спецпереселенцев высланных в Казахстан «кулацкую ссылку» изменялось, и довольно значительно каждый год. [6, С.41]. Отсюда следует отметить, что территория Казахстана была определена сталинским режимом в качестве места «кулацкой ссылки» для многих и многих сотен тысяч крестьян из других районов страны.

Качественно новая полоса началась в предвоенные годы. Центральное место, естественно занимало экономика. Оно обусловлено рядом объективных факторов. Во-первых, с экономической точки зрения депортация этносов, являлось закономерным процессом, так как советская власть предприняла попытку заполнить нехватку трудовых ресурсов в промышленно осваиваемых регионах страны. Во-вторых, Советский Союз заключил с Германией пакт о ненападении.

Таким образом, вышеуказанные аспекты оказали существенное влияние на миграционные процессы.

Суть и содержание техпроцессов связан тем, что Казахстан был местом, куда ссылали представителей социальных групп, классов, религий, но и местом к отдельным народам по принципу коллективной ответственности за национальную принадлежность.

Таким образом, вторая волна началась с народов так называемых «неблагонадежных», так было связано с депортацией поляков, которая проходила в два этапа. Первый это довоенный период с 1936 года, когда проживавших на приграничных территориях Украины были обвинены в «политически неблагонадежных поляков», были подвергнуты принудительному переселению в земли Казахской ССР. Так, в северные регионы Казахстана отправили 35 820 человек. Вторая волна депортации поляков было продолжено в 1940-1941 гг. Так же в Северный Казахстан массово депортированы немецкий народ. Согласно данным переписи 1939 года на севере страны проживала примерно половина всех немецкого населения республики [7, С. 56].

Идентичная судьба ожидала и 30 тыс. финнов из Ленинградской области, 96 тыс. корейцев из Дальнего Востока. К концу 1937 г. появились тысячи курдов, тюрков, ассирийцев, азербайджанцев, иранцев и турок. Эти народы, проживавшие, на приграничной полосе были объявлены «ненужными» [8, С.41].

Из сказанного выше вытекает, что Казахстан поневоле его коренных жителей превратился в сталинскую тюрьму народов разных национальностей. Переселение народов в Казахстан продолжалось вплоть до конца 40-х годов.

За годы репрессий в СССР было депортировано более 3 млн. человек, из них свыше миллиона человек депортированы в Казахстан. По существу, каждый пятый в республике был спецпереселенцем.

Результаты миграционной политики в период СССР привели к изменению социально – демографической характеристикой населения Казахстана. Последствием преступной авантюры стал голод. По данным исследователей численность населения существенно изменилось, в первую очередь казахского. Прибытие раскулаченных частично компенсирует потери и оказывает влияние на этнический состав населения - уменьшается доля казахов и увеличивается удельный вес русских.

Большой урон численности коренного населения несли откочевки за пределы республики в Китай, Монголию, Афганистан, Иран и другие страны.

Из этого следует, что ни одна страна в мире, ни один народ не испытал такого излома в демографической ситуации и не стоял перед угрозой полного исчезновения, как казахский народ.

Литература:

1. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. 35-т. 26-с.
2. Ковальский С.Л. Деятельность партийной организации Казахстана по осуществлению переселенческих мероприятий 1929-1930 гг. // Вопросы истории КПСС КазГУ. – 1975. – Вып.4
3. Данилов В.П. Коллективизация сельского хозяйства в СССР // История СССР. 1990. № 5. С.25
4. Всесоюзная перепись населения 1926 года. М., 1930. Т.42. С.41
5. Земсков В.Н. «Кулацкая ссылка» в 30-е годы // Социологические исследования, 1991. № 10. С.4-5, 8-9.
6. Земсков В.Н. Спецпоселенцы (по документам НКВД-МВД СССР) // Социологические 1991. № 10. С.4-5, 8-9.
7. Алексеенко А.Н., Алексеенко Н.В., Козыбаев М.К., Романов Ю.И. Этносы Казахстана. - Астана: Елорда, 2001. - 168 с
8. Полян П. География насильственных миграций СССР. Население и общество. Информационный бюллетень Цента демографии и экологии человека Института народно – хозяйственного прогнозирования РАН №37. Июнь 1999.

«ЖАЛПЫ ПЕДАГОГИКА» секциясы
Секция «ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА»

**ПЕДАГОГ- ТӘРБИЕШІНІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
АСПЕКТІЛЕРІ**

Амангельдинова А.Т., 1-і курс магистранты, Аргынов А.Х., п.ғ.к.
Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
teacher_of_history_klio@mail.ru

Аннотация. Мақалада "экологиялық мәдениет" және "экологиялық құзыреттілік" ұғымдары қарастырылады. Теориялық талдау негізінде мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігі ұғымы анықталды, экологиялық құзыреттіліктер және олардың құрылымдық компоненттері анықталды. Болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогтарының экологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі қаралды. Экологиялық құзыреттілікті қалыптастыру шарттары жасалды, диагностикалық әдістеме ұсынылды.

Түйінді сөздер: экологиялық білім, экологиялық құзыреттілік, экологиялық құзыреттілік, мектепке дейінгі білім беру педагогы, экологиялық құзыреттілікті қалыптастыру моделі.

Зерттелетін мәселенің өзектілігі. Мемлекеттік саясат экологиялық саласында білім беру әрбір адамда "қоғам мен жеке адамның мекендеу ортасымен өзара қарым-қатынасын анықтайтын мінез-құлықтың жетекші қағидаттарының, нормалары мен үлгілерінің жиынтығы ретінде экологиялық мәдениетті қалыптастыруға бағытталған [3, 135]. Экологиялық мәдениет-бұл адамның мәні, оның рухани-адамгершілік әлеуеті іске асырылатын, тұтас әлем түсінуі мен әлем қатынасын бейнелейтін сапалы жаңа жаһандық мәдениет. Оның қалыптасуы мектепке дейінгі жаста басталады. Осыған байланысты мектепке дейінгі білім беру мекемелері үшін экологиялық мәдениет деңгейі жеткілікті дамыған педагог кадрларды даярлау туралы мәселе ерекше маңызға ие болып отыр. Алайда, бірқатар зерттеушілердің пікірінше, қарастырылып отырған ұғым кәсіби компонентті ескермейді. Құзыреттілікті іске асыруға байланысты жоғары кәсіптік-педагогикалық білімді жаңғырту экологиялық білім берудің кәсіби компонентін – экологиялық құзыреттілікті сипаттайтын жаңа ұғым енгізуге мүмкіндік берді. Осы уақытқа дейін отандық ғылымда осы ұғымның мәнін анықтау үшін белсенді ізденістер жүруде. Зерттеушілердің көпшілігі экологиялық құзыреттілік жеке тұлғаның интегративті сапасы болып табылады, ол "адам – табиғат" жүйесінде өзара іс-қимыл жасау қабілетін көрсетеді, ол игерілген экологиялық білімге, іскерлікке, дағдыларға, құнды ұғымдарға, тұлғаның экологиялық маңызды қасиеттеріне және экологиялық қызмет тәжірибесіне негізделеді. Кәсіби педагогикалық қызметке қатысты экологиялық құзыреттіліктің мәні "оқушылардың

экологиялық білімін жүзеге асыруға педагогтың теориялық және практикалық дайындығы" деген пікірге сай келеді [5,13]. Е. Г. Нелюбин педагогтың "жаратылыстану ғылымдары, экология және экологиялық білім негіздерін білу, Қоршаған ортаны сақтау жөніндегі қызметке қабілеттілік және өмір сүрудің ерекше құндылығын, экологиялық игіліктер мен адам денсаулығын тану" ретінде экологиялық құзыреттілігін білдіреді[5, 13-14]. Зерттеу барысында педагогтың экологиялық құзыреттілігі оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыру бойынша кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығын, экологиялық сауатты мінез-құлыққа дайындығын анықтайтын экологиялық білімнің, іскерліктің, дағдылардың, сондай-ақ ұйымдастырушылық және коммуникативтік біліктердің жиынтығы ретінде әрекет етеді" [6, 11]. Бұл позицияларды, сондай – ақ Ф. С. Гайнуллованың [1], И. В. Петрухинаның [7] және т.б. жұмыстарын талдау мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігі-бұл педагог тұлғасының интегративті сапасы, ол экологиялық мәдениеттің жоғары деңгейін, сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін жүзеге асыруға дайындығын болжайды. Ол интеграцияланған білім, білік және наным-сенімдер жиынтығының, сондай-ақ мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін тиімді жобалау және жүзеге асыруға мүмкіндік беретін жеке қасиеттерінің болуымен байланысты. Мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігі жалпы мәдени, арнайы және әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік арқылы ашылуы мүмкін. Жалпы мәдени құзыреттілік экологиялық мәдениеттің дамуымен, яғни экоцентрикалық экологиялық сананың қалыптасуымен, экология білуімен және табиғат тәрізді әрекет тәсілдерін меңгерумен анықталады. Арнайы құзыреті педагогикалық қызметтің жоғары кәсіби деңгейін анықтайды және мектепке дейінгі балалардың экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесі бойынша арнайы білімінің болуын ғана емес, сонымен қатар оларды практикада қолдана білуін де қамтиды. Әлеуметтік жеке құзыреттілік шығармашылық өзін-өзі көрсету және коммуникация тәсілдерін меңгерумен, өз бетінше тиімді ұйымдастыру, өзінің кәсіби қызметін, өз бетінше шешім қабылдау, мәселені көру қабілеттілігінің болуымен байланысты. Балабақша тәрбиешісінің экологиялық мәдениеті мен экологиялық құзыреттілігі ұғымдарын салыстыру кезінде экологиялық мәдениет – неғұрлым кең категория, өйткені әрбір адамның жасына, біліміне және т.б. қарамастан қажетті жеке басының сапасы болып табылатынына назар аудару қажет. Экологиялық құзыреттілік кәсіпқойлық деңгейін, кәсіби дайындық сапасын көрсетеді, тиісінше экологиялық мәдениетті меңгеруді де болжайды.

Зерттеу материалы мен әдістемесі. Жүргізілген зерттеудің мәні болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігі болды. Эксперимент, сауалнама сияқты әдістер қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау. Іс-тәжірибеден өтуші педагогтардың экологиялық білімді жүзеге асыруға дайындық деңгейін анықтау мақсатында біз сауалнама жүргіздік, ол көптеген тәрбиешілер "экологиялық мәдениет", "экологиялық сана" ұғымдарын меңгермей, экологияның

философиялық, әлеуметтік, психологиялық аспектілерін сараламайды; табиғатқа адамды қарсы қоюға, табиғаттың адамға тәуелділігін көрсетуге ұмтылу айқын көрінді. Мектепке дейінгі жастағы балаларды экологиялық тәрбиелеудің басты міндеті педагогтердің 56% - ы табиғатқа тән байланыстары мен заңдылықтары бар біртұтас қоғам ретінде танымда емес, нақты табиғаттану білімдерінің сандық артуын көреді. Тәрбиешілер мектепке дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу әдістемесін меңгереді, алайда кейбір себептерге байланысты кәсіби білім, білік және дағдыларды үнемі тиімді пайдаланбайды. Сонымен қатар, педагогтар экология негіздерін ғылым ретінде нашар меңгерген екен. Осының барлығы "мектепке дейінгі педагогика"мамандығы бойынша оқитын жоғары курс студенттерінің экологиялық құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін зерттеуге негіз болды. Экологиялық құзыреттіліктің қалыптасуының көрсеткіштері ретінде бөлінген экологиялық құзыреттер мен олардың құрылымдық компоненттері қабылданды.Жұмыстың қорытынды кезеңінің нәтижелері бойынша мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігінің қалыптасу деңгейі анықталды: оңтайлы, рұқсат етілген және жол берілмейтін. Олардың негізіне мынадай өлшемдер енгізілді: құндылық-мотивациялық – қоршаған ортаның жай-күйі үшін азаматтық жауапкершілікті, сондай-ақ экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қажеттігіне терең сенімділікті қамтитын орнықты даму идеялары контекстінде құзыреттілік тәсілдерінің негізінде кәсіби қызметті жүзеге асыруға саналы дайын болу,когнитивті-тұрақты даму идеялары контекстіндегі құзыреттілік ұстаным принциптерін есепке ала отырып,мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесін, жаратылыстану және экология негіздерін білу; іс-әрекет –мектепке дейінгі балалардың экологиялық білімін табысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін кәсіби біліктердің қалыптасуы,сондай-ақ табиғи мінез-құлық тәсілдерінің қалыптасуы. Жүргізілген қорытынды эксперимент нәтижесінде экологиялық құзыреттілік оңтайлы деңгейде студенттердің 25,8% – да, рұқсат етілген жағдайда – 53,6% - да, жол берілмейтін деңгейде-20,6% - да дамығаны анықталды, бұл болашақ педагогтардың мектепке дейінгі балалардың экологиялық біліміне дайындығының жеткіліксіздігін көрсетеді. Мектепке дейінгі білім беру саласында болашақ мамандарды даярлау кезінде жүйелі, құзыреттілік және технологиялық тәсілдердің идеялары, сондай-ақ табиғат әректілік, мәдениеттілік және экогуманизм немесе адамгершілік императив қағидалары негіз болатын модельдерді іске асыру қажет екені анық [2, 23]. Болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогында экологиялық құзыреттілікті қалыптастыру моделінің мазмұнды компоненті пәндік-әдістемелік,құндылықты-бағдарлы және кәсіби-тұлғалық дайындық бағыттарын қамтиды. Пәндік-әдістемелік бағыт-бұл мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беруді ұйымдастырудың мәні, ерекшелігі мен тәсілдерін теориялық білім жүйесі, сонымен қатар, болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогының арнайы экологиялық құзыреттілігін қалыптастыруды қамтамасыз ететін практикалық іскерліктер жүйесі. Пәндік-әдістемелік дайындық біздің жағдайда инвариантты бөлімінде қарастырылған

"мектепке дейінгі балалардың экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесі" курсының мазмұнын меңгеру арқылы жүргізілді. Пән мазмұны келесі бөлімдерден тұрды: "балаларға экологиялық білім берудің теориясы мен әдістемесі "ғылым ретінде»; "Мектепке дейінгі жастағы балаларды прогрессивті педагогика тарихында тәрбиелеуде табиғатты пайдалану"; "мектепке дейінгі жастағы балаларды экологиялық білім берудің мазмұны"; "экологиялық білім берудің әдістері мектепке дейінгі жастағы балалардың экологиялық-педагогикалық жұмысын жоспарлау және басқару"; "жоспарлау мектепке дейінгі балаларға экологиялық білім берудің педагогикалық процесін басқару құралы ретінде". Осы пәннің бағдарламасын әзірлеу кезінде біз үшін оқу процесіне осындай технологиялық элементті енгізу маңызды болды, ол студенттерге өз білімін және кәсіби тұрғыда өзін-өзі дамытуға орнатуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осындай элемент ретінде қорытынды бақылау формасы болған педагогикалық жоба болды. Педагогикалық жобалаудың мәні пәнді оқып-үйренудің басында әрбір студент жоба тақырыбын алып, оны екі оқу семестрінде әзірлегені болды. Әдетте, жобалар моноаспективті болды және өзекті білім беру жағдайын өзгерту жолдарын көрсетті. Жобаны іске асыру бірнеше кезеңнен тұрды: тақырыпты теориялық негіздеу; өзгерістерді талап ететін өзекті жағдайды зерттеуге бағытталған тақырыпты практикалық негіздеу; жобаны сынақтан өткізу және тәжірибелік іске асыру; жобаның қорытындысын шығару.

Студенттік жобаларды қорғау кезінде мектепке дейінгі балалардың экологиялық білім беру саласындағы өзекті жағдайды талдау, проблемаларды және оларды еңсерудің ықтимал жолдарын анықтау, абстрактілі идеяны нақты материалға бейімдеу және оны ұйымдастыру-әрекеттік формада ұсыну қабілеті, студенттердің жаңа экологиялық-педагогикалық технологиялар саласындағы білімі, сондай-ақ жобаларды рәсімдеу қабілеті бағаланды. Сонымен қатар, экологиялық-педагогикалық міндеттерді шешуде жинақталған тәжірибе негізінде студенттердің кәсіби саладағы белсенді практикалық қызметін ұйымдастыруға ықпал ете отырып, біз педагогикалық практика кезеңінде студенттерге арналған арнайы тапсырмаларды әзірлеу мен енгізуге мүдделіміз: экологиялық талдау экологиялық соқпақ құру және онда жұмысты ұйымдастыру, экологиялық білім беру мәселелері бойынша ғылыми-әдістемелік әдебиеттер картотекасын құру және жоба тақырыбы бойынша жұмыс жасау. Екінші бағыт-құндылықты-бағдарлаушы-экологиялық білімнің теориялық негіздерін, соның ішінде философиялық, мәдениеттанушылық, нормативтік-құқықтық аспектілерді зерделеуді білдіреді, ол қоршаған ортаның жай-күйіне азаматтық және кәсіби жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді және студенттің жалпы мәдени экологиялық құзыреттілігін дамытуды қамтамасыз етеді. Құндылық-бағдарлы дайындық енгізу есебінен жүзеге асырылды "қазіргі заманғы білім беруді экологияландыру мәселелері" арнайы біріктірілген курсының оқу жоспарының аймақтық компоненті. Арнайы курс мазмұны келесі бөлімдерден тұрды: "экологиялық сана", "Экологиялық мәдениет", "Қазақстан мен шетелдегі экологиялық білім беру жүйесі", "экологиялық құзыреттілік

мектепке дейінгі білім беру педагогы тұлғасының интегративті сапасы ретінде". Пәннің логикасында қарастырылған сабақтардың ішінде студенттердің дайындаған "Қазіргі әлемдегі экологиялық қозғалыс" тақырыбы бойынша баяндамалардың жүйесімен және алдын ала қойылған мәселемен ғылыми-тәжірибелік сабақ ретінде өткізілген лекцияконференцияны бөліп көрсетуге болады. Әрбір сөз сөйлеудің өзі мұғалім ұсынған жоспар шеңберінде алдын ала дайындалған қисынды аяқталған мәтін болып табылады. Келесі тақырыптар қарастырылды: "Дүниежүзілік экологиялық ұйымдар", "Қазақстандағы экологиялық қозғалыс", "Қазақстанда экологиялық ұйымдары", "Ақмола облысының экологиялық қозғалыс". Ұсынылған баяндамалардың жиынтығы мәселені жан-жақты түсіндіруге мүмкіндік берді. Дәріс соңында оқытушы болды студенттердің өзіндік жұмысы мен сөз сөйлеуінің қорытындысы шығарылды, ұсынылған ақпарат толықтырылып, нақтыланды және негізгі тұжырымдар тұжырымдалды. Батыс, Шығыс мәдениеттерінде және отандық философтардың еңбектерінде адам мен табиғаттың өзара қарым-қатынасы мәселелерін зерттеу кезінде студенттер ежелгі ойшылдардың, жазушылардың, саясаткерлердің, ғалымдардың табиғат және оның заңдары, табиғат және адам туралы ой-пікірлерінің дәйексөздерін таңдап алу үшін жеке тапсырма алды. Студенттердің өз бетінше іздену нәтижесі-д. Бруно, И. Гете, Д. Дидро, М. деген атпен берілген сабақ. Ломоносов, А. Радищева, Г. Плеханова және т.б. бұл сөздер ұжымдық талқылау мен талдаудың нысаны болды. Әр сабақ өңірдегі, елдегі және әлемдегі табиғат қорғау қызметімен байланысты жаңалықтарды шолудан басталды. Студенттер алдын ала әр түрлі ақпарат дайындады. Студенттер әртүрлі табиғат қорғау акциялары, оларды ұйымдастыру және тікелей ұйымдастырушылар туралы ақпаратты алдын ала дайындады, мемлекеттік мекемелер жүйесі туралы, үкіметтік және үкіметтік емес экологиялық ұйымдар туралы ақпарат беру. Жұмыстың мұндай тәсілі оқушылардың танымдық белсенділігін ынталандыруға, іздеу және талдау қызметінің дағдыларын дамытуға мүмкіндік берді, ең бастысы экологиялық ойлау мен табиғатты қорғау қызметіне қызығушылықты қалыптастырды. Кәсіби-тұлғалық дайындық болашақ педагогтың әлеуметтік-тұлғалық экологиялық құзыреттілігін: жұмысқа қабілеттілігін, коммуникабельдігін, шығармашылыққа және өзін-өзі басқаруға қабілеттілігін меңгеруге қажетті кәсіби маңызды қасиеттерін дамытуды көздейді. Бұл бағыт педагогикалық практикумның құралдарымен жүзеге асырылды, оның негізгі міндеті студенттердің кәсіби өзін-өзі дамуына жағдай жасау, яғни мамандық талаптарына сәйкес өз тұлғасын жетілдіруге бағытталған саналы практикалық іс-әрекет. Осы дайындық блогын құрастыра отырып, біз топтық және жеке жұмыс түрлерін үйлестіруге бағыттадық. Теориялық зерттеу барысында Болашақ мектепке дейінгі білім беру педагогтарын экологиялық-педагогикалық даярлау контексінде коммуникабельділік, жұмысқа қабілеттілік, шығармашылық және өзін-өзі басқару қабілеттерінің дамуы ерекше маңызға ие екендігі анықталды. Барлық компоненттердің қалыптасу нәтижелерінің сапалық және сандық талдауы эксперименттің басында және соңында болашақ

мектепке дейінгі білім беру педагогтарының экологиялық құзыреттілігінің қалыптасу деңгейін бөлуге мүмкіндік берді.

Ұсынылған мәліметтер эксперимент тобының студенттері бақылау тобының студенттерінен гөрі экологиялық құзыреттіліктің қалыптасуындағы бастапқы деңгейге қарағанда анағұрлым жоғары нәтижелерге қол жеткізгенін куәландырады.

Қорытынды. Зерттеу мектепке дейінгі білім беру педагогының экологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың әзірленген моделі педагогикалық қызметкерлердің жаңа буынының экологиялық мәдениетін қалыптастыруға, сондай-ақ мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім беру контекстінде студенттерді кәсіби даярлаудың міндеттерін шешуге ықпал ететінін көрсетті.

Әдебиеттер

1. Гайнуллова, Ф. С. Формирование экологической компетентности у будущих учителей начальных классов в условиях вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Ф. С. Гайнуллова. – М., 2004. – 22 с.
2. Гильмиярова, С. Г. Непрерывное экологическое образование будущих учителей в России и США : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / С. Г. Гильмиярова. – Уфа, 2002. – 32 с.
3. Крушанов, А. А. О неоднозначности термина «Экологическая культура» / А. А. Крушанов // Экологическая культура и общественное развитие : материалы научно-практической секции «Экологическая культура как условие гармоничного общественного развития». – М., 2006. – С. 134–136.
4. Лукьянова, М. И. Психолого-педагогическая компетентность учителя: диагностика и развитие / М. И. Лукьянова. – Ульяновск : УИПКПРО, 2002. – 184 с.
5. Нелюбина, Е. Г. Формирование экологической компетентности студентов педагогического вуза интегративно-проектным методом : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Е. Г. Нелюбина. – Самара, 2005. – 24 с.
6. Новик-Качан, А. И. Формирование экологической компетентности студентов в системе дополнительной квалификации «Преподаватель» : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / А. И. Новик-Качан. – Ставрополь, 2005. – 22 с.
7. Петрухина, И. В. Формирование экологической компетентности будущего учителя физической культуры и безопасности жизнедеятельности : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / И. В. Петрухина. – Челябинск, 2006. – 20 с.
8. Прутченков, А. С. Трудное восхождение к себе : методические разработки и сценарии занятий социально-психологических тренингов / А. С. Прутченков. – М. : Российское педагогическое агентство, 1995. – 140 с.
9. Цукерман Г. А. Психология саморазвития / Г. А. Цукерман, Б. М. Мастеров. – М. : Интриакс, 1995. – 288

М. ЖҰМАБАЕВ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ- ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР

Анықбай А.Е, «Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 2-і курс магистранты

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ,
Меңлібекова Г.Ж., п.ғ.д., профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ
Нәби Л., п.ғ.к., профессор м.а.,

Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті, Көкшетау қ,
liza281073@mail.ru, akniet19971997@mail.ru

XX ғасырдың ірі тұлғаларының бірі – М. Жұмабаев (1893-1938) ақындығымен қатар өз заманының ең білімдар адамдарының бірі болған. Ол туған халқына қызмет ету үшін білімін де, ақындық талантын да шебер қолдана білген. Сонымен қатар қазақ зиялыларының арасынан шыққан ірі педагог-ақын. Оған оның педагогика саласындағы еңбектері мен шығармашылығы дәлел. Ол кісі ақындық өнері яғни, туа біткен дарындылық қасиеті басым болғанымен, өмірдегі негізгі мамандығы мен кәсібі педагогтық болған [1:90].

М.Жұмабаевтың әдістемелік еңбектері де көңіл аударарлық. Мәселен: «Педагогика» (1922 ж), «Жазылашақ оқу құралдары һәм мектебіміз» (1921 ж) оқу құралдарын қандай етіп жазу қажеттігін баяндаса, «Бастауыш мектепте ана тілі» (1923 ж), «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жолы» (1925 ж), «Сауатты бол» (1926 ж) атты еңбектері әдістемелік мәселелерді қозғайды [2: 16-17].

Төменде берілген кестеден нақты педагогика мен психологияға байланысты еңбектерін көре аламыз:

Ұлағатты ұстаздық ісін қастерлей біліп, педагогика ғылымын терең зерттеген Мағжан қазақ халқының ұлттық педагогикасының ғылыми негізін қалап, 1922 жылы "Педагогика" оқулығын жарыққа шығарды. Педагогика ғылымын халық педагогикасымен ұштастыра отырып, Мағжан ұлттық тәрбиенің ғылыми негіздерін жасады. Ол: "Әр тәрбиешінің қолданатын жолы - ұлт тәрбиесі. Әрбір ұлттың бала тәрбиелеу туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Әрбір тәрбиеші, сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті" – дейді. Сөйтіп, педагогика ғылымының негіздерін халықтық педагогика мен халықтық психологиямен байланыстырып, баланы тәрбиелеудің, оған дүние танытудың жолдарын талдап, саралап, көрсетіп береді [3: 9].

Ал, «Бастауыш мектепте ана тілі» - 1923 ж Ташкенттегі Түркістан мемлекеттік баспасында басылып шыққан. Бұл еңбекті ақынның «Педагогика» деген оқулығының жалғасы десе де болады. Омбының мұғалімдер семинариясын үздік бітіргеннен кейін, бастауыш мектептің мұғалімдеріне арнайы жәрдемге келіп, ақыл-кеңесін айтуға бел байлайды. Мағжан бұл әдістемелік құралды жарыққа шығаруымен үлкен ғалымға тән айрықша қасиеттерін көрсете түсті. Оның зерттеушілік тамаша қасиеті – белгілі бір жүйелеп ойлайтындығында, қолға алған тақырыбының тарихи әрі теориялық бүге-шігесін барынша терең білетіндігінде. Автор жалпы қазақ мектебі жағдайына көз жібереді. Нақтылы тақырып аясында қалып қоймай, сол кездегі тарихи жағдайдан туатын міндеттерді де қарастырады. Мұның өзі кітаптың құрылымын ойластырудан бастап көрінеді. Әңгіме негізгі үш сала бойынша өрбіген. Кеңестер елінде және Қазақстанда мектеп ісінің бұрынғы және қазіргі жағдайы, революцияның ағарту мекемелеріне қоятын негізгі талабы. Бұл – бірінші мәселе, екіншісі – ана тілінің мектеп қабырғасындағы нақты орны. Сондай-ақ, бастауыш мектепте ана тілінен сабақ беруді жолға қою жолдары сөз болады, нақты әдістемелік нұсқаулар да беріледі [4: 13]. Осы бір еңбектің өзінен ғана Мағжанның қазақ тілінен жетік, үлкен әдіскері, лингвистика саласын терең білетіндігін байқауға болады. Мағжанның ана тілін 1 сыныптан дұрыс оқыту

керектігі туралы арнайы сөз қозғаған. Әр алуан қосымша әдіс-тәсілдерді төменгі сыныптарда кеңінен қолдану қажеттілігін көрсете отырып, сынып сайын қажетті материалдарды сұрыптау ұстанымдарына да мән берген. Сонымен қатар, балаларға ана тілін үйретуде оқулықтың бала психологиясы мен жас ерекшеліктеріне сай жазылуының зор маңызы бар. Бұл орайда оқыту үдерісінде оқулықтың алатын орны мен оның рөлін айтпаса да түсінікті. Оқушының педагогикалық-психологиялық, өз ерекшеліктерін ескере отырып, ғылыми тұрғыдан жазылған оқулық, бала үшін үлкен жетекші құрал болумен қатар, баланың оқуға деген ынтасын арттыра түсетіні анық.

Ал, тілдің ұлттық ерекшелігі, қолданыс мәнері ана тілі оқулықтары арқылы айқын көрініс берумен қатар, ол баланың тілін ұстартып, ойын ұштап, ұлттық сана-сезімін қалыптастыруда үлкен тәрбиелік қызмет атқарады деп қарайды. Сол кездегі мұғалімдер үшін бұл еңбек таптырмайтын әдістемелік құрал болды. Оқушыны қалай оқыту керек дей отырып, Мағжан: "Оқушы жүрегіне, ең алдымен нақты бейне, сурет орнату керек"- дейді. Мұндайда бала біреудің айтқанын сөзбе-сөз қайталап тұрмайды, тиісті сөзін өз жүрегінен суырып сөйлейді [5: 3].

Сондықтан, Мағжан ескі мектеп пен жаңа мектепті салыстыра отыра, өз ойын ортаға салады. Ол ескі мектепті іске алғысыз етіп сынайды. Мұның жөні бар. Бұрын бастауыш мектеп хат таныту рөлін ғана атқарған. Білімнің басқа тарауларын оқытпаған. Халық ағарту ісінің сол тұстардағы жүйесіздігі. Әсіресе, жанға бататыны – қазақ тіліндегі бастауыш мектептердің қазақ балаларын оларға араб тілінде оқытып келді. Осы өрескелдікке байланысты Мағжанның аузына «жетім» деген сөз түседі. Бұрынғы ескі мектептерде ана тілінен, демек, анасынан айырылып жетім болып қалған мектептер деп сипаттайды. Сөйтіп, Мағжан «Ұлт тілі ұлт мектебіне ана болуға тиісті» деген ой айтады. Төңкеріс «ескі мектептің орнына «еңбек мектебін» құр десе, Мағжан мұны теріс көрмеді. «Еңбек мектебі» деген ұран мектеп пен тұрмысты қосу үшін, бірін-біріне басқын қылу үшін салынған» деп тұжырымдады. Бұл – Мағжанның жаңалық атаулыға зор ілтипатпен қарайтындығын көрсететін мықты дәлелдердің бірі[6: 23].

Келесі еңбегі, «Бастауыш мектепте ана тілін оқыту жолы» - Мағжанның мектеп мұғалімдеріне арнап жазған кітабы. Бұл еңбек педагог-ақынның үлкен әдіскер болғандығын көрсетеді. Кітаптың «Ішкі сезімдердің біреуі – іш пысу, яки зерігу» бөлімінде ол: «Мұғалім бір сөзді ұзыннан-ұзақ соза берсе шәкірттің іші пысады, мұғалім үсті-үстіне түрлі білімді, түрлі сөзді айта берсе, бала мезі болып іші пысады. Мұғалімнің шеберлігі өзі білген білімнің бәрін балаға тез білдіруде емес, еппен басқыштап білдіруде. Сабақ оқытуда мұғалім сөзі жинақы, жігерлі, қызықты болуға тиісті. Сонда ғана ол баланың назарын өзіне қарата алады», - дейді. Ол төрт жылдық бастауыш мектепте ана тілін оқытуды жүйелеп, сыныпта қалай, қай дәрежеде оқыту керектігін баяндаған. Бірінші жылы баланың тілін дұрыс сөйлеуге, өз ойын айтуға дағдыландыру. Сонымен қатар, жаттаған өлең, естіген сөз, көрген дүниелерін сурет қылып салып, оны сипаттап жазуға үйретеді, сахнада ертегі, әңгімелерді жатқа айтып беру

қажеттілігін ұсынады. Үшінші, төртінші жылдары оқушы тілінің әсерлігіне, тазалығына көңіл аудара отырып, талаптарды күшейту, әдеби, мәдени тілді қалыптастыру үшін не істеп, не қою керектігін жазады. Бастауыш мектепте ана тілін оқыту, тіл дамыту әдістемесін қалыптастыруға алғаш қадам жасаушылардың бірі де Мағжан. Ол төрт жылдық бастауыш мектептің әр жылына сәйкес ана тілі бойынша бала тілін дамыту үшін жүргізілетін жаттығулар, қалыптастырылар дағдылар жүйесін жасап ұсынды.

Мектеп: 1) Бастауыш мектептің міндеті, 2) Еңбек мектебінің міндеті, 3) Төрт жылдық бастауыш мектептегі ана тілінен құралуын талап ете отырып, ана тілінің мақсаты мен міндеттерін көрсетеді.

Сондай-ақ, М. Жұмабаев ана тілінің мектептің дәл төрінен орын ала алмай жатқанын, мектебімізде ана тілі әлі дұрыс негізге құрылмағанын айта келіп, «Осы күнгі мектеп баласы ана тіліне өзінің тілі емес, мұғалімнің тілі деп қарайды. Тілдің ережелерін бала өзінің сөйлеп жүрген тілінің ережелері деп емес, «Тіл құралдың ережелері деп түсінеді», - дейді [7: 3].

Мұғалім ұлт мектебін дамытып, ұлттық сезімді тәрбиелеудегі басты тұлға, сол себепті де оған «Ең төте дұрыс жол қазақ мектебі, мектеп болсын деген білімі бар шын мұғалім, балаларға лайық оқу кітаптарын тізуге кіріссін», деп міндет қояды [8: 35].

Алдымен осы кітаптың қандай болуы керектігіне, оның «Сауатты бол» деп аталуы да көп нәрсені аңғартады. М. Жұмабаев хат таныту жолында ересектердің саяси-әлеуметтік, тұрмыс-тіршілік саласында жаңа заман талабына ілесіп, ілгерілеуі үшін қажетті сұрақтарға дәйекті жауап табылатын болса, онда олардың оқуға талпынысы, құштарлығы артады – дейді.

Оқулық үш тараудан тұрады. Біріншісі – әріптану, сөз құрау. Екіншісі – саяси білім негіздерімен таныстыру. Үшіншісі – тұрмыс, шаруашылық саласын шолу, ересектерге хаттама, өтініш жазу, почтамен ақша жіберу жолын үйрету. Автор, қысқа да болса, жан-жақты білім беретін, миға тез тоқып алатын, сауатын ашатын құрал қажет деп түйіндейді.

Мағжан бұл еңбегінде де қазақ өміріне тән түсініктерге баса назар аударып, оқыта отырып, тәрбие беруді де естен шығарған жоқ. Оның пікірінше, ел-жұрты хат танып, сауатты болса, соғұрлым олардың сана-сезімі жоғары, өзіне талап қойғыш келеді. Халық өнер-білім алып талаптанса, тұрмысы түзеледі, жақсылыққа ұмтылады дейді[9: 95].

Сонымен қатар, М.Жұмабаевтың ұлттық мектепті құру, оны қалыптастыру, дамыту туралы жазған еңбегінің бірі "Жазылашақ оқу құралы һәм мектебіміз". Ұлы ұстаздың ұлт тағдырына немқұрайлы қарай алмағандығын осы бір еңбектен көруге болады. Ол: "Бір елдің тағдыры мектебіміздің құрылысына байланысты. Қазақтың тағдыры келешекте ел болуына мектебінің қандай негізге құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді қазақ жанына қабысатын, үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады" - дейді. М.Жұмабаев болашақ мектеп қандай болу керектігін сөз етіп, қазақ мектебі ең алдымен, таза қазақ тілінде жұмыс

істеуі қажеттігін, оқушыларға жан-жақты білім негіздерін бере алатындай болу керектігін меңзейді [10: 8].

Қорытындылай келе, Мағжан Жұмабаевты тек қана ақын емес, ағартушы-педагог, әдіскер екенін толықтай айта аламыз. Себебі педагог-ақын өлеңдері арқылы жастарды оқу-білімге шақырады, оқулықтары арқылы мұғалімдерге арнап тіл үйрету жолдарын, қазіргі қазақ тіліндегі жаңа парадигмаларды, инновациялық бағыттарды терең түсіндіреді. Ұлттық тәлім-тәрбие мәселелері, тәрбие түрлері және қалай тәрбиелеу керек, қалай оқыту керек деген сұрақтарға «Педагогика», «Бастауыш сыныпта ана тілін оқыту жолдары», және «Жазылашық оқу құралы һәм мектебіміз» оқулықтары арқылы жауабын нақтылай түседі. Сол себепті, біз М. Жұмабаевтың өмірі мен өнегесін, оның әдеби-педагогикалық мол мұрасын жүйелі түрде оқу-тәрбие ісіне енгізіп, егеменді еліміздің жас жеткіншектерін тәрбиелеуде қолдансақ, олардың жан-сезіміне Отанға, ел-жұртына деген сүйіспеншілігінің арта түсетіні, сөйтіп олардың бойына ұлтжандылық, ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға толық мүмкіндіктің туатынына сенім мол.

Әдебиеттер

1. Ж.Ә. Мақатова, А.Қ. Дүйсенбаев. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. Оқу әдістемелік кешен // Алматы кітап баспасы, - 2014 ж. - 90 б.
2. Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев. Педагогика. 3 - басылым. - Алматы, - 2004 ж. Б 16-17.
3. Бөлесев Қ., Ибраимова Л. Ұлттық тәрбие беру: (Педагогика)//Бастауыш мектеп. – 2004. -№10. Б. 9-12.
4. Ш. Елеукенов. Мағжанның «Бастауыш сыныпта ана тілі» еңбегі хақында // Жұлдыз. №1. Б. 3-13
5. Қыдырша А. Мағжан Жұмабайұлы тіл дамыту туралы // Бастауыш мектеп. -1998.-№3. Б. 3-8.
6. Ж. Сүлейменов. Мағжан Жұмабаев энциклопедиясы. – Алматы, «Асыл кітап» баспасы, 2018 ж. Б 23-24.
7. Жұмабаев М. Бастауыш мектептегі ана тілі // Жұлдыз. – 1993. -№1. Б. 3-13
8. Н.Ж. Сабирова «Мағжан Жұмабаевтың психологиялық көзқарастары». – Алматы, 1995. -35 б.
9. Жұмабаев М. Сауатты бол. –М., 1930.- 95 б.
10. Жұмабаев М. Жазылашық оқу құралдары һәм мектебіміз// Қазақстан мұғалімі. 1989.- 8 б.

МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫҢ ОТБАСЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АЛҒЫШАРТТАРЫНЫҢ ҮЛГІСІ

Ауган Қ. «Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 2-і курс
магистранты,

Сенкубаев С.Т., п.ғ.к., доцент

Көкшетау қ., А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті

augankarakat@mail.ru

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары – бұл отбасы жүйесінің дамыту, білім беру және тәрбие ресурстарын оңтайландыруға, отбасы қатынастарын ізгілендіруге және отбасы мүшелерін әлеуметтік-психологиялық қолдауға бағытталған психологиялық-педагогикалық ықпал ету жүйесі.

Зерттеушілер (А. Ф. Бондаренко, И. Ю. Шилов, Р. В. Овчарова және т.б.) педагог-психолог отбасымен жұмыс істеуде қолдана алатын отбасына көмек көрсетудің түрлі үлгілерін көрсетеді:

1. Педагогикалық модель ата-аналардың педагогикалық құзыреттілігінің жетіспеу гипотезасына, балаларды тәрбиелеумен байланысты білім мен іскерліктің тапшылығына негізделеді.

2. Әлеуметтік модель отбасылық қиындықтар қолайсыз сыртқы жағдайлардың нәтижесі болған жағдайларда пайдаланылады. Бұл жағдайларда өмірлік жағдайды талдаудан және ұсынымдардан басқа сыртқы күштердің араласуы талап етіледі.

3. Психологиялық (психотерапиялық) модель баланың қиындықтарының себептері қарым-қатынас, отбасы мүшелерінің жеке ерекшеліктері саласында жатқан кезде қолданылады. Ол отбасылық жағдайды талдауды, тұлғаның психодиагностикасын, отбасының диагностикасын болжайды. Практикалық көмек қарым-қатынас кедергілерін жену және оның бұзылу себептерін анықтау болып табылады.

4. Диагностикалық модель ата-аналардың бала немесе өз отбасы туралы арнайы білімінің жетіспеушілігі туралы болжамға негізделеді. Диагностика объектісі-отбасы, сондай-ақ мінез-құлқында ауытқулары бар балалар мен жасөспірімдер. Диагностикалық қорытынды ұйымдық шешім қабылдауға негіз бола алады.

5. Медициналық модель отбасылық қиындықтардың негізінде аурулар жатыр деп болжайды. Психотерапияның міндеті-диагноз, науқастарды емдеу және дені сау отбасы мүшелерін науқасқа бейімдеу[1].

Зерттеу шеңберінде мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған отбасына көмек көрсету жүйесінің психологиялық-педагогикалық бағыты біз әзірлеген «Мүмкіндігі шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары» үлгісімен ұсынылған.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделінің мақсаты: өмірде туындайтын проблемаларды тиімді шешуге мүмкіндік беретін мүмкіндіктері шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасының жеке-дамыту әлеуетін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау.

Отбасы жұмысының психологиялық-педагогикалық алғышарттарының міндеттері:

1. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін арттыру.

2. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған отбасына психологиялық-педагогикалық және ақпараттық көмек көрсету.

3. Мүмкіндігі шектеулі баланы тәрбиелеп отырған отбасының жағымды эмоциялық аяын қалыптастыру үшін жағдай жасау.

4. Мүмкіндіктері шектеулі баланы тәрбиелеп отырған отбасының жеке-дамыту әлеуетін іске асыру.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделінің субъектілері: мүмкіндіктері шектеулі бала, мүмкіндіктері шектеулі балалардың ата-аналары, білім беру мекемесінің педагог-психологы, педагогтар болып табылады.

Еріп жүру пәні – отбасы жүйесінің қызметі және отбасы мүшелерінің өздері, олардың уайымдары, эмоциялары, сезімдері.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделінің теориялық-әдіснамалық негіздері:

- педагогтар мен ата-аналардың өзара әрекеттесуін көп компонентті және көп деңгейлі жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік беретін жүйелі тәсіл (В. П. Беспалько, Н. В. Кузьмина, С. А. Маврин, В. А. Якунин);

- ерте және мектепке дейінгі жастағы балалардың тұлғасын қалыптастырудағы отбасы мен отбасылық тәрбиенің жетекші рөлі туралы ереже (Л.С. Выготский, Л. И. Божович, А. В. Запорожец, И. С. Кон, А. Н. Леонтьев, М. И. Лисина, В. С. Мухина, Л. Ф. Обухова, С. Я. Рубинштейн, Е. О. Смирнова, Д. Б. Эльконин және т. б.);

- отбасын зерттеудегі ресурстық тәсіл (Бабич О. И., Байдельдинова Г. К., Буланова О. Е., Власова О. Г., Гребенников И. В., Котова И. Б., Кубадински П., Левко В. Я. және т. б.).

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттарының негізгі принциптері:

- тұлғаны бағдарлау принципі-бұл қағидаттың негізінде қауіпсіз және жайлы жағдайларды қамтамасыз ету кезінде мүмкіндіктері шектеулі бала мен оның отбасының жеке ерекшеліктерін есепке алу жатыр;

- адамгершілік-тұлғалық принцип-бұл қағидат балаға және оның отбасы мүшелеріне даусыз махаббат пен құрмет көрсетуге, жағымды нәтижелерге қол жеткізуге, мүмкіндігі шектеулі бала мен оның отбасының өзіне деген оң көзқарасын қалыптастыруға негізделген.;

- кешенділік принципі-бұл қағидат педагог-психологтың басқа мамандармен (логопед, педагогтар, ата-аналар, әкімшілік) тығыз байланысы болған жағдайда ғана психологиялық көмекті жүзеге асыруды көздейді.);

- іс-әрекет тәсілінің принципі-бұл қағидат мүмкіндігі шектеулі баланың іс-әрекетінің жетекші түрін есепке алуды, сондай-ақ бала үшін жеке-маңызды қызмет түрін есепке алуды көздейді.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделінің нәтижелілігі:

1. Даму ерекшеліктері бар отбасы мен баланың психологиялық-педагогикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін жағдай жасау.

2. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналардың психологиялық-педагогикалық құзыреттілік деңгейін арттыру.

3. Ата-аналардың отбасы ата-анасын түсінуін және оның мүмкіндігі шектеулі баланың жеке тұлғасының дамуына әсерін қалыптастыру.

4. Мүмкіндігі шектеулі баланы эмоционалдық қабылдауды қалыптастыру, отбасында тиімді өзара қарым-қатынас жасау үшін жағдай жасау.

5. Туындайтын қиындықтарды жеңу көзі ретінде отбасының тұлғалық-дамытушылық ресурстарын пайдалану дағдыларын меңгеру.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен психологиялық-педагогикалық алғышарттардың ұсынылған моделі екі бөлімнен тұрады: ұйымдастырушылық және мазмұндық.

1. Ұйымдастыру бөлімі психологиялық-педагогикалық көмекті ұйымдастыру нысанын анықтайды және психологиялық-педагогикалық көмекті жүзеге асырудың бірнеше деңгейін көздейді: жеке жұмыс деңгейі, отбасымен жұмыс деңгейі, «ата-ана-мүмкіндігі шектеулі бала» отбасымен жұмыс деңгейі.

2. Мазмұндық бөлім мүмкіндігі шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары үдерісін іске асыру ерекшеліктерін білдіреді: әдістер мен тәсілдерді қолдану, жұмыс бағыты, отбасының тұлғалық-дамыту әлеуетіне бағдар беру.

Отбасының тұлғалық-дамытушылық әлеуеті Е. В. Евдокимованың, И. В. Ткаченконың зерттеулері негізінде, отбасы мүшесінің пайда болған қиындықтарды тиімді шешу қабілетіне әсер ететін ерлі-зайыпты және балалар-ата-ана қатынастары элементтерінің құрамдас кешені ретінде қарастырылады [2]. Бұл ретте отбасының тұлғалық-дамытушылық әлеуеті ерлі-зайыптылық ресурстарынан, балалар-ата-ана қатынастарынан, бейімдеу және әлеуметтендіру ресурстарынан тұрады.

Ерлі-зайыптылықтың жеке ресурстары махаббаттың, эмпатияның, өзара қабылдаудың, сенім мен бір-бірін құрметтеудің болуын, сондай-ақ отбасылық өмірді ұйымдастыру мәселелері бойынша келісімділіктің болуын, отбасылық міндеттерді бірлесіп шешу және отбасының басқа мүшелерінің мүдделерін сақтау қабілетін болжайды.

Балалар мен ата-аналар қарым-қатынасының тұлғалық-дамыту ресурстары авторлармен ұсынылған (Варга А. Я., Гарбузов В. И., Ковалев Г. А., Захаров А. И., Сатир в), олар ата-аналармен қарым-қатынаста пайда болатын

балалардың ресурстары және өз балаларымен қарым-қатынаста қалыптасатын ата-аналардың ресурстары ретінде қарастырылады. Балалар-ата-ана қатынастары отбасылық ресурстардың (ата-ана қабылдау, махаббат, сенім, өзара түсіністік, тәрбие, қауіпсіздік) шексіз көзі болып табылады.

И. В. Ткаченко отбасының тұлғалық-дамытушылық ресурстары мазмұндық деңгейде бейімделу ресурстары мен әлеуметтендіру ресурстарын қамтиды деп есептейді. Отбасылық бейімдеу ресурсы махаббат, қабылдау, Қауіпсіздік ресурстарынан тұрады. Бұл ресурс тұлғаның психикалық денсаулығын сақтауға бағытталған. Әлеуметтендірудің отбасылық ресурсы «жеке тұлғаның өзі мен айналасындағылардың түсініктерін байыту үшін жағдай жасауға, тұлғааралық байланыстар құрудың ықтимал тәсілдері туралы, тұлғаның мінез-құлықтық белсенділігінің ауқымын кеңейтуге» бағытталған [3].

Жұмыс бағыттары мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары педагог-психолог қызметінің негізгі түрлері болып табылады. Осылайша, отбасын зерттеу педагог-психологтың отбасы жағдайы, бала-ата-ана қарым-қатынасының ерекшеліктері, денсаулығы шектеулі баланың дамуына әсер ететін ата-аналардың жеке ерекшеліктері туралы негізгі мәліметтерді алу мақсатында диагностикалық қызметті жүзеге асыруын көздейді.

Ата-аналарды ақпараттандыру және оқыту бағыты ағарту және алдын алу бойынша ұйымдастырылған қызмет болып табылады. Отбасы ішіндегі қарым-қатынастар жүйесін оңтайландыру бағыты Отбасы қызметінің оңтайлы деңгейін қалыптастыру мақсатында психологтың отбасы мүшелерімен түзету-дамыту жұмысын білдіреді.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделін іске асыруға қойылатын талаптар.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделінің іс-шараларын жүзеге асыратын педагог-психолог баланың психологиялық және физиологиялық проблемаларының ерекшелігі саласындағы білімі болуы тиіс.

Мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары моделінің тиімділік критерийлері:

1. Ерлі-зайыптылықтың ресурстарын дамыту.
2. Ата-аналарды қабылдауға, махаббатқа, сенімге, өзара түсіністікке, тәрбиелеудің барабар әдістерін пайдалануға, қауіпсіздікке негізделген балалар мен ата-ана қатынастарын дамыту.
3. Қолайлы отбасылық атмосфераны сақтау және тұлғаның психикалық денсаулығын сақтау мақсатында отбасы мүшелерінің эмоционалдық-тұлғалық ерекшеліктерін дамыту.
4. Тұлғаның мінез-құлықтық белсенділігін және тұлғааралық байланыстарды құру мақсатында отбасы мүшелерінің белсенділігін дамыту.

Жұмыс бағыттары мүмкіндіктері шектеулі балалардың отбасымен жұмыс істеудің психологиялық-педагогикалық алғышарттары педагог-психолог қызметінің негізгі түрлері болып табылады. Отбасы жағдайы, бала-ата-ана қатынастарының ерекшеліктері, денсаулық мүмкіндіктері шектеулі баланың дамуына әсер ететін ата-аналардың жеке ерекшеліктері туралы негізгі мәліметтер алу мақсатында Педагог-психологтың диагностикалық қызметін жүзеге асыруын болжайды.

Әдебиет

1. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства. М., 2003.
2. Евдокимова Е.В., Ткаченко И.В. Формирование ценностного отношения к родительству: анализ современных трактовок//Социально-психологические проблемы современной семьи. Материалы IV международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, 2014. – С. 52-57.
3. Ткаченко И.В. Личностно-развивающий ресурс семьи: онтология и феноменология: автореферат дис. доктора психологических наук. - Сочи, 2009. - 58 с.

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Әсембек А., Жусупбекова Г.Г.

7M01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының магистранты, PhD докторы, әлеуметтік және жас ерекшелік педагогика кафедрасының доценті

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
uk.gulsara74@mail.ru, aikumis.asembek@mail.ru

Қоғам дамуының қазіргі кезеңі білім берудің жаңа тәсілдерін талап етеді. Білім беруді дамытудың маңызды стратегиялық бағыты жеке тұлғаға бағытталған оқытуды іске асырумен байланысты, бұл ретте оқушының дамуы мұғалім үшін де, оқушының өзі үшін де басты міндет болып табылады. Тек қана икемді өнімді ойлауға, белсенді қиялға, өзін-өзі жетілдіру бойынша қызметті жүзеге асыра алатын шығармашылық тұлға ғана өмір беретін күрделі міндеттерді шеше алады.

Алайда, жоғарыда аталған қасиеттердің дамуын қамтамасыз ететін кіші мектеп жасындағы баланың тұлғалық дамуына жағдай жасау, оқудан өз білімін жетілдіруге көшу деген сұрақ туындайды. Осы мәселені тиімді шешуге мүмкіндік беретін құралдардың бірі білім беру процесін ақпараттандыру болып табылады.

Заманауи зерттеушілер білім беру үдерісіне оқушыларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту құралы ретінде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды, сондай-ақ мұғалімнің кәсіби қызметін қамтамасыз ету құралдарын қосумен мектептегі білім беруді ақпараттандыруды байланыстырады. Бастауыш мектептегі оқу үдерісін ақпараттандырудың өзектілігі, бір жағынан, бастауыш сынып оқушыларының жас және психологиялық ерекшеліктерін есепке алу қажеттілігімен, екінші жағынан, баланың кейінгі білім беру нәтижелеріне қол жеткізуіне оқытудың бірінші, бастауыш сатысының қосқан үлесінің маңыздылығымен байланысты. Ғалымдардың пікірі бойынша (В.В. Қасымова, Л.В. Занков, В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман) дәл осы кіші мектеп жасы білімді жаңа жағдайға көтере білуді дамыту үшін, сондай-ақ икемділік, ойлаудың бірегейлігі, рефлексия болып табылады [1].

Кіші мектеп жасында жеке қасиеттерінің жетпіс пайызға дейін қалыптасады және көрінеді, сондықтан осы жаста тұлғаның дамуына немқұрайлы қарамау оқытудың келесі сатыларында айқын байқалатын педагогикалық есептеулерді тудырады. Осылайша, бастауыш мектеп мұғалімі алдында жауапты міндет тұр – әрбір баланың бағдарламалық материалды толық көлемде меңгеруіне қол жеткізу ғана емес, оның толыққанды жеке дамуы үшін жағдай жасау, білім беру үдерісінде белсенді ұстанымды қалыптастыру. Бұл үшін, әрине, бірегей мүмкіндіктерге ие құралдардың бірі ретінде компьютерді пайдалану біз бұрын қол жеткізе алмайтын қарқынды дамып келе жатқан ақпараттық технологияларға негізделген. Бұл заманауи мұғалімге оларды бастауыш сынып оқушыларын оқыту үшін белсенді қолдануға мүмкіндік береді.

Осылайша, бастауыш мектепте оқыту процесінде ақпараттық технологияларды қолдану оқушылардың танымдық және ойлау қызметін белсендіруге мүмкіндік береді. Кіші мектеп жасындағы балалардың ойлауы көрнекі–бейнелі ретінде сипатталады, яғни оларға заттардың сыртқы, тікелей қабылданатын қасиеттерін ғана бөліп, жалпылауға болады, ал "олардың ақыл-ой операциялары нақты" (Ж. Пиаже терминологиясы бойынша).

"Бірінші сыныпқа балалар кинестетикалық құрал ретінде келеді. Олар шынайылықты түсінеді, аяқпен, толқумен, күліп, әлемді бір бөлікке талдайды", – деп жазды американдық педагог-психолог М. Гриндер.

Әр түрлі графиканы, дыбысты, түсті, анимацияны қолдану бастауыш сынып оқушыларының танымдық және шығармашылық қабілеттерін дамыта отырып, әр түрлі оқу жағдайларын модельдеуге мүмкіндік береді, оқу материалын қабылдау, түсіну және дұрыс түсіну үшін неғұрлым қолжетімді етеді[2].

Бастауыш мектеп оқушыларын дидактикалық компьютерлік орталарда оқыту олардың оқылатын материалмен жұмыс істеу дағдыларын, ақпаратты құрылымдау және жүйелеу, бастысы бөліп, себеп-салдарлық байланыстарды орнату дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Компьютерлік технологияларды пайдалану кезінде талдау және синтездеу операцияларын жүзеге асыру іскерліктері неғұрлым тиімді өңделеді, нәтижеге қол жеткізу алгоритмі біртіндеп игеріледі, мақсатқа жету құралдарын тандау, интеллектуалдық рефлексия қабілеті.

Ақпараттық технологиялар оқу жұмысының формалары мен әдістерін өзгертуге ғана емес, сонымен қатар білім беру парадигмаларын байытуға және өзгертуге мүмкіндік береді. Түсіндіру – иллюстрациялық әдісті қолдануға құрылған дәстүрлі оқытуда мұғалім туындайтын мәселелерін өзі қойып, оларды шешу жолдарын өзі көрсетеді. Мұндай тәсіл егжей-тегжейлі сипатталған нәтижелерімен репродуктивті қызметтің басым болуы негізінде оқыту процесін ұйымдастыруды көздейді. Ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, оқу үдерісін ұйымдастыру сипатының негізгі айырмашылығы-оқыту шығармашылық деңгейде жүруде. Баланың берілген іс-қимыл бағдарламасына өзгерістер мен жаңа элементтерді енгізу қабілеті дамиды, яғни жеке және топтық іс-әрекет жағдайында кейбір жаңа мазмұнды (берілген үлгіден басқа) елестету қабілеті дамиды.

Тіпті бастауыш мектепте оқып, жаза білу сияқты іргелі дағдылар да өзгеріске ұшырайды. Жаңа сауаттылық ақпараттық ағындарда, мультимедиа ортасында бағдарлай білуді, гипермедиа нысандарын құруды көздейді. Қазіргі адам мектепте әлемдік ақпараттық кеңістікке қатысты оқу мен жазуды үйренуі керек.

Педагогикалық және әдістемелік әдебиетте білім беруде ақпараттық технологияларды қолданудың бірнеше бағыттары атап өтілді, оның ішінде мектеп оқу практикасында 4 негізгі:

- компьютер, білімді бақылау құралы ретінде;
- компьютерлік модельдеуді қолдану арқылы зертханалық практикум;
- жаңа материалды түсіндірудегі иллюстрациялық құрал ретінде мультимедиа-технологиялар,
- дербес компьютер, өздігінен білім алу құралы ретінде [3].

Менің ойымша, мектептегі компьютердің басты мақсаты-оқушылардың өзіндік қызметін ұйымдастырудың құралы болу. Дидактикалық құралдардың ешқайсысы да оқушылардың дербестігін дамытуда ақпараттық технологиялар сияқты әлеуетке ие емес.

Жоғарыда айтылғандарға сәйкес бастауыш мектепте білім беру үдерісін ақпараттандыруды жүзеге асырудың келесі мақсаттарын атап өтуге болады:

- оқу іс-әрекетінде шығармашылық ойлау, дербестік пен белсенділікті қалыптастыру арқылы кіші оқушы тұлғасын дамыту;
- оқушының ақпараттық мәдениетін қалыптастыру;

- оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігін арттыру, таным уәждемесін арттыру үшін ақпараттық технологиялардың түрлі мүмкіндіктерін пайдалану, танымдық іс-әрекет бастамашылығын арттыру;

- бастауыш мектепте ашық ақпараттық білім беру ортасын құру.

Бұл мақсатқа заманауи оқыту құралдарын дәстүрлі оқытумен ұштастыра отырып тиімді және ұтымды пайдалану нәтижесінде қол жеткізіледі.

Сонымен қатар, оқытудың мазмұнын, әдістері мен ұйымдастырушылық түрлерін сапалы өзгерте отырып, компьютерлік технологиялар тек педагогикалық міндеттерді (білім алушылардың жеке қабілеттерін, олардың жеке қасиеттерін ашу, сақтау және дамыту; танымдық қабілеттерін қалыптастыру; өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу) ғана емес, сонымен қатар психологиялық міндеттерді (үрейлену деңгейін төмендету; баланың өзін-өзі бағалауын арттыру; оң мотивацияға қол жеткізу; оқытудың жайлылығын арттыру) шешуге мүмкіндік береді.

Жас маман ретінде әрқашан жаңа және қызықты нәрсемен айналысу, өз сабақтарын бай, өнімді, қазіргі заманғы жасау қызықты болды. Мұғалімнің міндеті-балаларды өз пәніне қызықтырып, оқушылардың назарын аудару. Тиімді әдістемелерді іздеу оқушыларды жаңа компьютерлік технологияларға үйретеді.

Кіші мектеп жасындағы балаларға олардың оқу үдерісіне белсенді қатысуын ынталандыратын алыс мақсаттар қою қиын. Сондықтан уәждемені арттыру үшін біз жақын, нақты қол жеткізуге болатын мақсаттарды қоюға тырысамыз – тапсырманы шешуге, қатесіз досына хат жазуға немесе қыс деген не екенін айтуға үйренеміз. Бірақ бұл мақсаттар уақыт өте келе бала үшін ынталандырушы болуы мүмкін.

Сонымен қатар, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды. Олар материалды қабылдау түрлері бойынша (аудиалдар, визуалдар, кинестетиктер) ерекшеленеді, есте сақтау, зейінді, ойлауды дамытудың әртүрлі деңгейі бар. Кейбір балалар тек сабақ ортасында ғана оқу үдерісіне қосылады, көбі сабақ соңында шаршайды. Мұғалім оқушылардың дайындығының орташа деңгейіне бейімделуге мәжбүр. Нәтижесінде оқушылардың көп бөлігі сабақта белсенді жұмыс істейді. Алайда, ойлау қызметінің неғұрлым жоғары немесе неғұрлым төмен деңгейі бар балалармен мәселелер, дамудың басқа да ерекшеліктері туындайды. Бұл мәселелерді шешу қажеттілігі мені сабақтарда ақпараттық технологияларды қолдануға әкелді [4].

Қоршаған ортаны зерттеуде ақпараттық технологияларды пайдалану материалды түсіну және жақсы меңгеру үшін көрнекілікті талап ететін осы оқу пәнді меңгерудің функционалдық қажеттіліктерін арттыруға мүмкіндік береді. Мультимедиялық технологиялар авторлық мәтінді суреттеуге, ерекше өсімдіктер мен жануарларды өз көздерімен көруге, қызықты саяхатқа шығуға көмектеседі.

Осындай сабақтарды өткізу барысында мұғалімге Кирилл мен Мефодия балалар медиаэнциклопедиясы көмектеседі. Бірақ сабақта бір материалдан екіншісіне өту керек, ал дискілерді ауыстырып отыру уақытты алады.

Қалыптасқан жағдайдан оңтайлы шығу сабақ тақырыбына электрондық сүйемелдеуді білдіретін тақырыптық презентацияларды алдын ала дайындау болды. Үлкен экранға шығарылған презентациялар - оқу үдерісін жандандырып қана қоймай, баланың талғамын қалыптастырып, шығармашылық және зияткерлік қасиеттерін дамытатын тамаша көрнекі құралдар. Компьютерде жұмыс істеу дағдысы бар шығармашыл мұғалім бай материалды сабаққа дайындай алады. Слайдтарда анимацияны қолдану педагогқа сабақта естілген туралы жарқын түсінік беруге мүмкіндік береді. Балалар оқу материалына қызығушылықпен батырылады, үйде экранда көрілгені туралы айтады, табиғатқа да мұқият және ұқыпты қарайды.

Ақпаратты іздеуде Кирилл мен Мефодияның мультимедиялық энциклопедиялары: "үлкен энциклопедия", "балалар энциклопедиясы", "Жануарлар энциклопедиясы", "Денсаулық энциклопедиясы" және т.б. бұл дискілерде тек иллюстрациялар, бейнесюжеттер ғана емес, сонымен қатар балаларды қабылдауға бейімделген мәтіндер бар. География, Биология, Қазақстан тарихы бойынша бай иллюстрациялық материал, Тіршілік қауіпсіздігі негіздері үлкен мектеп жасындағы балаларға арналған дискілерді ұсынады. Әрине, бұл материал бейімделген түсініктеме қажет. Оқушылар да ақпарат іздеуде белсенді көмек көрсетеді.

Осылайша, ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, сабақтарды жобалау мен іске асыруда тәжірибе жинақтай отырып, мен басқа педагогтар пайдалана алатын оқу сабақтарын өткізу бойынша әдістемелік материалдар жүйесі қажет деген қорытындыға келдім. "Power Point" бағдарламасында жасалған презентациялар түрінде жасалған сабақтар мұғалім үшін тірек болып табылады, оның негізінде иллюстрациялар мен бейнесюжеттердің сүйемелдеуімен жаңа материалды түсіндіру жүзеге асырылады. Нәтижесінде мен осындай сабақтар-презентациялар жинадым.

Оқу үдерісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік беретін дидактикалық құрал презентациялар ғана емес, сонымен қатар электронды оқу материалдары болып табылады, мысалы, "Фантазия" информатика бойынша бағдарлама, әр түрлі сабақтарда қолдануға болатын қызықты тапсырмалар бар. Барлық тапсырмаларды мен тақырыптар бойынша және күрделілік деңгейіне қарай бөлемін. Жоғары деңгейдегі ойлау іс-әрекеті бар оқушылар компьютердің көмегімен жаңа материалмен танысады, өз білімдерін тереңдетеді, жоғары күрделіліктегі жаттығуларды орындайды. Ойлау қызметінің төмен деңгейі бар оқушылар сабақта сыныптың жылжуын баяулатпай, компьютермен жеке жұмыс істейді. Әр бала оған ыңғайлы қарқынмен жұмыс істейді. Бұл ретте компьютер оқытушы рөлінде де, білімді бақылаушы рөлінде де әрекет ете алады.

Электронды оқу құралдары сабақтың әр түрлі кезеңдерінде тиімді – жаңа материалды түсіндіру, фронтальды сұрау, Ауызша есеп, сөздік жұмыс, бұрын өткен материалдарды бекіту. Жұмыс жеке және топтық (жарыстар) жүргізіледі. Осылайша, оқу процесін саралау және дараландыру жүреді.

Бүгінгі күні мұғалім оның жалғыз ақпарат тасымалдаушы емес екенін түсінеді. Оқушылар энциклопедиялардан, анықтамалардан, Интернетте өздерін қызықтыратын мәселелер бойынша материалдарды өз бетінше таба алады. Қазіргі мұғалімнің рөлі тек оқу үдерісін бағыттау, бақылау. Бастауыш сынып оқушылары жаңа әсерлерге, іздестіруге, жаңа жаңалықтарға деген қажеттілікті сезінетінін ескере отырып, мен оларға қандай да бір тақырып бойынша материал табуды, олардың таңқалғанын таңдауды, таңқалдырды және өзінің шығармашылық жұмысын жасауды жиі ұсынамын. Қалауы бойынша жұмыс реферат, баяндама түрінде қолжазба немесе баспа түрінде ресімделеді. Кейбір оқушылар ата-аналардың көмегімен ұсынылған тақырып бойынша ғаламтордан ақпарат табады, оларды қызықтырған материалды таңдап алады, содан кейін қосымша сабақтарда біз осы жұмыстарды ресімдеуді үйренеміз. Word, Power Point бағдарламаларында жұмыс істейміз – слайдтар жасап, оларды ұсыну тәсілдерімен танысамыз. Сабақта шығармашылық жұмыстардың презентациялары өтеді. Балаларға осындай қызмет түрі өте қызықты. Осындай іс-әрекет мотивацияның артуына, ғылыми материалмен, компьютермен жұмыс істеу дағдысының қалыптасуына, балалардың шығармашылық дамуына ықпал етеді, оларға даралықты білдіруге мүмкіндік береді.

Әрине, ақпараттық технологияларды қолдану арқылы ұйымдастырылған білім беру процесі көптеген артықшылықтарға ие. Алайда, сабақты ұйымдастыруда компьютерлік технологияларды жаппай қолдануға кедергі келтіретін қиындықтар да бар. Мұндай қиындықтарға жатқызуға болады:

- білім беру үдерісін материалдық-техникалық қамтамасыз етудің жеткіліксіздігі;
- ақпараттық технологияларды жүйелі және жүйелі түрде қолдануға негізделген мұғалім үшін оңай қол жетімді және ғылыми негізделген әдістемелік материалдардың болмауы;
- педагогтардың компьютерлік технологияларды жеткіліксіз меңгеруі.

Дегенмен, аталған мәселелердің болуына қарамастан, бүгінгі күні білім беруді ақпараттандыруға үлкен көңіл бөлінуде. Бастауыш мектеп оқушыларын оқытудың әдістемесі мен практикасының қазіргі заманғы зерттеулерінің нәтижелері оқытудың дәстүрлі құралдары Елеулі толықтыруды қажет етеді, өйткені қазіргі уақытта жеке тұлғаның сапасын дамыту, одан әрі оқыту мен өмірге қажетті іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру үшін жеткілікті дәрежеде тиімді болып табылмайды. Әлемнің жетекші елдерінің мектептерінде кең таралған және сынақтан өткен үлкен мүмкіндіктерге ие құралдардың бірі компьютер болып табылады [5].

Қазіргі білім беруді ақпараттандырудағы мұғалімнің рөлі зор. Ақпараттық технологияларды қолдану мұғалімге Шығармашылық үшін кең ауқымды: презентацияларды, әртүрлі компьютерлік және оқыту бағдарламаларын, мультимедиялық энциклопедияларды, Internet ортасын, электрондық тренажерлерді және т.б. қолдану.

Оқу үрдісінде компьютерлерді, компьютерлік бағдарламаларды және Internet-ті пайдаланудың педагогикалық стратегиясы, ең алдымен, бұрын біз қол жеткізе

алмайтын тез дамып келе жатқан ақпараттық технологиялармен негізделген. Ақпараттық технология пайдалану бастауыш сынып оқушыларының танымдық іс-әрекетінің функционалдық мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді, дербестік, белсенділік, танымдық қызығушылықты дамыта отырып, бастауыш сынып оқушыларының ізденушілік және шығармашылық іс-әрекетіне ие бола отырып, оқу мотивациясын тиімді арттыра отырып, оқушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін анықтауға және іске асыруға ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, ақпараттық технологияларды пайдалану бастауыш сынып оқушыларының тұлғасын дамытудың тиімді құралдарының бірі болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гузеев В.В. "Жобалар әдісі" оқытудың интегративті технологиясының жеке жағдайы ретінде. //Мектеп директоры, № 6, 2018
2. Бастауыш мектеп оқушыларының әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру / О. А. Қарабанова// бастауыш мектеп басқармасы. – 2019. – № 12. – С. 9-11.
3. Қасымова О. В. жобалау-зерттеу қызметінің құралдарымен білім алушылардың әмбебап оқу іс-әрекеттерін дамыту / О. В. Кузнецова, Н. В. Дудырева// бастауыш мектеп басқармасы. – 2018. – № 6. – С. 31-40.
4. Новикова Т. сабақтарда және сабақтан тыс іс-әрекеттерде жобалық технологиялар. // Халықтық білім беру, № 7, 2019, с 151-157
5. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар. Оқу. пособие для студ. пед. жоғары оқу орындарының жүйесі мен жүргізушілері. квалиф. пед. кадрлар/ Полат Е. С. және т. б. ред. Е. С. Полат. – М.: "Академия" баспа орталығы, 2018, – 224 б.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ІСКЕРЛІК ОЙЫНДАР

Баймуратова А.Б., «Әлеуметтік және жасерекшелік педагогика»
кафедрасының 2 курс магистранты
Жумақанова Р.А., п.ғ.к, доцент

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
baymuratova-aygerim@mail.ru, zhumakanova@yandex.kz

Андатпа

Мақаламызда да мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мекемелерінде педагогтар үшін іскерлік ойындардың маңызы көрсетіледі. Қазіргі таңда, іскерлік ойынәдістемелік жұмыстармен жұмысжасағанда қойылған мақсатқа қарапайым, дәстүрлі түрде жете алмаған кезде кеңінен пайдаланады. Іскерлік

ойындарды педагогтың кәсіби шеберлігін дамытуда, құзырлығын анықтауда пайдалану арқылы оң нәтижелерге қол жеткізуге болатынын күнделікті тәжірибенің өзі дәлелдеуде.

Кілтті сөздер: құзыреттілік, педагог, процесс, іскерлік ойын, Мектепке дейінгі білім беру.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бабында білім беру жүйесінің басты міндеттері көрсетілді, олардың ішінде оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу [1]. Сондықтан, қазіргі даму кезеңінде білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытушылар білім беру жүйесінде жаңа оқу технологияларын және интерактивті әдістерін пайдалану арқылы оқушының қазіргі заман талабына сәйкес білім алуына мүмкіндік береді. Ол оқытушының ізденісі, жан-жақтылығы, шеберлігі құзыреттілік арқылы айқындалады.

Заман ағысына сай біліммен қаруланған, ой-өрісі жоғары, зерделі, жан-жақты дамыған мамандар уақыттың талабы. Сондықтан да, бүгінгі таңда тәуелсіз елімізге білікті маман, өз ісінің шебері қажет.

Мектепке дейінгі ұйымдағы әдістемелік жұмыс – педагогикалық процестің сапасын арттырудың маңызды жағдайы. Әдістемелік жұмыстың барлық түрінен өту арқылы тәрбиешілер өздерінің кәсіби деңгейлерін көтеріп қана қоймайды, сонымен қатар олар жаңашыл технологияларды меңгеріп, өздері білмейтін нәрселерді үйренеді.

Қазіргі уақытта, іскерлік ойынәдістемелік жұмыстарда кеңінен қолданылады. Іскерлік ойындарды педагогтың кәсіби шеберлігін дамытуда, құзырлығын анықтауда пайдалану арқылы оң нәтижелерге қол жеткізуге болатынын күнделікті тәжірибенің өзі куә. Өйткені, іскерлік ойын, педагогтың, тәрбиешінің жеке қалыптасуын, қойылған мақсатқа жету үшін белсенділігін арттыруға арналған қуатты құрал.

Біртіндеп имитациялық ойындар психологтар мен әлеуметтанушыларда біртіндеп қызығушылық таныта бастады. Жастарды әлеуметтік ортамен таныстыру ойын түрінде жүргізіле басталды.

Іскерлік ойындарда нақты ситуацияларды талдау мен рөлдік ойындар әдістерінің белгісі қиыласады, сонымен қатар іскерлік ойынның негізінде басқару нысаны мен басқарушылық жүйенің тұтас үлгісі бар. Іскерлік ойындарды көбіне имитациялық басқарушылық деп те атауға болады. Мұны әдістемелік жұмыс жүйесінде іскерлік ойынның пайда болуымен түсіндіруге болады. Іскерлік ойынды педагогтардың әдістемелік жұмыс барысындағы өзіндік және күрделі белсенді әдістерді үйренуі деп бөлінеді. Сонымен, іскерлік ойын – мамандардың әртүрлі жағдайлардағы шынайы іс-әрекеттерінің үлгісі.

Іскерлік ойынның негізі- проблемалық педагогиканың ситуацияларды тудыру және оларды әртүрлі проблемалық рөлдік шешу жүйесі. Іскерлік ойындарда шешім ұжыммен немесе топпен бірлесе отырып қабылданады. Өз

тобының шешімін қорғау мен басқа топтың шешімін сынға алу кезінде ұжымдық пікір қалыптасып, бір шешімге келеді.

Педагогтардың іскерліктері мен дағдыларын, білімдерін тереңдетуге және өзекті етуге бағытталған, озық педагогикалық тәжірибеге негізделген, әрбір педагогтың кәсіби шеберлігін көтеруге себеп болатын, барлық педагогтардың шығармашылық потенциалы дамыған, мектепке дейінгі ұйымның сапалы тәрбиелеу-оқыту жұмысына қажетті үздіксіз біртұтас білім жүйесі болып, әдістемелік жұмыс болып табылады. Ал әдістемелік жұмысты ұйымдастырудың түрлерінің бірі - іскерлік ойын. Сол себепті, осы мәселенің мағынасын ашу қажет деп санаймыз.

Мектепке дейінгі ұйымдарда педагогтарды «үйретудің белсенді әдістері» атты әдіс-тәсілдер арқылы танымдық оқудың белсенді іс-әрекеті кеңінен қолданыла бастады. Белсенді әдісті қолдану кезінде оқу іс-әрекеті шығармашылық сипатта болады, танымдық қызығушылық пен шығармашылық ойлау қалыптасады. Олар кез-келген мәселені шешу және еркін пікір алмасу сұхбаты ретінде құрылады. Осылайша үйретудің белсенді әдістері үйретушілер үшін де, үйренушілер үшін де белсенділіктің ең жоғары деңгейі ретінде сипатталады.

Кәсіби және оқыту іс –әрекеті жағынан үйретудің әртүрлі әдістерінің мүмкіндігі табиғаттан және сәйкес келетін әдістердің мазмұнына, оларды қолданылу тәсілдеріне, педагогтардың шеберлігіне, тәрбиеленушілердің дайындығына байланысты да болады. Н.С.Құлжанованың пікірінше, үйретудің белсенді әдістерін қолдану дүниетанымды кеңейтіп, кәсіби әрекет дағдылар мен іскерліктерді қалыптастырады [2].

Белсенді әдіске үйретудің тәрбиелік міндеттері: белсенділікті, еркіндікті, өзінділікті дамытады, белгілі бір дүниетанымды, позицияны орнатуды қалыптастырады, қарым-қатынас жасау, ұжымда жұмыс істей білу іскерліктерін арттырады. Үйретудің белсенді әдістерінің мақсаты: зейінді, тілді, шығармашылық қабілеттерді, рефлексияны дамыту, үйлесімді және қарапайым шешімдерді таба білу мен нәтижесін айта білу іскерліктері болып табылады.

В.Я.Платов үйретудің белсенді әдістерін екі топқа бөледі: нақты ситуацияларды талдау және ойын. Сонымен қатар В.Я.Платов іскерлік ойынның үйретудің дәстүрлі әдісінен ерекшелігін айқындап берді [3].:

1. Іскерлік ойындарды қолдану кезіндегі үйрету процесі басқарушылар мен мамандар іс-әрекетінің шынайы тәжірибесіне жақын. Бұған іскерлік ойындарда шынайы әлеуметтік-экономикалық жүйедегі үлгілерді қолдану арқылы қол жеткізуге болады. Басқаша айтқанда, кез-келген іскерлік ойын имитациялық әдісті үйрету ретінде ұсынылады.

2. Іскерлік ойын – бұл ойындық үйрену әдісі. Ойынға қатысушылар кез-келген рөлді алып, өз рөлінің қызығушылықтарын ескере отырып, басқарушылық шешім қабылдайды. Әртүрлі рөлдердің қызығушылықтары сәйкес келмейтіні белгілі, ойынға қатысушыларға дау-жанжалдық ситуацияға шешім қабылдауға тура келеді.

3. Іскерлік ойын – ұжымдық үйрену әдісі. Дәстүрлі әдістер жеке үйретуге бағытталған. Іскерлік ойындарда шешім бірлесе отырып қабылданады. Өз тобының шешімін қорғау мен басқа топтың шешімін сынға алу кезінде ұжымдық пікір қалыптасады.

Іскерлік ойын (Business Game, Management Game) – имитация, үлгілеу, ойын түрінде нақты педагогикалық ситуацияларды жеңіл түрде жаңғырту. Іскерлік ойында әр қатысушы ойын тәртібін ескере отырып, адамдардың өмірдегі іс-әрекетіне тиісті өз рөлін ойнайды. Іскерлік ойындар педагогикалық тәртіптің мөлшерін анықтау, педагогикалық шешімдерді қабылдау үрдістерін игеру, педагогика тәжірибелік оқыту құралы мен әдістемесі ретінде қолданылады.

Теориялық мәліметке сүйенсек, сабақты жүргізудегі ойындардың сан алуан түрлері болады. Мысалы, аз уақытта ойналып аяқталатын ойындар эксперименттік жаттығулар ретінде де ұсынылуы мүмкін. Олар әдетте, лекция оқу барысында немесе әр-түрлі зерттеулерді жүргізген кезде иллюстрация ретінде қолданылады.

Ғалым М.Е. Ибраеваның пікірінше, іскерлік ойындарды қолдану кезінде жақсы және теріс жақтарын байқауға болады. Жақсы жағына: жоғары мотивацияны, үйрену кезіндегі қанық көңіл-күйді, кәсіби іс-әрекеттерді дайындау мен жүзеге асыруды, білімдері мен іскерліктерін қалыптастыруды жатқызуға болады. Бұдан басқа, ойынға қатысушылар өз білімдерін қолдана алуды үйренеді, ал ойыннан кейінгі талқылау осы білімдерін бекітуге себеп болады.

Теріс жағына: ұйымдастырушының ойынға асқан еңбекпен дайындалуы, ұйымдастырушының қатты ширығып отыруы (ойын барысында ол зейінді және мейірімді басқарушы болуы керек), үздіксіз шығармашылық ізденісте болуы, актерлікті меңгеру қажеттілігі, қатысушылардың жұмысқа дайындықсыз келуі жатады[4].

Іскерлік ойынды құрастырудың алдында ұйымдастырушы құрылымына сүйенеді. Іскерлік ойындардың өзі бірнеше топқа бөлінеді. Олар: имитациялық, операциялық, рөлдерді орындау, іскерлік театр, психо және социодрамалар. Іскерлік ойынның құрастыруында имитация және рөлдік ойын негізгі элементтері болып табылады.

Іскерлік ойындарды дайындаудың жалпы әдістемесі төмендегідей:

- Ойынның сценарийін дайындау кезінде топтың барлық ұжымның қатысуын қадағалау;

- Ойынның динамикалық сипаты. Педагогтардың, тәрбиешілердің теориялық білімді игерудегі қызығушылығын арттыру.

Іскерлік ойындарды жүргізу барысында тәрбиешілер активтік және пассивтік рөлдерді ойнай алады. Соңғы жағдайда кейбір тәрбиешілер бақылау-есептік функцияларын орындап, ойынның нәтижесін шығару үшін ақпараттық база құрастыра отырып, бақылаушының қызметін атқарады.

Ұйымдастырушының іскерлік ойындарды жүргізу барысында алдымен ойынның тақырыбын анықтап алуы қажет. Тақырып таңдалған соң, ойынның

мақсаты анықталып, жоспар бойынша іскерлік ойынның сценарийін және «әрекеттегі» тұлғалар тізімін әзірленеді; әр қатысушының «рөлі» сипатталады; қажетті реквизиттер дайындалады: мысалы, секундомер немесе құмсағат, зерттеу картасы, фирма, өндіріс, серіктес туралы мәлімет беру т.б; ойынның сценарийімен таныстырылып, топ арасында рөлдерді үлестіреді; іскерлік ойынды жүргізу барысында оның жүргізілу тәртібі қадағаланады (темпін ұлғайту немесе баяулату, байқаушының қызметін байқау т.б). Ойынның соңында қорытынды жасалып, барлық оң және теріс сәттерді анықтап, әр қатысушының немесе бөлінген топ бойынша рейтингісін айқындалады.

Айта кететін жай, рөлдерді үлестіру барысында ұйымдастырушы әр қатысушының жеке ерекшелігін ескеруі қажет, бірақ тәжірибеде көрсеткендей, ойынға қатысушылар әр кезеңде рөлдерін алмастырып отырса, ойын тиімді және қызықты өтеді. Іскерлік ойындарда рөлдерді жеребе тарту арқылы да үлестіруге болады. Бұл жағдайда ұйымдастырушының мақсаты, ойынға қатысушының бір рөлді бірнеше рет ойнамауын қадағалау.

Ойын үрдісінде нақты ситуацияларда жеткіліксіз болатын уақыт пен ауқымды кеңістікті еркін ұстануға болады.

Іскерлік ойынның бірінші сатысы – міндетті әрбір қатысушыға дейін жеткізу. Басылып шығарылған мәтіннің әрбір қатысушыда болғаны дұрыс. Ережелерге қатысты келісіп алу керек: олар не ұқсас міндеттерді шешкенде нақты өмірде кездесетін ережелер, не қандай да бір ойындық өзгерістер енгізіледі. Бұл туралы жүргізуші ерекше айтуы тиіс.

Іскерлік ойынды өткізу кезінде міндеттің мазмұнына байланысты калькуляторлар, оқу тақтасы немесе сұлбалар мен формулаларды бейнелеуге арналған ватман, анықтамалықтар, заңдар мен нормативтік актілер мәтіндері қажет болуы мүмкін.

Іскерлік ойынды екі оқытушы-педагогтың күшімен өткізгені дұрыс болады. Ойынның кейбір сәттері әр түрлі функцияларды бір мезгілде орындауға, мысалы, келесі ойындық бұрылысты ойлап табуға және топты «ойындық тонуста» ұстап тұруға мәжбүр етуі мүмкін. Бірақ екі оқытушыға мұндай жағдайларсыз да, әсіресе командалардың жұмысын бақылағанда жұмыс жетеді.

Қорытындылай келе, іскерлік ойын, бір-бірінен ажырамас бірнеше элементтерден тұрады:

1. Оқу немесе оқыту.
2. Өндірістік.
3. Ғылыми-зерттеулік.
4. Логикалық.
5. Психологиялық.
6. Әлеуметтік.
7. Интегралдық.

Озық педагогикалық тәжірибекөрсеткендей[5, 6], іскерлік ойын арқылы көптеген салаларда әртүрлі мәселелерді шешуге мүмкіндік бар. Олар:

- Білім, мәдениет тағы да басқа салаларда мәліметтерді дайындау, сынау және ең тиімді басқару жүйесін таңдау;
- Басқарушы, басқа мамандарды аттестациялау және таңдау;
- Жақсы қарым-қатынас, тез тіл табысу, ынтымақтастыққа келу, қызметтес болу;
- Жаңаша ойлауға бет бұру;
- Әр түрлі экономикалық мәселелерді шешу.

Іскерлік ойын арқылы алған білімді нығайту мен оларды тәжірибеде пайдалануымен қатар, педагог мамандардың іскерлігі мен дағдыларын қалыптастыруға мүмкіншілік береді.

Жұмысқа орналасқан «жаңа» қызметкер іскерлік ойын арқылы сол ортаға тез бейімделеді, ұйымдастыру-экономикалық мәселелерді шешу іскерлігі қалыптасады.

Іскерлік ойындарды қолдану жылдары бойы олардың тақырыптары Үкімет жоспарына негізделіп қойылған мәселелермен сәйкес, басқару құрылымның өзгеруімен техникалық прогресске, ғылыми экономикаға байланысты өзгеріп отырады.

Іскерлік ойындарды қолдану жылдары бойы олардың тақырыптары Үкімет жоспарына негізделіп қойылған мәселелермен сәйкес, басқару құрылымның өзгеруімен техникалық прогресске, ғылыми экономикаға байланысты өзгеріп отырады. Іскерлік ойындар қажеттілікке, талапқа сәйкес пайда болды және сұраныста болып та келеді.

Қазіргі уақытта елімізде, әлемде болып жатқан глобальдық реформаларға байланысты іскерлік ойындар нарықтық экономикаға, табиғаттық ресурстарды тиімді пайдалану, педагогикалық проблемаларды, әлеуметтік психологиялық, құқықтық сұрақтарға жауап беретін тақырыптарға сәйкес өзгеріп отырады және де әрдайым қолданыста болып отыр.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. Астана. 27 шілде, 2007.
2. Құлжанова Н.С. Мектепке дейінгі тәрбие.-Орынбор:1923 ж. 4000 д.
3. Платов В. Я. Деловые игры: разработка, организация, проведение : Учебник / В. Я. Платов. - М.: ИПО Профиздат, 1991. - 191 с.
4. Ибраева М.Е. Ерте жастағы балалардың танымдық белсенділігін дамытудың алғы шарттары //Абай атындағы ҚазҰПУнің ХАБАРШЫСЫ. Психология сериясы.-Алматы,2016.-№1(46) – Б.146-152.
5. Арзанбаева Б.О. Болашақ мұғалімдердің мектепке дейінгі балалардың ойын іс-әрекеттеріне кәсіби құндылық бағдарын қалыптастыру (қазақ халқының ойындары негізінде): - Алматы, 2001.
6. Баймұратова Б.Б. Баланы мектепке дайындау жөнінде. – Алма-Ата, 1971.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ ВУЗА

Байтенова М.С, магистрант 2-го курса, образовательной программы
6М010200 «Педагогика и методика начального обучения»
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,
г. Кокшетау
meri-2401@mail.ru

В современном мире большую актуальность приобрела потребность в воспитании прежде всего личности, которая способна не только к копированию и воспроизведению существующих норм и традиций в какой либо деятельности, но и умеющей самостоятельно оценивать, делать выводы, анализировать, принимать адекватные решения, саморазвиваться в личностном а также профессиональном плане, при необходимости произвести отказ от стереотипов в сложившейся деятельности. Повышение требований к профессиональным компетенциям специалистов и уровню их ответственности за предпринятые профессиональные действия, что непосредственно связано со построить открытое демократическое общество, характеристикой которого являются высокая мобильность, стремление к инновациям и критицизм.

Каждый человек, обеспечивает свое развитие через способность мыслить. Когда мы думаем, обрабатывая полученную информацию, мы основываемся на то, что знаем, то есть на предыдущий опыт и выносим свои суждения. Каждый день человек, несколько раз проходит через данный процесс, поскольку можем ставить под сомнение результат своего мыслительного процесса, то есть свои суждения. При возникновении сомнения в своих суждения человек необходимо критическое мышление

Изучением критического мышления занимались многие ученые - исследователи как М.А.Тарасова, О.М.Семенова, Т.В.Харлампьева И.С.Литвинова, а также другие, которые рассматривают данный вопрос как важную составляющую профессионального образования. В исследованиях этих ученых была доказана необходимость введения инноваций в образовательный процесс учебного заведения, для развития у студентов компетенций в виде конкретной аргументации фактов, поиску нестандартных решений, мобильному решению возникающих профессиональных педагогических вопросов, которое обеспечивает критическое мышление. [1]

В педагогике высшей школы активно решается проблема профессионально-личностного становления педагогов в высшем учебном заведении. В работах И.А.Романовой, Г.В.Щагиной, П.А.Шацкова, , и других рассматриваются вопросы формирования ценностных ориентации и профессионально-значимых качеств педагога.

Наличие высокого уровня развития критического мышления способствует формированию компетенций, необходимых для эффективной учебно-профессиональной деятельности педагогов в вузе как системных, межличностных.

Рациональность критического мышления педагога способствует предотвращению субъективности при принятии определенных решений в рамках поставленной задачи. Организованность критического мышления педагога имеет ряд особенностей, связанных со спецификой профессиональной деятельности она должна изначально учитывать нестатичность объекта педагогического воздействия, что может стать причиной изменения некоторых обстоятельств; при наличии множества факторов, учет и влияние которых не всегда поддаются анализу, однозначный и точный прогноз конечного результата или результата этапа критического мышления. [2]

Развитие критического мышления у студентов обеспечит расстановку приоритетов в будущей профессиональной деятельности педагога. Повысит качество восприятия и усвоения информации, следовательно обеспечит успешность образовательного процесса в высшем учебном заведении. Поэтому подробнее рассмотрим учебный процесс в высшем учебном заведении.

В высшем учебном заведении, образовательный процесс направлен на самостоятельную работу студента, через которую, происходит развитие многих способностей студентов. Классическая модель реализации технологии критического мышления, представляет три стадии. Это первая –вызов, вторая – осмысление и третья – рефлексия.

Основное направление на развитие критического мышления личности предполагает наличие очень многих навыков: умение работать с понятиями, суждениями, умозаключениями, вопросами, самоанализ и рефлексия собственной деятельности, поиску альтернативных решений, владению инновационных форм, средств и методов, способствующих рациональному решению задач и проблем. Все выше перечисленное, ставит развитие критического мышления одним из важнейших условий развития личности педагога. [3]

В развитии личности педагога посредством критического мышления, мы выделили следующие навыки согласно теории «навыков мышления» Б.Рассела.

1. Фокусирующие навыки- это способность, на быстрое определение проблем, содержащихся в явном или скрытом виде новой информации, выделение основных .
2. Навыки сбора информации- способность к фокусированному наблюдению, постановку вопросов для отслеживания необходимой информации в процессе получения новой.
3. Навыки запоминания – это организация хранения информации в долговременной памяти и своевременное ее воспроизведение при необходимости.
4. Навыки организации- это способность к сравнению, выявление черт сходства и различий объектов, классификации информации и

презентации ее перед аудиторией.

5. Навыки анализа - идентификация атрибутов и компонентов, идентификация отношений и понятий, идентификация главных идей; идентификация центрального элемента; идентификация ошибок
6. Навыки генерирования – способность к выводам, планированию и предсказанию возможного результата.
7. Навыки интегрирования – способность к комбинированию информации для формулировки новых идей, а также реконструкции - переформулирование информации.
8. Навыки оценивания - формулирование критериев оценки информации или идей. [4]

Высокий уровень развития вышеперечисленных навыков, свидетельствует о высоком уровне развития критического мышления.

Для того чтобы проверить эффективность технологии развития критического мышления, со студентами 3 курса специальности, группы ПМНОр72, были проведены занятия (онлайн из-за введения ЧП на территории РК) с применением методов развития критического мышления и соответственно навыков перечисленных выше. Всего участвовало 9 человек. Предварительно было проведено анкетирование на наличие уровня развития данных навыков.

Таблица 1. Показатели «навыков мышления» до реализации технологии критического мышления по средством методов критического мышления.

Навыки:								
Уровни Развития «Навыков мышления »	Фокусирующие навыки	Навыки сбора информации	Навыки запоминания	Навыки организации	Навыки анализа	Навыки генерирования	Навыки интегрирования	Навыки оценивания
Высокий	3	3	5	4	3	3	4	4
Средний	3	4	4	3	4	4	3	4
Низкий	3	2	0	2	2	2	2	1
Всего	9	9	9	9	9	9	9	9

Развитие критического мышления реализовывалось через следующие методы: «Работа с таблицей», «ИНСЕРТ», «Обзор», «Чтение про себя с пометками», стратегия «Шесть шляп мышления» (Эд. Де Боно), нарративные и т.д.

В работе с группой большую эффективность показали интерактивные методы.

Среди интерактивных методов развития критического мышления особое место занимает фокусированное групповое интервью или «Фокус-группа» (Р. Мертон).

Фокус-группа, как метод используется для обсуждения процесса изучения определенной темы. Студентам предлагаются вопросы по освоению темы, но обсуждается не только содержание темы, но и способы изучения ее студентами, уровень знаний студентов по данной теме. Принципы конструирования достаточно различны: или принцип «пирамиды»: сначала более узкие вопросы, далее вопросы более общего плана, «воронки»: сначала общие вопросы, потом конкретные. [5]

После проведения занятий с применением методов развития критического мышления была проведена контрольная диагностика «навыков мышления».

Таблица 2. Показатели «навыков мышления» после реализации технологии критического мышления по средством методов критического мышления.

Навыки:	Фокусирующие навыки	Навыки сбора информации	Навыки запоминания	Навыки организации	Навыки анализа	Навыки генерирования	Навыки интегрирования	Навыки оценивания
Уровни Развития «Навыков мышления»								
Высокий	3	5	7	4	6	7	6	6
Средний	6	3	2	5	2	2	3	2
Низкий	0	1	0	0	1	0	0	1
Всего	9	9	9	9	9	9	9	9

После проведенных мероприятий выявлен позитивный результат развития «навыков мышления». Многие студенты перешли от среднего и низкого уровня развития навыков на более высокий. Результат можно увидеть в следующей диаграмме, в которой представлены результаты высокого уровня с таблицы 1 и 2.

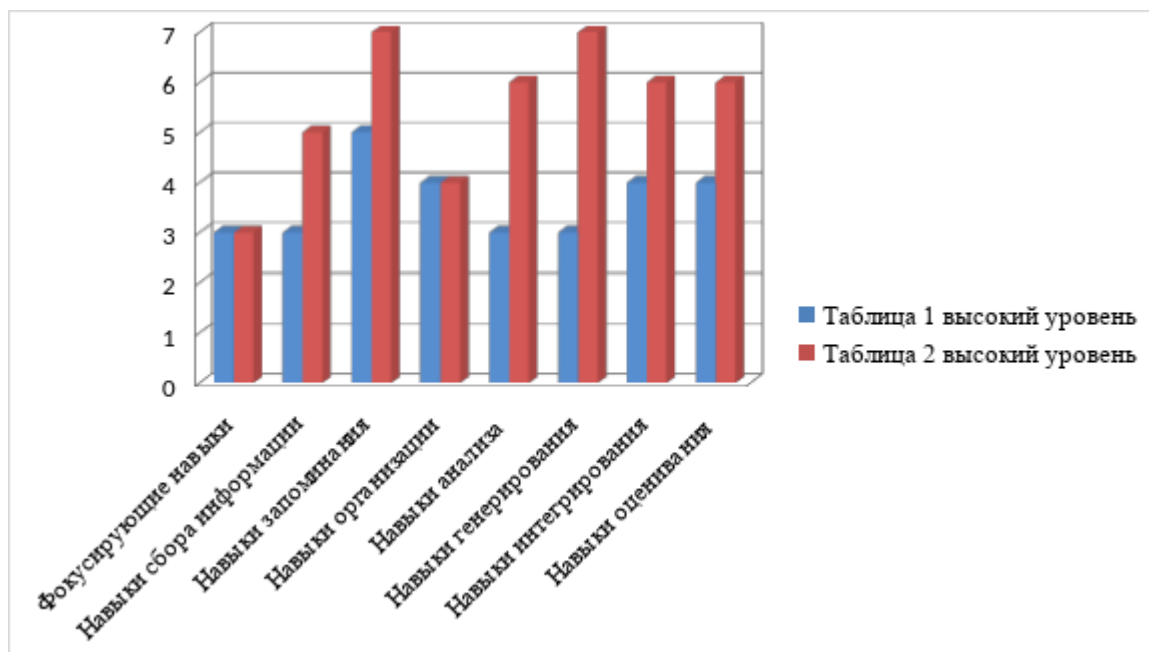

Рисунок 1. Результаты таблиц 1 и 2. Высокий уровень развития "навыков мышления".

Таким образом, получив позитивные результаты развития «позитивных навыков», можно сказать что развитие критического мышления необходимо для профессионального становления личности педагога .

Целью педагогической технологии развития критического мышления педагога в процессе профессиональной подготовки в вузе является создание условий для сформированности прогрессивного уровня критического мышления и его активного использования в процессе учебно-профессиональной деятельности. Целостность и взаимосвязь характеристик и показателей развития критического мышления педагога обеспечивает содержательное единство, которое реализуется посредством гибкого использования разнообразных форм и методов совместной деятельности студентов и преподавателей.

В заключении хотелось бы отметить, что навыки хорошего владения критическим мышлением необходимы всем. Зная свои недостатки, предубеждения, предрассудки, а также источники мировоззрения, которые мы используем, когда обрабатываем новую информацию, мы можем ускорить процесс решения какой-либо проблемы. Обучение критическому мышлению также не является мгновенным. Государственные и негосударственные учебные заведения должны стремиться к развитию навыков критического мышления у студентов, что обеспечит развитие конкурентно-способной личности.

1. Список литературы:

2. Коржуев А.В. Педагогика. - М.: Академический проект, 2004. - 432 с.

3. Попков В.А. Критическое мышление в контексте задач высшего профессионального образования. - М., 2001.-168 с.
4. . А.А. Бейсембаева, к.п.н., доцент, КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Алматы, Казахстан Критическое мышление будущих педагогов как важная составляющая профессиональной культуры учителя
5. Загашев, И. О. Учим детей мыслить критически / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. — СПб.: Альянс «Дельта», 2003.
6. Заир-Бек, С. И. Развитие критического мышления на уроке / С. И. Заир-Бек. — М.: Просвещение, 2004.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ

Жұмаділ А.Ә., Жусупбекова Г.Г.

7M01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының
1 курс магистранты

PhD доктор, әлеуметтік және жас ерекшелік педагогика кафедрасының
доценті

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
akbotazh19@mail.ru, uk.gulsara74@mail.ru

ҚР Тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» «Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында білім беру саласына үлкен көңіл бөлінеді. «Дамыған бәсекеге қабілетті мемлекет болу үшін біз жоғары білімді ұлт болуымыз керектігі» атап көрсетілген.

Білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, сапалы білімге қол жеткізуді қамтамасыз ету жолымен адами капиталды дамыту үшін, Республика экономикасының тұрақты өсуін қамтамасыз ете отырып, Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленді [1].

Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқына Жолдауында елімізде үшінші жаңғыртуды жүзеге асыруды қамтамасыз ету міндеттерін белгілей отырып, сыни ойлауға және ақпаратты іздеуді өз бетінше жүргізуге қабілетті, функционалды сауатты өскелең ұрпақты қалыптастырудағы білім беру жүйесінің рөлін ерекше атап көрсетті. Тұлғаның функционалды сауаттылығын қалыптастыру оқытудың бастапқы кезеңінде оқушылардың сөйлеу әрекетінің дамуымен тығыз байланысты, өйткені ол баланың танымдық қабілеттері деңгейін анықтауда ерекше орын алады. Сөйлеу қызметіндегі ең бастысы – бұл пікірлердің икемділігі, нақтылығы, мәнерлілігі және әртүрлілігі, ойды сауатты баяндай білу, ақпаратпен жұмыс істеу, коммуникативтік дағдылар мен машықтарды меңгеру болып табылады. Сөйлеу қызметі

ақпаратты беру мен қабылдаудың белсенді және мақсатты үдерісі болып табылады, ол тілдік жүйемен және қарым-қатынас жағдайымен негізделген, оның дамуы тілдік қызметтің төрт түрі: тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу арқылы тілдік бірліктерді қолданудың практикалық дағдыларын қалыптастыру арқылы жүзеге асырылады. Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев халыққа Жолдауында: «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз жоғары білімді ұлт болуымыз керек. Қазіргі әлемде қарапайым жаппай сауаттылық жеткіліксіз. Біздің азаматтарымыз ең озық жабдықтарда және ең заманауи өндірісте жұмыс істеу дағдыларын үнемі меңгеруге дайын болуы тиіс. Сондай-ақ, біздің балаларымыздың, тұтастай алғанда, өсіп келе жатқан ұрпақтың функционалдық сауаттылығына үлкен көңіл бөлу қажет» [2].

Бағдарламаның мақсаттарының бірі «жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зиятты, дене бітімі мен рухани дамыған азаматын қалыптастыру, оның тез өзгертін қоғамда табысты болуын қамтамасыз ететін білім алу қажеттілігін қанағаттандыру, елдің экономикалық әл-ауқаты үшін бәсекеге қабілетті адами капиталды дамыту» екенін көреміз.

Заманауи әдістер мен технологияларды енгізу, білім сапасын арттыру Қазақстанның жоғары даму кепілі. Қоғамға функционалдық сауатты, нәтижелі жұмыс істей алатын, белгілі бір, әлеуметтік маңызды жетістіктерге қабілетті адам қажет. Әлемдік білім беру кеңістігіне кіру жетістігінің көрсеткіштерінің бірі функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың басым міндеттердің бірі ретінде, білім беру халықаралық стандарттарын орындау болып белгіленген.

Функционалдық сауаттылықтың көптеген анықтамалары бар. Функционалдық сауаттылық термині сауатсыздықты жою бойынша ағарту министрлерінің дүниежүзілік конгресінде (Тегеран, қыркүйек 1965) ұсынылды, ал 1978 жылы ЮНЕСКО ұсынған білім беру саласындағы статистиканың Халықаралық стандарттау туралы құжаттың мәтіні қайта қаралды. Бұл құжаттың жаңа редакциясына сәйкес, топтың тиімді жұмыс істеуі үшін сауаттылық қажет барлық қызмет түрлеріне қатыса алатын адам сауатты болып саналады. Алдымен, жалпы функционалдық сауаттылық дегенімізге тоқталып өтсек, ол – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алуы деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдыларының жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі [3].

Қазіргі ақпараттық қоғамда сауаттылық түсінігі қоғамның барлық жіктері үшін маңызды болып табылады. Сонымен қатар, сауаттылық түсінігі айтарлықтай кеңейде (ақпараттық, техникалық, музыкалық сауаттылық және т.с.с.) және мәдениет атрибуты мәртебесіне ие болуда.

Функционалдық сауаттылық – оқушылардың мектепте оқу кезінде қол жеткізуі мүмкін білімділік деңгейі және адамның өмір мен қызметтің түрлі

салаларында үйренген білім негізінде стандартты және стандартты емес өмірлік міндеттерді шешуге, яғни жеке тұлғаны әлеуметтендіруге қабілеттілігін болжайды [4].

Функционалдық сауаттылықты профессор А.Ж. Мурзалинова лингвистикалық және экстралингвистикалық білімнің интеграциясы, сондай-ақ сөйлеу және коммуникативтік қабілеттер мен дағдылардың негізінде әртүрлі жанрлық қарым-қатынастың нормалары мен тәсілдерін меңгерумен байланыстырады, ол қабілеттеріне, құзыреттілігіне қарағанда, кешенді сипатқа ие бола отырып, қарым-қатынастың күрделі табиғатын коммуникация бірлігі, интеракция және перцепция ретінде таңдайды және сөйлеу қызметі арқылы оқушылардың тұлғалық даму идеясын жүзеге асырады [5, б. 4-5].

Функционалдық сауаттылық – бұл оқушылардың мектепте оқыған уақытында қол жеткізе алатын білім деңгейі және адамның өмірдің түрлі салаларында стандартты өмірлік міндеттерді шешу қабілетін болжайды.

Функционалдық сауаттылықтың бірнеше негізгі түрлерге бөлінеді:

- *коммуникативтік сауаттылық*, сөйлеу қызметінің барлық түрлерін еркін меңгеруді болжайтын, өзгенің ауызша және жазбаша сөйлеуін барабар түсіну қабілеті; өз ойын ауызша және жазбаша сөйлеуде, сондай-ақ ауызша және компьютерлік белгілерін біріктіретін жазбаша сөйлеу формаларын өз бетінше білдіру қабілеті;

- *ақпараттық сауаттылық*, оқулықтарда және анықтамалық әдебиетте ақпаратты іздестіруді жүзеге асыра білу, интернет пен оқу мазмұнының компакт-дискілерінен, сондай-ақ басқа да түрлі көздерден ақпарат алу, ақпаратты өңдеу, жүйелеу және оны әртүрлі тәсілдермен ұсыну;

- *іс-әрекет сауаттылығы*, бұл ұйымдастырушылық іскерліктер мен дағдылардың көрінісі, атап айтқанда іс-әрекеттің мақсатын қою және сөздік тұжырымдау, жоспарлау және қажет болған жағдайда оны өзгерту, осы өзгерістерді сөзбен дәлелдей отырып, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі түзету және т.б.

Білім берудің әрбір деңгейі үшін білімділіктің ең төменгі қол жетімді деңгейін анықтауға болады. Бастауыш білім беру деңгейі аяқталғаннан кейін оқушы қарапайым сауаттылықты, негізгі орта білім – функционалдық сауаттылықты, жалпы орта білім – құзыреттілік деңгейіне жетуі тиіс деп болжанады.

Құзыреттілік – жеке тұлғаның нақты қызметті жүзеге асыру үшін қажетті білім, білік және дағды жиынтығы ретінде түрлі міндеттерді орындау қабілеті. Негізгі құзыреттіліктер білім алушылардың адамгершілік және этикалық нормаларға қайшы келмейтін табысты шешімдер қабылдау үшін танымдық және практикалық іскерліктер мен дағдыларды біріктіруге дайындығын анықтайтын пән сипатындағы қабілеттер болып табылады. Негізгі құзыреттер құндылықтар мен уәждерді қалыптастыру үшін, сондай-ақ адам өмірінің әлеуметтік және мінез-құлық нормаларын дамыту үшін алғышарттар жасайды; әрбір білім беру саласы бойынша күтілетін нәтижелерді анықтау үшін негіз болады.

Қазақстан Республикасы Үкіметі бекіткен 2012-2016 жылдарға арналған Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі ұлттық іс-қимыл жоспары [1] мемлекеттік стандарттар мен оқу бағдарламаларын құзыреттілік тәсілге және функционалдық сауаттылыққа бағыттай отырып, білім беру мазмұнын жаңартуды көздейді.

Оқушылардың дайындық деңгейі олардың басқарушылық, ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік, жеке тұлғалық, азаматтық, технологиялық құзыреттіліктерін меңгеруде және пәндік құзыреттілікті меңгеруде көрінетін функционалдық сауаттылығының қалыптасуы бойынша анықталады.

Құзыреттілік тәсіл жағдайында білім берудің мақсаты – әртүрлі мәселелерді өз бетінше шеше алатын, өзінің білімі мен іскерлігін, яғни құзыретті тұлғаны пайдалана отырып, жеке тұлғаны қалыптастыру. Құзыреттілік тәсіл білім беру мазмұнының жеке бағдарын күшейтуге және оны практикаға бағыттауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты құзыреттілік тәсіл шеңберінде тек қана білім көлемін байыту ғана емес, сондай-ақ іс-әрекеттің жеке тәсілдері мен құралдарын, стандартты емес жағдайларда мінез-құлық операцияларын кеңейту және байыту, яғни қызметтің жан-жақты тәжірибесін алу негізгі болып табылады.

А. В. Хуторский әлеуметтік тәжірибені меңгеруге, қоғамда өмір сүру және практикалық іс-әрекет дағдыларын алуға келесі негізгі білім беру құзыреттіліктерін: құндылық-мағыналық, жалпы мәдени, оқу-танымдық, ақпараттық, коммуникативтік, әлеуметтік-еңбек және жеке тұлғалық өзін-өзі жетілдіру құзыреттерін меңгерген жағдайда болады деп есептейді [6].

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі мектеп түлектерінің ақпараттық, проблемалық, коммуникативтік және ұйымдастырушылық құзыреттіліктерін қалыптастыру, әлеуметтік-педагогикалық нәтижелерге қол жеткізуге, педагогикалық білімді, шеберлікті, кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерді интеграциялау ретінде сипатталады. Әсіресе өмірлік мәселелерді шешудегі қазіргі қоғамға бейімделу және толыққанды жұмыс істеу үшін қажетті құзыреттілік.

Оқушылардың коммуникация саласында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру:

- негізгі коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың біртұтас процесі шеңберінде қарастыру;

- коммуникация саласындағы функционалдық сауаттылықты дамытуға жәрдемдесуде жаратылыстану-ғылыми цикл пәндерінің мүмкіндіктерін анықтау;

- функционалдық сауаттылықты қалыптастыру барысында оқушылардың коммуникативтік қиындықтарын есепке алу;

- оқушылар коммуникацияның жеке тәжірибесін өзіндік бағалауын ескере отырып, функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға бағалау жүргізу.

"Сауаттылық" ұғымының мазмұны қоғам талаптарының өзгеруімен тарихи түрде өзгереді. Әлеуметтік факторлардың, қоғамның даму үрдістерінің ықпалымен білім берудің заманауи парадигмасының өзгеруі қазіргі қоғамда

тұлғаның маңызды сапасы ретінде коммуникация саласында функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесін қарастыру қажеттілігін айқындады.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру күрделі, көпжақты, ұзақ процесс болып табылады. Қажетті нәтижелерге тек заманауи білім беру педтехнологияларын шебер, сауатты үйлестіре отырып қол жеткізуге болады.

Қорытындай келе, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған білім мазмұнын игеріп қана қоймай, сонымен қатар, оқушылардың білімдері мен біліктерін өмірлік жағдаяттарда қолдана білуді, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істей алуды және алынған ақпараттарды сыни тұрғыдан бағалай білуді, өзінің болжамдарын ұсынуды және зерттеулер жүргізуді, өзінің ойын негіздей білуді; іскерлігі мен дағдыларын адами іс-әрекеттердің түрлі салаларында, сондай-ақ тұлғааралық қарым-қатынас пен әлеуметтік қатынастарда өмірлік міндеттерді үшін пайдалануды қамтамасыз ету болып табылады.

Әдебиеттер

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. – Астана. – 2012 жылғы 25 маусым.
2. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». 14.12.2012.
3. Государственная Программа развития образования Республики Казахстана 2011-2020 годы от 7 декабря 2010 года.
4. <https://kopilkaurokov.ru/russkiyYazik/prochee/stat-ia-razvitiie-navykov-funktsional-noi-gramotnosti-na-urokakh-russkogo-iazyka-i-litieratury>(қаралым күні 17.04.2020)
5. Мурзалинова А.Ж. Формирование функциональной грамотности учащихся при обучении русскому языку как неродному на старшей ступени школы общественно-гуманитарного направления: дис. ... д-ра пед.наук: 13.00.02 /А.Ж. Мурзалинова. – Алматы, 2003. – 383 с.
6. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / Под ред. А.В. Хуторского. – М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – 327 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ДАҒДЫЛАРЫ ҰҒЫМЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

Ибрагимова Г.У., 7М01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі
оқу бағдарламасының магистранты,

Жусупбекова Г.Г., PhD докторы, әлеуметтік және жас ерекшелік
педагогика кафедрасының доценті

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
uk.gulsara74@mail.ru, gulmaralibragimova7@gmail.com

Бастауыш білім берудің мақсаты: кең ауқымды дағдылар негіздерін, коммуникацияның түрлі тәсілдерін, тілдік дағдыларды меңгерген білім алушы тұлғасын қалыптастыру. Соның ішінде, коммуникативті дағдыларын дамыту болып табылады. Коммуникативті дағдылар – оқушылардың сөйлеу қабілеттерін жетілуі, тілдік қорының болуы, өздігінен жұмыс істей алуын айтамыз.

Бастауыш білім беру – білімберудің барлық деңгейлеріне ортақ болып табылатын және білім алушы тұлғасының мінез-құлқы мен қызметін ынталандыратын өмірлік тұрақты бағдарлары болуға арналған. Сондай-ақ, білім алушылардың бойында дағдыларды, қабілеттерін дарытуға бағытталған.

Қазіргі кезде білім беру бағдарламасының мазмұнында мақсатары мен міндеттері айқындалған. Айта кететін болсақ, бағдарламаның мақсаты: бастауыш сынып пәндері бойынша білім беру бағдарламасын жаңарту және критериалды бағалау жүйесін енгізу тұрғысынан мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін жетілдіру. Соның ішінде, мұғалімдердің бойында орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру делінген [1].

Білім беру стандартында коммуникацияның түрлі тәсілдерін, оның ішінде тілдік дағдыларды меңгеру талабы қойылған. Осы аталған дағдыларды философиялық аспектіде тұлғаның коммуникативтік дағдыларын, қабілеттерін қалыптастырудың теориялық негіздерін Н.В. Вершинина, Г.М. Андреева, А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя, Р.С. Немов, Я.М. Колкер, және т.б. зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылды. Ғалымдар коммуникативтік дағдылардың мәнін анықтап, оларды қалыптастыру тәсілдерін ұсынды.

Қоғам дамуының қоршаған ортамен тиімді коммуникативті дағдыларын қалыптастыру, басқа адамдармен нәтижелі ынтымақтаса алатын әлеуметтік-белсенді тұлғаны дамытудың қажетті шарты болып табылады.

Сондықтан, бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру – өте өзекті мәселе, өйткені осы дағдылардың қалыптасу дәрежесі балаларды оқытудың нәтижелілігіне ғана емес, сонымен қатар олардың әлеуметтенуі мен жалпы тұлғаның дамуына да әсер етеді.

Қазіргі кезде мектеп стандарттарының айырмашылығы олардың тек пәндік емес білім беру нәтижелерін ең алдымен қалыптастыруға оқытудың әмбебап

әдістерін меңгеру танымдық іс-әрекетте одан әрі білім берудің барлық сатыларында табысты болуды қамтамасыз етеді [2].

Коммуникативті дағдыларды қалыптастырудың негізі бұл – бірлескен әрекеттер. Коммуникативтік дағды жеке тұлғаның рухани өсуін қалыптастырады, адамдарды түсіне білуін, сонымен қоса қарым- қатынас құра білуіне көмектеседі. Сондықтан, мұғалім алдына мақсат қоя білетін, анық та дұрыс сөйлей білетін, өз ойын жарыққа еркін шығара алатын, түсіне білетін, қызығушылықпен тыңдай алатын жасөспірімді өмір жолына аттандыра білуі керек [3].

Коммуникация – бұл адамдар арасындағы қарым-қатынас процесі, оның барысында тұлғааралық қатынастар пайда болады, көрінеді және қалыптасады. Коммуникация ой, сезім, тәжірибе алмасуды, сонымен бірге оқу процесінің сөйлеу дағдысын, оның табиғи қарым-қатынас жағдайларында коммуникативті дағдыларын дамытуды қамтиды.

Коммуникативтік дағдылар – бұл баланың теориялық білімі мен қарым-қатынасына, практикалық дайындығына негізделген күрделі және саналы коммуникативтік іс-әрекеттер. Яғни, қарым-қатынас процесінде іс-әрекеттің коммуникативтік жағдайын таңдау және жүзеге асыру үшін қажетті білімді, қарапайым іскерлікті, дағдыларды білдіреді.

Әр адамның коммуникативтік дағдысы жеке және өмір бойы қалыптасады. Мұнда әсер ететін факторлар ата-аналармен, құрдастарымен, кейін басшылық пен жұмыс бойынша әріптестермен өзара қарым-қатынасы болып табылады. Жалпы, біздің өз әлеуметтік ролімізді ұғыну бізге қоршаған ортадағы мінез-құлық пен қарым-қатынас және қабілеттеріміздің ережелерін білдіреді.

Коммуникативтік дағдыны дамыту үшін бастауыш сынып оқушыларына арналған ерекше мазмұндағы әр түрлі шығармашылық тапсырмаларды алуға болады, сонымен қоса, олар жеке көзқарасын, негізгі ойын, бейнелеу-мәнерлі құралдарды таңдау және материалға эмоционалдық қарым-қатынасты беру кезінде қиялын, даралығын көрсетуге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, баланың дамуының маңызды шарты, оның әлеуметтендіру және дараландыру, тұлғаны қалыптастыруы жатады. Осы аталған дағдылар, қарым-қатынасты жүзеге асыру, адамдардың тұлғааралық, қоғамдық қатынастары және іс-әрекеттері жайлы келесідей ғалымдардың еңбектерінде кездеседі: А.Н. Рубинштейн, Н.В. Вершинина, Г.М. Андреева, А.Н. Леонтьев, Б.Г. Ананьев.

Н.В. Вершинина пікірінше, коммуникативтік дағдыны табысты дамуы үшін бастауыш сынып оқушыларына өз мәтінін шығармашылық және өз бетінше жасауға мүмкіндік беретін жағдайлар қажет екенін атап өтті. Коммуникативтік дағдыны дамыту барысында кіші оқушыларға сөйлеу әрекетінің негізі бола алатын эмоционалдық ынталандыру қажет. Сондықтан мұғалім дағдыларын, қабілеттерін синтезіне негізделген тапсырмаларды таңдап алуы керек. Соның ішінде, бастауыш мектептегі сабақтарда (әдеби оқу, сабақтан тыс сабақтар), шағын фольклорлық жанрларды құру және т.б. шығармашылық тапсырмаларды қолдануды ұсынады [4].

Г.М. Андреева өз кезегінде, коммуникативтік дағдылар – бұл тұлғаның жоғары теориялық және практикалық дайындығына негізделген, шындықты көрсету және түрлендіру үшін білімді шығармашылықпен пайдалануға мүмкіндік беретін саналы коммуникативтік іс-әрекеттер кешені деп санайды [5].

Коммуникативтік дағдылардың түрлері :

- мұғаліммен және құрдастарымен оқу ынтымақтастығын жоспарлау;
- қатысушылардың мақсатын, функцияларын, өзара іс-қимыл тәсілдерін анықтау;
- сұрақтар қою: ақпаратты іздеу мен жинауда ынталы ынтымақтастық;
- қақтығыстарды шешу: мәселені анықтау, сәйкестендіру, жанжалды шешудің баламалы тәсілдерін іздеу және бағалау, шешім қабылдау және оны іске асыру;
- серіктестің мінез-құлқын басқару: серіктес әрекетін бақылау, түзету, бағалау;
- қарым-қатынастың міндеттері мен шарттарына сәйкес өз ойларын толық және дәлдікпен жеткізе білу;
- ана тілінің грамматикалық және синтаксистік нормаларына сәйкес сөйлеудің монологиялық және диалогиялық формаларын меңгеру [6].

Сонымен қоса, коммуникативтік дағды туралы ғылыми-педагогикалық зерттеулерді талдау негізінде (Г.М. Бушуева, А.А. Бодалев, Т.Г. Григорьева Г.М. Андреева, М.И. Лисина, А.В. Мудрик және т. б.) бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын келесі құрылымын көрсетеді:

- эмпатиялық (қарым-қатынас барысында эмоционалдық қарым-қатынас орнатуға ұмтылу, әңгімелесушінің эмоционалдық жағдайын сезіне білу);
- креативті іс-әрекет (бұрын алған коммуникативтік білімдерді, қарым-қатынастың жаңа жағдайларында біліктерді, дағдыларды пайдалана білу, қарым-қатынастың әлеуметтік түрлерін өз бетінше құрастыру, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынаста бастама білдіруге, даулы жағдайларда конструктивті әрекет ету, қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында вербалды және вербалды емес байланыс құралдарын пайдалану, өзінің эмоциялық көріністерін реттеуге ұмтылу);
- бағалау-рефлексивті (қарым-қатынас барысында өзінің жеке қасиеттері мен іс-әрекеттерін барабар бағалай білу, қарым-қатынас бойынша серіктес тұлғасының іс-әрекеті мен сапасын барабар қабылдап, бағалай білу) [7].

Ал, А.В. Мудрик пікірі бойынша, коммуникативтік дағдылар ретінде өзінің мінез-құлқын дұрыс қалыптастырумен, адам психологиясын түсінумен байланысты: қажетті интонацияны таңдай білу, қимыл-қимыл, басқа адамдарда талдай білу, сұхбаттасушыны жақындату, өзін оның орнына қою, әңгімелесушінің реакциясын болжай білу, әңгімелесушілердің әрқайсысына қатысты қарым-қатынастың ең дұрыс тәсілін таңдау біліктерін түсінеді [8].

Л.В. Епишиннің пікірінше, коммуникативтік дағдылар – бұл оқушылардың саналы коммуникативтік іс-әрекеттері (іскерлік пен коммуникативтік қызметтің құрылымдық компоненттерін білу негізінде) және

олардың өз мінез-құлқын дұрыс құру, оларды қарым-қатынас міндеттеріне сәйкес басқару қабілеті [9].

Коммуникативтік дағдыларды өз кезегінде, көптеген психологтарда өз зерттеулерінде ұсынды. Яғни, онда коммуникативтік дағдыларды жіктеу тәсілдері айтарлықтай ерекшеленеді.

Белгілі психолог, Р.С. Немованың анықтамасы бойынша коммуникативті дағдылар – бұл адамның жетістіктері байланысты болатын басқа адамдармен қарым-қатынас жасау қабілеті. Тұлғаның коммуникативті қасиеттері жеке бейімделу потенциалының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Адам әрдайым әлеуметтік ортада болғандықтан, оның қызметі басқа адамдармен қарым-қатынас құру мүмкіндігімен байланысты [10:102].

А.А. Леонтьев, өз кезегінде, коммуникативтік дағдылардың үш компонентін бөліп көрсетеді:

Бірінші компонент – ақпараттық-коммуникативтік болып табылады. Ол әңгімелесуді бастаудың, қолдаудың және қорытындылаудың негізгі біліктерін, пікірлермен алмасуды, белгілі бір тәжірибені және әңгімелесушінің қоршаған орта және өзі туралы білуін қамтиды, соның негізінде вербалды және вербалды емес қарым-қатынастың негізгі құралдарын пайдалана отырып, пікір білдіру құрылады.

Екінші компонент – аффективті – коммуникативті құрамнан тұрады. Бұл жеке тұлғаның қарым-қатынас бойынша серіктестің эмоционалдық жағдайын тану және қарым-қатынастың белгіленген шарттарына бағынатын мінез-құлық үлгілерін қолдану іскерлігін жатқызады.

Үшінші компонент – реттеушілік-коммуникативтік. Бұл құрамдауыш жеке тұлғаның қарым-қатынас кезінде ынтымақтастық қарым-қатынасын орната білуін, көмек алуды және сұрай білуін, ымыраға келу арқылы қақтығысты реттеудің барабар әдістерін қолдана білуін сипаттайды [11].

Я.М. Колкер пікірі бойынша, жоғары дамыған коммуникативтік дағдылардың келесі көрсеткіштерін көрсетеді: тұлғаның қарым-қатынасының жоғары қарқындылығы, коммуникация актісін белгілеу, қолдау, аяқтау кезіндегі жеке тұлғаның белсенділігі, байланыс процесіне тұлғаның ұзақтылығы мен қосылуының сипаты, қарым-қатынас шеңберінің жалпы көлемі, қарым-қатынаста жанжалды жағдайларды шешу кезіндегі жеке тұлғаның табыстылығы [12].

Осылайша, тиісті білім беру бағдарламаларын құру кезінде мазмұндық бағдар ретінде оқудан тыс қызметтің жоғарыда көрсетілген бағыттары оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, олардың ойлау дағдылары, дарындарын, балалардың бейімділігін дамытады, олардың ой-өрісін кеңейтеді, оларда жоғары адамгершілік қасиеттерді тәрбиелейді. Демек, оқудан тыс іс-әрекет коммуникативтік дағдыларды қалыптастырудың ең тиімді құралы, сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларының неғұрлым жеңіл және жас ерекшеліктеріне сай болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Ж. Карашева. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың аспектілері //Абай атындағы ҚазҰПУ-н ХАБАРШЫСЫ «Педагогика ғылымдары» сериясы, №2 (62), 2019.– Б.412-417
2. Жалпы бастауыш білім берудің үлгілік бағдарламалары. 2б. [Мәтін]: оқу басылымы – М.: Просвещение, 2010. – 305 с.
3. Жангалиева Ш.И. Бастауыш сыныптарда коммуникативті дағдыларды қалыптастыруға бағытталған тиімді әдіс-тәсілдер [Электронный ресурс]: URL:<http://zkoipk.kz/2017seminar/2section/3361-conf.html> (дата обращения: 05.03.2020)
4. Вершинина Н.В. Коммуникативное развитие младших школьников / Н.В. Вершинина // Молодой ученый. – 2015. – №20.1. – С. 10-12.
5. Андреева, Г.М. Социальная психология [Текст] – М., 2006.
6. Коммуникативные ууд в практике современного учителя / [Электронный ресурс]: URL:./<https://infourok.ru/kommunikativnie-uud-v-praktike-sovremennogo-uchitelya-877440.html> (дата обращения: 05.04.2020)
7. Развитие коммуникативных умений у младших школьников во внеурочной деятельности [Электронный ресурс]: URL:<https://infourok.ru/razvitie-kommunikativnih-umeniy-u-mladshih-shkolnikov-vo-vneurochnoy-deyatelnosti-3297461.html> (дата обращения: 10.03.2020.)
8. Мудрик, А. В. Общение в процессе воспитания/ А. В. Мудрик. – М.: Педагогическое общество России. – 2001. – 200 с.
9. Епишина, Л. В. Педагогические аспекты развития коммуникативных свойств личности. // Начальная школа. – 2007. – №11. – С. 12-17.
10. Андрущенко Т.Ю., Карабекова Н.В. Коррекция психического развития младшего школьника на начальном этапе обучения // Вопросы психологии. – 1998. – №1.
11. Леонтьев А. А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1979. – 94 с.
12. Колкер Я. М., Устинова Е. С. Речевые способности: как их формировать? // Воспитание в школе. – 2010. – № 4 – С. 30-33.

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ЖЕКЕ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ибраева Г., магистрант, Жумаканова Р.А., п.ғ.к., доцент
Көкшетау қ, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
gulnar2892@inbox.ru; zhumakanova@yandex.ru

Мультимедиялық технологияларды пайдалану мұғалімнің қызметінде тиімді пайдалануы, алдымен оның арнайы ақпараттық біліктілігінің жеткілікті деңгейде болуына байланысты. Яғни, Интернет-ресурстан қажетті материалды іздеп, іріктеп алып, өзінің нақты дидактикалық мәселелерін сауатты шешуі,

бастауыш сынып мұғалімінің ақпараттық біліктілігін көрсетеді.

Осы тұрғыдан бастауыш сынып мұғалімінің мультимедиялық технологияларды пайдаланудың өзінің тәжірибесінде пайдалану даярлығын зерттеу үшін дипломның алдыңғы тарауында қарастырылған мультимедиялық технологияларды пайдалану әдістемесінің теориялық негіздеріне сүйене отырып жүргізуді қажет деп таптық.

Бастауыш білім беруде мультимедиялық технологияларды пайдалану әдістемесінің теориялық негізі – тұлғаның құндылық бағдарын қалыптастыру теориясы болып табылады. Біз жобалаған әдістеме аксиологиялық сипатта және профессор Г.Қ. Нұрғалиеваның тұлғаның құндылық бағдарын қалыптастыру жүйесіне негіздедік [1].

Мұғалімдердің мультимедиялық технологияларға сәйкес әдістеменің жетекші теориялық қағидасы – бастауыш мектеп мұғалімдерінің қазіргі кездегі мультимедиялық технологияларды пайдалануда құндылықтарға бағдар жасауы болып табылады. Тұлғаның құндылық бағдарын қалыптастыру, қажеттіліктерді жоғарылату заңының негізінде болатындықтан, Интернет-ресурстардың бастауыш мектеп субъектілерінің қажеттіліктеріне сәйкес болуы өте маңызды.

Біз компьютерлік бағдарламаларды пайдаланудағы бастауыш мектеп мұғалімдерінің белсенділігін әдістеменің мынадай қағидасы ретінде анықтадық. Өздігінен мультимедиялық технологияларды пайдалану тек формальды түрде болады, компьютерлік бағдарламаларды мұғалімдер белсенді пайдаланған жағдайда олардың тиімділігі өте жоғары болады. Белсенділіктің жоғары деңгейі тұтынушылар аудиториясының қажеттіліктеріне бағытталған өз мультимедиялық технологияларды пайдалануды жасау қабілетімен сипатталады.

Компьютерлік бағдарламаларды пайдаланудың жоғарыда келтірілген әдістеріне негізделіп, әдістеменің мынадай кезеңдерін анықтадық:

1-кезең – жаһандық желіден бастауыш мектеп үшін қажетті мультимедиялық технологияларды пайдалануға бағытталған іздеу кезеңі, ол ақпараттық-білім беру кеңістігіне бағыт-бағдар жасайды;

2-кезең – мұғалімдердің Интернет-ресурстарға қажеттіліктерін ескере отырып зерттеуді, бағалауды, талдауды ұсынатын бағалау-таңдау кезеңі;

3-кезең – бастауыш мектептің білім беру үрдісінде мультимедиялық технологияларды пайдалануды белсенді пайдалануды ұсынатын проекциялау кезеңі.

Мультимедиялық технологияларды пайдалану әдістемесін жобалау мен енгізудің алдында жоғарыда сипатталған модельге сәйкес бастауыш білім беру жүйесінде, бастауыш сынып мұғалімдерінің Интернеттің педагогикалық мүмкіндіктеріне саналы көзқарасын зерттеуге бағытталған, диагностикалық кезең болды:

- олардың бастауыш мектептің білім беру үрдісін жетілдіруде мультимедиялық технологияларды пайдалану маңыздылығы мен педагогикалық мәнін түсінуі;

- педагогикалық орынды мультимедиялық технологияларды пайдалануды сұрыптауда іздеу жүйелерін пайдаланудың керектігін түсінуі;

- арнайы білім беру сайттары мен порталдарын педагогикалық әрекеттесудің тұғыры ретінде қабылдауы.

Зерттеу проблемамызға байланысты жасаған мультимедиялық технологияларды пайдаланудың әдістемесін қалыптастыру барысында біз, Қазақстан Республикасында ақпараттық теңсіздікті төмендету бағдарламасының негізінде өзіміздің толықтыруларымызды енгізе отырып, тренингтік курс бағдарламасын әзірледік. Бағдарлама мазмұны бойынша мұғалімдердің мультимедиялық технологияларды пайдалануды әдістерін меңгеруге бағытталған жұмыстар ұйымдастырылды.

1-кезең – педагогикалық маңызы бар компьютерлік бағдарламалар іздеу әдістерін меңгеру.

2-кезең – педагогикалық маңызы бар мультимедиялық технологияларды пайдалануды және таңдау әдістерін меңгеру.

3-кезең – бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби қызметінде мультимедиялық технологияларды пайдалануды проекциялау әдістерін меңгеру [2].

Мультимедиялық технологияларды пайдалану ақпараттық іздестірусіз іске асырылмайды. «Ақпараттық іздеу деп – қандай да бір құжаттар (мәтіндер) жиынында тұтынушыға қажетті мәліметтер, фактілері бар немесе сұрауда көрсетілген тақырыпқа (пәнге) байланысты материалдардың бәрін іздеп табуды айтады. Ақпараттық іздеу жүйесі – бұл сұрау бойынша қажетті ақпаратты іздеу, сақтау, беру құралдарының жиыны болып табылады. Іздеу жүйесінде ақпаратты іздеу немесе орналастыру қолмен немесе машиналық тәсілмен қабылданған ақпараттық тілде белгілі ереже (алгоритм) бойынша іске асырылады». Ақпаратты іздеуді ұйымдастырудың әртүрлі жолдары бар. Ақпаратты іздемес бұрын нені іздеу керек, ненің көмегімен іздеу керек екендігін анықтап, ақпаратты іздеу және өңдеуде интерактивтілікті барынша жүзеге асыратын іс-әрекетті таңдау мүмкіндігі болу керек. Бұл жерде мұғалім өзіне тән ақпаратты іздеу амалын пайдалануын, сөйтіп, бір мақсатқа әртүрлі жолмен жету мүмкіндігін ескеру керек. Ақпараттық ресурстарды, әсіресе мультимедиялық технологияларды пайдалануды ақпараттық іздеу процедураларын пайдалану мұғалімдерге келіп түсетін ақпаратты құрылымдап, жіктеу дағдысын қалыптастырады.

Интернет желісінде қателеспеу үшін Браузер – браузер деп аталатын арнайы бағдарлама қажет. Браузер-бұл сіздің компьютеріңіздің бейнесіне Web-бет деректерін шығаруды қамтамасыз ететін Интернет-ресурс көздерін көруге арналған бағдарлама. Windows операциялық жүйесінің құрамына Internet Explorer браузері кіреді. Internet Explorer Web-беттерді әзірлеушілер жасайтын ақпаратты дыбыстық және бейне сүйемелдеу сияқты әр түрлі мүмкіндіктерді қолдайды. Microsoft Internet Explorer-мен жұмысты бастау үшін жұмыс үстелінде шолғыш белгішесін тауып, оны басыңыз. Ашады өзіндік бет. Пайдаланушы өзіне ұнаған веб-бетті өз беті ретінде теңшей алады. Интернетте

жиі қызықты сайттар бар. Олардың мекен-жайын таңдаулы үстел арқылы есте сақтауға болады. Ол үшін біз тиісті таңдау түймешігін басу арқылы үстелді іске қосып, соңғы сайтты қосу түймешігін басу арқылы таңдаулылар тізіміне қосамыз. Журнал-Интернетте саяхатыңызды көруге мүмкіндік беретін жүйе. Келесі мысалдарды қарастырайық. Жауап беруші: Рахимжан Гульмира Адилбековнаның айтқан сөзі, мүмкін емес, себебі қызметкер болса, міндетті болып табылады. Бұл жазбалар сіз кірген әрбір web-сайтқа сілтемелері бар журнал папкасында сақталады. Бұл қалтаны шақырудың ең оңай жолы-браузердің жоғарғы үстеліндегі журнал түймешігін басыңыз. Жауап беруші: Рахимжан Гульмира Адилбековна мүмкін емес, себебі қызметкер болса, міндетті болып табылады. Internet Explorer-де ашылған бетті сақтау үшін файл мәзірінде және ашылған диалогтық терезеде сақтау командасын орындаңыз, сақтау қалтасын көрсетіңіз, қажет болған жағдайда файл атауын енгізіңіз және сақтау түймешігін басыңыз. Беттегі ұнаған фотосуретті сақтау үшін тінтуірдің оң жақ түймешігін басып, сол жақ суретті таңдау және мәтінмәндік мәзірдегі суретті сақтау түймешігін басу қажет. Содан кейін сақтау қалтасын көрсету керек.

Google ақпараттық іздеу порталдары, Yandex, Rambler орналасқан жерін білмес бұрын Интернет желісінде кез келген ақпаратты табу қиын. Бұл жағдайда Сізге миллиард Web-беттерге қолжетімділікті жеңілдетіп қана қоймай, іздеуді табуға мүмкіндік беретін түрлі қызметтерді ұсынатын ақпараттық-іздеу порталдары көмекке келеді. Ақпараттық-іздеу порталдары негізгі сөздер немесе ұсыныстар бойынша іздеу үшін берілген конфигурациялар кездесетін ресурстар көздерінің адрестерін табуға мүмкіндік береді. Бұл порталдарда сіз сондай-ақ әртүрлі ақпаратты ала аласыз: ауа райы туралы ақпарат, соңғы жаңалықтар, сілтемелер және таба аласыз. Интернетте әртүрлі ақпараттық-іздеу порталдары бар. Ең көп таралған: Google (www.google.com және www.google.kz), Яндекс (www.yandex.ru), Rambler (www.rambler.ru) ескерту [3].

Сонымен қатар, мультимедиялық технологияларды пайдалана отырып, оқушылар елдің экономика, техника, ғылым және мәдениет саласындағы жетістіктерін білу қажет танымдық және тәрбиелік тұрғыдан маңызды мәліметтермен танысуы қажет. Сондықтан, мұғалім мұндай мультимедиялық технологияларды пайдалануды алдын ала таңдап алуы керек.

Әр түрлі міндеттерді орындау, жаңа білімді меңгеру, оқытудағы ынтымақтастық қуанышы, мұғалімнің беделін қабылдау, білім беру жүйесіндегі адам дамуының осы кезеңінде жетекші рөл атқарады. Бастауыш мектеп оқушылары оқу қызметінің субъектісі ретінде осы қызметте дамиды және қалыптасады, талдаудың, синтездің, жинақтаудың, жіктеудің жаңа тәсілдерін меңгереді. В.В.Давыдовтың пікірінше, мақсатты дамытушылық оқыту жағдайында бұл білім меңгерудің жүйелілігі мен жинақталуы есебінен тез және тиімді жүзеге асырылады [4].

Мұғалімдердің мультимедиялық технологияларды пайдалануды тиімділігі жаңа білім беру әдістерін қолданғанда мүмкін. Осындай әдістердің бірі - "проекциялау". Проекциялау әдісі келесі оқу іс-қимылдарын зерделейді:

- желілік топтарда оқушылардың жұмысы;
- телекоммуникациялық арнадан алынған ақпарат негізінде оқушылардың жалпы мәдениетін, дүниетанымын қалыптастыру;
- жаңа ақпараттық технологияларды қолдану;
- оқушылардың коммуникативтік жазбаша сөйлеуін дамыту.

Сонымен қатар, осындай әдістерді қолдану кезінде мұғалімдер бір-бірімен өзара іс-қимыл жасай алады. Оқушылардың Интернет-ресурстарға жаңа кіруін ұйымдастыра алады, барлық пәндерде ақпараттық технологиялар құралдарын пайдалана алады.

Проекция әдісін қолдану кезінде мұғалімдер жобаның негізіне оқушыларға жақын тақырыптарды, олардың нақты географиялық, әлеуметтік және жеке ерекшеліктерін алады. Оқушылардың жобаның мазмұнды толықтырылуына қатысуы интернеттен ақпараттық ресурсты алып қана қоймай, сонымен қатар жобаға қатысушы оқушылардың материалдарымен толықтыра отырып, интернеттің барлық пайдаланушыларына Интернет-ресурсты пайдалануға мүмкіндік береді. Осылайша, білім берудегі ақпарат ғаламторда интеграцияланады.

Әрине, бірлескен Интернет-сайт, Интернет-ресурс оқыту процесінің педагогикалық тиімділігін арттырады. Алайда, әлі күнге дейін дидактикалық мәселелерді тудыратын жағдай, Интернетте жобаны бірлесіп әзірлеген кезде жоба туралы ақпаратты тек электрондық пошта арқылы ғана алады және жұмыс нәтижелерін жібереді.

Арнайы Интернет-ресурстарға әр түрлі дерек көздерді зерттеу негізінде интернет –ресурстарға электрондық журнал және мультимедиялық жазбаларды жатқызуға балады деп санаймыз .

Ақпараттық ресурстар бастапқы сыныптарда өзінің пайдаланушы интерфейсінің түсініктілігі мен қолайлылығына байланысты қолдануға болады.

Оқу мәтінінің бейнесі мәтін, сурет, формула, бейне клип, дыбыс және олардың өзара байланыстары сияқты ақпаратты берудің әртүрлі тәсілдеріне негізделген оқылатын материалды құрылымдық безендіру болып табылады. Әрине, бұл оқушының оқу материалын меңгеруіне өз әсерін тигізеді. Оқушылардың оқыту бағдарламаларында ақпараттық мейрамханаларды бірлесіп пайдалану мүмкіндігін жасау қажет. Ол үшін келесі шарттарды қамтамасыз ету қажет:

- бірлескен жобаны орындау немесе оқушылардың жалпы жұмыс кеңістігінде бағытталған мәселені зерттеу;
- оқу үрдісін басқару құралдары;
- деректер базасында бірлескен жұмыс нәтижелерін сақтау;
- қажетті оқу материалдарымен қамтамасыз ету.

Оқыту процесінде ақпараттық ресурстарды белсенді пайдаланудың озық шарты осы ақпараттық ресурстың тиімді мазмұны, құрамы және

ұйымдастырылуы болып табылады. Бұл тұрғыда белгілі педагог В. Шаталова технологиясының негізгі ұстанымы, ол мерзімді бақылау, үздіксіз қайталану, ірі блоктар бойынша оқыту, тірек белгілерін пайдалану, тұлғаны табысты оқыту, күш-жігерсіз, тәрбиемен байланыстыру ақпараттық ресурстың оңтайлы берілуіне әсер етеді. В. Шаталов сыныпта теориялық білім беруді, тақтада жазуды, сызбалар арқылы түсіндіруді, өзінің конспектісі бойынша жұмыс жүргізуді ұсынады. Міне, мұғалімнің осы кәсіби қызметін компьютерге көшіру маңызды әдістемелік мәселе болып табылады [5].

Қорыта келе, мультимедиялық технологияларды пайдалану арқылы оқу үдерісін жетілдіру мәселесін шешуге бағытталған қадам болып саналады. Бастауыш сыныптарда пәндерді оқыту әдістемесінде мультимедияны пән ерекшеліктеріне сай тиімді қолданудың жолдарын іздестіру және де мультимедиялық технологиялардың жүйелік ұстанымдарын басшылыққа ала отырып, педагогикалық, психологиялық, әдістемелік, техникалық ерекшеліктерін анықтап талдап алу қажет - деп ойлаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Нургалиева Г.К. и др. Педагогические технологии информатизации образования. – Алматы: РЦИО, 2006. – 340 с.
2. Рысбаева Г.Қ. Электрондық оқулықтардың тиімділігі. – Алматы: Дастан, 2004. – 218 б.
3. Сағымбаева А.Е. Тестілеу үпро граммасының көмегімен оқушылардың білімін бақылау // хабаршы, физика-математика сериясы. – 2002. – №2(6). – Б. 189-191.
4. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения. М.: Педагогика, 1986.
5. Шаталов В. Ф. Эксперимент продолжается / В.Ф. Шаталов. – М.: Педагогика, 1989. – С.334.

РОЛЬ ДЕТСКОГО ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ДОШКОЛЬНИКА

Кинжалинова В.Е., магистрант 1-го курса образовательной программы
7М01201 «Педагогика дошкольного воспитания и обучения»

Шаяхметова А.А., к.ф.н., доцент

Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
kinzhalinova@mail.ru

Дети дошкольного возраста с момента рождения начинают познавать окружающий мир на основе первого чувственного опыта, который испытывает

ребенок с момента своего рождения. В некоторых научно-популярных источниках присутствует мнение о том, что малыш еще в утробе матери воспринимает окружающий мир, эмоционально и физически «реагирует» на различные внешние раздражители и понимает свою необходимость для тех, кто решил дать ему жизнь. Таким образом, малыш с рождения начинает взаимодействовать с окружающим миром и реагирует на него тем или иным образом.

Современные дети – дети эпохи глобальной информатизации. Они чуть ли не с рождения тянутся к гаджетам или устремляют свой взгляд на экраны телевизоров, тем самым демонстрируя свои способности воспринимать не только голоса родных людей: мамы, папы, дедушки, бабушки и т.д., но посторонние звуки и картины виртуальной жизни. Со временем малыш становится активным наблюдателем и участником большинства событий, происходящих вокруг него и его восприятие становится более глубоким, осмысленным, потому что, как утверждают психологи, в процессе познания участвует все больше органов чувств одновременно.

В современных условиях, когда возрастает роль науки в экономической и социальной жизни человечества, на первый план выдвигаются задачи формирования познавательных интересов, как ведущего мотива качественного образования человека. Познавательные мотивы формируются в раннем детстве. В дошкольной педагогике в качестве важного и самостоятельного этапа развития ребенка выделяется возраст 3 – 4 лет – «возраст почемучек». Именно в это время, когда их интересуется все вокруг, необходимо прививать им интерес к познанию, способствовать расширению кругозора, формировать поисковый стиль мышления, так как в этом возрасте знания надолго и прочно усваиваются детьми.

От взрослых, педагогов, родителей зависит насколько обширными и глубокими будут познавательные интересы дошкольника, насколько будет постоянной его познавательная активность, потому что чем полнее и доступнее будут взрослые знакомить ребёнка с «тайнами» окружающей действительности, тем более целостно и объективно будет сформировано у него научная картина мира. Ведущую роль в этом играют технологии организации детского экспериментирования, в ходе которых дети знакомятся с отдельными элементами окружающей среды: с воздухом, водой, сыпучими веществами, явлениями магнетизма и всемирного тяготения, другими законами природы (сообщающихся сосудов, расширения тел при нагревании и т.п.). Например, если ребятам предложить оставить отпечатки ладошек на сухом песке, а потом смочить песок и попробовать повторить то же действие, только на мокром, то из опыта будет видно, что на мокром песке остаются следы, отпечатки, а на сухом нет. Чтобы пронаблюдать за таянием снега, воспитателю следует предложить воспитанникам поместить снег на теплую руку, варежку или батарею. Данный эксперимент подведет к пониманию того, что снег тает от любого источника тепла.

Проблема организации детской экспериментальной деятельности исследовали многие ученые. Поддьяковым Н. Н. изучена специфика и виды экспериментирования. Он отмечал, что детское экспериментирование выступает как особая форма исследовательской деятельности, в которой наиболее ярко выражены процессы возникновения и развития новых мотивов личности, лежащих в основе саморазвития [1, 6].

В работах О. В. Дыбиной, И. Э. Куликовской, Л. Н. Прохоровой и Н. Н. Совгир рассматривается возможность участия воспитанников детских садов в экспериментальной деятельности.

Казахстанские учёные Э.А. Турдыкулов, Н. Сарыбекова, Ж.И. Балтагулова, Б.М.Мырзахметова, Ж.Н. Базарбекова, З.Е. Сыдыкова и А.Б. Айтжанова и др. рассматривают экспериментальную деятельность дошкольников в контексте формирования у них познавательных интересов и познавательной активности, обращая внимание на то, что познавательный интерес - важная часть процесса развития личности [2, 42].

В Государственном общеобязательном стандарте дошкольного образования, в Типовой учебной программе ставится задача формирования любознательности и стремление к поиску нового.

Из Послания Первого Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана (от 5 октября 2018 года) в целях повышения качества дошкольного образования необходим пересмотр методов обучения дошкольников. Акцент в этой сфере смещается в сторону модели 4К:развития креативности, критического мышления, коммуникабельности и умения работать в команде [3].

Детское экспериментирование можно считать тем самым мощным толчком в развитии дошкольника, которое будет отвечать данным требованиям.

При организации детского экспериментирования необходимо соблюдать ряд педагогических условий, при которых подобная деятельность будет оказывать наиболее эффективное влияние на развитие дошкольников. К ним обычно относят следующие условия:

- учёт возрастных и индивидуальных особенностей дошкольников;
- соблюдение техники безопасности при проведении экспериментов;
- запрет на эксперименты, которые при их самостоятельном проведении дошкольниками способны им принести вред здоровью и окружающей среде (например, выжигания при помощи увеличительного стекла, работа со спичками и взрывоопасными веществами);
- наличие специального оборудования и одежды;
- наличие в группе центров экспериментирования (или мини – лаборатории);
- опыт (стаж) педагога в организации детских экспериментов;
- мастерство педагога в проведение опытов и организации познавательной деятельности;
- умение педагога сочетать экспериментальную деятельность с другими её видами (игровой, физической, трудовой), а также с режимными моментами (например, прогулка);

– активное участие детей в экспериментальной деятельности.

Последнее условие требует не ограничивать самостоятельную деятельность дошкольников, а наоборот необходимо создавать возможность для их экспериментирования. Чрезмерные запреты ведут к психическим расстройствам, затормаживающим развитие, снижают познавательную активность. Ведь когда воспитатель только рассказывает, воспитанник, вероятнее всего, это забудет, а если покажет и даст попробовать что-то сделать, то ребенок надолго это запомнит.

Детское экспериментирование (экспериментальная деятельность дошкольников) – это проведение физических, химических, биологических (ботанических) экспериментов и опытов воспитателями (и др. взрослыми) в присутствии и при участии детей. В литературе выделяют следующие виды детского экспериментирования:

1. По дидактическим функциям: демонстрационные (показ воспитателя) и лабораторные (когда дети действуют вместе с воспитателем, с его помощью).

2. По степени активности участия детей: участвуют в качестве зрителя, помогают в проведении эксперимента, все активно участвуют в проведении.

3. По объектам экспериментирования: с песком, глиной, водой, сыпучими веществами т.п.

4. По месту проведения: в помещении группы, на групповом участке, на природе, в домашних условиях.

5. По количеству участвующих детей в экспериментальной деятельности: индивидуальные (один демонстрирует всем), групповая (когда эксперимент проводит группа), всеобщие (участвует каждый).

Экспериментальная деятельность имеет широкий спектр воздействия на личность дошкольника, оказывает положительное влияние на эмоциональную сферу детей, способствуют творческому развитию, формируют у детей исследовательские умения, усиливает умственную работоспособность, обогащает память, формируются универсальные учебные действия.

Нами было проведено исследование по выявлению мнения двух групп: 1–2 курсов, 3–4 курсов специальности «Дошкольное обучение и воспитание» КГУ им.Ш.Уалиханова об основных образовательных возможностях детского экспериментирования. Были предложены 10 утверждений о влиянии детского экспериментирования на развитие дошкольников, которые они проранжировали в баллах: от 1 до 10.

Итогом ранжирования стало выявление степени важности детского экспериментирования в развитии дошкольников представленное в понимании будущих педагогов-воспитателей ДО. Они демонстрируют осознание ими сущности детской экспериментальной деятельности, разнообразие стратегий и форм экспериментирования как важнейшего средства развития познавательной активности детей, а также видение их трудностей. В общем виде результаты показывают какую роль студенты отводят педагогам, а точнее их методической направленности при проведении детских экспериментов, чему нужно уделять первостепенное внимание, а что считать второстепенным.

Усредненные результаты представлены нами в Диаграмме 1.

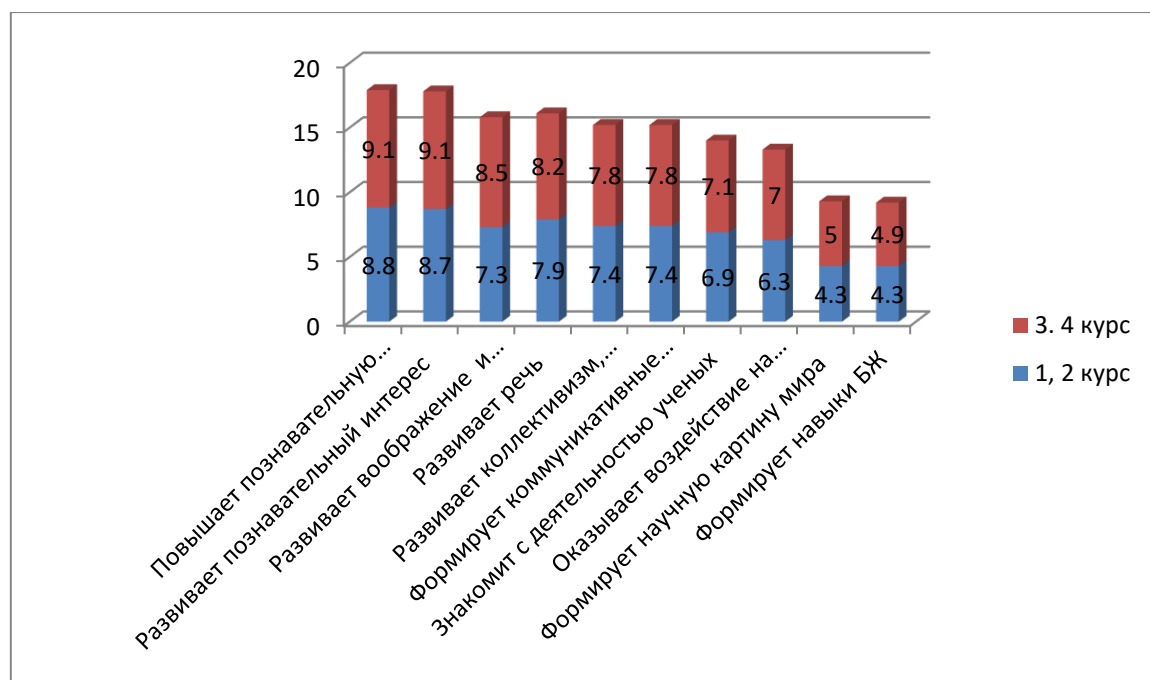

Диаграмма 1 – Результаты ранжирования студентами мнений об образовательных возможностях экспериментальной деятельности дошкольников

Нами был представлен следующий опросник студентов по формированию навыков экспериментирования.

- 1.Повышает познавательную активность -10 б;
- 2.Развивает познавательный интерес (любопытность)– 10 б;
- 3.Развивает воображение (яркость образа, его реалистичность) и восприятие (предметность, константность, целостность, структурность) – 10 б;
- 4.Развивает речь (словарный запас памяти, речевые конструкции)– 10 б;
- 5.Развивает коллективизм, эмпатию, сотрудничество – 10 б;
- 6.Формирует коммуникативные навыки (активность установления контактов, умение сформулировать и задать вопрос, умение выслушать другого, умение ответить на вопрос) – 10 б;
- 7.Знакомит с деятельностью ученых – 10 б.
- 8.Оказывает воздействие на формирование личностных качеств: внимательность, наблюдательность, усидчивость – 10 б;
- 9.Формирует научную картину мира –10 б;
- 10.Формирует навыки БЖ (правила обращения с огнём, химическими веществами, колющими и режущими приборами) – 10 б.

Если принять во внимание, что на 3 и 4 курсах проводятся базовые и профилирующие дисциплины, с участием педагогов профессиональной базы – детские сады г.Кокшетау, т.е. в учебный процесс включены элементы

дуального обучения и выход на педагогическую и производственные практики студентов выпускных курсов определил степень заинтересованности в применении экспериментирования как важнейшего средства развития познавательных интересов детей дошкольного возраста.

В целом мнение будущих педагогов дошкольного образования показывает, что они достаточно высоко оценивают образовательные возможности экспериментальной деятельности дошкольников. 80% указанных в анкете возможностей имеют от 7 до 9,1 баллов. И только 20% из 100% возможностей, а именно возможностей формирования научной картины мира и навыков БЖ в меньшей степени ориентированы на развитие указанных качеств.

Таким образом, как видно из опроса степень заинтересованности студентов выпускного курса по сравнению с мнением студентов начальных курсов более высока.

Литература:

1.Поддьяков Н.Н. Сенсация: открытие новой ведущей деятельности // Педагогический вестник. 1997. – №1. – С. 6.

2.Бутузова В.В. Развитие у детей навыков и умений опытно – экспериментальной деятельности /В.В. Бутузова //Справочник старшего воспитателя дошкольного учреждения, 2009. – №2. – С. 42.

3.Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018. [Электронный ресурс].URL:http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g

«ДҮНИЕТАНУ» ПӘНІН ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК DAҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Койшебаева З.С., Жусупбекова Г.Г.

7M01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының
магистранты, PhD докторы,

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
zarinka-11@list.ru, gulsara74@mail.ru

Қазіргі уақытта заманауи білім берудің басты міндеті бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын қалыптастыру болып табылады. Бастауыш мектептен бастап балаларды зерттеу қызметіне тарту оларға жаңа нәрселерді меңгеруге және құруға, өз ойларын баяндауға, шешім қабылдай білуге және өз мүдделерін құрастыра білуге мүмкіндік береді. Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына кезекті Жолдауында Бәсекеге қабілетті, шығармашылық дамыған,

жан-жақты тұлғаны тәрбиелеуге баса назар аударылады. Білім берудегі екпін 4 моделіне қарай жылжиды: креативтілік, сыни ойлау, коммуникабельділік және командада жұмыс істей білу [1].

Г.Н. Мусс және М.А. Пахомова бастауыш сынып оқушыларының қоғам дамуының қазіргі кезеңінде зерттеу дағдыларын дамыту өзекті болып табылады, өйткені балалардың барлық танымдық ұмтылыстары бұқаралық ақпарат құралдарымен, интернет желісімен, компьютерлік ойындармен шектеледі, баланың психологиясын, мінез-құлқын, дүниетанымын алдын ала анықтайды. Осыған байланысты, педагогтардан балалар алдында әлемді өзінің кең ауқымды сан қырларында ашып, олардың қоршаған ортаны тануға деген қызығушылығын оятуы қажет [2].

Зерттейтін мәселенің қазіргі жағдайын қарастыратын болсақ, бұл «Дүниетану» пәнін оқыту барысында бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын қалыптастыруға болады.

Сонымен, зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру мәселесін Н.А. Карюкина, С.В. Стрижкова, С.И. Осипова, М.Г. Черноперова, Л.А. Смирнова, П.В. Середенко, А.А. Молдажанова, Г.Б. Ниязова жұмыстарында қарастырылады.

Зерттеу қабілетін дамыту С.А. Обухов, Л.Ф. Фомин, А.И. Савенков, Н.А. Семенова, Л.М. Нарикбаева, И.А. Зимняя, Е.А. Шашенкова және А.Н. Поддьяков тұжырымдамасын берді.

Оқушылардың зерттеу біліктерінің мәні мен жіктелуі, критерийлері мен қалыптасу деңгейлерін Н.В. Кузьмина, З.Ф. Есарева, В.А. Николаев, Н.Н. Шушарина, К.П. Кортнева, А.П. Гладкова және И.В. Стрельцова анықтады.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын қалыптастыру үшін «зерттеу», «зерттеушілік қызмет» және «зерттеушілік дағдылар» сияқты ұғымдардың анықтамаларына теориялық талдау жасау қажет.

«Зерттеу» мен «зерттеушілік дағдылары» ұғымына не кіреді екен? Өзінің «Кіші мектеп оқушыларын зерттеу әдістеріне оқыту» кітабында А.И.Савенков келесі анықтаманы береді: «Зерттеу - бұл белгісіздікті іздеудің шығармашылық үдерісі» [3: 46]. Өз кезегінде зерттеушілік дағдыны-жалпыжеке тұлғаны дамытуда қарау және көру, бақылау қабілеттерін дамыту шартары деп анықтауға болады.

Зерттеу іс-әрекетінің алғашқы анықтамаларының бірі Т.В. Игнаткин жасады, ол зерттеу іс-әрекетін өз бетінше бақылау, тәжірибені жүзеге асыру, іздеу қабілеті ретінде айтады [4: 18].

Ал, А.И. Савенков пікірінше, кіші жастағы балалардың зерттеушілік іс-әрекеті ретінде:

- мәселелерді көре білу;
- болжам (гипотеза) жасай білу;
- бақылау және эксперимент жүргізе білу;
- ұғымдарға анықтама бере білу, ақпарат ала білу;
- өз бетінше зерттеу жүргізе білу;
- салыстырмалы анализ жасай білу;

- баға беру;
- көзқарастың дұрыстығын дәлелдеу;
- ақыл-ой әрекеттерінің ішкі жоспарын құру;
- пайымдауларды тұжырымдай білу деп атайды [5: 24].

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларын қалыптастыру мәселесін қарастыра отырып, Н.А. Семенова [6] зерттеу дағдылары – бұл оқу еңбегінің зияткерлік және практикалық дағдыларының жүйесі, өз бетінше бақылау, зерттеу мәселелерін шешу барысында туындайтын тәжірибе алу қабілеті деп есептейді.

Ғылыми әдебиетте зерттеу іскерліктері, қабілеттері мен дағдылары сияқты негізгі ұғымдардың көптеген анықтамалары бар, олар өз кезегінде бір-бірімен тығыз байланысты. Мысалы, И.А. Зимняя зерттеу дағдысын - зерттеу қызметінің нәтижесі мен шарасы ретінде қарастырады, яғни әртүрлі зерттеу есептерін шешу процесінде пайда болатын өзіндік бақылаулар мен эксперименттерді жүргізу қабілеті ретінде [7: 28].

П.В. Середенко пікірінше: «Жаңа білімге әкелетін зияткерлік және эмпирикалық әрекеттерді жүзеге асыру бойынша операциялардың жиынтығы ретінде зерттеу іскерліктері мен дағдыларын анықтайды» [8: 94].

Зерттеушілік дағдылар негізінде төмендегі көрсеткіштер жатады :

- оқушылардың танымдық білік пен дағдыларын дамыту;
- ақпараттық кеңістікте бағыт ала білу;
- өз білімін өздігінен құрай алу дағдысы;
- ғылымның әралуан саласындағы білімдерін кіріктіре алу дағдылары;
- сыни тұрғыдан ойлай білу дағдысы.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде, зерттеушілік дағдылардың келесі міндеттерін анықтауға болады:

1. Білімділік: белгілі бір тақырыпты зерделеу барысында оқушылардың алған білімдерін белсендіру және өзекті ету; көрінеу мектеп бағдарламасы аясынан тыс материалдар кешенімен танысу.

2. Дамытушылық: зерттелініп жатқан тақырып аясында ойлау дағдысын дамыту, талдау жасау, салыстыру, өзіндік қорытындылар жасай білу; материалды іріктей білу және жүйелеу; жүргізілген зерттеуді рәсімдеу барысында ақпараттық коммуникациялық технологияны қолдана білу; зерттеу қорытындыларын көпшілік алдына ұсыну.

3. Тәрбиелік: өзгелердің қызығушылығын тудырып, қажетті болатын өнімді шығару.

Өз кезегіндебүкіл зерттеушілік дағдылар аталған міндеттерді жүзеге асыруға ықпал ететін бірнеше сатыларға бөлінеді, оларды төмендегі кестеде көруге болады (Кесте 1) [9].

Кесте 1– Зерттеу дағдыларының даму сатылары

№	Сатының атауы	Мақсаты
1	Мәселенің өзектілігі	Болашақ зерттеудің сұрақтары мен бағыттарын анықтау

2	Зерттеу саласын анықтау	Біз жауабын алғымыз келетін негізгі сұрақтарды жинақтау
3	Зерттеу тақырыбын таңдау	Зерттеу шекараларын белгілеу
4	Болжам жасау	Болжам жасау, соның ішінде орындалмайтындары да провокациялық түрлері де айтылуы қажет
5	Шешім бағыттарын анықтау және жүйелеу	Зерттеу әдістерін таңдау
6	Зерттеудің бірізділігі	Зерттеуді жүргізудің бірізділігін анықтау
7	Ақпаратты жинақтау және өңдеу	Алынған білімдерді жазып қою.
8	Алынған мәліметтерді жалпылау және талдау	Белгілі логикалық ережелер мен амалдарды қолдана отырып, алынған материалы құрылымдау
9	Есеп жасау	Негізгі ұғымдарға анықтамалар беру, зерттеу нәтижелері бойынша хабарлама даярлау
10	Баяндама	Өз құрбылары мен ересектердің алдында көпшілікте оны қорғап шығу
11	Қорытынды	Аяқталған жұмыстың нәтижелерін талқылау

Бүгінгі таңда кіші мектеп жасындағы оқушылардың зерттеу дағдыларын қалыптастыру ерекше мәнге ие, өйткені баланың қоршаған ортаны еркін зерттеуге ұмтылуы генетикалық тұрғыдан анықталған, бала өзінің табиғаты бойынша зерттеуші. Білімге құмарлық, үнемі бақылауға және тәжірибе жасауға, қоршаған орта туралы жаңа мәліметтерді еркін іздеуге ұмтылу балалардың мінез-құлқының маңызды белгілерінің бірі.

Баланың жеке тұлғасын қалыптастырудағы функционалдық маңызды пәндердің бірі «Дүниетану» пәні болып табылады, ол қоғамдық, мәдени, табиғи процестер мен құбылыстарды олардың алуан түрлілігі мен тығыз өзара іс-қимылында зерделеуге және түсінуге бағытталған, ол оқушылардың қоршаған болмысты тұтас қабылдауын қалыптастыруға ықпал етеді. «Дүниетану» мектеп пәнінің негізгі идеясы оқушылардың қызығушылығын оятып, олардың қиялын дамыту, «Біз кімбіз? Қайдан келдік? Қайда тұрамыз? Бізді не қоршайды? Біздің өткеніміз қандай және біздің болашағымыз қандай болады?» деген сұрақтар туындайды.

«Дүниетану» оқу пәні ретінде үлкен дамытушылық әлеуетке ие. Балаларда ғылыми дүниетанымның алғышарттары, олардың танымдық мүдделері мен қабілеттері қалыптасады және баланың өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту үшін жағдайлар жасалады. Осы оқу пәні шеңберінде қалыптасатын білімдер терең тұлғалық мағынасы бар және бастауыш сынып оқушының практикалық өмірімен тығыз байланысын көруге болады. «Дүниетану» оқу пәні адам өмірінің әлеуметтік, моральдық, шығармашылық және коммуникативтік жақтарының жалпы көрінісін береді, оқушыларда қоршаған ортаны түсінудің дамуына ықпал етеді, бастапқыда өзі, үйі және отбасы туралы сұрақтар негізінде көрініс табады [10].

Сонымен, «Дүниетану» оқулықтары бойынша авторлар зерттеушілік дағдыларды барлық әрекеттердің негізгісі деп санайтындары нақты дерек. Оқулықта ұсынылған материалдардан бөлек, мұғалімдерде зерттеушілік

жұмысты жоспарлап ұйымдастыру барысында әралуан тәсілдерді қолданып, пайдалану мүмкіндіктері бар.

Осылайша, зерттеушілік дағды – зерттеу қызметінің нәтижесі мен шарасы ретінде қарастырады. Бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік қызметі қоршаған ортаны тануға, балалардың жаңа білім мен іс-әрекет тәсілдерін ашуға бағытталған шығармашылық қызмет болып табылады. Ол құндылық, зияткерлік және шығармашылық әлеуеттің дамуына жағдай жасайды, олардың белсенділігін арттыру, оқытылатын пәнге қызығушылықты қалыптастыру құралы болып табылады.

Әдебиеттер:

1.Послание Президента Республики Казахстан Н.А.Назарбаева народу Казахстана от 05.10.2018 г. [Электронный ресурс]: URL: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g (дата обращения 15.11.2019).

2. Мусс Г.Н., Пахомова М.А. К вопросу об исследовательских умениях младших школьников // Концепт: Научно-методический электронный журнал. – 2017. – Т.13. – С.72–75 [Электронный ресурс]: URL: <http://e-koncept.ru/2017/770288.htm> (дата обращения 15.11.2019).

3. Савенков, А.И. Методика исследовательского обучения младших школьников /А. И. Савенков. – М.: Федоров, 2006. – 340 с.

4. Игнаткин, Т.В. Метод учебного проекта в образовательном учреждении : метод. пособие / Т.В. Игнаткин. – М.: Просвещение, 2005. – 45 с.

5. Савенков, А.И. Методика исследовательского обучения младших школьников /А. И. Савенков. – М.: Федоров, 2006. – 340 с.

6. Семенова Н.А. Исследовательская деятельность учащихся / Н.А. Семенова // Начальная школа. – 2006. – № 2. – С.45-49

7. Острикова Е. А. Психолого-педагогические основы формирования исследовательских умений и навыков школьников // Молодой ученый. – 2012. – №10. – С. 358-361 [Электронный ресурс]: URL: <https://moluch.ru/archive/45/5408/> (дата обращения: 01.12.2019).

8. Тараканова У.Ю. Исследовательские умения младших школьников как педагогическая проблема // Вестник ШГПУ. – 2016. – № 2(30) [Электронный ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovatel'skie-umeniya-mladshih-shkolnikov-kak-pedagogicheskaya-problema>(дата обращения: 01.12.2019).

9. Айтқалиева Г. Мектепке дейінгі ересек бүлдіршіндердің зерттеушілік, жобалаушылық дағдыларын дамыту// Білім кілті Алматы, №4(70)- 2014. 7 бет

10. Познание мира. Учебная программа для начальной школы (1-4 классы) в рамках обновления содержания среднего образования (пробный вариант для апробации в 30-ти пилотных школах). – Астана, 2015. – 39 с.

РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ К ЭСТЕТИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ УЧАЩИХСЯ

Кунавина Н.А., магистрант 2-го курса образовательной программы
«Педагогика и методика начального обучения»
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
nadya.kun.1996@mail.ru

Основными задачами эстетического воспитания являются: формирование умений обнаруживать и познавать красивое, различать красивое и некрасивое, сочетая эстетику с познанием, создавать и охранять прекрасное в природе, труде, в быту, личном и общественном, сочетая эстетику с культурой труда и быта, обнаруживать в непривлекательных объектах гармонию и признаки привлекательности [1].

Эстетическое воспитание младших школьников является неотъемлемой частью формирования личности. Его важным средством является искусство во всех проявлениях, именно поэтому воспитать в ученике духовно богатую, эстетически развитую личность способен лишь тот педагог, который сам является человеком высокой духовной и эстетической культуры. Это обуславливает необходимость специальной подготовки будущих учителей начальной школы к осуществлению эстетического воспитания. Поэтому в современной системе педагогического образования Казахстана, нацеленной, в частности, на подготовку кадров для работы в школе эстетическое воспитание объективно становится неотъемлемой частью всестороннего развития студентов.

Для достижения высоко эстетически развитого студента нужно, чтобы вся система эстетического воспитания была единой и объединяла все учебные дисциплины, всю общественную жизнь студента, где каждый учебный предмет, каждый вид деятельности внес свой вклад в формирование эстетической культуры личности студента.

Будущим педагогам необходимо знать содержание таких нормативных документов, как: образовательная программа, типовой учебный план, образовательный стандарт и т.д.

Эстетическое воспитание в учебном заведении способствует активизации самосознания студентов, формированию их активной социальной позиции, основанной на гуманистических ценностях; гармонизирует эмоционально-коммуникативную сферу и снижает остроту реагирования на стрессовые ситуации, то есть оптимизирует поведение студента и расширяет его возможности для общения в совместной деятельности с коллективом [2].

Эффективность эстетического воспитания студентов в значительной степени зависит от умелого использования педагогами различных способов и средств: создание эстетических ситуаций, которые подразумевают оценку (ознакомление с произведениями искусства и их обсуждение) использования эстетического потенциала всех учебных дисциплин; внедрение эстетических элементов в структуру знаний и др.

Очень важно предоставить студентам возможность использовать свои знания на практике, так как эстетический вкус, идеал и эстетические ценности образуются непосредственно с помощью практических действий. Именно практические знания помогут будущим педагогам в их будущем учебном процессе.

Наш анализ учебного плана бакалавров специальности ПМНО позволяет сделать вывод о том, что подготовка к эстетическому воспитанию школьников имеет ряд компонентов. Первый представляет дисциплины психолого-педагогического цикла: введение в специальность, дошкольная педагогика, психология. Второй – включает спецдисциплины методического характера, включая методику воспитательной работы. Третий готовит студентов к организации художественной деятельности учащихся в начальной школе, формируя соответствующие компетенции при изучении ими таких дисциплин, как: музыкальное образование в начальной школе, художественный труд, декоративно-прикладное искусство, арт-терапия. Кроме того ряд дисциплин объективно связан с осуществлением художественной деятельности, а значит и с подготовкой студентов к эстетическому воспитанию: самопознание, технология литературного образования в младшей школе, культурология, основы современного русского языка, профессиональная этика педагога начальной школы, досуговая деятельность в НШ и многие другие.

К очевидным недостаткам современного эстетического воспитания относится, прежде всего, недооценка его роли в воспитании школьника, недостаточное количество часов, выделяемых в учебных планах на предметы эстетического цикла, отсутствие необходимого числа специалистов для их преподавания, слабая оснащенность материальной базы школ. Отсутствие должного внимания к таким предметам, как художественный труд и музыка, может негативно сказаться на нравственном здоровье всего общества. Не случайно в последнее время все чаще известные писатели, композиторы, художники и педагоги бьют тревогу по поводу широкого распространения в молодежной среде идеалов массовой культуры, которая притупляет эстетические чувства, почти не имеет выхода в сферу нравственного опыта [3].

Формировать личность и эстетическую культуру, как отмечают многие писатели, ведущие педагоги и деятели культуры, лучше всего в наиболее благоприятном для этого младшем школьном возрасте. Чувство красоты природы, окружающих людей, вещей создает в ребенке особые эмоции, возбуждает непосредственный интерес к жизни, обостряет любознательность, развивает мышление, память, волю и другие психические процессы.

Учитель должен уметь не только систематизировать разрозненные знания ребенка об искусстве, но и организовать работу по усвоению детьми новых знаний, получению чувственного опыта, эстетических переживаний. Эта деятельность должна быть системной, последовательной, поэтому необходимо педагогическое планирование эстетического воспитания [4], подразумевающее использование возможностей не только учебного процесса, но и организацию внешкольной и внеклассной работы, кружковой и клубной деятельности.

Изобразительное искусство, как комплексный предмет, объединяет познание самих художественных произведений, элементы искусствознания, теории изобразительной деятельности, освоение навыков практического изображения, изобразительной грамоты и творческого самовыражения.

Цветовая палитра является одним из средств эмоционального выражения художника, его своеобразного видения мира. Студенты должны уметь подсказать детям красоту каждой краски. На занятиях по рисованию им следует предлагать детям разнообразные материалы: цветные карандаши и фломастеры, мелки, акварельные и гуашевые краски, бумагу разной фактуры и цвета. На обобщающих занятиях путем наглядного представления они должны уметь помочь малышам увидеть и сравнить различные варианты выполнения одной и той же картинке. Фон рисунка (цвет бумаги), используемая цветовая гамма, конфигурация изображений и их отдельных частей, их взаимное расположение на листе бумаги могут быть самыми разными. Пусть каждый ребенок выберет тот вариант, который ему нравится больше всего, и воплотит его в своем творчестве. Именно таким путем, вовлекая детей в практическую деятельность, пробуждая в них желание попробовать различные варианты воплощения задуманного сюжета, можно вызвать в них эстетическое чувство, научить видеть красоту.

Очень интересны и увлекательны для детей нетрадиционные техники рисования и арт-терапии, например, такие как: рисование ладошками, рисование отпечатками (это могут быть фрукты, овощи, цветы, листья деревьев различной формы), рисование набрызгом с помощью зубной щетки и различных красок, рисование по мокрому с помощью которого можно изобразить забавных мохнатых животных, рисование солью или манкой и т.д. При помощи данных техник у детей развиваются воображение, самостоятельность, индивидуальность и творческий подход.

Этими техниками будущие педагоги не только должны овладеть, но и уметь использовать их в диагностических и терапевтических целях.

Но художественная деятельность, это не только изобразительное искусство, а также драматизация, уроки музыки, литературы и т. д.

Драматизация является очень эффективным средством эстетического воспитания, она развивает в ребенке творческую личность, его словарный запас, любовь к литературным произведениям. Драматизация как внеурочный метод эстетического воспитания очень понятен ребенку, так как любая его выдумка и воображаемое действие могут воплотиться в живые образы. Дети могут придумывать свой сценарий и своих героев, или разыграть по ролям

определенное литературное произведение. Для организации такой деятельности у будущих педагогов должен быть сформирован ряд компетенций: выразительного чтения, декламации, умения чрез жест передать настроение, образное мышление.

Как говорил П. И. Чайковский, музыка является «искусством чувств». Она обладает большой силой эмоционального воздействия, формирует вкусы ребенка, влияет на его чувства, заставляет радоваться и грустить, учит мечтать, думать, сопереживать. Но музыка несет в себе не только эмоции, но и огромный мир идей, мыслей, образов. Будущие учителя должны уметь формировать музыкальный вкус детей, развивать музыкальные способности, слух, ритм, закладывать основу знаний о музыкальных жанрах, композиторах.

Среди систем музыкального образования, распространенных на Западе, одной из наиболее популярных является система немецкого композитора Карла Орфа. Система рассчитана абсолютно на всех детей, даже на тех, кто не имеет специальной подготовки, а также на разные возрастные группы. Задача музыкального воспитания по Орфу – стимулировать творческую фантазию, умение импровизировать, сочинять в процессе индивидуального и коллективного музицирования. Пьесы созданы не для того, чтобы их играли по нотам, а для того, чтобы ребенок смог самостоятельно найти мелодичные и ритмичные средства для работы с музыкальным материалом. Дети с помощью музыкальных инструментов рассказывают истории, передают звуки, цоканье копыт, пение птиц, журчание воды, шелест листьев и т.д.

Литературно-художественные композиции занимают особое место среди внеклассных работ, мероприятий, осуществляемых в среднеобразовательных школах. Начиная с начальных классов, ежегодно увеличивается интерес к литературно-художественным композициям, занимающим широкое место среди внеклассных работ – они охватывают существенно важные образовательные и воспитательные темы.

Литературно-художественные композиции, привлекая большое внимание содержанием, построением и способом исполнения, сильно воздействуют на развитие нравственного мира, художественно-исполнительных, творческих способностей учащихся, начиная с младших классов. Практика показывает, что у школьников, привлеченных на исполнение композиций, более ярко выражается способность художественного, эмоционального, образного исполнения. В сценариях литературно-художественных композиций различного содержания, как правило, используется информация о прекрасной, богатой, величественной природе, о культурной жизни, искусстве нашего народа, а также различные образцы литературы, музыки, прикладного искусства, что создает благоприятные условия для эмоционального восприятия и развивает у учащихся эстетический вкус, способность художественного исполнения.

Несмотря на то, что все студенты учатся примерно в одинаковых условиях, но, как свидетельствует наше исследование, они выпускаются с разной степенью готовности к эстетическому воспитанию школьников. Поэтому очень важна осуществление диагностики такой готовности. Наш

подход в ее разработке заключался в следующем. Мы выделили три критерия эстетического воспитания, это эстетическая потребность, эстетический идеал и знания об эстетическом воспитании в школе, каждый из которых имел три показателя. Если студент демонстрировал высокие показатели по всем критериям, то у него был высокий уровень готовности, если по двум критериям – то средний, если по одному – низкий. В целом в исследовании приняло участие 19 студентов 2-3-х курсов. После проведения опроса и анализа эссе написанного ими (Что для вас эстетический идеал?) мы получили следующий результат: высокий уровень у 5, средний у 11, низкий у 3. Для повышения уровня готовности нами был разработан образовательный модуль, который включал 3 лекционных и 5 практических занятий. С его помощью были актуализированы знания и практические навыки, которые были получены студентами при изучении дисциплин учебного плана.

Второй срез выявил улучшение показателей. Высокий уровень готовности студентов к эстетическому воспитанию учащихся увеличился на 3 человека, низкого не стало. Это свидетельствует о том, что наш подход к развитию соответствующих компетенций вполне оправдан. Практическая художественная деятельность актуализирует психолого-педагогические и методические знания студентов, наполняет значимостью такие казалось бы отвлеченные понятия как эстетический идеал, эстетический вкус, чувство прекрасного.

Таким образом, эффективность формирования и развития эстетического воспитания будущего специалиста зависит от организации и содержания практической художественной деятельности, которая покажет, как студенты смогут передавать полученные знания детям, каким образом они реализуют формы и методы эстетического воспитания.

Литература:

1. Козлов В. И. Эстетическое воспитание учащихся на уроках изобразительного искусства в общеобразовательных учреждениях // Молодой ученый. — 2016. — №7.6. — С. 119-122.
2. Сатова Д. Е. Эстетическое воспитание личности студента// Педагогикадык шолу. Г. Актобе –2013.- №4.- С. 84-85.
3. Х. К. Кикимов Эстетическое воспитание в школе / Вестник. Г. Алматы – 2011. - №2.- С.3.
4. Взаимодействие искусств в педагогическом процессе. Межвузовский сборник научных трудов. Л.,1989. – 203с.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДЕ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Койшыбай Г.Қ., «Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 1- і курс
магистранты, Мурзина С.А., п.ғ.к., профессор

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

guldana_koishybaeva@mail.ru

Қазіргі жаһандану үдерісінде ұлттық құндылықтар мен өзінің бет бейнесін, ізгі дәстүрлерін сақтау жолындағы күрес ұлттық сананы сақтау күресі екенін түсіну үшін, келешек ұрпақты ұлттық, халықтық тұрғыдан тәрбиелеу қажет. Қазақстан Республикасының этномәдени білім беру тұжырымдамасында «Бізге қажетті – жаны да, қаны да қазақы, халықтың тілі мен дінін, тарихы мен салт-дәстүрін бойына ана сүтімен бірге сіңірген, егеменді елінің еңсесін көтеруді азаматтық парызым деп ұғатын ұрпақ тәрбиелеу» - деп атап көрсеткен [1]. Егеменді еліміздің бірлігін сақтайтын ұлтжанды азамат тәрбиелеу, білім беру саласының алдындағы міндеттердің бірі және негізгісі деп ойлаймын. «Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, бала сол ұлт тәрбиесімен тәрбиеленуі тиіс» - деп Мағжан Жұмабаев ұлт тәрбиесінің бағытын көрсетіп берген. Қай кезде де ұлт өмірін өркендетуші саналы да салауатты, ұлтжанды, рухы биік, ақылы, парасаты мол, мәдени – ғылыми өрісі кең ұрпақ тәрбиелеу – қоғам алдындағы басты міндет және де қоғамдық қажеттілік. Этномәдени білім беру дегеніміз жастарға шығармашылығын дамытатын мүмкіндіктер, ұлтымыздың бай мәдениеті, ұлттық болмыс, тарихы, тілі, ұлттық құндылықтар туралы білім беріп, жан-жақты, Отанын сүйетін, адамгершілігі мол, рухы биік, жаһандық өркениеттің халықтарына төзімді жеке тұлғаны тәрбиелеу. Этномәдениет ата-бабаларымыздың тәрбиеге байланысты ғасырлар қойнауынан сараланып жеткен іс-тәжірбие жиынтығы, қанша уақыт өтсе де тат баспайтын адалдығы айнадай ұлттық қазына. Халқымыз өз ұрпағын ізгілікке инабаттылыққа, адамгершілікке тәрбиелеуді басты мақсат санаған. Олай болса, бүгінгі ұрпағымызды халқымыздың баға жетпес бай салт-дәстүрі негізінде тәрбиелеу, оларға ата-бабаларымыздың салт-дәстүрлерін терең сіңіру қажет. ХХІ ғасыр табалдырығын еркін аттаған азат ұрпаққа тәлім-тәрбие мен білім беруді жетілдірудің басым бағыттарын айқындап, педагогика ғылымында ұлттық сананы қалыптастыру көкейкесті мәселелердің бірі болып отырғаны анық. Демек, басты мақсат – жас ұрпақты ұлттық рухани құндылықтар арқылы жеке тұлғаның мәдениеті, санасы, сезімі мен мінез-құлқын, ана тілін, ата тарихын және ұлттық салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптар мен адамзаттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу бүгінгі күн талабы болып отыр. Сонымен бірге болашақ педагог мамандар ұлттық құндылықтарды игере отырып, әлемдегі басқа ұлттардың да құндылықтарын бағалайды, олардың пайдалы тұстарын үйрене алады. Айталық, Жапон, Қытай, Корея секілді білім беру мен тәрбиелеуде озық орындарды иеленіп отырған елдерде, балалар мен жастар тәрбиесінде олар ата-

ананы сыйлау, жасы үлкенді құрметтеу, мұғалімді жоғары бағалау секілді ежелгі дәстүрлер сақталып қалған. Алайда бұл мемлекеттер басты пікір ретінде әлемдік озық білім, ұлттық тәрбие – дегенді іс жүзінде орындайды. Мүмкін олардың білімдегі табыстылығы осы ұлттық дәстүрді сақтауынан болар. Осындай үйренуге тұрарлық нәрселер бізде, қазақта да баршылық. Тек осы күндері ұлттық тәрбие туралы қаншалықты көп айтылғанымен, іс жүзінде жеткіліксіз. Себебі көптеген отбасылар ұлттық тәрбие ұстанымдарынан ажырап қалған. Олар басқа ұлт тілінде сөйлейді, ойлайды, отбасын басқарады, балаларын да солай тәрбиелейді. Көпшілігі отбасы тәрбиесіндегі ұлттық құндылықтарды біле бермейді, кейбірлері тіпті білгісі де келмейді. Тағы бір мәселе, барлығымыз болмаса да көпшілік жастар мен балалардың құндылық бағдарының қате қалыптасуында. Бұл болашақта ұлт ретінде сақталуға кері әсер ететін күрделі, әрі адамның жан дүниесі рухани әлеміне тиесілі нәрсе. Айталық басқа діндерге өтіп кету, не болмаса исламның бір секталарына кіріп кету, тіпті дінсіздікке ұрыну секілді басқа да нашар жақтарымен зиянды.

А.Фурсов өзінің «Мир на рубеже столетий» атты еңбегінде мәдениет пен ұлттық құндылықтарды жаһандандыру мәселелері жөнінде жазған болатын. Автор сөзі бойынша бір жағынан, ұлттық және жергілікті мәдениеттердің көзінің жойылуы, олардың жаһандық мәдениет ағынында көрінбей кетуі байқалады. Ал екінші жағынан, бір-бірін түсінушілікке, бейтаныс адамдардан қорқуды еңсеруге, тағы да басқа мүмкіндік беретін мәдениет саласындағы ұғымдармен және құндылықтармен алмасу жүзеге асырылады. ЮНЕСКО-ның 1994 жылы қабылдаған «Мәдениет» бағдарламасында көрсетілгендей әлемдік мәдени құндылықтар, салт-дәстүрлік құндылықтарды алмастыра алмайды, олар тек өздерінің әр түрлілігін сақтай отырып, мәдениеттер арасындағы сұхбаттың негізі бола алады [2,4]. Сондықтан ұлттық құндылықтар, болашақта балалар мен жастар тәрбиесімен шұғылданатын болашақ педагог мамандардың бойында жаһандық озық ілім-біліммен қатар қалыптасуы тиіс. Бұл сөзді ұлы ғұлама Әл-Фарабидың «Тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы» деген сөзімен қостауға болады. Қазіргі білім ұлттық бағытта болмаса, шығар нәтиже кеңес үкіметі кезіндегі жеке бастың және ұлттық қажеттілігін емес идеологияның табынушыларын жасап шығарған машинаға айналады. Сондықтан да, этно мәдени білім бере отырып, білім саласының алдында педагогиканың жақсы үлгілерін сақтай отырып, қазіргі қоғамға қажетті, ұлттық мүддені жоғары қоя алатын, барлық құндылықтарды сақтай отырып, жаһандану заманында ұлттық ерекшеліктерін сақтап қалуға ұмтылатын ұрпақ тәрбиелеу міндеті тұр. Себебі қанша жаһандану үдерісі болып жатқанымен де, қанша әлемнің тілін біліп, бар ғаламның білімін алған азаматта өз ұлтының ұлттық құндылықтарымен сусындап тәрбие алмай өз еліне қызмет жасай алмайды. Сонымен қатар, бұл жерде болашақ педагогтардың орны тіптен бөлек. Болашақ педагог мамандар елімізге қандай салада болмасын қызмет жасайтын ұлтжанды, елін сүйген азаматтарды тәрбиелейді, білім береді, дамытады. Болашақ кәсіп иелерінің халықтың рухани құндылықтарын түсінуі арқылы оларды қолдана алуымен анықталатын, кәсіби мәнді, тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуын құрайтын

адамгершілік тұрғыдағы мәдени басқарушы іс-әрекеті болып саналады. Болашақ педагог мамандар әлемдік құндылықтармен қоса өз ұлтының құндылықтарын да меңгеруі, білім мен тәрбиені мазмұндық жақтан байыта түспек. Жер бетін мекендеген «ұлт» - деп аталатын әртүрлі ерекшеліктерге ие халықтар өз құндылықтарымен басқалар үшін қызықты әрі бір-бірінен үйренуге тұрарлық жақсы қасиеттерімен тартымды. Сондықтан бірыңғайлыққа емес, әртектестікке мән берген дұрыс. Бұл қарама-қайшылықтан гөрі бір-бірін танып білу үшін жақындасуға жетелейді. Әр ұлттың өзі қастерлейтін ұғым түсінгі, парасат - пайымы, салт - санасы тіпті зат бұйымдары болады. Олар ұлттық құндылықтарды құрайды. Ондай ұлттық құндылықтарға қазақ халқы да бай. Осы бай құндылықтарды меңгермеген тұлға Қазақстан деп аталатын ұлы елге қызметете ала ма? Өзіне жат болып тұрса ол оны қалай қорғайды. Міне осы және басқа да себептерге байланысты жастардың бойына алдымен ұлттық құндылықтарды сіңіріп, оның санасына орнықтыру болашақ педагог мамандардың қызметінің ең жауапты бөлігі. Сол себепті ұлттық құндылықтар болашақ педагог мамандардың жалпы құндылықтарынан мықтап орын тебуі тиіс және сол арқылы тәрбиелеу жолдарын қарастыру керек. Жас ұрпақты отаншылдыққа, адамгершілікке тәрбиелеудің тұғыры осы ұлттық құндылықтар болып табылады. Болашақ педагог мамандар осы идеяны оқу-тәрбие үдерісінде жастардың бойына сіңірудің жолдарын меңгеруі ұтымды нәтижелер бермек. Сондықтан ұлттық құндылықтар жаһандық құзыреттіліктің құрамды бөлігі болып саналады. Еліміз тәуелсіздік алғалы бері ұлттық құндылықтарымызды дамыту, жаңғырту бағытында елеулі жұмыстар атқарылуда. Ғасырлар бойы ата-бабамыз сақтап келген ұлттық жәдігерлерімізді ұрпақ тәрбиесіне пайдаланып, мақтан тұту ісіне назар аударылуда. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» (Қазақстан халқына Жолдауында 2014 жылғы 17 қаңтар) Жолдауында «Мәңгілік – ел» идеясын тарата келіп, ұлттық тіл мен мәдениетіміздің оны жүзеге асырудың тірегі ретінде түсіндірді [3]. Осы және басқа да мемелкет тарапынан жүргізіліп жатқан ұлтқа қатысты саясатының бір ғана мақсаты «қазақ» - деген ұлтты сақтап қалу, байыту, әлемді кең озық елдердің қатарына қосу. Жастардың бойына ұлттық құндылықтарды сіңіру осы тепе-теңдікті сақтап, алып және қуатты елдердің өңешіне жұтылып кетпеудің ең қуатты амалы. Ұлттық құндылықтарды болашақ педагог мамандардың және сол арқылы оқушы жастардың бойына сіңірудің тағы бір маңызды тұсы, өзін-өзі бағалай білуге бет бұру – ұлттық байлығымызды игеру, ұлттық сананы дамыту. Ұлттық құндылықтарды іріктеп, оқыту үдерісіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұрасы, рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, отбасында да, мектепте де ұлтжандалылық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеп шығару. Тағы бір кең таралған «діл» ұғымы, адамның жан дүниесі, парасат - пайымы мен ниет - мақсатына қатысты. Ұлттың діл ұғымы мен ерекшелігін зерттеген Сәбетқазы Ақатай былай дейді: «Ұлттық менталитеттің түп атасы – ұлттық мәдениет пен фәлсафият. Мәдениеттің екі

тұрпаты болады: материалдық – заттық және рухани мәдениет, кейінгісін руханият деп те жүрміз. Екеуі де ұлт емшегін төлемеді, бірақ өздері де ұлтына омырауын тосып жатады, өйткені екеуі егіз, бірінсіз-бірінің күні қараң: бірі – күнкөріс қамы, тән азығы болса, екіншісі – ұлттық ар-намыс, жан азығы, ұяты, биік өрісі» - деп. Қазақ халқына ғана тән ойлау үдерісі мен дүниеге көзқарасын айқындайтын қазақ пәлсапасы, киелілік, әулиелік, тақуалық, діндарлық, имандылық, тәубашылдық, сабырлылық, төзімділік, қанағатшылдық, кеңпейілділік т.б. сынды имани-рухани құндылықтары діни санасы мен ғұрыптық дәстүрін бейнелейді [4, 416]. Ел басымыз, Н.Ә. Назарбаев Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады. Осылай тәуелсіздігіміз бүкіл ұлтты ұйыстыратын ең басты құндылығымыз – туған тіліміздің мерейін үстем ете түседі – деген болатын [5]. Тіл – адам баласының ой санасында танылған әлемдік бейненің, ұғымдық белгісі. Ұлттың тіршілігі мен дамуындағы маңызды негіз – тіл. Тіл халықтың бүкіл тарихын, мәдениетін, құндылықтар жүйесі мен әлем бейнесін танытады. Табиғи орта, дін және тіл – барлығы бірлесе отырып, этностық психологияны тудырады [6,201]. Тіл педагогтың басты құралы. Ол оқушылар мен тіл арқылы қарым-қатынасқа енеді. Халқымыз тіл қорын меңгеру, оның көркемдігі мен мағынасын жан дүниесімен қабылдау, оқушы жастардың бойында ұлтына деген мақтаныш пен сүйсіпеншілік туындатады. Тілді ұлттың басты құндылығы ретінде қабылдау, оны педагог мамандардың білім алушыларға жеткізе алуы мен өзінің тіл байлығына, оны орынды қолдануына, тіл мәдениетіне байланысты екені педагог, әдебиетші, тіл танушы ғалымдар тарапынан айтылып келеді.

Қазақ халқы ертеден мәдениеті мен әдебиетін жоғалтпаған, сақтаған, дәріптеген халықпыз. Тіпті бұны шетел ғалымдары мен зерттеушілері де мойындап кеткен. Біз ертеден сондай ырымшыл, мәдениетті, салт-дәстүрге берік, бауырына бауырын беріп, қызын қонағындай сыйлаған, тарихын сатпаған, бүгініне шүкір етіп, ертеңіне үмітпен қараған, қонағын төрге шығарып, сол қонағына құшағын кең ашқан ұлы халықпыз. Қарап отырсақ, нағыз ұлттың белгісі емес пе!? Ұлтшылдық пен ұлылығы та, нағыз ұлылар кесіп өткен дархан дала да, нағыз ұлтшылдар жүріп өткен ұлы қалалар да, небір шешендер мен көсемдер қалдырып кеткен өнегелі өсиеттер де бар біздің елде. Сондай шешендердің арқасында да еліміз осындай еңсесі биік алтын ордаға айналды. Қазақтың өнер саласы да өзінің деңгейін сонау ғасырларда дәлелдеп тастаған. Әміре атамыз Париж бен Германияны аралап, әнін шырқап, қазақтың асқақ өнерін әлемге паш етіп, әлемдік өнерде де, қазақ өнерінде де өз орнын ойып тұрып алатын тұлғаға айналды. Осының бәрі біздің егемен еліміздің, кең байтақ жеріміздің, ұлы ұлтымыздың ұлттық құндылықтарына сайып келеді. Осы ұлттық құндылықтарымыздан сусындап, өнеге алып, тәрбиеленген тұлға нағыз ұлт жанашыры болады деген сенімдемін. Көп ұлт мекендеген Тәуелсіз Қазақстанның ерекшелігі де этникалық білім берудің қажеттігін туындатады. Кез-келген халық ғасырлар бойы жинаған қоғамдық

және әлеуметтік тәжірбиесін, ата-бабалардан алмасқан тәжірбиеге өз үлестерін қосып келесі ұрпаққа мәдениетін, тарихын аманат етіп отырған. Ежелден келе жатқан тарих толқынында халық- үлкен күш, ол мәдениетті, тарихты жасаушы жалғыз таусылмас қазына, құндылықтардың қайнар бұлағы. Сол таусылмас қазына мен қайнар бұлақтан өркен алатын жас ұрпақты халық дәстүрінде білім беріп, тәрбиелеу қазіргі білім саласының басты міндеті. Қорыта келгенде, ұлттық құндылықтар – салт-дәстүр, ғұрып-әдет, мәдениет, тіл, дін мен діл аса маңызды құндылық. Бұлардың барлығын айтып отырған себеп, болашақ педагог мамандарды тәрбиелеуде ұлттық құндылықтар оның құрамының маңызды бір бөлігі ретінде орыналуы тиіс. Өйткені бұл құндылықтар: патриоттық, адамгершілік, ұлтжандылық секілді болашақ педагог маманның қасиеттері ретінде қалыптасады.

Әдебиеттер:

- 1 Қазақстан Республикасының “Этномәдени білім беру тұжырымдамасы”
- 2 Фурсов А. Мир на рубеже столетий // Культура. – 2002. -№11. –С.4.
- 3 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар.
- 4 Ақатай С. Ұлттық діл деген не?// Ақиқат. – 1999. – №3. –41-46 б.
- 5 ҚР. Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 жылғы 14 желтоқсан. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты.
- 6 Салықбай А., Абақан Е., Лингвистикалық түсіндірме сөздік А.,1998.2016.

КОМПЕТЕНЦИИ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ В ОБЛАСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Маликова Л.Б., магистрант 1-го курса образовательной программы
«Педагогика и психология»,

Бекенова Д.У., к.п.н.

Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
lazzatmalikova@mail.ru, dinbeken@mail.ru

Иновационная образовательная модель знаменует собой информационно-коммуникационную парадигму обучения, в которой предпочтение дано интерактивным методам обучения, самостоятельной учебно-познавательной деятельности учащегося. Основная задача сейчас для учителя – это организация информационно-образовательной и социально-воспитательной среды и активные отношения с каждым учеником. Чтобы

успешно выполнять свою новую роль учителя, педагогу нужно постоянно учиться, разрабатывать эффективные стратегии развития и осваивать все последние виды образовательных ресурсов, быть инфокоммуникационной личностью.

Инфокоммуникационная [4:11] парадигма обучения - это не просто метод обучения в школе, а инновационный тип бытия и мышления. Для того, чтобы школа начала работать по-новому, недостаточно принести туда компьютеры и обучать учителей компьютерной грамоте. Это очень важно, чтобы принести в школу философию и методологию новой учебной парадигмы обучения. И этот процесс начинается с учителя. Готов ли он изменить процесс своего урока? Готов ли он соотнести свое педагогическое мышление с реалиями современного общества? Опираясь на концепцию философии воспитания Б.С. Гершунского, мы попытались разработать современную модель личности учителя, который обладает:

- менталитетом гражданина информационного общества;
- культурой коммуникационного взаимодействия [4:20];
- компетентностью в использовании современных ИКТ и цифровых технологий;
- основами образовательного контента;
- основами компьютерного программного обеспечения.

Менталитет педагога играет важную роль в современную эпоху. Именно от простого учителя берут начало корни новой философии обучения, на их уроках формируется личность гражданина современного общества.

Формирование осознанного мотивированного отношения человека к возможностям информационного общества во многом определяет степень его гражданской активности.

Компетентность педагога означает осознание им возможностей ИКТ и умение пользоваться ими в предметной области знаний. Например, при изучении географии учитель использует спутниковые снимки местности, при изучении физики - проводит виртуальные лабораторные работы, при изучении химии - использует мультимедийные демонстрации явлений и процессов, которые невозможно воспроизвести в учебной аудитории и т.д.

Эффективность реализации компетентности педагога [2.3] во многом определяется уровнем его методической грамотности. При этом важно научить педагогов использовать функциональные возможности ИКТ и цифрового образовательного контента при решении таких задач:

- а) изучения нового материала;
- б) закрепления знаний;
- в) комплексного применения знаний;
- г) систематизации и обобщения знаний;
- д) контроля, оценки и коррекции знаний.

Одним из главных показателей компетентности является способность педагога результативно использовать в учебно-воспитательном процессе

различные структурные компоненты электронных учебников:
а) модуль;
б) гипертекст;
в) интерактивные задания;
г) тестовые задания.

О степени знаний учителей в ИКТ свидетельствует также способность учителей самостоятельно:
- находить интернет-сайты с ценными дидактическими ресурсами по своему предмету;
- использовать возможности ИКТ при организации проектной и творческой деятельности учащихся по любому предмету;
- осуществлять эффективные способы коммуникации на основе ИКТ;
- применять прикладные компьютерные программы и офисные приложения в процессе разработки дидактических и презентационных материалов по предмету;
- заниматься самообучением с применением Интернет-ресурсов, образовательных сайтов, прикладных программных продуктов;
- использовать электронную почту и другие виды электронной и мобильной коммуникации с учителями, учеными, специалистами в нужном направлении, другими учащимися в процессе учебной и внеучебной деятельности;

Все это можно проследить при проведении уроков в лицее. Некоторые учителя являются авторами электронных учебников по естественно-математическому направлению: по химии - Саматов А.М., по биологии - Жигитбаев Т.А., - это говорит о компетентности молодых кадров лицея, которые также являются выпускниками лицея. Саматов А.М., Жигитбаев Т.А. - авторы электронных учебников «Билингвальные учебники по химии: Chemistry 8,9,10,11».

Все преподаватели как гуманитарного, так и естественно-математического направления давно используют ИКТ на своих учебных предметах, без них урок уже не так полон и интересен.

Работа с электронными учебниками мотивирует учеников к творческой работе и побуждает генерировать новые идеи, говорят учителя. По их словам, успеваемость у детей растёт, потому что они учатся с увлечением и заинтересованностью.

"Современные электронные учебники подходят для любого устройства: ноутбуков, планшетов, смартфонов. Здесь даны широкие возможности поиска: система позволяет найти как простой, так и сложный материал по теме. В электронных учебниках можно корректировать работу. То есть, если ученик неправильно сделал домашнее задание, он может вернуться на начало темы", - отмечает Саматов А.М. Этот подход удобен тем, кто по каким-то причинам пропустил занятия, тут есть возможность сопровождать уроки дополнительными материалами: учитель может вставлять ссылки, добавлять информацию, прикреплять файлы и другое.

"В электронном учебнике по химии для 9 класса обновлённым содержанием есть несколько модулей. Каждый из них содержит текст, рисунки, анимации, тесты, задания, демонстрации, практические работы и так далее. Не факт, что я использую полностью и демонстрацию, и работу с текстом, однако их наличие позволяет мне выбирать, как правильно и доступно для учащихся преподнести материал", – рассказал Саматов А.М. Он говорит, что знания по электронным учебникам усваиваются лучше, благодаря тому, что информация поступает к детям по разным каналам: через сплошные и несплошные тексты, рисунки, аудио и видео. В бумажном варианте это невозможно организовать. В конце урока есть тесты и практические задания. На их выполнение я даю определённое количество минут – спросить, списать времени нет. У нас в классе у многих имеется свой ноутбук, планшеты и у каждого своя очерёдность вопросов. Например, у кого-то этот вопрос выйдет первым, у кого-то пятым или десятым. Я через специальную программу вижу, кто сколько сделал и сколько правильных ответов дал. Это очень экономит время. Представьте, если бы они это писали на бумаге", – подытожил Саматов А.М.

Как электронные учебники воспринимают ученики?

Ученики, в особенности олимпиадники, довольны теми электронными учебниками, по которым учит его класс. Они рассказывают, что, к примеру, по разным учебным предметам для учёбы используется еще интерактивная доска. Она находится на определенном расстоянии от школьных парт, соответствует санитарным нормам. На зрение это никак не влияет. В электронном учебнике много всего интересного, много фактов, можно проверить, как ты готов к уроку, есть подготовка к тесту, к заданиям. Если, к примеру, они заболели или выезжали куда-нибудь на олимпиаду или подготовку, по электронному учебнику могут заниматься сами, в любое для них время.

"Нам нужен любой электронный носитель, тот же телефон или планшет. Достаточно просто зайти на сайт. Это удобнее, нежели таскаться собой учебники, открывать их, листать страницы, искать параграфы, записывать что-то, менять тетради. Здесь же просто печатаешь на клавиатуре, листаешь на телефоне параграф, тут же выполняешь задания, делаешь домашнюю работу", – поясняют учащиеся.

С другой стороны, правда есть и некоторые неудобства.

Из минусов – наш лицей не использует какого-то определённого издателя учебников, мы занимаемся по книгам нескольких издательств, которые нам предлагает государство. Зачастую учащимся и учителям приходится скачивать учебники в электронном варианте со сторонних ресурсов. Если таковые отсутствуют – нужно носить с собой бумажные учебники. А это очень неудобно.

Какие опасения электронные учебники вызывают у родителей?

Учителя с детьми говорят об удобстве и перспективности электронных учебников[3.4], а родители видят это несколько иначе, по своему. Многие из них считают, что гаджеты отбивают у детей желание читать большие художественные тексты, портят зрение и отвлекают от учёбы. Кроме того, на

их взгляд, использование электронных учебников более экологично: зачастую бумажные книги после нескольких лет пользования приходят в негодность, становятся неопрятными, рвутся, требуется замена. По электронным учебникам заниматься всегда приятно, удобно – отмечают другие.

Работать с электронным учебником в течение всего урока нет смысла, добавляют педагоги. К тому же учебный процесс пока что не сконцентрирован стопроцентно только на электронике, часть заданий обязательно выполняется по бумажным учебникам.

На уроке все должны придерживаться санитарных норм, согласно которым классы занимаются по электронным учебникам всего 15-20 минут. То есть введение электронных учебников не говорит о том, что от начала и до конца урока ученики только по ним делают задания. Учителя работают и с бумажными, потом через некоторое время переключаются.

"Конечно, все 40 минут урока я не работаю только по электронным учебникам. Хотя пишут, что современные ноутбуки и компьютеры на здоровье не влияют, но все-таки мы придерживаемся методики меняем виды деятельности: поработали по учебнику, затем в группах, дальше индивидуально, что-то накидали на листе ватмана, составили проект, конспект по определенной теме и в конце урока защищают его", – поясняет Саматов Абылай Маранулы.

Тем не менее, в настоящее время компьютерной грамотности учителя уже недостаточно. В кругу специалистов есть понимание того, что эффективность информатизации образования на современном этапе обусловлена способностью и готовностью учителя к использованию в учебном процессе электронных учебников, разработанные на основе технического взаимодействия педагогических и информационных технологий.

Другими словами, перед учителями поставлена задача достичь уровня информационно-коммуникационной компетенции, которая включает в себя очень важные составляющие: компетентность использования ИКТ в организации учебного процесса с использованием электронных учебников, разработанных путем интеграции педагогических и инновационных технологий.

Свободное владение уровнем информационной и коммуникационной компетенции личности является условием ее восхождения к уровню инфокоммуникационной культуры, определяющая систему ценностей, широту и глубину знаний, закономерности информации в области информации [3.5]. На уровне информационного и коммуникационного менталитета воплощаются самые глубокие основы восприятия мира, мировоззрения и людей.

Менталитет проявляется в конкретных действиях людей, в их отношении к различным аспектам жизни общества, в том числе и к информатизации образования и электронному обучению. Поэтому такой критерий, как компетентность в области ИКТ, является первым и необходимым условием формирования профессиональной компетентности учителя. Одним из условий эффективного использования ИКТ в обучении являются

знания учителя - предметника в области новых технологий и навыки их использования в образовательном процессе. Учитель-предметник должен уметь (главное хотеть) использовать средства информационно-коммуникационных технологий в учебном процессе. Чтобы инструменты ИКТ стали важным инструментом практической реализации личностно-ориентированного обучения учителю необходимо творчески учитывать психолого-педагогические основы обучения с применением средств ИКТ, при проведении занятий важно сочетать их использование с другими видами учебной деятельности в целях повышения эффективности обучения. Одним из ведущих направлений в профессионально-педагогическом становлении учителей являются их теоретические знания. Основной, отличительной чертой теоретической подготовки является то, что последовательно создается система теоретических и методологических знаний, связанных с профессиональной деятельностью.

Использованная литература

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. – М.: Совершенство, 1998.- 608 с.
2. Нургалиева Г.К., Артыкбаева Е.В. Методология и технология электронного обучения. Монография. – Алматы, 2010. – 200 с.
3. Нургалиева Г.К., Тажигулова А.И. Педагогическая методология и технология информатизации среднего образования. – Алматы: НЦИ, 2011.
4. Ферхо С.И. Формирование профессиональной компетентности учителей по использованию электронных учебных изданий в процессе обучения: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – Алматы, 2004.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Мубарак Жанай, магистрант, Нәби Л., п.ғ.к., профессор
Көкшетау қ., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
Janai_086@mail.ru

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 11-бабында «Білім беру жүйесінің міндеті - ұлттық және адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіптік шыңдауға бағытталған сапалы білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау» деп атап көрсеткендей, жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның жеке тұлғасын дамытуға жаңаша талаптар қойылды [1]. Сол себепті денешынықтыру сабақтарында ұлттық ойындарды қолданудың маңыздылығы зор. Ондағы мақсаты оқушыларға ұлттық ойындарды ойната отырып, тәні мен жаны сау тұлғаны қалыптастырумен қатар ұлтжанды, салт дәстүрді білетін жан-жақты жетілген тұлғаны тәрбиелеу.

Ұлттық ойындардың бір ерекшелігі – олардың басым көпшілігі ешбір затты қажет етпейтіндігі. Сондықтан оны қалаған жерде өткізе беруге болады. Күздің құрғақ, ашық күндерінде таза ауада өткізілсе, қыста мектептің спорт залында өтеді. “Қасқыр қақпан” ойынында дене қимылына жүру, тізені бүгу, қолды көтеру, мойынды, иықты қозғау секілді адамның денесінің шыңдалуына әсер ететін, қан тамырларының, жүрегінің соғысын жиілететін әсерлер, айла-амал қолдану, жеңіске деген ұмтылыс, бәсеке жарыс элементтері де кездеседі. Сонымен бірге, ойынның өлеңмен айтылатын тұстары оқушыларға әсер беріп көңіл күйлерін көтеріп, топ құрып, топтасып, топқа бөлініп мұғалімнің берген командасын орындай білуге дағдыландырады. Бұл оқушылардың білуге, білмекке құштарлығын арттырады, ойлау сияқты таным процестерін дамытады. Денелерін шынықтырып, салауатты өмір салтын ұстануға дағдыландырады.

Бірінші сынып оқушылары үшін, бірінші күннен бастап, қозғалмалы ойындарының ішінен алдымен көпшілік болып ойнайтын ойындарды таңдап алу керек. Өйткені мұнда дене шынықтыруға арналған қимыл-қозғалыстар түгел дерлік қамтылған. Оқушылардың жиі қимылдауын, қолдарының жиі қозғалуын, шынығуына, жүйке жүйелерін жетілдіруді көздейтін ойындарды таңдайды, оларды өзге де пәнде пайдаланып, пән үндестігін бір-біріне ұштастыруды көздейді [6.126].

Қазақтың белгілі ғалым ағартушылары Абай Құнанбаев, Шоқан Уәлиханов, Ыбырай Алтынсарин халық ойындарын балаларға білім берудегі тәрбиелік мәнін жоғары бағалап, өткен ұрпақтың дәстүрі мен салтын құрметтеп, адамдардың ойы мен іс-әрекетін танып түсінуде жастардың эстетикалық адамгершілік ой талабының өсуінде оның атқаратын қызметін жоғары бағалады. Қазақтың ұлттық дене шынықтыру мәдениеті жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің құрамдас бір бөлігі ретінде мектептегі кезеңнен қалыптаса бастайды. Сондықтан оны пайдалану тек қозғалғалмалы біліктілік, дағдыларды дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мектеп оқушыларынан қазақтың ұлттық спорт түрлеріне деген көзқарасын қалыптастырып, дене жаттығулары арқылы салауатты өмір салтын ұстнауға дағдыландырады. Ұлттық ойындарды мазмұны мен күрделілігіне байланысты және балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, төменгі, орта және жоғарғы сынып оқушылары ойнайтын ойындар деп бөлуге болады. Қажетті ойындарды өтілетін сабақ не жаттығудың алдында тұрған педагогикалық міндеттеріне байланысты таңдап алу қажет. Дене тәрбиесі сабағында және жаттықтыру кезінде қозғалыс ойындарын, оның ішінде ұлттық ойындарын қолдану арнайы үйрену міндеттерін шешуге көмектеседі. Ұлттық және эстафеталық қозғалыс ойындарын ұйымдастыра отырып оқушылардың қызығушылығын арттыру, ұйымшылдыққа, батылдыққа және салауатты өмірге тәрбиелеу. Ұлттық ойындарды спорттық ойын сабақтарында, жеңіл атлетика, гимнастика сабақтарында, жалпы дене қуаты дайындығы және жаттықтыру сабақтарында кеңінен қолдануға болады. Ұлттық ойындардың дене тәрбиесі сабағын жоғары әдістемелік деңгейде сапалы өткізудегі пайдасы мол.

Ұлттық ойындар, жаттығулар көмегімен оқушыларды жаттығуға керек психикалық күйге түсіреді. Ойын жаттығуларын ойша қайталау арқылы барлық ықылас зейінді аударуға негізделеді. Ұлы педагог В.И.Сухомлинский: «Ойынсыз, музыкасыз, ертегісіз, шығармашылықсыз, қиялсыз толық мәніндегі ақыл-ой тәрбиесі болмайды», - дейді. Демек, шәкірттің ақыл-ойы, парасаты ұлттық салт-сананы сіңіру арқылы баиі түседі. Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Соның нәтижесінде өзі көрген жағдайларды отбасылық тұрмыс пен қызмет түрлерін жаңғыртады. Мәселен, қазақтың ұлттық ойындары: «Бәйге», «Көкпар», «Алтын сақа», «Хан талапай», «Қыз қуу», «Тоғызқұмалақ» Ақ серек, көк серек», «Соқыр теке», «Асық ойыны», «Ине, жіп және түйіншек», «Әтештер қақтығысы», «Қызыл ту», «Мысық пен Тышқан», «Теңгеалу», т.б. балалардың еңбекке деген қарым-қатынасы мен қабілеттерін арттырады. Қазіргі дене шынықтыру практикасында ғасырлар бойы сомдалған және сыннан өткен халық ойындары мен ұлттық спорт түрлері құралдары арқылы жеткіншек ұрпақты тәрбиелеудің бай тәжірибесін пайдалану қажет. Ойын баланың барлық қабілетінің дамуына, айналасындағы дүние жайлы түсініктерінің кеңейуіне көмектеседі [3]. Оқушыларды әсіресе, «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар.

Белгілі педагог-психолог ғалым Қ.Жарықбаев: “Бастауыш сынып оқушылары – ептілікті, ережелерді жөндеп үйрене қоймағанымен қимыл-қозғалыстың асақажетті үйлесімдігін, жылдамдық пен оңайлықты жақсы меңгереді. Осы ойындардың бір жақсы жері сол, балаға секіруді, лақтыру, қарғу, өрлеу сияқты атрибуттарды үйреніп қана қоймай, адалдық, шындық, принципшілдік секілді адамгершілік қасиеттерге баулиды. Онда жақсы психологиялық қасиеттердің қалыптасуына мүмкіншілік туғызады”- [4] дейді.

Оқу үрдісінде ұлттық ойын элементтерін пайдалану сабақтың тақырыбы мен мазмұнына сай алынады. Сонда ғана оның танымдық, тәрбиелік маңызы арта түседі. Оқушыларды әсіресе, «Сиқырлы қоржын», «Көкпар», «Асық» секілді ұлттық ойындарға қатыстыру өте тиімді екеніне көз жеткізу қиын емес. Бұл ойындарды жаңа материалды бекіту немесе қайталау кезінде қолдану керек деген пікір бар. Оқушы ойынның үстінде не соңында өзінің қатысу белсенділігіне қарай түрлі баға алуы мүмкін. Мұғалім әр оқушының еңбегін бағалап, ынталандырып отыруы тиіс. Ойынның тәрбиелік маңызы мынада: ол баланы зеректікке, білгірлікке баулиды, батылдыққа, өжеттікке тәрбиелейді. Бабаларымыздың асыл қазыналарына деген көзқарасын құрметтеуге сөз әсемдігін сезінуге үйретеді.

«Денсаулық - зор байлық» деп халық арасында тегін айтылмаған. Демек, кезінде ұлттық ойындарды көп ойнап, жүгіріп, далада, таза ауада жүру – жас организмнің дұрыс та сергек өсуінің көзі болған және де балалар ойын ойнаған кезде көпшіл, Отанның болашақ азаматы болуға, халқына адал қызмет ету сияқты қасиеттерді бойына сіңірген. Сондықтан білім берудің жаңа

технологиясын пайдаланып, дене тәрбиесі пәнін жаңа технологиялық әдіспен оқушылардың жас ерекшеліктеріне, денсаулықтарына байланысты, ұлттық ойындарды спорттық ойын түрлеріне, сабақтың мазмұнына қарай іріктеп алып пайдалануға кез-келген дене тәрбиесі мұғалімінің мүмкіндігі бар.

Қазақтың ұлттық ойындарының кез-келгенін қазіргі заманға сай етіп, бейімдеудің маңызы зор. Әрбір мектеп өздерінің сабақ жоспарларына ұлттық ойынды кіргізіп, 3-4 ойын түрін әр сабақта үйреніп отырса, балалардың ұлттық ойынға деген қызығушылығы арта түсері сөзсіз. Оқу жоспарында қазақтың ұлттық ойындарын көптеген спорттың түрімен байланыстырып қолдануға болады. Ұлттық ойындарды дене тәрбиесі кеңінен пайдалана отырып оқытудың тиімділігін арттыруға болады. Ол оқушылардың күш қуатын жетілдіреді, сабаққа деген белсенділігін арттырады, оқу үрдісіне деген қызығушылығын жоғарлатады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Жанабердиева К.А., Адылханов А.С. Қазақстан Республикасының үздіксіз білім беру жүйесіндегі салауатты өмір салтын қалыптастырудың тұжырымдамасы. // Валеология. Дене тәрбиесі. Биология және салауаттылық негізі. №1-2003.
2. Сағындықов. Ұлттық ойындарды тәрбие жұмысында қолдану. - Алматы, 1992. Б.44-45.
3. Төтенаев. Қазақтың ұлттық ойындары. Алматы, «Қайнар» баспасы, 1994. Б.45-
4. Уанбаев Е.К., Уанбаева Ф.Ж. Дене тәрбиесі және спорттың теориясы мен әдістемесі. - Өскемен. ШҚМУ баспасы. 2006- Б.270-271.

КОЛЛАБОРАТИВНАЯ СРЕДА ОБУЧЕНИЯ КАК БЛАГОПРИЯТНОЕ УСЛОВИЕ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ

Мукушева Ж.М.

Кокшетауский государственный университет им Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
shanara555@mail.ru

Современный учитель - творческий человек. К основным качествам творческого человека можно отнести умение ставить творческую цель и достигать ее, умение быстро менять виды деятельности, умение планировать деятельность человека и осуществлять самоконтроль, в также стремление совершенствовать навыки профессионализма через самообразование.

Учитель находится в нестандартной обстановке, во время живого общения с детьми, где каждая новая ситуация требует творческого и оригинального решения. Поэтому, чтобы повысить уровень креативности и

компетентности в «школе будущего», необходимо не только увеличить объем получаемой информации, количество используемых форм и методов работы, использование новых образовательных технологий, но и создать вокруг себя условия, которые будут систематически способствовать самоанализу и саморазвитию.

Важность создания среды сотрудничества в процессе преподавания и обучения давно известна и доказана. Для того чтобы процесс обучения был эффективным, в образовательных организациях необходимо создать условия, способствующие раскрытию интеллектуального потенциала учащихся. Чтобы гарантировать это состояние, учитель должен уделять внимание каждому ученику, учитывать его физиологические и интеллектуальные характеристики. Очень важно, чтобы каждый обучающийся чувствовал себя уверенно, не боялся выражать свое мнение, знал, что педагог, другие обучающиеся услышат каждый его ответ, и никто не осудит, если он будет неправильным.

Коллаборативное обучение (совместное обучение) - это педагогический подход в преподавании и обучении, который представляет собой групповую работу учащихся по решению проблемы, выполнению задания или созданию совместного творческого или интеллектуального продукта. Совместное обучение основано на идее, что обучение является социальным, это деятельность, в которой участники общаются, а процесс обучения происходит через общение.

Совместное обучение создает атмосферу сотрудничества, понимания и доброй воли. Этому способствует психологическое отношение, создаваемое и поддерживаемое педагогом. Одним из приемов является метод «Добрые пожелания», когда в начале занятий рука об руку дети говорят друг другу добрые пожелания. Такие тренинги, как «Почувствуй уверенность друга!», «Ты мне нравишься ...», «Желание мяча», «Круг радости», «Скажи привет локтям», собирают обучающихся вместе, дают им возможность преодолевать страх, неуверенность, вступить в общение с другими, более того, на занятиях, работая в парах и в группах, обучающиеся чувствуют себя более уверенно и комфортно.

В совместной работе очень важна командная работа. Её дух помогает обучающимся проявлять инициативу, учиться терпеть общие неудачи, обучает умению слушать и слушать собеседника. Именно это позволяет при работе в группе, при обсуждении конкретной проблемы, прийти обучающимся к общему мнению.

Использование форм групповой работы в процессе обучения способствует развитию творческого воображения педагога и обучающихся, предоставляя возможности обсудить много интересной информации с другими членами группы, формирует умения выразить и собственное мнение и услышать точку зрения других. Эффективность групповой работы во многом зависит от самого учителя, от того, насколько заранее продуман учебный процесс. Групповая работа в классе будет плодотворной, когда учитель учитывает индивидуальность, возраст и психологические особенности каждого обучающегося. У каждого из них есть определенные знания, этого достаточно,

чтобы дать возможность создать условия для их проявления. Положительный урок будет зависеть от того, сколько учитель обдумает заранее и спланирует:

1. Задачи, требующие участия всех членов группы. Студенты в группе должны чувствовать, что они все вместе, что каждый может добиться успеха, только если вся группа успешна. Чувство, что успех ваших сверстников зависит от вас, является сильным мотивом в групповой работе.

2. Задачи для группы должны включать в себя принятие решений, оценку и обоснование, обоснование решений.

3. Задачи должны быть адаптированы к возможностям и способностям обучающихся.

4. Должен быть обеспечен дух конкуренции между группами. Группы могут выполнять одни и те же задачи и конкурировать в нескольких категориях: самое неожиданное решение, эффективная презентация, самый доступный способ презентации и т. д.

5. Преподаватель должен подробно объяснить группе, как будут работать группы и как будет оцениваться работа. Цель работы была всегда необходимо уточнять. Групповая работа более эффективна, когда студентов оценивают на основе ранее разработанных и известных критериев оценки студентов.

6. Студенты должны прививать такие навыки, которые помогут им работать в группе: это активное слушание, терпимость к другим мнениям, помощь другу в освоении материала, умение принимать критику, а не создавать конфликты.

При формировании групп необходимо разделить обучающихся так, чтобы в группе были ученики с высоким, средним и слабым уровнем успеваемости. Иногда можно формировать группы слабых и средних обучающихся, объединяя их в одну группу, но затем нужно давать задания этой группе легкой или средней сложности, чтобы сохранить у нее ориентацию на успех, в то время как цель педагога заключается в том, чтобы развивать независимость, организацию и уверенность каждого студента в своих силах. На занятиях для этого используются кроме учебных задач упражнения и игры, которые помогут преодолеть барьеры в общении между учащимися, укрепить взаимное доверие, объединить их в дружную команду, развить необходимость участия каждого в обсуждениях и беседах.

Поэтому, создавая совместную среду обучения в группе, нужно понимать, что образовательная и познавательная мотивация учащихся возрастет. Уровень страха уменьшается, боязнь неудачной уйдет в сторону, это позволит решить многие проблемы, группа в совокупности имеет более высокие способности к обучению и эффективность усвоения знаний, чем это есть у каждого по отдельности. Именно поэтому происходит повышение качества обучения, когда задача выполняется вместе, когда осуществляется взаимное обучение. Поскольку каждый обучающийся вносит свой вклад во всю работу, групповая работа способствует улучшению психологического климата в группе, развитию взаимного уважения, способности к диалогу и отстаиванию своей точки зрения.

Практика показывает, что совместная учеба не только легче и интереснее, но и намного эффективнее. Кроме того, важно, чтобы эта эффективность влияла не только на академические достижения студентов, их интеллектуальное, но и моральное развитие. Помочь другу, решить все проблемы вместе, разделить радость успеха или горечь неудачи так же естественно, как смеяться, петь, наслаждаться жизнью.

Основная идея совместного обучения – учиться вместе, а не просто делать что-то вместе!

Обучающиеся, обучаясь вместе, способствуют успеху друг друга следующими способами:

1. Дают и принимают помощь и поддержку, ценят не только помощь в школе, но и принимают участие в жизни людей.

2. Обмениваются информацией и «материальными ресурсами», т.е. всем, что требуется для выполнения задачи.

3. Записывают информацию, предоставленную партнерами, точно и беспристрастно и тараются использовать ее с максимальной пользой для себя.

4. Отвечают на успехи в учебе и индивидуальное поведение; осуществляют обратную установленную внутри группы. Каждый член группы, обучающийся в сотрудничестве, постоянно находится в поле зрения, своих товарищей. На все его действия отвечают сразу, и если ему понадобится помощь, он наверняка будет ею обеспечен.

5. Учат друг друга вести дискуссии и высказывать свою точку зрения. Конфликты на интеллектуальной почве развивают любопытство, способствуют приобретению и переосмыслению знаний, более глубокому проникновению в изучаемую проблему, а также формируют многие другие полезные качества и навыки.

6. Поддерживают друг друга в стремлении учиться как можно лучше. Ученик, который помогает своим товарищам учиться, сам начинает добиваться заметных успехов.

7. Они влияют друг на друга. Члены группы пользуются каждой возможностью, чтобы влиять на своих партнёров, в свою очередь, открыты для их влияния. Если один из членов команды знает, как лучше всего выполнить задачу, остальные обычно быстро соглашаются.

8. Имеют четкую мотивацию. Стремление к овладению знаниями усиливается коллективной работой для достижения общей цели.

9. Создают атмосферу взаимного доверия и поддерживают «установленную планку» на высоком уровне. Члены группы доверяют своим товарищам и стараются вести себя так, чтобы товарищи доверяли им, что создает условия для максимального успеха. Взаимное доверие является отличной основой для совершенствования каждого.

10. Успешно справляются со стрессом и раздражительностью. Сосредоточение на достижении общего успеха отвлекает от собственных дел и оказывает благотворное влияние на эмоциональное состояние обучающихся.

Прежде всего, педагог должен видеть и любить личность каждого обучающегося, уважать его интересы и потребности, признавать эти потребности и помогать им реализовать их. Он должен постепенно повышать требования каждому из них в соответствии с его уровнем развития, навыками и компетенциями.

Известный российский историк, профессора Василия Осиповича Ключевского сказал: «Чтобы быть хорошим учителем, вы должны любить то, чему учите, и любить тех, кого учите».

Педагог может и должен подбодрить обучаемых правильными словами. Его внешность и выражение лица должны содержать массу положительных эмоций, чтобы ученики, которые смотрят на него, заразились позитивом и положительным отношением к своей совместной работе. Наиболее неприемлемы упреки и обвинений в лени. Даже если ответ не верен должно быть дружеское и искреннее признание педагогом права каждого на ошибку.

Современный учебный процесс - это тщательно продуманный механизм, важно, чтобы этот механизм работал в правильной и здоровой человеческой атмосфере. Использование коллаборативной среды обучения в работе педагога требует основательной подготовки: составление продуманного плана, тщательного подбора материала, изучения индивидуальных особенностей обучающихся, умения создать атмосферу доверия, правильно оценить всех и каждого, уметь не допускать конфликтных ситуаций.

Литература

1. Б.М. Бим Бад. Психологическая атмосфера урока. // Электронный ресурс http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=522// Точка доступа 15.03.2020
2. Артамонова Е. Компетентностный подход к формированию педагога в контексте модернизации образования // Студенческое образование. - 2008. № 1.
3. Байхонова С.З. Управление качеством образования на основе компетентностного подхода // Менеджмент в образовании. - 2010. - № 4.
4. Деятельность методической службы в системе повышения квалификации педагогических кадров. (Алматы, 2009 - РИПКСО)

АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫ- ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Негметова А.Б., «Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 1-і курс
магистранты

Навий Л.Н. п.ғ.к., профессор

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

aika-98_17@mail.ru

Қазіргі замандағы әлемдегі іргелі өзгерістер, жоғары білім беру жүйесіне белсенді ықпал ететін интеграциялық процестерді қалыптастыру болып отыр. Қазіргі таңда Қазақстанда тиімді академиялық ұтқырлықты жүзеге асыру үшін практикалық қадамдар жасалуда. Шет елдердің тәжірибесін басшылыққа ала отырып, қазақстандық білім беру ерекшеліктерін ескере отырып, көптеген жоғары оқу орындары заманауи еңбек нарығында сұранысқа ие жоғары білікті мамандарды даярлаудың түпкі мақсаты ретінде халықаралық білім беру бағдарламалары мен жобаларын әзірлейді [1].

Академиялық ұтқырлық – бұл білім алушылардың немесе зерттеуші-оқытушылардың оқу немесе зерттеу жүргізу үшін белгілі бір академиялық кезеңге (оқу немесе өндірістік тәжірибеден өтуді қоса), семестр немесе оқу жылына басқа жоғары оқу орнына (ел ішінде немесе шетелде) ауысуы, мұндай жағдайда меңгерілген білім беру бағдарламасы кредиттер түрінде өз жоғары оқу орнында қайта есептеледі.

Әлемнің әртүрлі елдеріндегі білім беру стандарттарын үйлестіруде көрініс тапқан қазақстандық жоғары білімнің міндеттерінің бірі оның жаңару міндеті болып табылады, ол білімнің қолжетімділігі, сапасы мен тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Профессор-оқытушылар құрамы, магистранттардың және студенттердің академиялық ұтқырлығын дамыту осы мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді.

Дамыған елдерде жоғары деңгейдегі мамандарды даярлау қымбат тұрады, ал дамыған елдердің қатарына кірмеген елдерде жоғары оқу орындарының материалдық және ғылыми-педагогикалық базасы жетіспейді.

Бұл қайшылықты шешу мүмкіндігі әртүрлі елдердің университеттері үшін:

- салыстырмалы біліктілікті енгізу және оларды өзара тану;
- жоғары білім берудің үш сатылы жүйесі: бакалавриат - магистратура - докторантура; студенттер мен оқытушылардың ұтқырлығының өсуі;
- білім беру жүйесінің нормативтік базасын үйлестіру;
- мамандықтар атауларының салыстырмалылығы;
- білім беру курстары мен бағдарламаларының еңбек сыйымдылығын бағалаудың бірыңғай жүйесі;
- базалық және кәсіптік пәндердің міндетті компонентінің ұқсастығы.

Бұл ретте университеттерге мемлекеттің институционалдық ерекшеліктерін көрсететін элективті пәндердің кең каталогын қалыптастыруға мүмкіндік беру орынды.

Білім беруді халықаралық интеграциялаудың кемінде маңызды алғышарты капитал мен еңбек нарықтарын жаһандандыру болып табылады. Халықаралық қатынастардың кеңеюіне байланысты халықаралық стандарттарға сәйкес бағдарламалар бойынша кәсіптік білім алатын мамандарға деген қажеттілік өсуде. Олардың қуатты инфрақұрылымы бар жаңа технологиялар, жаһандық желіде ақпараттың қолжетімділігі жоғары білім мазмұнын жан-жақты көрсетеді, білім трансфертін, жетекші әлемдік білім беру орталықтарынан қашықтықтан білім алу мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Болон процесінің артықшылығы—бұл беделді еуропалық университеттердің халықаралық білім беру бағдарламаларына қол жеткізуді кеңейту, барлық академиялық дәрежелер мен басқа да біліктіліктер олардың жоғары бәсекеге қабілеттілігіне, студенттер мен оқытушылардың ұтқырлығын кеңейтуге, сондай - ақ Болон процесіне қатысушы-университеттерде алынған жоғары білім туралы дипломдар мен біліктіліктерді өзара мойындауға бағытталғандықтан түлектерді табысты жұмысқа орналастыруды қамтамасыз ету.

Болон процесі тұрақты дамуды және өзін-өзі жетілдіруді талап ететін заманауи технологиялық тәртіптің қажеттіліктеріне сәйкес университеттік білім беру форматын құруға мүмкіндік береді. Сондықтан да Қазақстан 2003 жылы Университеттердің Ұлы Хартиясына, ал 2010 жылы Болон декларациясына қол қойды.

Болон процесінің қалыптасу жылдары мобильділік ұғымы өзгерді, ол географиядан бастап білім беру бағдарламаларына және жоғары оқу орындарының өзіне дейін кең түрде түсіндіріледі. Соңғы уақытта "жаһандық академиялық ұтқырлық" ұғымы белсенді қолданылады. Бұл толығымен ақталды, өйткені 2008 жылы бір елден екінші елге оқуға жіберілетін студенттер саны 3,3 млн. - ға жуық болды, осыған байланысты халықаралық білім беру жүйесі түбегейлі өзгерді. Білім берудің халықаралық ұтқырлығы жыл сайын өсіп келеді. Көлемі бойынша үнемі өсіп келе жатқан және мазмұны жағынан жан-жақты елдераралық экономикалық байланыстар әмбебап кадрларға қажеттілікті қалыптастырады[2:11].

Елдің жоғары оқу орындарының бәсекеге қабілеттілігін және жалпы еуропалық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін ұтқырлықты дамытуға алып келетін пайданы түсіне отырып, үкіметтер мен Еуропалық ұйымдар ұтқырлықты дамытуды қолдайды және студенттердің оқу орындары мен тиісті қызметтерге қол жеткізуіне, ал оқытушыларға қатысты олардың мәртебесі мен заңды құқықтарын бұзбай, ғылыми зерттеулер, оқыту және қайта даярлау мақсатында Еуропа елдерінде өткізілген кезеңдерді тану мен растауға ерекше назар аударады.

Соңғы екі онжылдықта Қазақстан жоғары білім беру саласындағы халықаралық ынтымақтастықты жандандырды. Елдің жоғары мектебі жүйесін әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялау-Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді стратегиялық басымдықтарының бірі. Шет елдердің жоғары оқу орындарымен ынтымақтастық туралы екі жақты үкіметаралық шарттарға қол қойылды, шетелдік университеттермен тікелей шарттар саны айтарлықтай өсті. Ұтқырлықты дамытуға бағытталған Еуропалық Одақтың әртүрлі бағдарламалары, мысалы, Erasmus, Socrates , Tempus, сондай - ақ экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымына (British Council, Daad,Ciba ,EduFrance және т.б.) мүше елдердің ұлттық ұйымдары бастамашылық жасаған жобалар қазақстандық жоғары білім беру жүйесін интернационалдандыру процестерін айтарлықтай дәрежеде дамытады. Erasmus Mundus бағдарламасының екінші консорциумы аясында Қазақстанға 20-дан астам стипендия берілді. Жоғары оқу

орындары Ұлыбританияның шетелдік университеттерімен бірлескен білім беру бағдарламаларын енгізу бойынша ынтымақтастық туралы 80-нен астам меморандумды жүзеге асыруда.

Қазақстан Республикасы Президентінің "Болашақ" халықаралық стипендиясы дарынды жас қазақстандықтарға үздік университеттерде білім алуға мүмкіндік береді. 3000-ға жуық стипендиат әлемнің 27 елінде оқиды. Осының барлығы қазақстандық жоғары білім беруді интернационализациялауды нығайтуға, білім беру бағдарламалары мен ғылыми зерттеулердің сапасын жақсартуға ықпал етеді. Елдің Болон процесіне қосылғаннан кейін студенттер мен оқытушылардың қазақстандық жоғары оқу орындарында ұтқырлығы анағұрлым айқын болды. 2011 жылы академиялық ұтқырлық шеңберінде білім алушылардың 97 шетелдік ЖОО-на кеткен 350 магистрант қатысты, бұл ретте Еуропаның жоғары оқу орындарына 131 адам аттанды. 2012 жылы академиялық ұтқырлық бойынша жіберілгендер саны 662 адамды және ЖОО-ның 454 қызметкерін құрады. Жыл сайын бұл сандар ұлғаюда. Бұл сан 2010 жылы ғана Болон декларациясына қол қойған ел үшін маңызды. Болон үдерісі орталығы шетелдік жоғары оқу орындарында академиялық ұтқырлық бағдарламаларына қатысқан студенттер, магистранттар мен докторанттарға сауалнама жүргізді. Оқыту бағдарламаларына қатысты өз пікірлерінде респонденттердің 78% - ы оқу материалын игеру және тілдік дайындық деңгейін арттыру нәтижесіндегі оң динамиканы бір ауыздан атап өтеді. Ұтқырлықтың ұлғаюына кедергі келтіретін факторлар арасында респонденттер қаржылық шектеулікті, бюрократиялық шиеленісті және тілді меңгерудің төмен деңгейін көрсетеді [3:8].

Қазіргі таңда рейтингті анықтау барысында академиялық ұтқырлық жоғары оқу орындары қызметінің нәтижелілік көрсеткіштерінің бірі ретінде қарастырылады. Ұлттық экономикада, сондай-ақ әлемдік еңбек нарығында лайықты орын алуға қабілетті сапалы жаңа еңбек ресурстарын қалыптастыруға ықпал ететін фактор бола отырып, академиялық ұтқырлық қажет болып қана қоймай, сөзсіз процесс болып табылады.

Жоғары білімнің негізгі үрдістерінің бірі бола отырып, академиялық ұтқырлық қазіргі заманғы білім беру мен нақты адамның мәселелерін нәтижелі шешуге ықпал етеді:

- Азия елдерінен келген студенттердің Солтүстік Америка, Батыс Еуропа және Австралияның негізгі білім беру мекемелерінде кәсіби даярлықтан өту мүмкіндіктері;
- Студенттерді қолдаудың түрлі бағдарламалары шеңберінде Еуропалық Одақ ішіндегі ұтқырлық;
- Білім беру мазмұнын, білім беру бағдарламаларын, оқыту сипатын өзгерту, шетелдік студенттерді педагогикалық қолдау. Көптеген жоғары оқу орындарының міндетті базалық пәндерге қарсы кәсіптік бағдарламалардың басымдығынан тұрады.

Соңғы 40 жылда жоғары білім алу үшін Ұлттық шекараны кесіп өтетін студенттердің өсу қарқыны ең жоғары білімнің таралу қарқынынан асып түсті.

ЮНЕСКО мәліметтері бойынша студенттердің халықаралық ұтқырлық деңгейі соңғы 25 жылда 300% - ға өсті. Сарапшылардың болжамы бойынша 2025 жылға қарай шетелде оқитын студенттер саны 4,9 млн.кұрайды.

Академиялық ұтқырлық білім алушылардың ұлттық мемлекеттердің шекарасы арқылы еркін жүріп-тұруынан ғана емес, сонымен қатар үздіксіз білім алуға дайындықтан да көрінеді. Оның барлық деңгейлерінде ұтқырлықты жүзеге асыру үшін білім беру кеңістігінің субъектілері белгілі бір жеке қасиеттер мен қабілеттерге ие болуы тиіс, өйткені академиялық ұтқырлық процесінің әрбір қатысушысы нақты оқуішілік және оқу жанындағы жағдайларды, олардың өзіндік және "бөтен" мәдени позициясы тұрғысынан рефлексиясын шешу қажеттілігімен бетпе-бет келеді. Ал бұл өз кезегінде белсенді, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті болу, уақыт пен қоғамның қажеттілігін түсіну және қабылдау, өз қызметі мен өмірлік басымдықтарын қайта қарау қажеттілігін білдіреді [4:119].

Өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру өзінің "Мен" динамикасын болжайды, ол әрқашан бірегей және қайталанбас, өзінің ішкі әлеуетін ашуға, ішкі бейнеге сәйкес жеке тәжірибені байытуға байланысты.

Келесі кадам-студенттердің қаланың басқа жоғары оқу орындарының конференцияларына қатысуы. Өз елінің және жақын шетел елдерінің конференцияларына қатысу-бұл зерттеу қызметінде жоғары нәтижелерге қол жеткізген студенттер өтетін келесі кезең[5:20].

Осылайша, студенттердің академиялық ұтқырлығы-бұл болашақ маманның тұлғалық-кәсіби қалыптасуы үшін өте маңызды процесс, өйткені онда мынадай қасиеттерді дамытады:

- қоршаған ортамен өзара іс-қимыл жасау тәсілдері мен нысандарын таңдау қабілеті;
- салыстырмалы аспектіде ойлау қабілеті;
- мәдениетаралық қарым-қатынас қабілеті;
- білімнің жеткіліксіздігін мойындау қабілеті, яғни оқуға деген уәждемені айқындайтын білімнің жеткіліксіздігі туралы білім;
- өзін-өзі қабылдауды өзгерту қабілеті;
- өз елін кросс-мәдени аспектіде қарау қабілеті және т.б [6:34].

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, мобильділік ұлттық мәдениетті, оның қатысушыларының білім және кәсіби тәжірибесін арттыра отырып, байытатынын және тәжірибені тікелей тарату арқылы жүйелі өзгерістердің маңызды факторы болып табылатынын атап өткім келеді. Қоғамдық қатынастарды трансформациялау жағдайында болашақ маманның қажетті қасиеттері мен сапасын мақсатты түрде қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі жетілдіру, қалыптастыру, өзін-өзі дамыту қажеттілігі үшін жағдай жасау да аса маңызды.

Әдебиеттер:

1.Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.

2. Жумагулов Б. Совершенствование качества высшего образования в свете Болонского процесса // Научно-методическая конференция КазНУ им. аль-Фараби. – 2009. – 3-11 с.
3. Игнатова Е. Академическая мобильность – веление времени // Казахстанская правда – 2013 – 8 с.
4. Дмитриева Н.К. Академическая мобильность как личностное качество субъектов образовательного процесса // Непрерывного образовательного процесса // Непрерывное образование. XXI век. – 2013. №4 (4), 112-119 с.
5. Горбунова А.Е., Чеснокова Г.С. Развитие учебно-познавательной компетенции студентов педагогического вуза // Современные проблемы психолого-педагогического сопровождения детства: материалы Всероссийской научно-практической конференции – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2014. – С. 18-20
6. Бринев Н.С., Чуянов Р.А. Академическая мобильность студентов как фактор развития образования // Пути развития высшего образования в России: материалы науч.-практ. конф. – Омск: ОГПУ, 2001. – С. 31-34.

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ - РЕСУРС ДЛЯ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Сарсекеева Ю.И., магистрант 2-го курса специальность - Педагогика и психология, Стукаленко Н.М., д.п.н., профессор
Кокшетауский государственный университет им.Ш.Уалиханова, г.Кокшетау
Csv_omir@mail.ru, nms.nina@mail.ru

Эмоциональный интеллект - понятие, вызывающее споры. Одни называют его недостаточно научным, другие видят в эмоциональном интеллекте ключ к успеху во всех сферах жизни: от повышения зарплаты до счастливых отношений. Эмоциональным интеллектом называют способность человека воспринимать собственные эмоции и управлять чувствами для эффективного решения задач, развитый эмоциональный интеллект влияет на способность работать в коллективе и улавливать настроения коллег. В отличие от коэффициента интеллекта, который заложен генетически, человек может регулировать и повышать свой эмоциональный интеллект на протяжении жизни. Важно понимать, что показатель социальных навыков не менее важен для личного успеха, чем способность логически мыслить или решать математические задачи.

Интерес к эмоциональному интеллекту возник в начале XX-го века из-за неспособности классических IQ-тестов объяснить особенности мотивации и поведения людей. Однако еще древние греки задумывались над эмоциональным интеллектом, полагая, что мудрый человек - это тот, который способен объединить ум, логику и эмоции. Несмотря на то, что это было две с

половиной тысячи лет назад, вопрос человеческих эмоций остался тем же. Еще в 1870-м году Чарльз Дарвин сделал попытку изучения человеческих эмоций через внешние проявления [1].

Концепция эмоционального интеллекта в современном его понимании возникла в начале XX-го века. Первоначально понятие эмоциональный интеллект появилось при разработке проблематики социального интеллекта такими исследователями, как Дж. Гилфорд, Х. Гарднер и Г. Айзенк. Публикация в 1995 г. книги Д. Гоулмана «Эмоциональный интеллект» принесла популярность взгляду на эмоции как область интеллекта. Впервые термин «эмоциональный интеллект» в психологию ввели Дж. Мэйер и П. Сэловей [2]. Они определили эмоциональный интеллект как способность воспринимать и выражать эмоции, ассимилировать эмоции и мысли, понимать и объяснять эмоции, а также регулировать эмоции, свои собственные и других людей. Они разработали одну из первых и наиболее известную модель этого конструкта в 1990г, тогда же они начали разработку методики для исследования эмоционального интеллекта.

Какова же роль эмоционального интеллекта в жизни обычного человека? Чистый тип человека с высоким коэффициентом умственного развития — это человек, превосходно ориентирующийся в царстве разума, но совершенно не приспособленный к обычной жизни. Напротив, люди с высоким эмоциональным интеллектом в социальном отношении уравновешены, дружелюбны и пребывают в отличном настроении, не подвержены страху и не склонны к тревожным размышлениям. Они обязательны в отношении людей и начатых дел, охотно берут на себя ответственность и придерживаются этических принципов, в общении с другими они доброжелательны и заботливы. Их эмоциональная жизнь богата событиями, но в надлежащих пределах. Они пребывают в согласии с самими собой, с другими и с обществом, в котором живут.

Есть основные части, составляющие эмоциональный интеллект.

1. Знание своих эмоций. Самоосознание — распознавание какого-либо чувства, когда оно возникает — это есть краеугольный камень эмоционального интеллекта, способность время от времени отслеживать чувства имеет решающее значение для понимания самого себя. Неспособность замечать свои истинные чувства оставляет нас на их произвол.

2. Управление эмоциями. Умение справляться с чувствами, чтобы они не выходили за подходящие рамки, — это способность, которая основывается на самоосознании. Люди, которым недостает этой способности, постоянно сражаются с мучительным беспокойством, тогда как люди, ею обладающие, умеют гораздо быстрее приходить в норму после жизненных неудач и огорчений.

3. Мотивация для самого себя. Приведение эмоций в порядок ради достижения цели необходимо для сосредоточения внимания, для самомотивации и владения собой и для того, чтобы быть способным к созиданию. Способность привести себя в состояние «вдохновения»

обеспечивает достижение выдающегося качества любых действий. Люди, владеющие этим искусством, как правило, оказываются более продуктивными и успешными во всем, за что бы они ни взялись.

4. Распознавание эмоций в других людях. Эмпатия, еще одна способность, опирающаяся на эмоциональное самоосознание, является основным «человеческим даром». Люди, способные сопереживать, больше настроены на тонкие социальные сигналы, указывающие, чего хотят или в чем нуждаются другие люди. Это делает их более подходящими для профессий или занятий, связанных с заботой о других, например, для преподавания, торговли и управления.

5. Поддержание взаимоотношений. Искусство поддерживать взаимоотношения по большей части заключается в умелом обращении с чужими эмоциями, социальные компетентности и некомпетентности, сопряженные с ними специфические навыки и умения. Это те способности, которые укрепляют популярность, лидерство и эффективность межличностного общения.

С чего начать развитие эмоционального интеллекта? С познания самого себя! Своих чувств и эмоций. Человек способен испытывать множество чувств и проявлять множество эмоций, однако очень часто мы начинаем путать эти «понятия». Большинство людей задаются вопросом, какая же разница между эмоциями и чувствами, как они проявляются и как можно определить, что переживает человек, эмоции или чувства. Человек не только познает объективную и субъективную действительность, но и относится определенным образом к предметам, событиям, к другим людям, к своей личности. Радость, печаль, возмущение, восхищение, любовь, ненависть - все это различные формы субъективного отношения человека к действительности: эмоции и чувства.

Слово эмоция происходит от латинского слова «*emovere*», что значит возбуждать, волновать, потрясать. Эмоции и чувства - это психические процессы, отражающие личную значимость внешних и внутренних ситуаций для жизнедеятельности человека в форме переживаний. Эмоции и чувства включаются во все психические процессы и состояния человека. Любые проявления активности личности сопровождаются эмоциональными переживаниями. Многие ученые занимались вопросом изучения чувств и эмоций, но до сих пор на сегодняшний день не существует всеобъемлющей единой классификации эмоциональных явлений.

Современных ученых, рассматривающих соотношение чувств и эмоций, можно разделить на четыре группы. Первая группа отождествляет чувства и эмоции или дает чувствам такое же определение, какое другие психологи дают эмоциям; вторая считает чувства одним из видов эмоций; третья группа определяет чувства как родовое понятие, объединяющее различные виды эмоций как формы переживания чувств; четвертая - разделяет чувства и эмоции. Рассмотрим примеры некоторых авторов. Чувства как эмоции В. Вундт [3], разделяя объективные и субъективные элементы ощущения, первые

обозначил как просто ощущения, а вторые - как простые чувства. В. С. Дерябин [4], отделяя понятия «ощущение» и «чувство», сводит последнее к эмоциональному тону ощущений: «Если ощущение сопровождается одним чувством, далее не разлагающимся, например чувством удовольствия от вкуса сахара, то такое чувство называется простым...». В словаре «Психология» [5] написано, что «чувства - одна из поэтапных форм переживания человеком своего отношения к предметам и явлениям действительности, отличающаяся относительной устойчивостью». Но переживание своего отношения к чему-либо - это эмоция. Следовательно, и здесь чувство понимается как устойчивая эмоция. Наиболее четкое разделение эмоций и чувств дано А. Н. Леонтьевым [6]. Он отмечает, что эмоция имеет ситуативный характер, т.е. выражает оценочное отношение к наличной или возможной в будущем ситуации, а также к своей деятельности в ситуации. Чувство же носит отчетливо выраженный «предметный» характер. Чувство - это устойчивое эмоциональное отношение. Существенно и замечание А. Н. Леонтьева, что эмоции и чувства могут не совпадать и даже противоречить друг другу (например, глубоко любимый человек может в определенной ситуации вызвать преходящую эмоцию неудовольствия, даже гнева) [6].

Таким образом, в отличие от эмоций, носящих кратковременный характер реагирования на ситуацию, чувство выражает долгосрочное отношение человека к тому или иному объекту. Одно и то же чувство может выражаться через разные эмоции в зависимости от ситуации, в которую попадает объект, по отношению к которому испытываются чувства. Кроме того, одна и та же эмоция может «обслуживать» разные чувства. Например, можно радоваться успеху любимого человека и неудаче человека, которого ненавидишь.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что существенной разницей между эмоциями и чувствами является их проявление. Чувства, как правило, проявляются внутри, а эмоции снаружи, их сложно контролировать и скрывать. Например, вас неожиданно напугала собака, страх, который вас одолел в эти минуты, проявится на вашем лице, резко и неосознанно, по вам будет видно, что именно в этот момент вы испытали эмоцию страха. Ну а чувство страха (например, боязнь змей, замкнутого пространства и т.д.) может «жить» в подсознании довольно долгое время или же вообще всю жизнь. Как правило, чувства никуда не исчезают, они могут просто не проявляться длительное время, в то время как эмоции проявляются моментально и так же быстро могут «погаснуть».

Еще одно отличие эмоций от чувств заключается в том, что эмоции, как правило, после проявления способны изменить настроение человека, к примеру, вас неожиданно напугали и эмоция страха повлечет за собой «спад» настроения, или же, наоборот, эмоция радости моментально «поднимет» настроение, чувства же обычно меняют ощущения.

Первый и важный этап развития эмоционального интеллекта — это самосознание — распознавание, принятие и проживание своих чувств. На этом этапе доступным и эффективным инструментом является метод системных

семейных расстановок Берта Хеллингера. Расстановка - это работа на осознание глубинных подсознательных процессов, формирующих проблему, с целью найти ей решение. В настоящее время этот метод используется в групповой терапии и индивидуальном консультировании. Метод расстановки является системным, то есть работает с проблемами системного характера: семейными, родовыми, организационными и краткосрочным. Метод отличается малым количеством встреч с психологом и большими интервалами между ними. Ориентированность на решение означает, что в фокусе работы психолога - поиск решения, а не анализ самой проблемы. «Существуют чувства, которые нам помогают познать нечто, и существуют чувства, которые препятствуют познанию. Есть чувства, которые приводят нас к решению — например, любовь, и есть чувства, которые препятствуют решению — например, ненависть. Для осознания и нахождения решения важно эти чувства различать», – говорит Берт Хеллингер [7].

Таким образом, хотя все мы рождаемся в разных семьях, с разной историей, имеем свой опыт любви и травмы. Но для каждого человека, не зависимо от возраста и социального положения, базовой потребностью всегда остается потребность в любви и близости. Мы ищем ее сначала в своей родительской семье, затем в отношениях с партнером. И редко мы догадываемся, что любовь в первую очередь начинается с любви к себе, с принятия и понимания себя. Пока человек не осознает это, не пустит в свою жизнь, очень трудно, а порой и вовсе невозможно выстроить гармоничные, здоровые отношения, основанные на любви, принятии и уважении.

Литература

1. Дарвин Ч. Соч. Т-5: Выражение эмоций у человека и животных. -М., 1953. С -102.
2. Дж. Мейер, П. Сэловей, Д. Капузо. Achieving Emotional Literacy - N.: Ferber, 2007.- С. 512.
3. Вундт В. Основы физиологической психологии. - М., 1980. – С. 589.
4. Дерябин В.С.. Чувства. Влечения. Эмоции. - М.: Наука, 1974 .- С. 58.
5. Петровский А.В., Ярошевский М.Т. Психология: словарь.– М, 1990.- С. 402
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М., 1975. – С. 56.
7. Хеллингер Б. Порядки любви. Как жизнь и любовь удаются вместе. - М.: Институт консультирования и системных решений, 2007.- С. 348.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДАҒЫ АРАЛАС ТОПТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Сералина Г.У., Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының
магистранты, Шаяхметова А.А. ф.ғ.к., доцент.

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті

guldenzhan@bk.ru, aisulu_sh@mail.ru

Мектеп жасына дейінгі бала өмірінің алғашқы алты жылы денсаулықтың, ақыл-ой, адамгершілік, еңбек және эстетикалық дамудың негізі қаланатын өте маңызды кезеңі. Осы кезең ішінде баланың қауіпсіз дамуы үшін біздің қоғам оған жағдай жасауы керек. Бірақ кейде елдің экономикалық жағдайы жазылмаған ережелерді талап етеді. Мұны аралас топтары бар аудандағы, ауылдағы балабақшаларға жатқызуға болады. Сондықтан аралас топ балаларының психологиялық ерекшеліктеріне сүйене отырып, мектепке дейінгі ұйымдардың педагогтары осы ерекшеліктерді біліп, ескерулері керек. Балабақшаларда аралас топтардың пайда болуына экономикалық және урбанизациялық мәселелер ықпал етеді.

Қазіргі кезде балабақшалардың аралас топтардың болуы қажеттілік туындырады. Осы мәселені келесі ғалымдар қарастырды: А.Г.Давидчук, В.В.Гербова, В.Г.Щур, Т.Н. Доронова, О.И. Соловьева, Е.И. Тихеева, Е.Н. Герасимова, В.Н.Бутенко. Атап айтқанда А.Г.Давидчук, В.В.Гербова, В.Г.Щур балабақшадағы аралас топтардың ерекшеліктерін зерттеді. Т.Н. Доронова, В.Г.Щур олардың үлкен жастағы балалармен қарым-қатынасы мен бірлескен әрекеттері жас балаларда дамудың әсері туралы зерттеулер жүргізді. О.И. Соловьева, Е.И. Тихеева мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамытуда аралас топ құрамындағы ерекшеліктерді талдады. Е.Н. Герасимова балабақшаның аралас топтарында оқу процесін құрудың педагогикалық негіздері туралы зерттеулер жүргізді. В.Н.Бутенко мектеп жасына дейінгі аралас топтағы тұлғааралық қатынастардың ерекшеліктерін зерттеді. Жоғарыда келтірілген зерттеулер мектеп жасына дейінгі мекеменің жас тобы баланың - мектепке дейінгі баланың дамуы үшін психологиялық тұрғыдан ыңғайлы және табиғи орта болып табылады (оның ойын күзінеттілігі, өзін-өзі дамыту және бастамасы)[1].

Қазіргі заманғы мектепке дейінгі білім беруді дамытудың маңызды бағыты мектепке дейінгі білім берудің Қазақстан Республикасының мемлекеттік білім беру стандартында мектепке дейінгі білім беруде дәстүрлі және аралас топтарды құру туралы заңды түрде анықталған.

Алайда, мектеп жасына дейінгі білім беру ұйымдарының аралас топтарында балалардың нақты даму механизмін іске асырудың тұжырымдамасының жоқтығы осы топтағы балаларды тәрбиелеу мен тәрбиелеудегі бірқатар проблемалардың себебі болып табылады. Бұл себептерге мыналар жатады:

- ата-аналарға мектепке дейінгі ұйымдардағы (МДҰ)аралас тобының ерекшеліктері туралы жеткілікті ақпарат берілмейді;

- аралас топтардағы оқу қызметін ұйымдастырудың ерекшелігі, оны жоспарлау мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде тәрбиешілердің кәсіби дайындығында толық ашылмаған, педагогтың әр түрлі жастағы мектеп жасына дейінгі балалар қауымдастығымен қарым-қатынас ерекшеліктерін қарастыруға аз көңіл бөлінеді;

- аралас топтарда оқу қызметін ұйымдастыру үшін педагогтарға арналған семинарлар мен әдістемелер жеткіліксіз;

- аралас топтардағы практикалық жұмыс тәжірибесі, әдетте, әртүрлі жастағы (2-5 жас) және одан үлкен топтың (4-7 жас аралығындағы) кіші тобы шеңберіндегі оқу құралдарында ұсынылған. Олар аралас топтарды іріктеуді, режимді, жоспарлауды және оқу қызметін ұйымдастыруды әзірледі, бірақ аралас топта (бірінші жыл, барлық жаңа балалар) және дәстүрлі топтар (балалар құрамының біртіндеп өзгеруі, қалған балалардың өсуі) бастапқы кезеңінде оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы практикалық ұсыныстар жеткіліксіз;

- педагогтың жоспарланбаған және жоспарлаған жағдайларында, өзгеріп жатқан жағдайларда (ауа-райы, карантин, ұзақ уақыттан кейін балалардың келмеуі немесе келуі) туындаған мәселелер туралы сұрақтар қамтылмайды. Педагог қойған және жаңадан туындаған міндеттерді шешуге арналған ұсыныстар жоқ. Аралас топтарда әр түрлі жас ерекшеліктеріне сәйкес жабдықтардың қол жетімділігі аясында әдістемелік құралдар, заттық дамытушы орта мәселесі қажетінше қарастырылмаған және топтағы барлық балалар үшін қандай ойындар мен жабдықтар ортақ болатындығы жайында нұсқаулықтар мен мысалдар керек.

- барлық балалар үшін ортақ тақырыптарды (ортақ мүдде) дамыту мысалдары керек, олардың аясында барлық жастағы балалардың қызығушылықтары жүзеге асырылады. Мұндай топта ата-аналармен жұмыс жасау ерекшелігі көрсетілмеген [2: 97].

Бүгінгі таңда мемлекеттік білім стандарты қазіргі қоғам мен мемлекеттік саясаттың қажеттіліктеріне сәйкес мектепке дейінгі білім беруді дамытуға бағытталған [3]. Қазіргі жағдайда білім беру мекемелеріне жауапты міндеттер жүктелген - балалардың эмоционалды саулығы, олардың психикалық және физикалық денсаулығын сақтау және нығайту; тәрбие мен оқытуды әлеуметтік-мәдени және рухани адамгершілік құндылықтар мен қоғамда қабылданатын мінез-құлық нормалары мен ережелері негізінде адам, отбасы және қоғам мүдделері негізінде тұтас тәрбие процесіне біріктіру; балалардың жеке басының жалпы мәдениетін қалыптастыру, оның ішінде адамгершілік, әлеуметтік қасиеттерді, тәуелсіздік, бастамашылдық және жауапкершілікті дамыту. Мемлекеттік білім беру стандарты мектепке дейінгі білім беру мекемесінде қоршаған ортаны ұйымдастыруға қойылатын талаптарды көрсетеді, мектепке дейінгі жастағы маңыздылықты атап көрсетеді: ересектермен, басқа балалармен қарым-қатынас сипаты, баланың әлемге, өзіне,

басқа адамдарға қатынасы жүйесі [4: 78]. МДҰбасымдықтарының бірі – топтағы психологиялық жайлылық қағидасы. Оның мәні – балабақшадағы топтарда жақсы атмосфера қалыптастыру. Психологиялық жайлылық дегеніміз – жанашырлық, кейіпкерлер мен бейімділіктер, қызығушылықтардың сәйкес келуі негізінде қалыптасқан топ мүшелерінің психологиялық байланыстарының эмоционалды бояуы. Мектепке дейінгі мекемедегі балалардың психоэмоционалды дамуы көбінесе психологиялық ортаға байланысты. Мектепке дейінгі балалық шақ – бұл тұлғаның бастапқы қалыптасуының маңызды кезеңі. Бұл баланың өзін-өзі тануының негізін және баланың шығармашылық қабілеттерін дамыту. Сондықтан, педагогтың жұмысындағы маңызды аспект – мектепке дейінгі жастағы баланың қалыпты дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасау. Қазіргі заманғы шындықта әр түрлі жастағы балалардың психологиялық ортасын қалыптастыру мәселесінің теориялық өңделуі жеткіліксіз. Аралас топтағы балалардың өзара қарым-қатынасын терең зерттеу осы мәселені шешуге ықпал етеді [5: 27-33]. Бүгінгі күні психологиялық жайлылық мәселелері әлеуметтік психологияда жеткілікті түрде зерттелген. Атап айтқанда, Г.М. Андреева, В.В. Бойко, Г.В. Бороздин, Л.П. Бувев, Е.С. Кузьмина, В.Г. Казакова, К.К. Платонов, Л.Г. Почебут, Б.Д. Парыгина, В.М. Шепель ұжымдағы психологиялық ортаның жеке тұлғаға әсеріне көп көңіл бөлді. В.В. Косолапова, М.И. Лисина, Т.А. Репин және басқалар балалар топтарындағы психологиялық ортаны зерттеді. Балалардың манипуляциясы – бұл кәсіби қызметке байланысты мұндай мәселеге тап болған ата-аналар үшін де, тәрбиешілер үшін де дабыл. Не болып жатқанына көз жұму өте қауіпті, балалар өсіп келе жатқанда, кез-келген нәрсені түзетуге кеш болады [2: 97].

Мектеп жасына дейінгі балалардың сан алуан тобы – бұл әртүрлі позицияларды иеленген балалардың алғашқы қоғамдық бірлестігі. Бұл жастағы балалар әртүрлі қарым-қатынастарды көрсетеді – достық пен жанжалдық, және бұндай топта қарым-қатынасқа қиын түсетін балалар айқындалады.

Мектепке дейінгі ересек топтың балалары олар өздерінің достықтары мен ойындарын кіші топ балаларымен оңай орнатып, олардың арасында белгілі бір көшбасшылық позицияны алатын кішкентай балалар арасында өз орындарын табады.

Жасына қарай мектеп жасына дейінгі балалардың өз құрдастарына деген көзқарасы өзгереді, олар бір-бірін тек іскерлік қасиеттерімен ғана емес, сонымен қатар жеке, ең алдымен моральдық жағынан да бағалайды. Баланың балалармен қарым-қатынасы көбінесе мектеп жасына дейінгі балалар мен мұғалім, оны қоршаған ересектер арасындағы қарым-қатынас сипатына байланысты. Қарым-қатынас әртүрлі байланыс құралдарының көмегімен жүзеге асатыны белгілі. Мектеп жасына дейінгі балалардың ішкі эмоцияларын сырттай білдіріп, әңгімелесушінің эмоционалды жағдайын дұрыс түсіне алуы өте маңызды [6].

Мектеп жасына дейінгі балалар үшін негізгі қарым-қатынас құралы: күлімсіреу, көрініс, мәнерлі қимылдар, мәлімдемелер, сұрақтар, жауаптар,

сөйлемдер. Қарым-қатынас балаға көптеген жағымды және қуанышты тәжірибе әкеледі. Қарым-қатынастан айырылған нәресте ашуланады, оның жеке басы жарақат алады, ақыл-ойының дамуы бәсеңдейді және бұрмаланады. Аралас топтарда кішкентайлар үлкендерге тартылады, көп қарым-қатынас жасайды, бұл қарым-қатынастың қажеттілігін білдіреді, «Кетпеңіз, қасымда болыңыз» деп балалар жиі сұрайды. Мектеп жасына дейінгі балалар өздерінің мінез-құлқын жақсырақ бақылайды, сондықтан үлкен жетістікке жетіп, кейбір ортақ мақсатқа жету үшін басқа балалармен ынтымақтастық орнатады. Балалар бірден және кенеттен емес бір-бірімен байланысқа түседі. Біріншіден, балалар үлкен балалармен танысады, егер олар қабылданбаса ренжіді.

Құрдастармен қарым-қатынасты болу қажет, ал ойын кезінде, тіпті керек. Әр түрлі жастағы адамдармен қарым-қатынас жасай отырып, балалар басқалармен есеп айырысуды ғана емес, сонымен қатар өздері үшін де қолдау табуды үйренеді [7: 285].

А.В. Иртегов балабақша тобында жағымды психологиялық ортаны жасауды ескеруді ұсынады [8]:

- әр тәрбиеленушінің жағымды эмоциясын қалыптастыру шарттары; құрдастарымен қарым-қатынаста баланың түрлі әсерлерге, белсенді іс-әрекетке және сәттілікке деген қажеттілігін түсіну және қолдау;

- балалар арасындағы жағымды қарым-қатынасты дамыту. Балалардың достық қарым-қатынасы жағдайында бала өзін сенімді, тыныш сезінеді. Өзара түсіністіктің, эмпатияның өзгеруі әр түрлі жастағы адамдар тобында мейірімді қатынастардың пайда болуына ықпал етеді;

- серіктеске көмектесу, оның жетістіктеріне қуану, басқа балалардан қолдау алу, қажет болған кезде ұжымдық қызметті ұйымдастыру;

- баланың жеке басының дамуына құқығын құрметтеу;

- адамгершілік сезімі бар балаларды тәрбиелеуде сараланған тәсіл.

Балалармен дұрыс қарым-қатынас жасаңыз, оларға психологиялық қолдау көрсетіңіз, баланың іс-әрекетінің жағымды жақтарына шоғырландырыңыз және оның жасайтын әрекеттерін ынталандырыңыз, балаға мейірімділікпен қараңыз, оның құқықтарын мойындаңыз және оған назар аударыңыз, бұл Е.В. Герасина үшін өте маңызды. Содан кейін оқушы эмоционалды саулықты – қауіпсіздік сезімін, сенімділікті сезінеді [7: 285].

Сонымен, топтағы психологиялық жайлылық балалардың эмоционалды көңіл-күйімен, балалар ұжымының жалпы психологиялық жағдайымен байланысты психологиялық атмосфераны білдіреді. Мектепке дейінгі мекемеде қолайлы психологиялық жағдайдың дамуына музыкалық терапия, ертегі терапиясы, эмоционалды жағдайларды вербализациялау әдістері және басқаларын қолдана отырып, ойын бағдарламалары әдістерімен жол беріледі. Қолайлы психологиялық климатты қалыптастыруға бағытталған негізгі шарттар, ол:

- позитивті тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру;

- балаларды жақындастыратын эмоционалды байланыстарды ынталандыру;

- балаларды бір-біріне мейірімді, жылы сөздер айтуға, бір-бірінен ерекше жақсы нәрселерді көруге және ерекшелеуге, бір-біріне жақсы және жағымды нәрселер жасауға шақыратын жаттығулар арқылы құрдастарына жат көзқарасты жеңуге бағытталған ойындар. Психологиялық ахуалды сақтауда психолог пен педагогтың топта жағымды психологиялық ортаны қалыптастыруға бағытталған профилактикалық жұмысы маңызды.

Әдебиеттер

1. Федосова В. В., Маркова С. В. Формирование микроклимата в разновозрастной группе детского сада посредством коррекции детского манипулирования: к постановке вопроса // Молодой ученый. –2019. – №8. –С. 193-196. – URL <https://moluch.ru/archive/246/56740/> (дата обращения: 03.03.2020).

2. Иртегов А. В. Психологический климат в группе. Пути формирования благоприятного психологического климата в детских коллективах. –Уссурийск: Молодой ученый, 2011. – 97 с.

3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2018 жылғы 31 қазандағы № 604 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2018 жылғы 1 қарашада № 17669 болып тіркелді. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты URL <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017669> (дата обращения: 02.03.2020).

4. Богославец Л. Г. Сопровождение профессиональной успешности педагога в ДОУ. – М.: ТЦ Сфера, 2012. – 134 с.

5. Ясин В. А. Развивающий потенциал разновозрастных групп детского сада. Образование и наука. 2006, № 5, стр.27-33

6. Герасимова Е. Н. «Педагогические основы построения образовательного процесса в разновозрастной группе детского сада» <http://www.dissercat.com/content/pedagogicheskie-osnovy-postroeniyaobrazovatel'nogo-protsesta-v-raznovozrastnykh-gruppakh-det>

7. Герасина Е. В. Детская психология: пособие для родителей и педагогов – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2010. - 285 с.

8. Давидчук Е.Г. Организация деятельности детей в разновозрастной группе. – СПб.: ФЕНИКС. – 2002.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІ ҰҒЫМЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сихынбай А.Д., Шаяхметова А.А.

7М01301 – Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі мамандығының
магистранты, ф.ғ.к., доцент, әлеуметтік және жас ерекшелік педагогика
кафедрасының меңгерушісі

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
aidana.sihinbai@gmail.com, aisulu_sh@mail.ru

XXI ғасыр табалдырығын еркін аттаған азат ұрпаққа тәлім-тәрбие мен білім беруді жетілдірудің басым бағыттарын айқындап, педагогика ғылымында жеке тұлғаны қалыптастыру көкейкесті мәселелердің бірі болып отырғаны анық. Бүкіл дүниежүзілік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында қазіргі кезде елімізде білімнің жаңа жүйесі құрылуда. Бұл үдеріс педагогика теориясы мен оқу-тәрбие жұмысында нақты өзгерістер енгізумен қатар елімізде болып жатқан түрлі бағыттағы білім беру қызметіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды саралауды, шәкірттердің шығармашылық әлеуетін дамытуды, мұғалімдердің ғылыми бағытқа бет бұруын, іс-әрекетті жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді [1].

Білім туралы заңда білім берудің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды, ғылым мен тәжірибе жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған. Ол үшін «жаңа технологияларды енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық желілерге шығу» деген міндеттер қойылады. Демек, оқу ағарту саласында өзекті мәселенің бірі оқушыны сапалы қарым-қатынасқа даярлап, тұлғаның коммуникативті мәдениетін қалыптастыру. Оқушының тілдік қарым-қатынасын жетілдіру, дамыту арқылы қоғамға жан-жақты дамыған, белсенді, өз бетімен, жасампаздықпен ойлай алатын және өз ойын шығармашылықпен жеткізіп, шебер қарым-қатынас жасай білетін, тілдік қатысымды тиімді қолдана алатын бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеу [2].

Қазіргі уақытта коммуникативтік мәдениетті тәрбиелеу мәселесі өте өзекті, себебі оқушыларды ересек өмірге дайындаудың заманауи талаптары өзгерді. Тұлғаның коммуникативтік мәдениетін тәрбиелеу мәселелері әрдайым педагогиканың басты назарында болды және әр түрлі аспектілерде (қарым-қатынас мәдениеті, мінез-құлық, тұлғааралық қатынастар, сөйлеу мәдениеті және т.б.) зерттелді. Оқу-тәрбие процесінің кез-келген қатысушысының коммуникативтік мәдениет дағдыларының болмауы білімді, идеяларды, пікірлер мен сезімдерді бұрмалап беруге және қабылдауға әкеліп соғады [3: 324].

Қазіргі заманғы теориялық және қолданбалы зерттеулер, осы мәселелерді шеше отырып, адамға деген құндылық қарым - қатынасты бекітуге, адамдар арасындағы қарым-қатынастарды ізгілендіруге, тәрбиенің рухани-адамгершілік негіздерін нығайтуға, мәдениеттанулық типтегі жеке тұлғаға бағытталған білім беруге бағытталған. Гуманистік парадигмаға сәйкес қазіргі таңда мектеп өзінің

күш-жігерін біртұтас тұлғаны, адамгершілігі мол, мәдениетті, жасампаз адамды тәрбиелеуге бағыттауы тиіс(В.С.Библер, Е.В.Бондаревская, И.А.Зимняя және т.б.).

Коммуникативтік мәдениетті философиялық тұрғыда өз еңбектерінде орыс ғалымдары М.М. Бахтин, В.С. Библер, Ю.М. Лотман және т.б. қарастырды. Білім беру ортасында оқушылардың коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру ерекшеліктері және оның әртүрлі аспектілерін Г.М. Андреева, А.А. Бодалев, И.Ф. Исаев, Э.Г. Азимов және т.б. қарастырған.

Коммуникативтік мәдениет – бұл тұлғааралық қарым-қатынас заңдылықтары, әртүрлі құралдарды өмірде және жұмыс жағдайында пайдалану дағдылары мен жеке коммуникативтік қасиеттер жиынтығы. Коммуникативтік мәдениет – бұл тұлғаның негізгі мәдениетінің бөлігі, оның өмірде өзін-өзі анықтауға дайындығын, қоршаған шындықпен үйлесімді қарым-қатынас орнатуын және оның ішінде болуын қамтамасыз етеді. Бұл жеке адамның ішкі дүниесін, оның мазмұнының байлығын, пайда болатын проблемаларды шешудің құралы [4].

Бұқаралық коммуникативтік мәдениеттің ықпалымен адамдардың санасында және олардың мінез-құлқында өзгерістер орын алады.Бұл ретте ақпараттың үздіксіз ағымын сипаттайтын мән-жайлар анықталады да, белгілі бір сәтте адамдардың санасында сапалы өзгерістер туғызады. Реципиенттің хабардарлығының қандай да бір орташа деңгейіне сүйене отырып, бұқаралық коммуникативтік мәдениеттің мазмұны ақыл-ой мен сезімге әсер етуі, табысты болуы тиіс.Әр түрлі арналар арқылы жүретін ақпараттар ағыны өзгелердіқызықтыруы және эмоциялық қозғалтуы керек. Сондықтан онда жаңа мазмұнның болуы – міндетті элемент[5].

Г.М. Андреева және А.А. Бодалевтың пікірінше,коммуникативтік мәдениеті жоғары адам бойында болатын қасиеттер:

- эмпатия – әлемді басқалардың көзімен көру, оны өздері сияқты түсіну қабілеті;

- мейірімділік – құрмет, жанашырлық, адамдарды түсіну;

- түпнұсқалық – басқа адамдармен байланыста шынайы болу;

- нақтылық – нақты тәжірибе, пікірлер, іс-әрекеттер туралы айтуға, сұрақтарға біржақты жауап беруге дайын болу;

- туралық – тікелей сөйлеу және әрекет ету қабілеті;

- ашықтық – өзіңіздің ішкі әлеміңізді басқаларға ашуға дайын болу және бұл басқалармен салауатты, ұзақ қарым-қатынас орнатуға, шынайылыққа көмектеседі деген сенім;

- рецептивтілік – өз сезімдерін білдіру мүмкіндігі және басқалардан эмоционалды көріністі қабылдауға дайын болу;

- білімге құмарлық – өз өміріне және қоршаған ортаға зерттеушілік көзқарас таныту, өзге адамдардан кез-келген ақпаратты қабылдай алу, сонымен бірге өзінің жеке пікірін қалыптастыра алу [6].

А.А. Васина және М.И. Петухова өз мақалаларында «қарым-қатынас» және «мәдениет» ұғымдарын талдай отырып, келесі анықтаманы ұсынады:

коммуникативтік мәдениет дегеніміз – бұл қарым-қатынастың этикалық стандарты ретінде қабылданған тиімді өзара әрекеттесудің нормалары, әдістері мен шарттарының жиынтығы. Коммуникативтік мәдениет – бұл адамдардың өмірінің нақты әлеуметтік маңызды жағдайларының қауымдастығына негізделген жеке тұлғалардың реакцияларының ерекше жүйесі[7]. Коммуникация (лат. Communicatio – байланыс, қатынасамын) – белгілі бір қызмет түрі, оның мазмұны өзара түсіністік пен өзара әрекеттестікке қол жеткізу үшін сол тілдік қоғамдастық мүшелері арасында ақпарат алмасу болып табылады. Коммуникация әрдайым бағытталған, оның мақсаты тиімділік, яғни ақпаратпен алмасу, сонымен қатар қарым-қатынас және коммуникативті ниеттерді анықтау, коммуникативті міндеттерді орындау [8: 106].

Коммуникативтік мәдениеттің критерийлерін қарастыра отырып, оның негізгі үш себебін де бөліп көрсетуге болады:

- іскерлік уәждер – ынтымақтастыққа, ойынға, жалпы белсенділікке қабілеттілігінен көрінеді;

- танымдық уәждер – жаңа әсерлерге деген қажеттілікті қанағаттандыру процесінде, ересек адам арқылы жаңа ақпараттарды тану кезінде іске асады;

- тұлғааралық уәждер – бұл ретте адамның өзі тұлға ретінде коммуникативті мәдениетті ынталандырады. Бұл жеке тұлғалық қасиеттер болуы мүмкін, ал тұтас тұлға ретінде басқа адаммен қарым-қатынас болуы мүмкін [9: 37].

Кез келген жеке іс-әрекет басқа адамдармен тікелей немесе жанама қатынастар жағдайында жүзеге асырылатындықтан, оған коммуникативтік аспект кіреді [10: 431].

Коммуникативтік мәдениетке эмоционалды мәдениет (сезім мәдениеті), ойлау және сөйлеу мәдениеті кіреді.

Коммуникативтік мәдениет балаларда мектеп жасына дейінгі жастан бастап қалыптасады. Педагогтың коммуникативтік мәдениетке ие болуы оған оқыту әдістерін психологиялық талдауға, оқушылармен терең рухани және эмоционалды байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Кіші мектеп жасы – баланың өміріндегі маңызды және жауапты кезеңдердің бірі, оның даму үдерісінде барлық психикалық процестер өзгереді, бұл өз кезегінде баланың жеке басын түбегейлі өзгертеді. Бастауыш сынып оқушыларында қалыптасатын коммуникативтік мәдениеттің деңгейі көбінесе таңдалған әдістерге және мектепте дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие жұмыстарына байланысты.

Бастауыш сынып оқушысының коммуникативтік мәдениетіне келесі компоненттер кіреді:

- коммуникативтік нормалар мен ережелерді, әңгімелесушінің жеке ерекшеліктерін, өзінің коммуникативтік қасиеттерін білу;
- коммуникативтік жағдайды игеру мүмкіндігі;
- әңгімелесушіге құндылық ретінде қарау;
- коммуникативтік идеал [11].

Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениетін қалыптастыруға тән принциптер:

- ақпарат алмасу үшін жағдай жасайтын, нақты әлем және ондағы адамның рөлі туралы арнайы таңдалған ақпаратпен қамтамасыз ету, білім беруге қатысушылардың нақты алмасу құралы ретінде қызмет ететін коммуникативтік-ақпараттық ортаны құру;

- білім алуға қатысушыларды тек өз міндеттерін орындауға ғана емес, сонымен бірге танымдық және басқа да рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруға бағытталған белсенділікті ынталандыратын орта құру [12].

Коммуникативтік мәдениетті тәрбиелеуде балалардың коммуникативтік қабілеттері ерекше орын алады. Бастауыш сынып мұғалімінің басты міндеті оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін қалыптастыруға ықпал ету. Бастауыш жалпы білім беру стандартында кіші оқушының коммуникативтік қабілеттеріне анықтама беріледі [13].

- әлеуметтік бағыттағы кіші оқушы тұлғасының жеке-психологиялық қасиеттерінің кешені (қарым-қатынасы, тілектестік);

- әлеуметтік-коммуникативтік қызметтің білім, білік және дағды деңгейі (қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау заңдарын білу);

- мінез-құлық мәдениеті дағдысы, таныс және бейтаныс жағдайда тез бағдар жасай білу.

Қорыта айтар болсақ, бастауыш сыныпта оқушылар бойында коммуникативтік мәдениетті қалыптастырудың алғашқы кезеңі жүзеге асады. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениетінің дамуы негізінде оқу әрекеттерін, оқу үдерісінің субъектілерінің, жеке адамның қоғаммен және айналасындағы адамдармен қарым-қатынасын анықтайтын адамгершілік мінез-құлық негіздері қалыптастырады.

Әдебиеттердің теориялық талдауы көрсеткендей, коммуникативті мәдениет бастауыш сынып оқушыларының бір-бірімен, ұжыммен дәлелді өзара іс-әрекеттеріне негізделеді. Коммуникативті мәдениетті тәрбиелеуде бастауыш сынып оқушыларының психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ескеру қажет, өйткені құрдастарының тобы кіші жастағы оқушы үшін ата-аналарының тәрбиелеген құндылықты ұстанымдарын сүзгіден өткізіп, болашақта қажет болады деп санағандарын есте сақтап қалады.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III (2015 жылғы 5 мамырдағы өзгертулермен)
2. Білім берудің барлық деңгейінің мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттары. – 01.11.2018
3. Баныкина С. В. Педагогическая конфликтология: состояние, проблемы исследования и перспективы развития // Современная конфликтология в контексте культуры мира. Москва, 2001. – 485 б.

4. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М.: Педагогика, 2003. – 272 с.
5. Михайлова И.М. Формирование коммуникативных умений младших школьников с использованием наглядности./И.М. Михайлова – М.: Псков. ПГПУ, 2005. – 188 с.
- 6.http://rusnauka.com/10_NPE_2010/Pedagogica/62654.doc.htm (дата обращения: 1.11.2019)
7. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
8. Краткий психологический словарь/Сост. Л. А. Карпенко; Под общ. ред.
9. Знаменская С.В. Теоретические аспекты изучения проблемы развития коммуникативных умений // Материалы 48 научно-методической конференции. – Ставрополь: СГУ, 2003. – С. 36-37
10. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1985. – 512с.
11. Рохлина Е.А. Исследование формирования коммуникативной культуры младших школьников // Молодой ученый. – 2014. – №1. – С. 636-639.
12. Якушева С.Д., Кучкарева С.С. Формирование коммуникативной культуры младших школьников в проектной деятельности // Universum: Психология и образование: электрон. научн. Журн, 2015. № 5 (15). – С.35-38
13. Стефановская Т.А. Педагогика: наука и искусство. М., 2008. – С.18-23

СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Темірке А.Ф., «Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 1-і курс
магистранты, Мурзина С.А., п.ғ.к., профессор
Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
altynai_9806@mail.ru

Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың 2007 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында Республикадағы әлеуметтік, саяси-мәдени жағдайларға кеңінен талдау жасап, елдің негізгі даму басымдықтарын атап көрсетті. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елінің қатарына қосылуына қол жеткен нәтижелері мүмкіндік туғызады. Елімізде кәсіби бағдар берудің жаңа жүйесін жасау, бәсекеге қабілетті және құзіретті маман дайындау бүгінгі күннің талабы. Мұндай маман дайындау үшін білім беру үдерісін белсенділендіру, оқытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін, технологияларын жетілдіру қажет. Оқыту үдерісін белсенділендіру – берік те, тиянақты білім берудің жолдарын қарастыру, студенттердің шығармашылық ойлауына, ізденуіне мүмкіндік

жасау, оларды келешек мамандығына қызықтыра алу, оларды өздігінен жұмыс істеуге бағыттап ұйымдастыру қажет, - деп көрсеткен болатын [1]. *Білім беру жүйесіндегі әлемдік тәжірибеге негізделген реформалар кәсіби сауатты және білікті мамандарды қажет етеді. Тұлғааралық қарым-қатынасты, педагогикалық үдерісті дамытуға және субъект-субъектілі өзара әрекеттестікті орнатуға бағдарлану коммуникативтік құзыреттіліктер мәселесіне қызығушылықты арттырды.*

Қазіргі студенттердің бойында коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру заман талабы болып табылады. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» сияқты ұғымдарды қамтиды. Бірақ бұл білім, білік, дағдының жаңаша жай ғана жиынтығы емес. Құзыреттілік оқыту нәтижесін ғана емес, сонымен бірге ол оқушылардың шығармашылық іс әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен біліктерді іс жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір практикалық және теориялық мәселелерді шешуге қолдана алу қабілеттілігі. *Ал коммуникация - бұл қарым-қатынасқа түсушілердің бір-бірімен ақпарат алмасуы, білімді, идеяны, пікірді, сезімді беру мен қабылдау үдерісі болып табылады[2].*

Коммуникативтік құзыреттілік бірқатар маңызды міндеттерді шешумен қатар өнімді өзара іс-қимылды, оның ішінде басқа да көзқарас пен бағыттарды ұстанатын басқа ұлт өкілдерімен қарым-қатынас диалогына түсе отырып, жанжалдық ахуалды шешуді жүзеге асыруға және жалпы нәтижеге қол жеткізу үшін түрлі позициядағы адамдармен топта қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

Білім беру нәтижелері ретіндегі құзыреттіліктер:

- проблеманың шешімін табу құзыреттілігі (өзіндік менеджмент);
- ақпараттық құзыреттілік;
- коммуникативтік құзыреттілік деп белгіленді[3].

Студент оқу субъектісі болғандықтан, педагог тек ойлау үрдісін басқаруды емес, сонымен бірге студенттің қарым-қатынас үрдісіндегі коммуникативтік құзыреттілігін дамытудың тиімді жолдарын қарастырған жөн. Қарым-қатынас дегеніміз – қарапайым да күрделі проблема. Күнделікті тұрмыста қарым-қатынассыз өмір сүру мүмкін емес екені мәлім. Адамдар өзара қарым-қатынас жасау нәтижесінде жаңа мағлұматтарды меңгереді, білімін өсіреді, өздерінің тәжірибелерін дамытады деп ойлаймын.

Педагогикалық қарым-қатынастың басты мақсаты білім алушыларға негізгі көріністерде өздеріне жақын болу, олардың оқылатын пәнге қызығушылығын туғызу, олардың пікірлері мен көзқарастарын қалыптастыру және осының негізінде болашақ еңбек қызметінің сипаты туралы түсінік беру, таңдаған мамандығы бойынша білім мен іскерлікті дарыту үшін тиімді ықпал ету, студенттердің мамандық бойынша құзыреттіліктерін қалыптастыру болып табылады. Алайда, әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан алғанда, білім алушыларға әсер етуге ұмтылу коммуникацияның басты мақсаты емес. Педагогикалық қарым-қатынастың мақсаты, сондай-ақ жан-жақты қамқорлық

жасауға өмірлік қажеттілікті қанағаттандыру, түсінікті және бағаланған болу, біреуге өзінің көңіл-күйін және орналасуын білдіру, өзінің әлеуметтік рөлін барынша толық іске асыру міндеті болып табылады [4, 65].

Педагогикалық қарым - қатынаста сөйлеумен байланысты және әртүрлі сөйлеу емес таңбалы жүйелерді (қимылдарды, мимиканы, сондай-ақ дауыс сапасын, оның ауқымын және тоналдығын) қолдануға негізделген екі текті коммуникация құралдары қолданылады. Әрине, педагогикалық қарым-қатынасты әрдайым алдын ала алатын және одан әрі оны байытудың ең нәтижелі құралы болып табылатын вербалды коммуникация басым. Ауызша байланыстың кез келген түрінде сөйлеу мәтінінде, қарым-қатынастың қосымша мағыналық мағынасында көрінетін эмоционалдық элемент байқалады [5].

Осыған байланысты көмекші вербалды емес әдістермен қарым-қатынастың вербалды құралдарын шебер толықтыру маңызды ақпаратты айтарлықтай күшейтетінін және оқыту сапасын арттыруға ықпал ететінін ескеру қажет.

Педагог пен студент – әр түрлі екі субъект. Мәселенің негізгісі осы әр түрлі рухани дүниені бірлестіру. Педагогикалық тұрғыдан қарағанда, тәрбиеленушіге нәтижелі ықпал ету үшін тәрбиеленушінің педагогты қабылдауы ғана емес, керісінше, педагогтың да тәрбиеленушіні қабылдауы қажет. Педагог міндетті түрде ықпал ету объектісін ғана көріп қоймай, жасалған ықпалдың нәтижесін де көруі керек. Педагог көп жағдайда өзінің сәтті ұйымдастырылған іс-әрекеттерінің тәрбиеленушіге жақсы ықпал ететініне сөзсіз сенеді. Алайда баланың бағынуы, баланың келісімі, эмоциялы іс-әрекеті міндетті түрде ескерілуі керек. Педагог үшін кері байланысты түсініп, қабылдау да өте маңызды.

Педагогикалық қарым-қатынас – педагог мен білім алушының рухани баюы. Бұл нәтижеге тек қана педагог студентке өзінің дәрежесіндей тең қарағанда ғана жетуге болады. Бұл қарым қатынас:

- біріншіден, педагог білім алушының рухани дүниесіне үлкен құрметпен қарап, оның еркіндігін мойындап, оның келісу-келіспеу құқына және іс-әрекетті таңдау құқына ие екендігін танытуы;
- екіншіден, білім алушының дүниеге деген көзқарасын түсініп, оның қайғысы мен қуанышына ортақтасу;
- үшіншіден, оның өзіне тән жеке қасиеттері мен ерекшеліктерін қабылдай білу.

Педагог ең көп таралған студенттердің психологиялық түрлерін ажырата білуі тиіс, әрбір осындай түрдегі студенттердің сыртқы реакцияларын ескеру, және тиісті түрде оларға ден қою, сөйлесуді қажетті бағытта өзгерту, қарым-қатынастың үлкен нәтижелеріне қол жеткізуі керек.

Педагогикалық қарым-қатынас барысында студенттердің коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыруда келесі жайттарды есте ұстау қажет:

- студенттердің жоспарлары мен тілектеріне сәйкес оқу үдерісін қажеті формада іске асыру;
- әңгіме барысында бастаманы өзіне алып, ұстап тұру;

- ақпараттық ортада ақпаратты алу, таңдау, сақтау, қабылдау, түрлендіру, жіберу және бір-бірімен сабақтастыру мәдениеттерін қалыптастыру;
- студенттердің белсенділігін арттыру үшін, монологты ақпарат беруден тиімді тәсілге өту - диалогқа;
- студенттерге өзін көрсетуге көмектесу.

Педагогикалық қарым-қатынастың тиімділігін арттыруда студенттердің позициясы да, олардың өз пікірін білдіру және қорғау да белгілі бір рөл атқарады. Бұл білім алушы оқытушыны тыңдайды, оның сөзін қадағалайды, оның дәлелін мұқият тексереді және барлығын ойластырады дегенді білдіреді. Студенттердің пікірін есепке алу көбінесе педагогикалық қарым-қатынасты жеңілдетеді, өйткені оқытушы мәлімет алады[6, 36-41].

Педагогикалық қарым-қатынас барысында ешқандай жағдайда бір жақты артықшылықтарға қол жеткізуге тырыспаңыз, оқытушының білім алушылар алдындағы жоғары мәртебесін атап көрсетпеңіз, өйткені бұл олардың өз-өзіне деген сүйіспеншілігін жаралайды және қарым-қатынастың болашақ формаларының әсерін төмендетеді [7].

А.К.Рысбаеваның ойынша, педагогикалық қарым-қатынасты табысты ұйымдастыруда мұғалім келесі міндеттерді орындауы тиіс:

- өзінің кәсіби іс-әрекетін жетік меңгеруі;
- оқыту немесе тәрбиелеу үдерісіндегі өзінің іс-әрекетінің мақсатын айқындау;
- мақсатқа жетудің жолдарын қарастыратын міндеттерді нақтылау;
- оңтайлы жағдай туғызуға ықпал ететін іс-әрекетті ұйымдастыруға формаларын жобалау;
- оң нәтиже алуды болжау;
- педагогикалық іс-әрекетті ұйымдастыруға тиімді әдістер мен тәсілдерді таңдап алу;
- педагогикалық ықпал етудің тиімді құралдарын айқындау;
- мүмкіндігінше шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды құрастыру[8].

Автордың пікіріне қосыла отырып, студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда да осы міндеттер орындалуы тиіс деген ойдамын.

Студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда оқытушының ең ұстанымды міндеттерінің бірі – педагогикалық қарым-қатынастың жоғары деңгейіне сай қабілеттер мен білімді игере алатындай жағдайларды ұйымдастыру болып табылады.

Педагог білім алушының бойында қазіргі заман мәдениетіне сай мінез қалыптасуына жауапты. Беделділік және өзіне деген сенімділік білім алушыда және педагогта міндетті түрде болуы керек. Басқаны тыңдай білу, оны құрметтей білуді де білім алушы педагогтардан үйренеді. Студентке деген педагогтың табиғилық, шынайылық және әдептілік қарым-қатынасы оның тарапынан да осындай іс-әрекеттердің пайда болуына әсер етеді. Тіпті оқытушы әзіл айтса да басқаның көңіліне келмеу жағын ойластырады. Басқа адамның тілінде сөйлей білу де педагогке қатысты, ол білім алушының деңгейіне түсіп

қана қоймай, оны өзінің деңгейіне дейін көтеруі тиіс. Жасөспірімнің жаргондық тіліне еріп, оны жоғары стилистикалық деңгейге көтере алмаған ұстаз – нашар ұстаз.

Психолог С.Л.Рубинштейн былай деп жазды: «Менің басқа адамға қарым-қатынасым – оны жаман қылықтардан аулақтатып, жаман қылықтарының түп тамырын шабу». Білім алушылардың жаман ойларын тоқтату қолға тез алынуы керек, ол жамандықты ойлап үлгермеуі керек. Өкінішке орай, қазіргі мектеп оқытушысына оқушылармен қатал қарым-қатынас жасау тән, оның өзін-өзі ұстауы нашар, өзінің және басқаның іс-әрекетіне талдау жасамайды, ол оқушылардың сөз астарын түсінбейді, оқушыларға жағымды әрекет етудің амалдарын қарастырмайды, сәтсіздікте оқушыларды кінәлауға дайын тұрады. Мұндай қарым-қатынас оқытушы мен оқушының арасында түсініспеушіліктің, екі қарама-қарсы лагерьдің пайда болуына әкеп соғады. Бірақ мынаны да ескеру керек, педагогикалық әдебиеттерде, жеке педагогикалық тәжірибеде сирек кездесетін жұмсақ – либеральды стиль ұсынылады, мұнда педагог баланың психологиясын ескеріп, өзінің әрекеттерін де баланың ыңғайына жығып отырады. Бұл стильдің де зияндылығы жоғарыдағы айтылғаннан кем емес, өйткені бұл баланың кездейсоқ жағдайларға ұрынуына әкеп соғады.

Психологиялық тұрғыдан қарағанда, педагог қарым-қатынасқа түсуші екінші адамды субъект ретінде қабылдауы керек, яғни әңгімелесушіге өзінің қызығуын білдіруі қажет. Монологті қарым-қатынасқа жол бермеу қажет. Педагог студентпен сөйлесіп отырып, «көлеңкеге» кетіп қалуға қорықпауы керек, керісінше, өзі көп тыңдап, аз сөйлеп, білім алушыны жеңіл ғана сөзге үйіріп отыруы керек. Әр адамның өзіне ғана тән ішкі жан дүниесі, дара ерекшеліктері бар екенін ұмытпаған жөн. Сондықтан да оның жақсы қасиеттерін мақтай білу де педагогикалық шеберлікті талап етеді. Ал егер біреу баланың кемшілігіне көңіл аударса, сол сәтте бірден оған оның жақсы қасиеттерін қарама-қарсы қоя білу қажет. Білім алушыларға психологиялық тұрғыдан қарап, олардың өмірлік тәжірибелерінің аздығын, білім дәрежелерінің әлі жоғары еместігін, адамдарды тануда тәжірибесіздігін ескерген жөн. Үлкендердің жан сарайларының кеңдігі балалардың қателіктерін кешіре білу, тіпті олардың әдейі істеген қателіктерін, тентектіктерін кешіре білуден байқалады[3].

Қорытындылай келе, нәтижелі ұйымдастырылған педагогикалық қарым-қатынас мыналарды қамтамасыз етуі тиіс:

- педагог пен білім алушылар арасында пайда болуы және оларды субъект-субъектілі қарым-қатынасқа айналдыру;
- болашақ мамандардың ойлау дербестігін, логикалық, жүйелі ойлауын дамыту арқылы олардың қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру;
- танымдық іс-әрекет түрлері төменнен жоғары, кезекті түрде, белгілі бір ретпен, жүйемен жүргізілуі нәтижесінде ақпаратпен жұмыс істеу қабілеттерін дамыту;
- танымдық іс-әрекетті дұрыс ұйымдастыру олардың қызығушылығы мен ізденімпаздық, шығармашылықтың қалыптасуына баулу.

Әдебиеттер:

1 Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 жыл 27 шілде № 319-III.

2 Гани А.М. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік құзыреттіліктері / А. М. Гани, А. Ж. Аяганова. — Текст : непосредственный, электронный // Молодой ученый. — 2018. — № 50.1 (236.1). — С. 3-5. — URL: <https://moluch.ru/archive/236/54999/> (дата обращения: 25.03.2020).

3 Төребекова Э.А. Коммуникативтік құзыреттілік – педагогикалық қарым-қатынастың негізгі факторы / Текст : непосредственный, электронный // URL: <https://bilimainasy.kz/> (дата обращения: 05.03.2020).

4 Исмагилова А.Г. Стиль педагогического общения воспитателя детского сада // Вопросы психологии. - 2013. - №5. - С. 65

5 Леонтьев А.А. Педагогическое общение / Под ред. М.К. Кабардова. 2-е изд., перераб. и доп. - М.; Нальчик, 2012. - 367 с

6 Модели педагогического общения / Акимова М.Н., Илькухин А.А. Самопознание - путь профессионального становления учителя. - Самара, 2011. - С. 36-41.

7 Морозов А.В. Деловая психология: Курс лекций / Учебник для высших и средних специальных учебных заведений. - СПб., 2012. - 576 с.

8 Рысбаева А.К. Методология развития успешности деятельности как категории педагогики: дисс. ... докт. пед. наук.: 13.00.01. – Алматы, 2004.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДАҒЫ ЖОБАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Түшіген Г.Б., Шаяхметова А.А.

6M010100 – Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу мамандығының
магистранты,

Әлеуметтік және жасерекшелік кафедрасының меңгерушісі, ф.ғ.к., доцент,
Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
Aisulu_sh@mail.rugulnur270998@gmail.com

Мектепке дейінгі мекемеде балалардың оқу-қызметін ұйымдастыру барысында тәрбиешінің біліктілігі маңызды. Сондықтан тәрбиеші қазіргі заман технологияларын үйреніп қана қоймай, тәжірибиеде қолдана білуі керек. Әрбір тәрбиешінің көкейінде алдағы іс-әрекетіне жоба құрып, ол қандай мақсатта бағытталған және оның тиімділігі не? деген сұрақтар болуы қажет. Жобалау технологиясы мектепке дейінгі мекемеде инновациялық заманауи гуманитарлық технологияларға жатады. Жобалау технологиясының ерекшелігі – баланың алдағы іс-әрекетін жобалай алуы. Балабақшаға қатысты жоба – бұл педагог арнайы ұйымдастырған тәрбиеленушілердің өз бетінше орындайтын,

проблемалық жағдайды шешуге бағытталған және шығармашылық өнім жасаумен аяқталатын іс-әрекеттер кешені[1].

Қазіргітанда балаға ақпарат көздері өте көп. Педагогтардың міндеті – балаға қажетті ақпаратты алуға, жаңа білімді меңгеруге көмектесу. Инновациялық педагогикалық технологияларды пайдалану мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Қазіргі кезде ең тиімді жобалардың бірі жобалық қызмет технологиясы. Жобалық қызмет технологиясы – білім беру мазмұнының кез келген бағыты бойынша іздестіру, зерттеу, практикалық міндеттерді шешу үшін белгілі бір жоспар бойынша мақсатты қызмет. Жобалық қызмет технологиясының мақсаты балалардың өзіндік – зерттеу, танымдық, өнімді қызметі болып табылады. Жобалық қызмет барысында бала қоршаған әлемді танып, жаңа білімді нақты өнімдерге айналдырады. Бұл ретте жоба қазіргі уақытта ортақ қызығушылықпен біріктірілген балалар тобында өз қалауымен жасаған дербес іс-әрекеттері жатады. Бұл технологияны пайдалану баланы болашақ өмірге дайындап қана қоймай, сонымен қатар болашақ өмірін дұрыс құруға бағдар жасауға көмектеседі. Жобалық қызмет технологиясының тиімділігі:

- тәрбиешінің позициясын өзгерту. Өз тәрбиеленушілерінің танымдық, зерттеу қызметін ұйымдастырушыға айналады; топта психологиялық климат өзгереді;

- жобаны іске асыру барысында алынған білімді балалар тәжірибеге айналдырады, осылайша баланың қызығушылығы артады;

- ойлай білуді меңгеру: балалар мақсат қоюды, оған жету үшін құралдарды таңдауды, салдарларын бағалауды үйренеді;

- коммуникативтік дағдыларды дамыту: балалар қол жеткізетін мақсат келісу, басқалар ұсынылған идеяларға өз ойын қосу, ынтымақтасу, көмек көрсету. Осылайша, топтағы әлеуметтік өмірдің адамгершілік тәрбиені және зияткерлік дамумен байланысы баланың жеке басының дамуының тұтастығын қамтамасыз етеді[2]. Жобалау технологиясы педагог және балалар үшін өте тиімді. Педагогикалық жобалау бала іс-әрекетіне бағытталса, балалардың жобалауы өз іс-әрекетінің нәтижесіне, яғни өзінің жасап жатқан әрекетін ойлап, жоспарлап, соңында дұрыс жол таңдауға бағыттайды. Жобалау әртүрлі белгілеріне және іс-әрекеттің басымдық түрлеріне қарай бөлінеді. Мектепке дейінгі оқыту жүйесінде жобалардың мынадай түрлері пайдаланылады: эмпирикалық жоба, зерттеушілік жоба, рөлдік ойындар жобасы, шығармашылық жоба және т.б. [3, 128 б.].

Жоба моделін таңдау және құру кезінде ересектер мен балалардың іс-қимыл алгоритмдері жас ерекшеліктерін ескере отырып құрылады. Елена Сергеевна Евдокимованың зерттеулері мектеп жасына дейінгі балалардың жобалық қызметін дамытуды үш кезеңді бөліп қарастырды: Бірінші кезеңді 3,5-5 жастағы балаларға арналған еліктеу-орындаушылық ретінде көрсетеді. Бұл кезеңде балалар «екінші рөлдерде» жобасына қатысады, ересек адамның тікелей ұсынысы бойынша немесе оған еліктеу жолымен әрекет етеді. Екінші кезең 5-6 жастағы балаларға тән, әртүрлі бірлескен іс-әрекеттерді келісіп, бір-

біріне көмектесу арқылы орындалады. Балалар тобымен бірлескен қызметті белсенді ұйымдастырады. Балаларда өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау дами, олар өз әрекеттерін де, өзге балалардың әрекеттерінде объективті бағалауға қабілетті болады. Балалар ересектер ұсынылған жобаларға қатысуға дайын екендігін көрсетіп қана қоймай, шығармашылық зерттеу, тәжірибелік-бағдарлы жобалардың бастапқы нүктесі болып табылатын мәселелерді өз бетінше табады. Үшінші кезең – шығармашылық 6-8 жастағы балаларға тән. Ересектер осы кезеңде балалардың шығармашылық белсенділігін дамытып және қолдау білдіруі қажет. Балалардың алдағы әрекетінің мақсаты мен мазмұнын өз бетінше анықтауға жағдай жасап, жобамен жұмыс істеу тәсілдерін таңдау және оны ұйымдастыру мүмкіндігіне көңіл бөлу маңызды. Әр кезең үшін Е.С. Евдокимова ересектер мен балалардың іс-қимыл алгоритмін ұсынады. Мектепке дейінгі практикада жобалар әдісін қолдану арқылы өзара іс-қимылдың ерекшелігі ересектер балаға проблеманы анықтауға көмектесіп, балалардың қызығушылығына қарай бірлескен жобаға «тарту» керек. Дегенмен бұл ретте көмек пен қамқорлықты асырмауыды ескерген жөн [4]. Жобаның жіктелуі:

- басым әдіс бойынша: зерттеу, ақпараттық, шығармашылық, ойын, шытырман оқиғалы, тәжірибиеге бағытталған;

- мазмұн сипаты бойынша: баланы және оның отбасын, баланы және қолмен жасалған әлемді, қоғамды және оның мәдени құндылықтарын қамтиды;

- баланың жобаға қатысу сипаты бойынша: тапсырма беруші, сарапшы, орындаушы, қатысушы идеяның пайда болуынан нәтиже алғанға дейін;

- байланыс сипаты бойынша: белгілі бір жас тобына қарай, мектепке дейінгі ұйымдар ішінде, отбасымен немесе қоғамдық ұйымдармен байланыста жүзеге асырылады (ашық жоба);

- қатысушылар саны бойынша: жеке, жұптық, топтық, фронтальды;

- ұзақтығы бойынша: қысқа мерзімді, орташа ұзақтық, ұзақ мерзімді [5].

Л.В. Киселева мектепке дейінгі ұйымдарда келесі жобалар түрлерін атап өтті:

1. Рөлдік-ойын. Шығармашылық ойын элементтерін қолдану дабалалар ертегі кейіпкерлерінің бейнесіне еніп, қойылған мәселелерді шешуге ұмтылады (екінші кіші топтан);

2. Шығармашылық. Балалар мерекесі, балалар дизайны және т. б. түрінде жұмыс нәтижесін ресімдеу (екінші кіші топтан);

3. Ақпараттық-тәжірибиелік бағытталған. Балалар ақпаратты жинап, оны әлеуметтік мүдделерге (топ дизайны мен безендіруі, витраждар және т. б.) бағдарланып жүзеге асырады (орта топтан);

4. Зерттеу-шығармашылық. Балалар эксперимент жасайды, содан кейін нәтижелерді газет, драматургия, балалар дизайны түрінде ресімдейді (мектепке дейінгі үлкен жастағы). Барлық кезең бойы қалыптасатын және нақтыланатын негізделген іс-қимыл жоспарын құруды қамтитын жобамен жұмыс бірнеше кезеңнен өтеді. Әр кезеңдерде педагогтың балалармен өзара әрекеттесуі жеке-бағдарлы сипатқа ие.

Жобамен жұмыс. Бірінші кезең: «тақырыпты таңдау».

Педагогтың міндеті-балалармен бірге терең зерттеу үшін тақырыпты таңдауды жүзеге асыру, танымдық іс-әрекет жоспарын құру. Тақырыпқа енгізу тәсілдерінің бірі «үш сұрақ» үлгілерін пайдаланумен байланысты:

Не білемін?Не білгім келеді?Қалай білуге болады?

Педагог ұйымдастырған диалог баланың өз мүдделерін тану саласында өзін-өзі дамытады және еркін атмосферада жаңа тақырыптыққа сәйкес білім алуға,сонымен қатар сөйлеу аппаратының дамуына да өзіндік әсерін тигізеді. Жоба шеңберінде ақпаратты жинау және тәрбие-білім беру жұмыстарын жоспарлау. Тәрбиешінің міндеті балалардың танымдық іс-әрекетін жүзеге асыру үшін жағдай жасау.

Екінші кезең-жобаны іске асыру. Тәрбиешінің міндеті топта балалардың ой-өрісін кеңейтуге жағдай жасайды. Жобаларды іске асыру әр түрлі қызмет түрлері (шығармашылық, эксперименттік, өнімді) арқылы жүзеге асырылады. Бұл жағдайда жобалық әдісті қолданудың бірегейлігі, үш кезеңде де баланың психикалық функциялары мен жеке басының жан-жақты дамуына ықпал етеді. Бұл кезеңде зерттеу белсенділігі проблемалық талқылаудан туындайды.Үшінші кезең-жобалық қызметтің қорытындысын шығару.

Өнімді жасау барысында мектепке дейінгі балалардың шығармашылық әлеуеті ашылады, жобаны іске асыру барысында алынған мәліметтерді қолданады. Тәрбиешінің міндеті балалардың өз жұмысы туралы айтып, жетістіктері үшін мақтаныш сезімін сезіндіру, өз қызметінің нәтижелерін түсіну үшін жағдай жасау. Өзінің құрдастарының алдында сөйлеген сөзі барысында бала өзінің эмоционалдық сферасын және қарым-қатынастың бейвербалды құралдарын (ым-қимыл, мимика және т.б.) меңгеру дағдыларына ие болады[6].Жоба қызметінде педагог пен баланың өзара іс-қимылы балалар белсенділігінің өсуіне қарай өзгеруі мүмкін. Педагогтың ұстанымы зерттеу іскерлігінің дамуына және алғашқы кезеңдерде оқытушы-ұйымдастырушыдан жобаның аяқталуына бағыттаушы және түзетуші іс-әрекетінің өсуіне қарай кезең-кезеңмен құрылады.Сондай-ақ жобалық қызмет технологиясы балаларды арнайы ұйымдастырылған оқыту шеңберінде де (сабақтар барысында) пайдаланылуы мүмкін. Мұндай сабақтар белгілі бір құрылымға ие және мыналарды қамтиды: жобалық қызметтің жоспарын құру; мәселеге кіріспе; зерттеу қызметі процесінде проблеманы кезең-кезеңмен шешу; нәтижелерді талқылау; ақпаратты жүйелеу; қызмет өнімін алу; жобалық қызметтің нәтижелерін таныстыру.Педагогтің жобамен жұмыс жүйелілігі:

- педагог баланың қажеттіліктері мен мүдделерін негізге ала отырып, өз алдына мақсат қояды;
- ата-аналар жиналысында отбасылармен жоспар талқылайды;
- балалармен және ата-аналармен бірге жобаны өткізу жоспары мен сызбасын жасайды; ақпаратты, материалды жинайды;
- сабақтар, ойындар т.б (жобаның негізгі бөлігінің іс-шаралары),
- ата-аналар мен балаларға үй тапсырмасын береді;

- балалар мен ата-аналардың дербес шығармашылық жұмыстарын бағалайды (ақпарат іздеу, суреттер, альбом жасау және т. б.);

- қорытынды шығарады (педагогикалық кеңесте сөйлейді, жұмыс тәжірибесін жинақтайды). Осылайша, жобалау қызметінде баланың субъектілік ұстанымын қалыптастыру жүргізіледі, оның даралығы ашылады, мүдделері мен қажеттіліктері іске асырылады. Бұл өз кезегінде баланың жеке дамуына ықпал етеді [7]. Сондай-ақ, жобаның мақсаты мен міндеттері толығымен іске асырылады – балалар белсенді және өз бетінше ойнауды үйренеді.

Әдебиеттер:

1. Татьяна Черкас-Быстрова, (27.02.2015) Шалва Александрович Амонашвили – автор гуманной педагогики [Электронный ресурс]: URL: <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5593> (қаралым күні: 13.04.2020)
2. Наталия Виноградова Проектная деятельность дошкольников (18.06.2015) [Электронный ресурс]: URL: <https://www.maam.ru/detskijasad/proektnaja-deyatelnost-doshkolnikov-313659.html> (қаралым күні: 07.04.2020)
3. Морозова Л. Д. Педагогическое проектирование в ДОУ: от теории к практике / Л. Д. Морозова. – М.: ТЦ Сфера, 2010 – 128с.
4. Штанько И. В. Проектная деятельность с детьми старшего дошкольного возраста // Журнал «Управление ДОУ» № 4, – 2004 г.
5. Акатова Марина Георгиевна Технология проектной деятельности [Электронный ресурс]: URL: <http://iskorka55.ru/wp-content/uploads/2018/11/Технология-проектной-деятельности.pdf>
6. Илямакова З. Н. Метод проектов в ДОУ как инновационная педагогическая технология [Электронный ресурс]: URL: <https://infourok.ru/tehnologiya-proektnoj-deyatelnosti-v-dou-4033478.html> (қаралым күні: 07.04.2020)
7. Пахомава Н. Ю. Проектное обучение – что это? // Методист. №1, 2004, 50-54с.

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Шарипова А. М., «Педагогика және психология» оқу бағдарламасының 1-курс магистранты,

Навий Л. Н. п.ғ.к., профессор

Көкшетау қ., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
aidanasharipova15@gmail.com

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 11 бабында «оқытудың жаңа технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін кредиттік, қашықтықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану» қажеттілігі аталып өтілген.

Қоғамның бүгінгі басты бағыттарының бірі - білім беру үрдісін ақпараттандыру. Қазіргі таңда ақпараттандыру үрдісі адамзат өркениетінің дамуының жаппай және қайталанбайтын кезеңі ретінде қарастырылып отыр [1].

Бүгінгі күні тез дамып келе жатқан білім беру жүйесінің бір бағыты болып саналатын қашықтықтан оқыту жаңа ақпараттық технологияға негізделіп, байланыс қызметінің жаңа үлгісін пайдалануда. Әлемдік тәжірибеде қашықтықтан оқыту кеңінен қолданылып, білім берудің барлық сатысындағы шығынды азайтуға септігін тигізіп отыр. Кең территориялы және елді мекендері қашық орналасқан Қазақстан үшін қашықтықтан оқыту өте өзекті мәселе. Қазіргі кезде Қазақстан үшін қашықтықтан оқыту арқылы білім алушылардың білімдерін көтеру өте маңызды. Онлайн режиміндегі интерактивті сабақтарға білім алушыларды белсенді қатыстыру; Интернет технологияларды болашақта кәсіби шеберліктерін жетілдіруде қолдана білу.

Бүгінгі күнде әлемнің қай түкпірінде болса да, ауқымды желі болғандықтан, қашықтықтан оқыту технологиясы - білім алушылар мен оқытушылар арасында оқу үрдісі кезінде интерактивті өзара пікір алмасуда жүзеге асырылып, оқу материалдарын білім алушыларға негізгі бөлігін жеткізуді қамтамасыз етуге, тақырыпты меңгеруге, сондай-ақ білім алушылардың берілген тапсырмалар бойынша өз бетімен жұмыс істеулеріне жағдай туғызатын ақпараттық технология. Қазіргі уақытта әлемде қоғамның ақпараттық технологияларымен қоса қашықтықтан оқыту технологиясы мемлекеттің даму көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Бүгінгі күні білім алушыларға болашақ маман иесі ретінде қарап қоймай білім беру жүйесін ақпараттандыру мен оқу процесінде жаңа технологияларды қолданумен қатар интеллектуалды-рухани, жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті, шығармашыл тұлғаны даярлау бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Сондықтан қашықтықтан оқыту технологиясы оқу үдерісінде пайдалану мәселелері жаңаша көзқарастарды қажет етеді. Қашықтықтан білім беруде білім беру процесін өзіне ыңғайлы жерде, арнаулы оқу құралдары мен өзіндік сабақ кестесі және оқытушысымен ақпараттық технологияларды, яғни, компьютер, интернет желісі мен телекоммуникация құралдарын пайдалану арқылы байланысу мүмкіндігі бар білім алушының бір мақсатқа бағытталған және бақыланып отыратын қарқынды өзіндік жұмысын құрайды.

Қашықтықтан оқытудың маңыздылығы - студенттердің білім деңгейін көтеру мақсатында білім берудің тұтас ақпараттық жүйесін құру. Сонымен қатар, біз әлемдік ақпарат кеңістігіне жол ашып, студенттердің ғылыми және шығармашылық ізденістерін арттырып, білікті және бәсекеге қабілетті маман дайындау қазіргі кезде өзекті мәселе. Шетелдік тәжірибеге сүйенер болсақ, қашықтықтан оқытудың тиімділігі - студенттің жоғары оқу орнына бармай-ақ, өзіне ыңғайлы жерде отырып, үйде болсын, жұмыста берілген тапсырманы орындай беретіндігі, яғни уақыттың ұтымдылығы, екіншіден оқу ақысының арзан болатындығын айтып кетуге болады [2:509].

Білім берудің барлық формалары секілді, қашықтықтан білім беруде де артықшылықтары мен кемшіліктері бар.

Қашықтықтан оқытудың артықшылықтары:

- жеке пәндер бойынша пәндерді оқыту - оқу материалдарының жылдамдығын студенттің жеке жағдайына және қалауына қарай белгілейді;
- кез-келген адамға арналған оқытудың болуы - сіздің географиялық және уақытша жағдайыңызға қарамай, кез-келген тұлғаның білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін кез-келген жоғары оқу орнында қашықтықтан білім ала аласыз;
- оқу үрдісінің технологиялық тиімділігі - соңғы жетістіктер мен оқу үрдісінде ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды ашу;
- оқытушының да, студенттің де оқытудың уақыты мен орнын тиімді таңдай білуі;
- білімнің тиянақтылығы;
- уақыт пен қаржының үнемділігі;
- оқу үрдісінде заманауи технологияларды пайдалану;
- студент пен оқытушы арасындағы жылдам және тиімді өзара әрекеттесу. Көбінесе олардың арасындағы қарым-қатынас Интернет арқылы жүзеге асады, сондықтан студент әрқашан өз сұрағын қоюға және оған жеке жауап беруді қажет етпей, тез жауап алуға мүмкіндік алады [3].

Қашықтықтан оқытудың кемшіліктері:

- студент пен оқытушының тікелей қарым-қатынасының жоқтығы. Студент пен оқытушы бір бірімен шынайы эмоциясымен білдіре алмайтындықтан ол оқу процесінің басты кемшілігі болып табылады;
- оқытушы мен студент арасында дұрыс қарым-қатынас болмайды;
- жекеше - психологиялық шарттардың қажеттілігі;
- ақпараттарға ылғи да мүмкіндік болу қажеттілігі;
- студенттер өздеріне ылғи техникалық жабдықтармен қамтамасыз ете алмауы - компьютерінің болмауы және тұрақты интернетке шығып отыра алмауы;
- студенттердің практикалық сабақтармен жұмыс жасауы аз болады;
- оқылатын бағдарламалар мен курстар маманның біліктілігіне қатысты жеткіліксіз дайындауы;
- оқытушы және басқа студенттермен жеке байланыс болмауы. Бұл интернетті пайдаланудан гөрі тікелей қарым-қатынас жасауды ұнататын адамдар үшін тиімсіз болуы мүмкін. Сонымен қатар, кейбір студенттер оқулықтармен бөлісудің орнына, оқытушы лекция өткізгенде, оқу материалдарын есту арқылы жақсырақ болады;
- қашықтықтан білім алуды қалайтындардың барлығы Интернетке тұрақты қол жеткізу мүмкіндігіне ие, ал кейбіреулерінде тіпті компьютер болмайды;

Қашықтан оқыту біздің елімізде кең таралуы жайлы айту әлі ертерек, толыққанды қашықтан оқыту туралы айту үшін оқу орындарында және білім алушының үйінде де жақсы техникалық және программалық құралдар болуы тиіс. Оның үстіне байланыстың сапасы жоғары болуы тиіс. Қазіргі кезде

қашықтықтан оқыту формасының әрекетіне қатысуында жетіспеушілік бар, нормативті-құқықтандыру, экономикалық және қаржылық сұрақтар, интернет бағасының жоғарлығы. Бұл проблеманы шешу үшін, мынадай ұсыныстар бар:

- кабинеттер компьютерлермен толық қамтамасыз етілуі керек;
- қашықтықтан оқыту курстары және бағдарламалары болу керек,
- қашықтықтан оқытудың өмірде жиі пайдалану, пайдаланудың тиімді әдістерін ойлап табу;
- алыс-жақын шет елдердегі қашықтықтан оқытудың іс-тәжірибесін оқып-үйрену;
- мультимедиялық бағдарламалармен жабдыкталуы керек [4].

Қашықтықтан оқыту тәсілімен оқытатын студенттерге және осы істе мүдделі басқа да адамдарға бірнеше талаптар қойылады:

- студент пен оқытушы компьютермен жоғары дәрежеде сауатты жұмыс істей білуі қажет;
- қашықтықтан оқытудағы мақсаттары мен міндеттері, оның алдағы уақытта ақпараттық технология және коммуникация құралдарының негізінде дамуы туралы білуі қажет;
- қашықтықтан оқыту технологиясын жетік білетін, білім саласындағы қызметкерлерді, студенттерді таныстыра білуі қажет;
- оқытушының ақпараттық құралдармен жұмыс істеуге іс жүзінде дағдылануы қажет;
- оқытудың телекоммуникациялық құралдарын қолдану ісіне дағдылануын қалыптастыру, атап айтқанда: білім алушылар арасында ақпараттар алмастыру және ақпараттық жүйелердегі ресурстарды пайдалануға дағдылануын қалыптастыруы қажет;
- жинақталған түрде оқу бағдарламасын құрайтын белгілі бір тәртіптегі модульдік курстардың әдістемелерін баяндай және курстарды өткізуді ұйымдастыра білуі қажет;
- оқу үрдісін қашықтықтан оқыту шеңберінде жүргізу ісіне жан-жақты даярлау, қашықтықтан оқыту жүйесі бойынша сабақ өткізу үрдісінде үйлестіруші болуы қажет;
- білім сапасын мониторингтеуді, тексеруді, рецензиялауды, курстық және бақылау, оның ішінде жобалық және зерттеу жұмыстарының жазылуын басқаруды ұйымдастыру саласындағы арнайы білім мен іскерлікті меңгеруі [5:192].

Қашықтықтан оқыту оқытушы мен студент арасында қандай да қашықтықта интернет ресурстарының сүйемелдеуімен өтілетін оқытудың формасы, яғни интернет желілерінің көмегімен белгілі бір арақашықтықта оқыту. Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың 3 түрлі формасы бар: онлайн (синхрондық) және оффлайн (асинхрондық) және кең таралған үшінші түрі вебинар.

Онлайн режимдегі оқыту дегеніміз – интернет ресурстарының көмегімен ағымдағы уақытта белгілі бір қашықтықта оқытушы экранын көру арқылы оқытуды ұйымдастыру формасы.

Оффлайн режимдегі оқыту дегеніміз - интернет ресурстарының көмегімен (электрондық пошта) оқытушы мен студент арасындағы ақпарат алмасуды қамтасыз етуге мүмкіндік беретін оқытудың формасы.

Вебинар дегеніміз – интернет желілерінің көмегімен семинарлар мен тренингтер өткізу формасы. Осы технология бойынша оқытуды ұйымдастырып, бүкіләлемдік желі көмегімен барлық компьютерлерді бір желіге біріктіріп сабақ өткізуші тұлғаны тьютор деп атаймыз.

Қазақстанда қашықтықтан оқыту мәселесі төңірегінде В.В.Егоров және С.Б.Нұрмағанбетов өздерінің еңбектерінде қашықтықтан оқытудың негізгі модельдерін атап көрсеткен:

1-модель. Экстернат типі бойынша оқыту. Жоғары оқу орнының емтихантаптарына бағытталған оқыту, күндізгі оқу бөліміне қандай да бірсебептермен келе алмаған студент үшін ұсынылады.

2-модель. Жоғары оқу орны бойынша оқыту. Күндізгі және сырттай бөлімде оқитын студенттер үшін жаңа ақпараттық технологиялар негізінде қашықтықтан оқыту. Студенттерге баспа құралдарымен қатар, осы университеттің атақты оқытушыларының өңдеген аудио-, бейнекассеталары, CD- дискілері ұсынылады.

3-модель. Көптеген оқыту мекемелерімен ынтымақтастыққа негізделген оқыту. Бірнеше білім беру ұйымдарының бағдарламаларды дайындауда ынтымақтастығы. Бұл жобаның мақсаты — әрбір адамға жоғары оқу орнында өз мемлекетінен, өз үйінен кетпей білім алуға мүмкіндік туғызу.

4-модель. Арнайы білім беру мекемелерінде оқыту. Сырттай және қашықтықтан оқыту мақсатына негізделген арнайы білім беру мекемелері мультимедиялық курстарды өңдеуге бағытталған. Олардың құрамына білімді бағалау және студенттерді асптестациялау енеді.

5-модель. Автономды оқыту жүйесі. Бұл оқыту жүйесінде теледидар және радио бағдарламалар, CD-дискі, сонымен қатар қосымша баспа құралдарының негізінде жүргізіледі.

6-модель. Мультимедиялық бағдарламалар негізінде аралас оқыту. Бұл қандай да бірсебеппен мектепті аяқталмай алмаған адамдарды оқытуға бағытталған [6:194].

Е. В. Кудрина қашықтықтан оқытуға байланысты келесі оң жақтарын ерекшелеп көрсетеді.

1. Икемділік. Студенттер уақытымен сабаққа барып, лекциялар мен семинарларға қатысып жүрмейді, яғни өзіне ыңғайлы уақытта сабағын қарайды. Әркім өзіне қажетті білімді тереңдетіп оқуына болады.
2. Модульдігі. Қашықтықтан оқыту бағдарламасына модульдік принцип жатады. Әрбір оқу үрдісі қандай да бір пәндік мазмұнға тән, өзара байланысқан оқу курстарынан бір оқу жоспарын құру. Студенттің өзіндік оқу жоспары болады.
3. Параллелділік. Сабақтар негізгі кәсіби жұмысымен немесе оқуымен бірге өтуі мүмкін.

4. Қашықтықтық. Студентпен білім беру мекемесінің ара қашықтығы тиімді білім алу процесіне қиыншылық туғызбайды.
5. Бұқаралық. Студенттердің саны кризистік параметр болмайды. Барлық студенттер оқу көздеріне және ақпарат анықтамаларын (электрондық кітапхана, ақпараттық мәліметтер қорына) толық мәнді мүмкіндік бар, сонымен қатар бір-бірімен де, оқытушымен де телекоммуникация жүйелері және байланыс қызметтері арқылы сөйлесе алады.
6. Әлеуметтік. Қашықтықтан оқыту әлеуметтік шиеленістен арылтады. Білім алу үшін бірыңғай мүмкіндік береді. Қайда және қандай жағдайда тұрғаныңа, материалды жағдайыңа байланысы жоқ болады [7:58].

Қорытындылай келе, қашықтықтан оқыту барысында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану, оқыту тиімділігін арттыруға көмектеседі, білім алушылардың шығармашылық әлеуетін жетілдіруде маңызды зор құрал болып табылады. Бұл өз кезегінде білім алудың сапасын арттырып, қоғам талаптарына сай мамандар дайындауды нәтижелі етеді.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. Астана, 2007
2. Пятибратов А.П. Вычислительные системы, сети и телекоммуникации. — М.: Финансы и статистика, — 509 с.)
3. http://kazmkpu.kz/?page_id=677)
4. <https://www.tarbie.kz/11207>
5. Учеб. пособие /Под ред. Е.С.Полат. — М. : ВЛАДОС, 1998. — 192 с.)
6. Егоров В.В., Нурмаганбетов С.Б. Технология дистанционного обучения. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2002. — 194 с.)
7. Кудрина Е.В. Современное общество и дистанционное обучение // Психолого-педагогический журнал Гаудеамус Т.2 №16, 2010. с.57-58]

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА-ПСИХОЛОГА

Алеева О.В., магистрант первого курса образовательной программы
«Педагогика и психология»

Стукаленко Н.М., д.п.н., профессор

Кокшетауский университет им. Абая Мырзахметова, г.Кокшетау

aleeva.o.v@mail.ru

На сегодняшний день современные, высокие темпы развития науки и практики, с одной стороны, привели к открытию и накоплению множества новых фактов и сведений из различных областей знания и тем самым актуализировали необходимость их систематизации, анализа и синтеза. С другой же стороны, рост научного знания означает появление различных трудностей его освоения, обнаруживает лишь некоторую эффективность ряда методов используемых в познании процессов и явлений окружающего мира.

Именно поэтому, многое зависит от того, как развиваются науки о человеке, так как, в конечном счете, именно он является движущей силой развития науки, цивилизации, культуры и является субъектом и объектом происходящих изменений. В числе направлений науки о человеке особо важными являются познание его психического здоровья и развития, а также его воспитания и обучения, что определяет успех будущего человеческой цивилизации и нашего общества.

В наши дни накоплены большие объемы научных сведений в педагогике и психологии, психофизиологии, которые, к тому же, постоянно пополняются. Этот факт делает необходимым поиск такого метода познания, с помощью которого можно успешно отделить главное от второстепенного; в достаточной мере обоснованное знание от предположений, которые требуют дальнейшей проверки, а также метода, который позволит всесторонне изучить любое явление и выстроить правильное научное представление о нем.

Всем вышеперечисленным требованиям отвечает системный подход, который успешно применяется как метод научного познания в различных областях научного знания. В исследованиях П.К. Анохина и его научной школы осуществлялось применение системного подхода в области нейро- и психофизиологии к функциональным структурам центральной нервной системы [1]. Анализируя его теории функциональных систем можно выявить иерархические уровни в сложной организации ЦНС, их элементы и связи между ними, где важным фактором является конкретный результат.

При рассмотрении данного примера становится очевидным преимущество применения системного подхода к изучению психофизиологических процессов. Также универсальность системного подхода подтвердил факт его широкого распространения.

Благодаря применению системного подхода небезуспешно решается проблема изучения психических процессов, так как психика, хоть и является свойством нервной системы, но при этом к ней не сводится, так как ее содержание производится не самим мозгом, его источником является внешний мир. Все это делает изучение психики весьма не простым. [2]. Использование системного подхода к педагогическим процессам также доказало свою эффективность. Применение системного подхода в изучении педагогических процессов сделало возможным представить их в виде педагогических систем, многие из которых находятся в современной сфере образования. Мы рассматриваем системный подход как общенаучную основу исследования проблемы организации процесса формирования познавательно-профессиональной активности у педагогов-психологов. Анализируя теоретические научные труды, мы опирались на общие положения теории систем и их формирование в педагогических исследованиях. Системный подход, по мнению учёных, является одним из наиболее эффективных методов научного познания, потому как он содержит возможности междисциплинарного исследования любой проблемы с точки зрения общих закономерностей формирования, которые адекватно конкретизируются применительно к специфике конкретной задачи [3]. Системный подход также рассматривают как направление методологии исследования. В его основе лежит рассмотрение объекта как целостного множества элементов в совокупности отношений и связей между ними.

Согласно теории В. А. Ганзена, «системный подход» - это группа методов, где реальный объект описывается как совокупность взаимодействующих компонентов. Изучение любого явления, с точки зрения данного подхода, проводится с позиции компонентного анализа состава системы и ее подсистем, их отношений и связей в процессе функционирования и развития системы. Степень значимости каждого из элементов системы может быть определена только применительно ко всей системе, независимо от их многообразия, так как каждое звено в данной системе имеет своё значение и нагрузку только в тесном взаимодействии друг с другом [4].

В. А. Ганзен выделяет четыре аспекта системного анализа явления (Таблица 1).

Таблица 1 - Аспекты системного анализа по В.А.Ганзену

<i>№</i>	<i>Название аспекта</i>	<i>Содержание</i>
1	Морфологический аспект	какие элементы содержит
2	Структурный аспект	каковы между элементами связи и отношения

3	Функциональный аспект	место каждого элемента, их функциональная нагрузка и иерархия
4	Генетический аспект	происхождение и перспективы развития

В соответствии с этими аспектами научные исследования охватывают следующие области.

1. Системно-элементное (системно-комплексное) исследование;
2. Системно-структурное исследование;
3. Системно-функциональное исследование;
4. Системно-целевое исследование;
5. Системно-ресурсное исследование;
6. Системно-интеграционное исследование;
7. Системно-коммуникационное исследование;
8. Системно-историческое исследование.

Каждую из вышеперечисленных областей исследования можно описать через три типа системного подхода (Рисунок 1).

Рисунок 1 - Типы системного подхода

Проводя исследование в рамках системного подхода необходимо помнить, что его можно применять только к объектам, обладающим высокой степенью функциональной обособленности.

Концепция системного подхода считается одной из ведущих в современном научном познании, здесь фиксируется понимание человека как некой целостности, единства социального и биологического, индивидуального и общего. Обобщая значение системного подхода для научных исследований деятельности человека, В. А. Бодров определяет перспективы его использования через необходимость изучения:

- во-первых, регулятивной, отражательной и коммуникативной функций психики в неразрывной связи с другими функциями индивида, которые взаимодействуют между собой и с внешним миром;
- во-вторых, их роли в развитии личности, в регуляции деятельности, в зарождении и проявлении таких системных свойств человека, н-р, его работоспособность, профессиональная пригодность, функциональная надежность и другие [5].

При изучении и анализе научных трудов по философским аспектам системного подхода необходимо ответить таких ученых, как А.Н. Аверьянов, В.Г. Афанасьев, М.Б. Блауберг, А.И. Ракитин, В.Н. Садовский, Э.Г. Юдин и др. [6]. Поскольку системный анализ связан со структурным анализом, в научной литературе используют термины «системно-структурный», «структурно-системный» подход и отличия между ними вводятся к разной последовательности осуществления процедур анализа. Из вышесказанного следует, что системный подход позволяет представить педагогическую деятельность сразу в нескольких планах: как специфическую форму; как иерархию систем; как часть макроструктуры (например, социума); как объект взаимодействия и т.д.

На сегодняшний день происходящие современные преобразования в системе образования требуют использования новых методов и средств работы психолога с трудными подростками. Использование новейших средств и приемов способствует развитию основных личностных качеств, которые в будущем станут основой формирования качественных установок и позитивного отношения к миру и к себе. Сегодня время преобразований и технологических открытий по всему миру, формирование личности тоже изменилось, и применения традиционных средств в воспитании современного подростка не достаточно, они должны быть адаптированы под современные требования образования и личности подростка. В связи с этим работа педагога-психолога должна осуществляться с учетом личности самого ребенка и носить индивидуальный характер. Система его работы должна формироваться с учетом основных мировых преобразований, учитывать степень эффективности и целенаправленности на личность трудного подростка, а иногда и на группу подростков в зависимости от того какая это работа – групповая или индивидуальная. Изменения в деятельности педагога-психолога с трудными подростками, помогут изменить и социальные условия и саму личность подростка, а при правильно организованной и систематической работе может повлиять на восприятие целостной картины мира. Так же при использовании системного подхода в деятельности педагога-психолога с трудными подростками развивается сознание и формируются ценности восприятия объективной реальности.

В системной деятельности с трудными подростками педагог-психолог должен ориентироваться на следующие задачи (Таблица 2).

Таблица 2 - Задачи педагога-психолога в системной деятельности с трудными подростками

1	непосредственное практическое участие в разработке системных программ в работе с трудными подростками;
2	совершенствование своей психологической и педагогической подготовки – систематическое усвоение разносторонних знаний, развитие способности упорядоченного осмысления любой

	информации;
3	развитие системного анализа при разработке методического обеспечения;
4	организация коллективной работы в рамках разработки и использования системных программ, совершенствование разнообразных психологических форм такой работы

Анализируя теоретические и практические аспекты изучения проблемы организации системной деятельности педагога-психолога с трудными подростками следует отметить, что необходимо особо выделить следующие важные, на наш взгляд, особенности исследуемого вопроса (Рисунок 2).

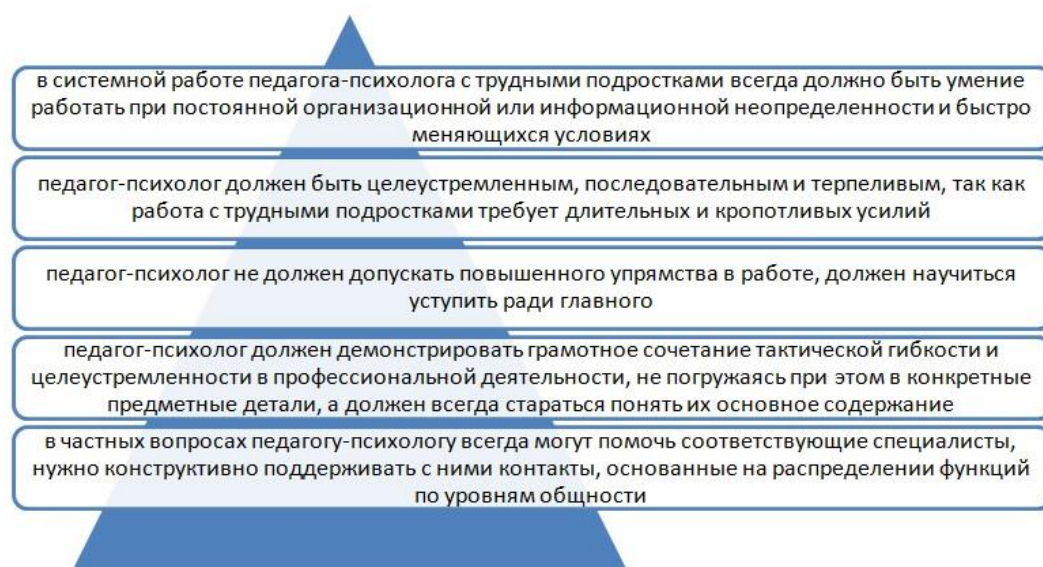

Рисунок 2 – Особенности организации системной работы педагога-психолога

Также важно для результативной деятельности педагога-психолога не впадать в уныние от чужого непонимания и недоверия, агрессивной реакции на его действия (что часто происходит); стараться сохранять устойчивость в работе и верить в собственные силы, т.к. именно вера является залогом успешной деятельности; надо верить в нужность и продуктивность своей работы.

Литература

1. Роменец В.А., Маноха И.П. История психологии XX века. — Киев, Лыбидь, 2003
2. Психология и педагогика. Конспект лекций. — Томск: Издательство ТПУ, 2008. — 76 с. Камышев Э.Н., Иванкина Л.И.
3. [Аверьянов А.Н. - Системное познание мира. Методологические проблемы.](#) Политиздат. М. 1985

4. Ганзен В. А. Системные описания в психологии. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984

5. Бодров В. А. Развитие системного подхода в исследованиях профессиональной деятельности // Психологический журнал. 2007. Т. 28. № 3. С. 23-28

6. Блауберг И.В., Юдин В.Г. Становление и сущность системного подхода. М., 1999

УЧЕБНАЯ МОТИВАЦИЯ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КАК ФАКТОР УСПЕШНОСТИ ИХ ОБУЧЕНИЯ

Уайсова С.К., магистрант ППР-92нп,

Мурзина С.А., к.п.н., доцент кафедры педагогики, психологии и социальной работы

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
uaissova_s@mail.ru

Школьная успеваемость всегда являлась одним из первых вопросов образования, в том числе и детей с задержкой психического развития (ЗПР). Задержка психического развития – это нарушение нормального темпа психического развития, когда отдельные психические функции (память, внимание, мышление, эмоционально-волевая сфера) отстают в своём развитии от принятых психологических норм для данного возраста. [1:19] В связи с этим у детей с ЗПР может наблюдаться эмоциональная незрелость, низкая познавательная активность, несформированная мотивационная сфера к учебному процессу.

В силу своих психофизиологических особенностей ученик с задержкой психического развития нуждается в своевременной помощи учителя-дефектолога, учителя-логопеда и педагога-психолога. Этой категории обучающихся также свойственны сниженная работоспособность, низкий уровень познавательной активности, нарушение скорости переключения внимания, объем его снижен, преобладает кратковременная механическая память, наглядно-действенное мышление развито в большей степени, чем наглядно-образное. Наблюдаются легкие нарушения речевых функций и поведения.

Проблемы формирования мотивации учения младших школьников с задержкой психического развития исследовались отечественными учеными, такими как: Л.И. Божович, Г.В. Бурменская, Л.С. Выготский, В.А. Крутецкий, А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов, Л.С. Славина, Н.Ю. Синягина, Н.Ф.

Талызина и др. Основной причиной такого отставания, по мнению большинства исследователей, являются слабо выраженные (минимальные) органические поражения головного мозга, которые могут быть врожденными или возникать во внутриутробном, предродовом, а также в ранний период жизни человека. В некоторых случаях может быть генетически обусловленная недостаточность центральной нервной системы. Вследствие этих нарушений у детей в продолжение довольно длительного периода наблюдается функциональная незрелость центральной нервной системы, что в свою очередь проявляется в слабости процессов торможения и возбуждения, затруднениях в образовании сложных условных связей. [2:58]

В психолого-педагогической практике работы с детьми с задержкой психического развития используется классификация К.С. Лебединской:

I вариант – ЗПР конституционального происхождения (гармонический инфантилизм),

II вариант – ЗПР соматогенного происхождения,

III вариант – ЗПР психогенного происхождения,

IV вариант – ЗПР церебрально-органического происхождения.

Вследствие этих особенностей детям с задержкой психического развития чрезвычайно трудно соблюдать школьный режим, подчиняться четким правилам поведения, т.е. обнаруживаются трудности школьной адаптации. Учебная деятельность характеризуется низкой продуктивностью: дети часто не усваивают задания, которые даются учителем, не могут относительно долго сосредоточиться на их выполнении, отвлекаются на любые посторонние стимулы.

Исследователи выделяют пять уровней учебной мотивации:

Первый уровень – высокий уровень школьной мотивации, учебной активности. (У таких детей есть познавательный мотив, стремление наиболее успешно выполнять все предъявляемые школьные требования). Ученики четко следуют всем указаниям учителя, добросовестны и ответственны, сильно переживают, если получают неудовлетворительные отметки.

Второй уровень – хорошая школьная мотивация. (Учащиеся успешно справляются с учебной деятельностью.) Подобный уровень мотивации является средней нормой.

Третий уровень – положительное отношение к школе, но школа привлекает таких детей внеучебной деятельностью. Такие дети достаточно благополучно чувствуют себя в школе, чтобы общаться с друзьями, с учителями. Им нравится ощущать себя учениками, иметь красивый портфель, ручки, пенал, тетради. Познавательные мотивы у таких детей сформированы в меньшей степени, и учебный процесс их мало привлекает.

Четвертый уровень – низкая школьная мотивация. Эти дети посещают школу неохотно, предпочитают пропускать занятия. На уроках часто занимаются посторонними делами, играми. Испытывают серьезные затруднения в учебной деятельности. Находятся в серьезной адаптации к школе.

Пятый уровень – негативное отношение к школе, школьная дезадаптация. [3:54]

Важным условием успешности учебной мотивации детей с ЗПР является своевременность психолого-педагогического воздействия. Очень важно, чтобы ребенок получил педагогическую помощь в сенситивные сроки, поскольку даже для здорового от рождения ребенка данный период является трудным.

Для детей с ЗПР в целом характерны низкая учебная мотивация, отсутствие обусловленности процессуальной мотивации мотивацией более высокого уровня. У этих учащихся учебные интересы, поддерживающие положительное отношение к учению, менее содержательны, чем у нормально развивающихся учащихся. Значимым мотивом у младшего школьника с ЗПР становится мотивация избегания неуспеха или наказания, которая является показателем растущей неуверенности в себе и создает отрицательный эмоциональный фон учебной деятельности. А если у некоторых детей оказывается выраженной мотивация достижения успеха, то она часто «подпитывается» неадекватной завышенной самооценкой, надеждой на будущий успех.

Мотивация – это внутренняя психологическая характеристика личности, которая находит выражение во внешних проявлениях, в отношении человека к окружающему миру, различным видам деятельности. Деятельность без мотива или со слабым мотивом либо не осуществляется вообще, либо оказывается крайне неустойчивой. Понятие «мотивация» рассматривается многими педагогами и психологами (Леонтьев А.Н., Рубинштейн С.А., Асеев В.Г., Божович Л.И. и др.), но в различных аспектах. М.А. Панфиловой было выявлено, что у детей с ЗПР отношение к учебной деятельности может быть как положительное, так и отрицательное. К наиболее многочисленной группе будут относиться те дети, которым свойственно внешне положительное отношение, т.е. такое отношение, которое в основном провоцируется педагогами, психологами и родителями и проявляется у самих детей недостаточно осознанно. [4:15]

В своем исследовании Н.В. Чаркина делает вывод, что у обучающихся младшего школьного возраста с ЗПР внешние мотивы учения присутствуют на всех годах обучения. Автор говорит о том, что дети с ЗПР неоднородны в мотивации к учебной деятельности. Они имеют достаточно высокие показатели внешней мотивации и низкого уровня внутренней мотивации, что связано, прежде всего, с особенностями познавательной сферы, спецификой проявления эмоций, с социальным окружением. Н.В. Чаркина отмечает в своем исследовании положительную динамику увеличения числа детей с ЗПР, находящихся на высоком уровне внутренней мотивации. Это дает возможность говорить о необходимости работы по формированию стойких внутренних мотивов и проведению работы по формированию мотивации учения в целом. [5:137]

Е.А. Черенёва и Д.В. Черенёв в своей статье говорят о том, что при формировании мотивации учения младших школьников с задержкой

психического развития необходимо принимать во внимание психологические принципы формирования мотивации учебной деятельности школьников, разработанные А.К. Марковой:

1. Принцип перспективы, резервов и задач развития мотивации учения в младшем школьном возрасте. Необходимо исходить из возрастного своеобразия деятельности и мотивации как важной личностной характеристики. Следовательно, формирование мотивации учения должно опираться на реальный уровень, который сложился в предыдущем возрасте, предполагает определение ближайших перспектив ее развития.

2. Принцип активности видов деятельности (учебная, общественно-полезная) и других видов общественных взаимодействий (с учителем, сверстниками).

3. Принцип развития психических новообразований. Эти новообразования состоят в проявлении у ребенка нового, действенного отношения, новой позиции:

- 1) к изучаемому объекту (лингвистическому);
- 2) к другому человеку;
- 3) к себе и своей деятельности.

4. Принцип качественного изменения мотивационной сферы, усложнение отношений новообразования и, следовательно, строения мотивационной сферы, более произвольных, т.е. регулируемой волей.

5. Общие принципиальные пути формирования мотивации. [5:181]

Важной задачей учителя является формирование у детей высокой мотивации к обучению, проявляющейся в степени заинтересованности в конечных результатах обучения, в отношении к учебе и к самому участию в процессе обучения. Отсутствие желания учиться или низкая мотивация к обучению серьезно ограничивают возможности обучающихся к усвоению нового. Повышение уровня мотивации к учебе является важной задачей, которую учителю приходится решать в ходе обучения. Чтобы повысить уровень учебной мотивации, следует еще до начала обучения стимулировать стремление детей к получению новых знаний и навыков.

Процесс обучения имеет дело как с внутренней, так и с внешней мотивацией.

Внутренняя мотивация. Человек получает удовольствие от самого процесса обучения. Источником внутренних вознаграждений является сам процесс получения новых знаний или освоения новых навыков. Эта деятельность воспринимается учащимися как интересная и значимая (важная) сама по себе; выполняя ее, учащиеся приобретают значимые для них умения, что доставляет им удовлетворение.

Внешняя мотивация. Если задание само по себе не представляет интереса для человека, то он будет выполнять его ради получения внешних вознаграждений (поощрений). [6:247]

Таким образом, в ходе изучения теоретического материала проблемы формирования учебной мотивации у детей с задержкой психического развития

можно отметить, что среди множества психофизических особенностей, присущих им, выдвигается общее недоразвитие личности: эмоционально-волевая незрелость, трудности в произвольной регуляции деятельности, динамические нарушения во всех видах деятельности и низкой мотивационной сферы и т.д.

Мотивация учения оказывает непосредственное влияние на эффективность обучения, что следует учитывать, в каких условиях обучаются дети: оснащенность кабинета, также подача материала. Важно обратить внимание, что положительная мотивация младших школьников с ЗПР способствует устойчивости и длительности работоспособности при выполнении задания, что приводит к стимулированию продуктивной деятельности детей младшего школьного возраста с ЗПР. У младших школьников с задержкой психического развития мотивация к обучению не может долгое время поддерживать учебную деятельность и постепенно теряет свое значение, поэтому следует постоянно менять вид деятельности. Так как игровая деятельность у детей с задержкой психического развития преобладает над учебной, то следует использовать на уроке игровые методы для стимулирования учебной мотивации школьников.

Процесс овладения знаниями носит целостный характер, который содержит не только психолого-педагогические аспекты обучения, но и творческие. Так как творческая деятельность хорошо развивает критическое мышление. Ребенок не просто усваивает знания и опыт, но именно порождает его.

Подводя итоги, можно сказать, что систематическая и совместная работа учителя с узкими специалистами – дефектологом, учителем-логопедом, педагогом-психологом – может дать положительные результаты, так как авторитет педагогов для учащихся начальных классов играет большую роль.

Также качественный результат зависит от приемов и методов, которые используют педагоги. Учебная деятельность школьников с задержкой психического развития должна формироваться на положительных примерах, учитывать психофизиологические особенности детей, также их интересы и позитивное отношение к учебе.

Список использованных источников:

1. Защиринская О.В. Психология детей с задержкой психического развития. Хрестоматия: Учебное пособие – СПб.: Речь, 2003. — 432с.
2. Верещагина Н.В. Если ребенок отстает в развитии... – СПб.: Изд-во «ДЕТСТВО-Пресс», 2012. – 64с.
3. Венгер Л.А. Психологическое обследование младших школьников /Л.А. Венгер, Г. Цукерман. – М.: Изд-во «ВЛАДОС-Пресс», 2001. – 160 с.
4. Петерсон Л.Г., Агапов Ю.В. Мотивация и самоопределение в учебной деятельности. – М.: АПК и ППРО, Институт системно-деятельностной педагогики, 2013. – 64 с.

5. Яшнова О.А. Успешность младшего школьника / О.А. Яшнова. М.: Педагогика, 2017. – 230 с.
6. Психология детей с задержкой психического развития. Хрестоматия. – СПб.: Речь, 2004. – 432 с.
7. Капитанец Е.Г., Чимизгина Н.А. Особенности мотивации учения первоклассников с задержкой психического развития // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2016. – Т. 44. – С. 15–21.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ У БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Шаймуратова И.В., магистрант 2 курса специальности
«Педагогика и психология» КГУ им. Ш.Уалиханова,
г. Кокшетау

Стукаленко Н.М., директор ФАО «НЦПК «Өрлеу»
«ИПК ПК по Акмолинской области»,
д.п.н., профессор, академик МАИН, МОАН, МАЕ, РАЕ
г.Кокшетау
irina4526@mail.ru

В условиях современного профессионального образования, когда приоритетным становится не только формирование личности будущего специалиста сферы обслуживания, но и культура его профессиональной деятельности, востребованной на рынке труда, мы перешли от традиционной системы обучения, которая использовалась многие годы, к более гибкой и мобильной системе. Такая обновленная система образования позволила ликвидировать противоречия между содержанием профессионального образования и меняющимися требованиями современного рынка труда. Неоспорим тот факт, что высокое качество обучения может быть достигнуто тогда, когда студенты относятся с интересом к учению, стремятся сами расширить свои познания в той или иной области. Успешное обучение зависит не только от прилежания и работоспособности обучающихся, но и в равной степени от организации учебного процесса, его методического обеспечения. Современной тенденцией развития учреждения профессионального образования стало удовлетворение образовательных потребностей обучающихся и обеспечение условий для самоопределения и самореализации личности посредством формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания.

Методический комплекс мы рассматриваем как совокупность образовательных ресурсов, необходимых для формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания,

включающий теоретические материалы, средства компьютерного моделирования для кафе, гостиниц, баров и ресторанов (касса, склад, кухня, гости, персонал, поставщики), экспериментальные исследования, в том числе методы обработки и отображение результатов, а также интерактивные учебные материалы и средства контроля.

Методические аспекты формирования профессиональной культуры у будущих специалистов сферы обслуживания отвечают дидактическим требованиям:

- научности – формирование у обучающихся мировоззренческих и культурологических компетенций;
- доступности – определение степени теоретической сложности и глубины учебного материала сообразно возрастным и индивидуальным особенностям;
- проблемности – последовательное усложнение и расширение содержания обучения;
- единства – образовательных и воспитательных технологий.

Теоретический анализ структуры методического комплекса формирования культуры профессиональной деятельности будущих специалистов сферы обслуживания позволил глубже подойти к проектированию инновационных технологий, обеспечивающих эффективность данного процесса в колледже.

Первоначальное употребление термина «Технология» в образовании было связано с использованием технических средств обучения, а затем – с совершенствованием методов обучения и научной организации учебного процесса с целью повышения его эффективности. Позже технология образования стала определяться, как проект педагогической системы, реализуемый на практике.

В контексте нашего исследования мы будем рассматривать педагогическую технологию, как научно обоснованное предписание эффективного осуществления педагогического процесса формирования культуры профессиональной деятельности, как интегрированного качества личности будущего специалиста сферы обслуживания.

Инновационные педагогические технологии можно рассматривать и как внесение нового в образовательный процесс, как нововведение, как изменение с целью улучшения. Причем нововведение не обязательно должно быть чем-то совершенно новым, но обязательно лучшим в данной ситуации, а значит более современным и передовым.

На наш взгляд очень важно обратить внимание на то обстоятельство, что любая технология – это не только разделение процесса по этапам (содержательное разделение), но и временное, операционное и функциональное разделение. Поэтому мы считаем, что структура инновационной педагогической технологии по формированию культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания представляет собой единство содержательной, операционной, функциональной и временной составляющих данной деятельности. Из этого следует, что технологичность

процесса формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания выстраивалась и представлялась как условие эффективности творческого научного поиска каждого участника образовательного процесса.

Настоящее теоретическое положение позволяет выделить следующие принципы педагогических технологий формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания:

- направленность на развитие креативности;
- оптимизация процессов саморазвития;
- установление доверительных и гармоничных отношений с окружающими и самим собой;
- исследовательская активность;
- мотивация творчества;
- активизация сотрудничества в коллективной работе.

Организация процесса формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания и включения в культуросообразную деятельность позволяет развивать следующие компетенции:

- самосовершенствоваться и саморазвиваться;
- самостоятельно и эффективно решать проблемы в профессиональной деятельности;
- инициативно действовать в условиях непредвиденных ситуаций;
- проявлять ответственность за выполняемую работу;
- управлять психофизическим состоянием при высоких энергетических затратах.

Из последовательности технологических этапов выстроилась технологическая цепочка в виде системных действий. Каждому звену этой цепочки соответствовал метод, основу которого составляли компоненты, средства, формы взаимодействия и приемы.

С опорой на изложенные выше концептуальные положения, раскрывающие специфику инновационных технологий и в соответствии с логикой и условиями их проектирования нами были обоснованы педагогические технологии формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания в системе педагогического взаимодействия:

- технология диагностики;
- проблемное обучение.

Диагностика все чаще становится предметом специальных исследований педагогов и психологов, которые рассматривают функции и виды диагностики в контексте развития образовательных систем. Подласый И.П. определяет диагностику как прояснение всех обстоятельств протекания дидактического процесса, точное определение его результатов. Хуторской А. В. рассматривает диагностику как обязательный компонент образовательного процесса, с помощью которого определяются достижения поставленных целей. Ушакова

Л.С. трактует диагностику как способ выявления качества, продуктивности учебно-воспитательного процесса, его состояния и результатов как средство анализа причинно-следственных связей и оценки по определенным критериям и показателям степени достижения поставленных целей и задач обучения и воспитания обучающихся. Следовательно, обобщая существующие понятия, под педагогической диагностикой мы будем понимать совокупность методов, позволяющих получить наиболее достоверную информацию о развитии образовательного процесса с целью выявления индивидуальных особенностей, анализа, оценивания и корректировки обучения.

Теоретический анализ и практический опыт деятельности в профессиональном образовании позволили сделать вывод, что диагностика формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания должна осуществляться с учетом следующих требований:

- концептуальная четкость при определении понятий «компетентность», «компетенции», «профессиональная компетентность», «культура профессиональной деятельности»;
- целостный характер диагностики, включающий не только устойчивые профессиональные компетенции, но и вариативные условия их проявления;
- гуманистический характер диагностики;
- сочетание в диагностических методиках субъективных и объективных методов, что позволит повысить их валидность и надежность;
- критериальный подход к формированию культуры профессиональной деятельности будущего специалиста сферы обслуживания;
- организация специальных занятий с целью изучения и диагностики формирования культуры профессиональной деятельности будущего специалиста в образовательном процессе с использованием соответствующих методик (тренинги, анкеты-опросники, программы «погружение в специальность (профессию)»).

К наиболее существенному направлению нетрадиционного обучения, оказавшим значительное влияние на современную практику образования и получившим распространение в современной профессиональной школе, относится модель проблемного обучения.

Проблемное обучение основано на получении обучающимися новых знаний посредством решения теоретических и практических проблем, задач в создающихся для этого проблемных ситуациях. В основе метода - создание на занятии проблемной ситуации предметного содержания. По словам М. И. Махмутова, проблемная ситуация есть психическое состояние интеллектуального затруднения, которое возникает тогда, когда человек в ситуации решаемой им проблемы не может объяснить новые факты при помощи имеющихся знаний или выполнить известное действие прежними,

знакомыми способами и должен найти новые способы действий [1]. Современный исследователь Д. В. Чернилевский характеризует проблемную ситуацию как осознанное субъектом затруднение, пути преодоления которого, требуют применения новых знаний и новых способов действий. Но перед тем как их применить, надо найти эти новые знания и новые действия. Отсюда легко предположить: проблемная ситуация может выступать в качестве источника мышления [2]. «Мышление, — отмечает А. В. Брушлинский, — берет свое начало в проблемной ситуации, которая означает, что в ходе своей деятельности человек начинает испытывать какие-то непонятные трудности, препятствующие успешному продвижению вперед... Так возникшая проблемная ситуация переходит в осознаваемую человеком задачу» [3].

Учебная проблема - это проблемная ситуация, принятая субъектом на основе имеющихся у него знаний, умений, опыта. В итоге мы можем согласиться с мнением о том, что в качестве основных признаков учебной проблемы выступают такие показатели, как наличие проблемной ситуации, принятие субъектом проблемы, готовность к поиску решения, возможность неоднозначного решения.

Если рассматривать проблемное обучение с позиции компетентностного подхода, то его очень эффективно можно использовать на теоретических, лабораторно-практических и уроках производственного обучения, в частности, при моделировании профессиональных действий. На подобных занятиях проблемное обучение позволяет интегрировать теоретические знания общепрофессиональных и специальных дисциплин и практический опыт, полученный при прохождении производственной практики. Применение на уроках проблемных ситуаций способствует: систематизации профессиональных компетенций, установлению межпредметных связей; воспитанию у обучающихся интереса к приготовлению блюд, обслуживанию банкетов; выработке навыков рациональной организации труда, коллективного решения производственных проблем; развитию у будущих работников социально-трудовой активности, мотивационной основы профессиональной деятельности, потребности к творчеству; формированию целостного представления о сфере обслуживания.

Примером проблемной ситуации может быть следующее задание: «При изучении модуля «Школьное и лечебное питание» в меню могут входить блюда из молока и молочных продуктов, но приготовление сырников из творога не рекомендуется, почему? Но диетическая сестра включает в меню завтрака сырники и вы получаете продукты для приготовления данного блюда. Возникает проблемная ситуация. В чем сущность тепловой обработки? При изучении способов тепловой обработки какие недостатки у жарки и жарки во фритюре? Для решения поставленной проблемы обучающийся интегрирует свои теоретические знания и опыт практической деятельности.

Таким образом, представленные педагогические технологии позволяют улучшить подготовку будущих специалистов сферы обслуживания по формированию профессиональной культуры, а значит, повысить

конкурентноспособность субъекта образовательного процесса профессиональной школы на рынке образовательных услуг.

Литература:

1. Махмутов М. И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории и практики. - Москва, издательство: «Педагогика», 1975 год.
2. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе// Учебное пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002 год.
3. Брушлинский А. В. Психология мышления и проблемное обучение// Педагогика и психология. – Москва: Знание, 1983 год

ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ» секциясы
Секция «КАЗАХСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

XXҒАСЫР БАСЫНДАҒЫҚАЗАҚПРОЗАСЫНЫҢ ИДЕЯЛЫҚ СИПАТЫ

Абушахманова Т.Қ., 1 курс магистранты
Көкшетау қ., Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
tuganai24@mail.ru

Кілт сөздер: проза, фактор, отаршылдық, трагедия, трактат

Жалпы XX ғасыр бас кезіндегі әдебиетке тән басты ерекшелік – ұлт қамы қай бағыт ақын-жазушысының шығармашылығы болмасын ортақ тақырып ретінде көрініс табуы. Олар өз ұлтының өзге өркениеттіелдердің қатарынан көрінуін аңсап, ел тілегінен шығып, әдебиеттің ұлттық рухын шырқау биікке көтерді. Қазақ халқының алдында тұрған асқарлы мақсаттарды әрқайсысы шама-шарқында, ой-өрісінің жеткен қырынан тани отырып, негізгі мәселе ретінде қоя білді [1,39].

XX ғасырдың екінші жартысында, қазақ прозасында Ә. Кекілбаев, Д. Исабеков, О. Бөкеев, Т. Әбдіков, Д. Досжанов т.б. жаңашыл жазушылар ұлттық дәстүрдісақтай отырып, әдебиеттегісоциалистік реализмнің «қатқан қалыбын» бұзуға ұмтылды, дүние мен адам сырын жаңаша құрылымдық ажармен бейнелеуге тырысты. Қазақ жазушылары әдебиетке партия өктем билігін жүргізген тұста халқымыздың басынан өткен келеңсіз құбылыстардың орайын келтіріп айта білді. Олар өмір шындығын суреттеуден бас тартып, мүмкіндігінше қоғам дамуының қайшылықтарын көрсетуге тырысты.

Қазақ прозасының қалыптасуын, оның аз уақыт ішінде әлемдік деңгейге көтеріліп үлгергенін де жедел дамудың нәтижесі деп танымыз. Іргеліелдердің рухани мәдени тәжірибелерін сығымдалған түрде ұлттық өнергесіңіру олардағы ірі-ірі әдеби бағыттардың, ағымдардың, әдістердің, стильдердің келуінесебеп болды. «Басқа әдебиеттер үшін өлеңдік поэзиядан қазіргі романға дейінгі қашықтық асаалшақ болса, Абайдың жолынан «Абай жолына» дейін қазақ әдебиеті бар жоғы жарты-ақ ғасырда жетті», -деп жазады Н.И.Конрад [2,293].

Проза (лат.*prōsa*) — әдеби жанр, қарасөзбен жазылған көркем шығарма (әңгіме, повесть, роман).Проза әдебиеттің эпикалық тегімен байланысты, лирикалық проза немесе прозалық өлеңдер кездеседі. Проза XVII ғасырдың ортасына дейін сөз өнерінде поэзиямен аралас өмір сүрді. Тарихи шежірелер, жылнама, трактаттар, естелік, сапарнама, діни уағыздар, т.б. өлең жанрына тән шығармалар болып есептеледі. Шын мәніндегі проза Қайта өрлеу дәуірінде қалыптасып, поэзиядан бөлініп шықты. Осы кезден бастап әдебиеттің дамуында проза жетекшіорынға ие болды. Рабғузи, Бабыр, М.Сервантес, Д.Дефонның шығармаларынан бастау алатын прозасөз өнерінің дербес, айрықша түрі ретінде қалыптасты. Сөз өнері тарихында проза поэзиямен тығыз байланысты дамыды. Прозада өмір құбылыстары, адам характерлері кең ауқымды қамтылып, жан-жақты суреттеледі [3].

XX ғасырдың басында әйел теңдігі мәселесі қазақ қоғамындағы әлеуметтік теңсіздіктің нақты көрінісі ретінде көзгеайқын шалынады. Оны шешу бір қадам болса даалға басқандық болып табылар еді. Сондықтан даағартушы-демократтар бұл мәселені өз шығармашылықтарының алтын арқауы етті. Қазақ қызының қайғылы халі, аянышты жағдайы қазақ ақын жазушыларының қаламынан шыққан барлық туындыларына өзекті мәселе, негізгі желі болып тартылды десек, қателеспейміз[1,45]

Сонымен XX ғасырдың басында әйел теңдігі кезек күттірмей, тез шешуді қажет ететін басты мәселегеайналды. Бұл сияқты үлкен тақырыпты дәуір тілегіне лайық суреттеу жолында шағын өлең формасы тарлық жасай бастады. Өмірдің, әдебиеттің алдында тұрған түбегейлі проблемаларды замана талабынасай бейнелеу үшін кесек те күрделі шығармалар жасау қажеттілігі туды [1,46].

Мінеосы қажеттілік Міржақып Дулатовтың «Бақытсыз Жамал», Бейімбет Майлинның «Шұғаның белгісі», Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Қамар сұлу», Спандияр Көбеевтің «Қалың мал» т.б.қазақ әдебиетінде әйел образын жаңа қырынансуреттейтін шығармалар туғызды. Жоғарыдаатлған шығармалар қазақ прозасының жанрлық жаңа бағытының ауқымындаелеуліорын алғандығы даусыз.Роман жанрының алғаш қалыптасқан кезеңінде нәзік жандылардың тағдыры шығарманың негізгіарқауынаайналып, қазақ қаламгерлерінің шеберлігі мен көркем ойлау жүйесіодан әрі шыңдай түсті.

Әрине, XX ғасырдың басында жазылған шығармалардың көркемдік деңгейлері әркелкіекені белгілі. Ақынның не жазушының білімі мен біліктілігіне, таным өрісіне, шығармашылық шеберлігінесай түрлі деңгейде жазылуы заңды да. Өйткеніол кезде прозамыз үйрену, қалыптасу сатысындаеді.

Ал олардың ортақ жетістігі бұл шығармалардың роман жанрының алғашқы қарлығаштары болуымен бірге, замана шындығын ашып көрсетудеілік қадам жасап, прогресшіл ой-пікірді дәл уақытында айта біліп, ұлттық сөз өнерінің қажетіне жарап, кейінгі өскелең прозамыздың дамуына игі әсерін тигізуінде[1,58].

Әйел тағдыры – қай заманда да өзекті мәселелердің бірі. Әдебиет пен адамзат қоғамы бір-бірімен тығыз байланыста болғандықтан, ақын-жазушылар адами құндылықтарды жазудан бас тарта алмайды. Онсыз шығармашылық тұлғаның дамуы да болмайды. Бұл ретте көрнекті қаламгерлеріміз де адам факторын басты нысан етіп алған. Мәселен, дәстүрлі қазақ қоғамындағы өзгерістер әйелдің халімен өлшенген. «Отаршылдық», «құндылықтардың жойылуы», «ғылымның дамуы», «қала мәдениетінің қалыптасуы» – бұлар ХХ ғасырдағы қазақ тұрмысын сипаттайтын басты белгілердің бірі болды. Міне, жана ғасыр бірге келген өзгерістердің барлығы әдебиетімізде көрініс тапқан. Осы орайда қазақ қызының тағдыры айрықша назарға ілікті. Себебі қоғам алдымен әйелдің болмыс-бітімін өзгертті. Қазақ әйелдері десауаттарын ашып, ер адамдармен бірге тең дәрежеде қызмет етіп, киім кию үлгісі өзгерді. Бұның өзі тұрмыс-тіршіліктің оң өзгерісімен қатар кемшіліктерін айғақтады.

Ұлы жазушы Мұхтар Әуезов «Адамдық негізі – әйел» мақаласында әйелдің рөлі мен хал-жағдайы туралы былай дейді: Адамның ғұмыр кешірімек кәсібінің терең түбіне қарасақ, хайуанша күндік қоректі таспен атып, ағашпен ұрып аң аулап жеп, немесе жеміс теріп жеп, қарны тойсаңша бір жерге жата кетіп жүрген. Ер жағы қара басынан басқаға қарамай жүргенде, балаларын баулып, асырап, үйлік ұйымның басын құраған – әйел. Әуелі, ана – балаға байлық, барлықтың өзінде болғандағы бағасы, дәмі қандай, өзгеде болғандағы көзге күйіктің пайдасыздығы қандайын үйретеді. Бұған қарағанда адамды хайуандықтан адамшылыққа кіргізген – әйел. Адам баласының адамшылық жолындағы таппақ тарақияты әйел халіне жалғасады. Сол себепті әйелдің басындағы сасық тұман айықпай халыққа адамшылықтың бақытты күні күліп қарамайды. Ал, қазақ мешел болып қалам демесең, тағлімінді, бесігінді түзе! Оны түзейім десең, әйелдің халін түзе[4].

Рухы әлсіреген, материалдық жағынан тозып кеткен халықтың аянышты халі көрнекті қаламгерлеріміздің шығармаларына арқау болды.

Мәселен, "Шұғаның белгісі" хикаяты. Күні бүгінге дейін қазақ прозасының айтулы үлгілерінің бірі, проза жанрындағы Бейімбет Майлиннің алғашқы туындысы. Шығармада әйел теңсіздігі, сол заманның әлеуметтік тұрмыс-тіршілігі, кедейлік, бірін-бірі сүйген жастардың махаббат бостандығы үлкен шеберлікпен бейнеленген. Байдың қызы Шұғаға деген Әбдірахманның сезімі, махаббаты, оған қояр тосқауыл – әлеуметтік теңсіздік, кедей баласы екені қатты күйзелтеді.

...Әбдірахман ойыннан көңілсіздеу болып қайтты. Шұғамен сөйлескен сөзін, жай-күйін айтып мұңайды.

- Осы менің кедейлігім-ау, бай баласы болсам, Шұғасөзсіз қабыл алар еді, - деді. Әзілдесіп тұрып Әбдірахман көңілін білдірсе, Шұға

түсінбегенгесалыныпты. Салған жерден бола қоймады деген мұныкі де тентектік қой... Қалтасынан бір бүктеулі қағазды алды да:

- Мына хатты Шұғаға жазып отырмын. Менің ойым, Шұғамен көңіл қоссам, алып қашып кету еді. Болмаса, мың жылдаЕсімбек маған қызын бермейді де, жәнеоған беретін менде малда жоқ. Не жауап қайтаратынын кайдан білейін, - деп күрсінді. Ажарында бір түрлі кейістік бар еді. Хатты ашып оқыды. Құдай берген өлеңдіаясын ба, ұзыннан-ұзақ жазған. Сондағы Шұғаға жазған хаты:

«... Сіз бір айсыз нұрландырған аспанды,
Буландырған, уландырған жас жанды.
Біз бір ғаріп паналаған саянда,
Жас жүректе мықты жара басталды.
Кірді нұрың, отты жақты ішіме,
Көтерем деп сенеалмаймын күшіме.
Бірінші зар шықты тілден мұнданып,
Бұдан бұрын айтылмаған кісіге[5]...

Автор Шұғаның көріктілігіне мінезінің салмақтылығын, ұстамдылығын жәнеақылдылығын өте керемет суреттей отырып, «Шұға» арқылы қазақ халқының қыздарының образын бейнеленетіндей.

«Бақытсыз Жамал» әйелдердің басеркі, қоғамдағы жағдайы туралы, сол кезектегіаса маңызды әлеуметтік мәселегеарналып жазылған тағы бір шығарма. арналды. М. Дулатов бұл оқиғаны кездейсоқ болған бірді-екілі жай ретінде қарамайды. Ғашықтар трагедиясын ол қазақ даласындағы әлеуметтік мәселе дәрежесіне көтеріп, сол арқылы қазақ қыздарының басеркі, жастардың өз қалауымен өмір сүру қажеттігі туралы ой ұсынады. Жазушы үшін әйелдің бас бостандығы, өзінің сүйгеніне қосылып, өмір сүруге мүмкіндік алуы ең бір түйінді мәселе болды. Ол әйелдің арын аяққа басатын ескі әдет-ғұрыпқа үзілді-кесілді қарсы шығады.Ауыл қазағы Сәрсенбайдын табиғатынан зерек жаратылған молдаданескіше, жаңашаоқып, түрлі хисса-дастандарды оқып, хат таныған Жамал – романның бас кейіпкері болады.

Сұлулық, ақыл, парасат үшеуі бір-бірінесай келіп, көркінеақылы сай болып бойжеткен Жамалды Байжан деген бай баласы оқымаған Жұманғаайттырады. Сәрсенбай болашақ құдасының байлығына қызығып, құдалыққа келісімін береді. Сөйтіп жүргенде бір тойдаоқыған, мәдениетті, жаңаша киінген, сыпайы, әдепті Ғали деген жігітпен танысып, көңілдері жарасады. Арада біраз уақыт өтіп, қыздың Жұманға ұзатылар шағы туғанда, Жамал Ғалимен қол ұстасып қашып кетеді. Жастарды қудалау басталады. Сөйтіп жүргендеаяқ астынан Ғали ауырып қайтыс болады. Қайғыға батқан Жамал көп ұзамай Жұманға ұзатылады. Көрмеген қорлықты көреді. Ақыр аяғында бір боранды күні Ғалидың қабірінің басына барып, жылап жатып қайтыс болады. Романдаоқиға желісі - суреттелетін ауыл өмірі, әр түрлі әлеуметтік топтар өкілдеріарасындағы қарым-қатынастар мен жекелеген адамдар түсінігіндегі қайшылықтар шырмауына түскен Жамал мен Ғалидың мөлдір махаббаты, өз еркіндіктеріне жету жолындағы ұмтылысы осы арнада өрбиді. Ақыраяғында трагедиямен аяқталады [6].

Шығармадағы Ғали — сол замандағы оқыған, мәдениетті жастардың бейнесііспеттес. Ғалидың әрбір іс-әрекетінен, сөйлеген, жазған хаттарынан бұл қасиет айқын аңғарылады. Ал романдағы Байжан бай, оның баласы Жұман, сондай-ақ Жамалдың ата-анасы - ескі психологияның адамдары. Оларға адамгершілік сияқты құндылықтан гөрі байлық, шен мақтанышы жоғары тұрды. Тұтастай алғанда, «Бақытсыз Жамал» романы сол кездегі тарихи-әлеуметтік шындықты шынайы да көркем бейнелеуімен, авторлық идеяның айқындығымен өзінен кейінгі қазақ прозасының өркендеуіне дәстүрлі жол көрсетіп, үлгі болған шығарма.

Сонымен қатар бұл кезеңде жазылған шығармаларда әкенің қанымен, ананың сүтімен келген қазақтың ұлы мен қызында болатын ұяндық, сыпайылық, адамгершілік сынды асыл қасиеттер бағаланып, заман ағымы тудырған жасанды зиялылық, пайдакүнемдік, әйелқұмарлық сияқты әдеттерді сынға алады.

Қорытындылай келгенде, XX ғасырда қазақ әдебиеті жанр жағынан дамып қана қоймай, тақырып мен идея тұрғысынан жаңа белеске көтерілді. Қазақ қаламгерлері әлем әдебиетіндегі жетістікесүйеніп, әйелдердің қайталанбас образын жасады. Шығармаларда қазақтың ұлттық ойлау жүйесінің формасы сақталып, ұлттық құндылық пен таным-түсініктің көрініс табуы – сол заман қаламгерлерінің шеберлігі. Алғашқы классикалық туындылар қазақ әдебиетінде проза жанрындағы бағыт-бағдарды айқындап берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Өмірхан Әбдиманұлы. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті. – Алматы: 2012.
2. Конрад Н.И. Запад и Восток. – Москва: Наука, 1972.
3. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998
4. М. Әуезов. Адамдық – негізі әйел // Сарыарқа, 5 қыркүйек 1917 жыл.
5. <http://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/19930/86/4/0/0/>
6. https://kk.wikipedia.org/wiki/Міржақып_Дулатұлы

А.АЛТАЙ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МАҚАЛ-МӘТЕЛДЕРДІҢ СТИЛИСТИКАЛЫҚ ҚОЛДАНЫСЫ

Берикбол Таслима, 2-і курс магистранты
Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
Berikbol_taslima@mail.ru

Мақал-мәтелдердің өзгеріске түсуі стильдік қолданыста сөз зергерлерінің сөз саптау шеберлігіне қарай құрылады. Бірақ бұл өзгерістер мақал-мәтелдердің

жалпы мазмұнына, мән-мағынасына, бүкіл тіркеске негіз дәнекер болып тұрған бейнеге еш әсерін тигізбейді. Қазақ тіл ғылымында мақал-мәтелге байланысты барлық мәселелерді қарастырып, зерттейтін тіл білімінің бір саласы бар. Ол – паремиология .

Паремиология – мақал-мәтелдер мен әр алуан қанатты-нақыл сөздерді жан-жақты зерттеуге байланысты пайда болған тіл білімінің дербес те жаңа салаларының бірі. Көркем сөз тәсілдерінің ішіндегі ең құнарлысы болып саналатын мақал-мәтелдер тіл атаулының баршасына тән, өзіндік ерекшелігімен көзге түсетін универсалдық құбылыс. Советтік тіл білімінде барлық тілдердің екі түрлі қызметін атап көрсетеді: оның біріншісі – қоғам ретіндегі коммуникативтік қызметі де, екіншісі – өмір шындығын, барлық болмысты өзінде бейнелеп көрсету қызметі [1, 465]. Мақал–мәтелдердің табиғатына тән қасиет тілдің осы екінші қызметіне байланысты, өйткені олар белгілі бір тілде сөйлеуші халықтың өткен өмірі мен даналығын бойында сақтап, атадан балаға, ұрпақтан-ұрпаққа үзілмей ауысып келе жатқан асыл мұра, рухани қазына болып саналады.

Паремиология ғылымы мақал-мәтелдерді тек тіл фактісі ретінде зерттегенімен, оларды лингвистика аясымен ғана шектеуге болмайды. Себебі олардың бойында бір ғана көркем сөз тәсілінің ауқымына сия бермейтін көптеген басқа да қасиеттер мол шоғырланған.

«...Тіл фактісі тұрғысынан зерттеуші паремиолог-ғалымдардың пікіріне қарағанда олар, ең алдымен, өзінің мән-мағынасы, мазмұны мен тұлғалық жағынан назар аударады. Мақал-мәтелдердің шығу тарихы үшін ортақтығы, логикалық сәйкестік, образдылық, бейнелеу тәсіліндегі шендестік т.б. толып жатқан мәселелер паремиологияның объектісіне жатады» [2, 425].

Абай Құнанбайұлының философиялық, көркемдік, әлеуметтік, гуманистік және дінге көзқарастары терең жазылған еңбегі - қара сөздері. Абайдың қара сөздері - ұлы ақын сөз өнеріндегі көркемдік сипатын, философиядағы даналық дүниетанымын даралап көрсететін классикалық стильде жазылған прозалық шығармасы. Ақын өзінің қара сөздерінде шығарманың тереңдігіне, логикалық мәніне зер салған. Қандай мәселе болсын, барлық жағынан сын көзбен қарап, талдау жасаған. Соның ішінде мақал-мәтелдердің барлығы дерлік дұрыс қолданылмағандығын сынайды.

Ақын бесінші сөзінде: «Түстік өмірің болса, күндік мал жи», «Өзінде жоқ болса, әкең де жат», «Мал - адамның бауыр еті», «Малдының беті - жарық, малсыздың беті - шарық», «Ер азығы мен бөрі азығы жолда», «Ердің малы елде, еріккенде қолда», «Берген перде бұзар», «Алаған қолым - береген», «Мал тапқан ердің жазығы жоқ», «Байдан үмітсіз - құдайдан үмітсіз», «Қарның ашса, қаралы үйге шап», «Қайраны жоқ көлден без, қайыры жоқ елден без» сияқты мақал-мәтелдерді анықтадық. Абай Құнанбаев бір ғана бесінші қара сөзінде он екі мақал-мәтелді қолданған. [3, 17].

Қазақ тыныштық үшін, ғылым үшін, білім үшін, әділет үшін қам жемейді. Мал үшін қам жейді. Қалай мал тапсам екен деп, малдыларды алдап-арбап, мақтап, әкесінде мал болса, тартып алуды да ұят көрмейтіндігін айтады. Егер

бұл іске аспаса ұрлық, қулық, сұмдық, тіленшілік сияқты қасиеттермен халықты алдап, көгеріп, көркейіп отырмын деп санайтын адамдар қазіргі кезде де баршылық.

Ақын «... ұрлық, қулық, сұмдық, тіленшілік, соған ұқсаған қылықтың қайсысын болса да қылып, мал тапса, жазалы демесек керек екен», - дейді. Осы қасиеттер арқылы адал мал таппай, еңбектенбей жазалы болғысы келмейді. Және өзіне медет ретінде «... Ә, құдай, жас баладай қайғысыз қыла көр!...» [3, 17] деп айтуынан аңғаруға болады.

Абай алтыншы сөзінде қазақтың бір мақалы: «Өнер алды - бірлік, ырыс алды - тірлік» [3, 19] дейді. Қазақтың «бірлік пен тірлікті» қалай түсінетінін көрсеткен. «Өнер алды – бірлік, ырыс алды - тірлік» деген мақалдың пәлсапалық мәні қандай? Оны дұрыс түсіне ала ма? деген сауалды қояды.

Дана Абай жиырма тоғызыншы қара сөзінде былай деген: «Қазақтың мақалдарының көбінің іске татырлығы да бар, іске татымақ түгіл, не құдайшылыққа, не адамшылыққа жарамайтұғыны да бар» - дей келе, «Жарлы болсаң, арлы болма», «Қалауын тапса, қар жанады», «Сұрауын тапса, адам баласының бермейтіні жоқ», «Атың шықпаса, жер өрте», «Жүз күн атан болғанша, бір күн бура бол», «Алтын көрсе, періште жолдан таяды», «Ата-анадан мал тәтті, алтынды үйден жан тәтті» [3, 74] сынды мақалдардың ешқандай тәрбиелік мәні жоқ екенін, ата-анасын малға айырбастау, жер өртеп шығарған аттың абырой бермейтінін сынай келе, осындай білместікпен айтылған сөздерден сақ болу керектігін ескертеді.

Абайдың қара сөздері дүниетанымдық мазмұнда тек бір халықтың, не ұлттың еншісіне қатысты мәселелерді айтумен шектелмеген, онда адамзат тарихы барысында сан заман ғұламаларын толғандырып келе жатқан мәселелерге талдау жасалған. Сондықтан Абайдың қара сөздері әлемдік өркениетте өз орны бар келелі мәдени мұра.

Мақал-мәтелдер – этнолингвистикалық арнаның ең құнарлы бұлақтарының бірі. Егер тіліміздегі 40 мыңнан астам мақал-мәтелді, фразеологизмдер сияқты жинап, жүйелеп, белгілі бір «тірек» объектілеріне қатыстығын айқындап, мазмұнын ашып, этнолингвистика тұрғысынан түсіндіретін болсақ, этностың «тіл әлемі» 40 мың мағыналық бірлікпен толығып, байи түскен болар еді. Әрбір мақал-мәтелдің бойына этнос болмысына, оның рухани заттық мәдениетіне, дүние-танымына, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, наным-сеніміне т.б. қатысты бай ақпарат жиналғанын ескерсек, олардың этнос болмысын танып-білуге қосар үлесі зор [4, 498].

Мақал-мәтелдер – әрбір халықтың көне де байырғы рухани қазынасы. Ол өз бастауын адам баласының тым ертедегі саналы қоғам құраған балаң кезінен алып, ғасырлар бойы еленіп-екшеліп, сұрыпталып, толассыз толығып келе жатқан жанды құбылыс, халық даналығының қорланып жиналған қоры, атадан балаға, ұрпақтан-ұрпаққа келе жатқан рухани мирасы.

Сондай-ақ мақал-мәтелдер кез келген ұлттың, халықтың шежіресі, тарихы болып табылады. Мақал-мәтелдер – халықтың сан ғасырлық көрген-білгенін, бастан кешкен оқиғаларынан қорытқан ақыл-ойының жиынтығы, анықтамасы,

табиғатта, өмірде үнемі қайталанып тұратын оқиғалармен, құбылыстармен байланысты туған сөздің тобықтай түйіні. Сонымен бірге оның мазмұнында халықтың әлеуметтік тіршілігі, әдет-ғұрпы, даналығы көрініс табады [4, 25].

Жазушы тіліндегі көріктеу құралдарының бірі – мақал мен мәтелдер. Халық даналығының қазына-байлығы саналатын мақал-мәтелдер тіл арқылы адамзат қауымының асыл арманын, ақыл-парасатын, өмірлік тәжірибесін, дүниетанымын ұрпағына ғибрат етіп ұсыну әрекеті нәтижесінде туындап, қалыптасқан рухани құбылыс. Ол халықты дүниені түйсінуден хабар беретін қойма, ғаламның тілдік бейнесі ретінде ұлттық эстетикалық таным-талғамын, шаруашылық кәсібін, мінез-құлық, ырым-нанымын, ұлттық рухты тек тілде ғана жан-жақты танытушы, таным бәйтерегі. Мақал-мәтелдерді даналардан қалған аталар сөзі десе де болады. Бұл – ұлт даналығын араға талай ғасырлар салып, бүгінгі ұрпаққа нақыш бояуын солғындатпай мән-мағынасын бәсеңдетпей, көркемдігі мен бейнелілігін жоғалтпай, тұтас жеткізіп отырған ана тіліміздің құдіретті күші [5, 121].

Қазақ тіліндегі астарлы мағыналы мақал-мәтелдердің молдығы сол тілде сөйлеуші ұлттың танымдық деңгейінің тереңдігін көрсетеді. Асқар Алтай әңгімелеріндегі мақал-мәтелдер – халық танымындағы ұғымдармен тікелей байланысты болып, қазақ халқының ұлттық менталитетін танытатын тілдік көрсеткіші болып табылады. Асқар Алтай әңгімелерінде өмір құбылысын жинақтай отыра, кейіпкердің қадамын әсерлі жеткізуге, оның бейнесін ашуға, салт-дәстүрді жеткізуде мақал-мәтелдер шебер қолданылған.

Мәселен, оны «Оба жылғы сауық» әңгімесіндегі мына бір үзіндіден көруге болады:

- Апа, біз үшін қам жеменіз. Еркекпіз ғой, тістегеннің тілінде, ұстағанның уысында кетпеспіз. «Таңғы ас – тәңірден» деген, Ақмолаға да аман-есен жеттік. Күнтуғанның үйінде де аунап-қунап жаттық. Астананың сауық кешіне де қатыстық [6, 309].

«Бабалар сөзі» сериясының 66-томында: «Таңдағы ас – Тәңірден» [7, 308] деп берілсе, «Қазақ мақал, мәтелдерінің антологиясы» еңбегінде: «Таңғы нәсіп – Тәңірден» [8, 35] деп көрсетілген.

Салт-дәстүрге қатысты ғұрыптар халықтың өмір тәжірибесін ғана бейнелемейді, ұлттық педагогикалық ұстанымын да танытады. Мәселен, ерте заманда күн шыға киіз үйдің түндігін ашу міндеті келінге жүктелген. Бұл аса ауыр міндет болмаса да отбасының өзге мүшелері емес, жас келіннің осы істі атқаруы «ерте тұрған еркектің ырысы артық, ерте тұрған әйелдің бір ісі артық» деген ұғыммен ғана шектелмейді. Шаңырақтың құт-берекесі анадан, әйел затынан екендігін ұғындырады.

Таңмен бірге күн сәулесінің шаңырақтан енуі таңғы нәсіптің үйге кіруін білдіреді. «Таңғы нәсіп – Тәңірден» деген сөз осымен байланысты. Ал автор болса оны «Таңғы ас – тәңірден» деп жалпыхалықтық қолданыста ықшамдау заңдылығымен қолданып отыр.

- Апа-ау, ағамызды мазалай қоймаспыз. Жатар орын жатақхананы тауып алдық, «екі қолға бір жұмыс» та бар. Шаруамыз қанша, - деп шамшыл ұлы

шамданып қалса да, іле апасының көңілін аулай жуып-шайды. - Оны да түсінуге болады, апа, таң бозынан түн ортасы ауғанша үйін көрмейді. Бала-шағасы да Алматыда жатыр... Біз өз күнімізді өзіміз көреміз [6, 309].

«Қазақ мақал, мәтелдерінің антологиясы» еңбегінде: «Екі қолға бір күрек» [8, 12] деп ұсынылған.

«Сабыр соңы – салқын ой» торыған. Мұңлық бірақ торықпаған. Бір мезгіл өткенге ой жүгіртіп, сана салды. Салқын сана Сарыарқаның сар даласындай әлдебір сарынды ойға бой алдырған [6, 311].

«Бабалар сөзі» сериясының 66-томында: «Сабыр түбі – сары алтын» [7, 287] деп берілген. Жазушы осы мақалды басқа вариантта қолданады.

«Ұл туғанға күн туған» деп есімін қойған Қолан әкесі де, аман-есен босанғанына қуанған Мұңлық шешесі де Күнтуғанды қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқтырмай өсіріп, ауылдан Алматыға жіберіп оқытқанда көреміз деген құқайы осы ма еді [6, 312].

«Қазақ мақал-мәтелдері» еңбегінде «Ұл туғанға – күн туар» [9, 66] деп көрсетілген.

Шешесі Мұңлықтың Құдайдан сұрап алған тұңғыш баласы екенін мына үзіндіден де байқауға болады.

Он тоғызында байға тиіп, жиырма бесіне дейін «бала көтермедің» деп күнара таяқ жеп, ақыры Райымбек әулиенің басына түнеп, Алладан бір, әулиеден екі сұрап алған Күнтуғаны еді [6, 320].

Болжауымызға сай, жазушы мақсатты түрде де осы мақалда кейіпкердің есімі Күнтуған болғандықтан, мақалды осылай қолданып отыр.

Жиырма бес қабат зәулімнің жетінші қабатынан тиген үш бөлмелі үйді жасантып-ақ тастапты. Кіріп келгенде Күнтудың күдір сөзінен сескеніп қалса да, «Дүние – көздің құрты» емес пе, ана бейшараның іші жылып қалған [6, 313].

«Қазақ мақал, мәтелдерінің антологиясы» еңбегінде: «Қызыл дүние – көздің құрты» [8, 48] деп қолданылса, авторға тән қолданыс ретінде «Дүние – көздің құрты» деп пайдаланылған. Автор «қызыл» сөзін түсіріп, эллипсистендіріп тұр.

Бұдан басқа Асқар Алтайдың «Мар» әңгімесінде тағы мынадай мақал-мәтелдер кездеседі: «Саңырауға сәлем берсең – атаңның басы дейді», «Аққа – жақ».

– Ойбай, айғайлама! - деп Меңді қасына жетіп барған. - Саңырауға сәлем берсең - атаңның басы дейді-ау, - деп, ернін құрдасы Тұрдыханның құлағына тақап: – Сен айғайлай берме, ана Қорлығайын жылан жұтып қойыпты, аузынан жылан кіріп кетіпті. Дымыңды шығарма, оянып кетсе - ол бейшараны жылан шағып алады, - дегенде Тұрдыханның көзі аларып кетті де, өз аузын өзі алақанымен жаба қойды [6, 350].

– Әй, қайдам, баяғының сусылдағы деймісің, ақ құйғанға үйдің жабығы мен жапсарынан шығып жүре беретін. Табалдырықтан сүйреп тастамасаң... Жылқының ұлы тері болмаса, ашымалға үмітім аз. Аққа – жақ, деймісің сусылдақ, - деп жеңіл күрсінді Меңді [6, 353].

«Саңырауға сәлем берсең – атанның басы дейді» – адамға қатысты бұл ұғым шын мәнінде адамның мақтап жатқанын да, даттап жатқанын да аңғармайды, түсінбейді дегенді білдіреді.

«Аққа – жақ» – ешкімнің ала жібін аттамай, адал еңбек етіп, өтірік айтпаған адамға Құдай әрдайым көмектесетінін, мейірін төгетінін айтып отыр.

«Бабалар сөзі» сериясының 66-томында: «Саңырауға сәлем берсең, Атанның басы дер» [7, 288] , «Аққа Құдай жақ» [7, 25] деп берілген. «Аққа Құдай жақ» мәтелін автор қолданысында «Аққа жақ» деп «Құдай» лексемасын, эллипсистендіріп қолданып отыр.

Асқар Алтай әңгімелерінде мақал-мәтелдерді синтаксистік, морфологиялық жағынан өзгертіп, кейіпкер әрекеті мен мінезіне сай жұмсаған. Шығармада мақал-мәтелдер кейіпкер тілінде де, автор сөзі ретінде де кездеседі. Олар әр тақырыпты қамтиды. Мақал-мәтелдер бейнелі сөздермен көмкеріліп, басқа тілдік қолданыстармен ұтымды берілген.

Автор әрбір мақал-мәтелді ырғағына сай, кейде түп нұсқасын сақтап өзгеріссіз алады да, сөйлем ішінде оларға қосымшалар жалғап отырады, бірде олардың кейбір сөздерін басқа сөзбен ауыстырып қолданады.

Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің бәрі негізінен жай сөйлем түріндегі тұрақты сөз тіркестеріне жатады, яғни олар тұлғасы жағынан ұзақ уақыттан бері қалыптасып, белгілі бір формада тұрақталған, мазмұны жағынан біртұтастыққа ие болған жай сөйлем типтері. Осыған орай мақал-мәтелдердегі тұрақтылық пен біртұтастық неге байланысты және оны қалай түсінеміз деген заңды сұрақ туындайды.

Ғалым Әбдуәли Қайдардың пікірі бойынша, мақал-мәтелдердегі тұлғалық, тұрақтылық, сайып келгенде, оның біртұтас мағынасы мен мазмұнына тікелей байланысты. Ал мағына мен мазмұнның тұтастығы қоғам мүшелерінің өмір тәжірибесінен алған тағлымы мен танымынан туындаған ой-пікірдің, логикалық тұжырымның әсерлі бейне, сан алуан образ бен қат-қабат астарласа, жалғаса көмкерілуіне байланысты болса керек. Олай дейтін себебіміз мақал-мәтел тұлғасына тән дәстүрлік тұрақтылық қаншама берік және тіл үшін нормаға айналған стандарт болса да абсолюттік ұғым емес: ол тілдің тархи дамуына байланысты, көрші тілдің әсерінен, сондай-ақ тілдің ішкі даму заңдылықтарына сәйкес, стильдік қолданысқа, сөз зергерлерінің сөз саптау шеберлігіне байланысты әр түрлі өзгерістерге түсіп отырады. Бірақ бұл өзгерістер мақал-мәтелдердің жалпы мазмұнына, мағынасына, бүкіл тіркеске негіз, дәлел, дәнекер болып тұрған образ-бейнеге бәлендей нұқсан келтіре қоймайды.

Мақал-мәтелдердің осылайша әр түрлі өзгерістерге, тұлғалық өзгерістерге ұшырауынан пайда болған, тіл практикасында бір-ақ рет қолданыс табатын түрлерін инварианттар деп атаймыз.

Олардың пайда болуында белгілі бір заңдылық жоқ. Инварианттық өзгерістер автордың тек өз еркіне, асыл тасты әр қырынан бір көрсетіп құбылта білетін шеберлігіне байланысты. Сөз зергерінің мақал-мәтелдердің көркемдік

өрнегін, образы мен бейнелеушілік әсерін, эмоция-экспрессивтік ерекшелігін сақтап, пайдаланатын талантына байланысты.

Мақал-мәтел инварианттары бірде олардың компоненттеріне инверсия жасау арқылы, бірде оларды түсіріп, эллипсис түрінде айту арқылы, бірде дербес екі түрлі мақал-мәтелдің элементтерін өзара шебер қиыстыру арқылы және т.б. жолдармен жасала береді. Бұл секілді өзгерістерді жоғырыда берілген Асқар Алтай қолданысындағы мақал-мәтелдерден де көруге болады.

Әрбір мақал-мәтелдердің бойына этнос болмысының, нақтыласақ қазақ халқының, оның рухани заттық мәдениетіне, дүниетанымына, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, наным-сеніміне т.б. қатысты бай ақпарат жинақталғанын ескерсек, олардың этнос болмысын танып-білуге қосар үлесі зор.

Халықтың мәдениеті, салт-дәстүрі, болмысы туралы небір құнды дерек-мағлұматтармен толықтырып, мазмұн, тақырып ауқымын кеңейтер тілдегі негізгі көздері – этнолингвистикалық арналардың маңызы зор. Себебі ұлт тіліндегі этномәдени лексика ұрпақтан-ұрпаққа беріліп, ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық сана, ұлттық дүниетаным, салт-дәстүр, рухани-материалдық байлықтың барлығын түгелдей қамтып, этнолингвистиканың негізгі ақпарат көзі болып табылады.

Жер бетін мекендеген халықтар мен ұлыс-тайпалардың қай-қайсының да ғасырлар бойы сұрыпталған інжу-маржандай, ұлағатты да өнегелі даналық сөз үлгілері барлығы хақ. Тіл байлығы атты қазынаның алтын қорынан саналатын осынау ғибратты сөздер өмір шындығын, халықтың тұрмыс-салты мен тіршілігін, мінез-құлқын қоғамдық дамуын тайға таңба басқандай дәл әрі шеберлі, әрі мәнді де құнды бейнелеуімен ерекшеленеді.

Мақал-мәтелдер – атадан балаға мирас болып, ұрпақтан-ұрпаққа екшеліп, іріктеліп, сұрыпталып жетіп отырған қазына. Олар қысқа да нұсқа, бейнелі, мағынасы терең, шымыр логикаға құрылады да, тыңдаушы көкейін бірден қона кетеді. Көркем сөз тәсілдерінің ішіндегі қуаттысы мен құнарлысы да – осы мақал-мәтелдер. Мақал-мәтелдердің табиғатына тән қасиет – өмір шындығын, барлық болмысты өзінде бейнелеп көрсеті.

А. Байтұрсынұлы «Сөз өнерінің ғылымы» және «Қара сөз бен дарынды сөз жүйесіне» тоқтай келіп, оларды өрнекті сөйлемдер, өлеңді сөйлемдер, шешен сөз, дарынды сөз, ділмәр сөз деп бөледі де, әрқайсысына жеке тоқтайды. Осылардың ішінде мақал-мәтелге айрықша орын беріледі. «Мәтел дегеніміз – кезіне келгенде кесегімен айтылатын белгілі-белгілі сөздер. Мәтел мақалға жақын болады. Бірақ мақал тәжірибеден шыққан ақиқат түрінде айтылады» [10, 92].

Қарастырып отырған тіл бірліктерінің ерекшеліктерін талдау олардың ортақ өзгешеліктерінің бар екендігін көрсетеді. Енді соған тоқталайық:

Ортақ белгілері:

1. Мақал-мәтелдер халықтың өмірден алған тәжірибесінің жиынтығы, ойтұжырымының қорытындысы. «Олардың әрқайсысында өзіне ғана тән философиялық ой және саналы логика мен жүйеліліктің нәтижесінде пайда болған өзіндік тұжырым ба» [11, 20].

2. Мақал-мәтелдер – тұлғасы жағынан тілге жеңіл, белгілі бір ұйқасқа құрылғандықтан, құлаққа өте жағымды естіледі, көлемі шағын, тілі көркем, мазмұны терең және аз ғана сөзбен толық бір мағынаны өз дәрежесінде нақты жеткізеді, қолдануға даяр тұрады.

3. Мақал-мәтелдер – предикативті сөз тіркесі және сөйлем түрінде келген коммуникативті фразеологиялық оралымдар.

4. Мақал-мәтелдер бейнелі, экспрессивті мәнде келеді.

5. Мақал-мәтелдер – сөйлеу тілімізде дәстүрлі тұлғасында да, трансформацияланған түрде де қолданылады. [4, 398]

Мақал-мәтелдердің өзіндік үш жақты ерекшелігі бар. Бұл мәселеге ғалымдар ертеден бері-ақ назар аударып келеді. Біріншіден, мақалдар мен мәтелдер фразеологизм сияқты тілдік құбылыс; екіншіден пайымдау мен ой-пікірдің түйіні ретінде логикалық тұлға; үшіншіден, келелі ой, кең мазмұнды қысқа айтып, қорытынды жасаудың тамаша үлгісі.

Мақал-мәтелдер әбден қалыптасқан орныққан оның құрамындағы компоненттердің де орны бекем болады. Зерттеушілер Ә. Болғанбайұлы мен Ғ.Қалиұлы мақал-мәтелдердің даяр қалпында жұмсалуды жағынан фразеологизмдерге жатқызады. Бірақ барынша тар ұғымда алынатын фразеологизмдер мен мақал-мәтелдердің арасында үлкен айырмашылық бар. Фразеологизмдер мен мақал-мәтелдер бір-бірінен өздерінің мазмұны жағынада сырт тұлғасы жағынан да сараланып тұрады. Мазмұны жағынан мақал-мәтелдердің көбі жақсы қасиеттерге үндеу, уағыз-өсиет сипатында болады, ал фразеологизмдер тек атауыш бейнелеу мәнде келеді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 С. Сәтенова. Қазақ тіліндегі Қос тағанды фразеологизмдердің тілдік және поэтикалық табиғаты. Докт.дисс., -Алматы, 1997. -20 б.
- 2 Звегинцев В.А. Очерки по общему языкознанию. – Москва, 1962.
- 3 Құнанбаев А. Қара сөз. -Алматы: Көшпенділер, 2015. -184 б.
- 4 Манкеева Ж. Этнос тілі табиғатының ерекшеліктері // Тіл тарихы және сөз табиғаты. Ғылыми мақалалар жинағы. – Алматы, 1997. - 235 б.
- 5 Дина Б. Қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің танымдық прагматикалық аспектісі. Ф.ғ.к. дисс. қолжазбасы. - Алматы, 2002. - 110 б.
- 6 Асқар А. Киллер сауысқан. – Алматы: Атамұра, 2008.
- 7 Қасқабасов С.А., Қорабай С.С., Жұмасейітова Г.Т., Әзібаева Б.У., Күзембаева С.А., Әлібеков Т., Қосан С., Мамыраев Б.Б., Бабалар сөзі: Жүзтомдық. Қазақ мақал-мәтелдері. - Астана: Фолиант, 2010. - 408 б.
- 8 Құлкенов М. Қазақ мақал, мәтелдерінің антологиясы. -Алматы: Өлке, 2012 . - 496 б.
- 9 Тұрманжанов Ө. Қазақ мақал-мәтелдері. - Алматы: Ана тілі, 1993. -176 б.
- 10 Қарсыбекова Ш. Қазақ мақал-мәтелдерінің логика-семантикалық және заттық-тақырыптық топтастырылу принциптері// ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. –№ 2 (92). 2006. –Б.36-42.
- 11 Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы, 1980. – 92 б.

ХАЛЫҚ ТАНЫМЫНДАҒЫ АБЫЗ ЖӘНЕ ЖЫРАУ БЕЙНЕСІ

Койшина Г.О., қазақ филологиясы, магистрант 1 – курс
Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
gulimor@mail.ru

Есте жоқ ескі замандардан ат тұяғы, түйенің қомында бізге жеткен көшпенді халықтың таным-түсінігінде абыз - сұңғыла, ғұлама, көріпкел, киелі тұлға. Абыз ізіне ілескен қауымның өміріне ондағы ел билеу, жорық пен жортуыл ісіне дендей кірісетін ел тұтқасы. Бағзыдан бізге белгілі бақсы, тәуіптерден ауқымды тіпті әскери дәстүрдің сабақтастығын сақтап, жортуылға сәуегейлік ете алатын қасиетке ие. Мәселен, осы арада Шәкәрім Құдайбердіұлының «Еңлік - Кебек» дастанындағы Нысан абыз бейнесі дәстүрлі Алаш жұртының ұғымындағы әулие тұлғасын дәл айшықтап тұр.

Абыз атауын тани түсу үшін «Қазақ әдеби тілінің сөздігіне» жүгінеміз. Абыз – түркі халықтары тәңірі сенімінде болған көне дәуірдегі бірегей мәдени-әлеуметтік жүйенің өкілі. Абыздың тайпа, ұлыс өміріне, ел басқару ісіне, жорық жайына араласып отырған саяси тұлға екендігін академик Ә.Марғұлан да атап көрсеткен [1:].

Әуелден абыз аталған тұлғаның өн бойында айрықша болмыс, сұңғыла сәуегейлік от ауыз, орақ тілді, кестелі сөз, ілгері мен кейінгіні сабақтай білер ойшылдық түгел табылуы тиіс. Кешегі өткен төл тарихымызды зерделейтін болсақ, сонау сан құрау тайпа мен ұлыс дәуірінен түркі қағанатына дейін артынша Алтын Ордадан қазақ хандығына дейін желісі үзілмеген жалқы абыздық дәстүрдің жарқын үлгісін көреміз. Қызығы Қ.Жұбановтың пайымдауынша абыздан қалған асыл мұра ізінен олардың тарихи міндеті де түрленіп, өмір сүрген кезеңіне сәйкес өзгеріске ұшырап отырғанын байқаймыз. Қ.Жұбановтың пайымына сүйенер болсақ, «абыздар – бақсыларға қарағанда ескі тұлғалар. Егер бақсылардың басты функциясы емшілік болса, абыздардың атқаратын көп қабатты функциясы сан алуан болған екен» [44, 122 б.]. Мәселен соның бірі таста қалған тарихты тану, ағаш пен теріге түсірген жазуларды зерделеп, ондағы сырды оқында. Алтай мен Атыраудың арасындағы ұлаң ғайыр құрып жүретін болған. Бұл дәстүр, әсіресе, Алтайда, Ертіс бойында, Тарбағатайда көбірек сақталған. Алтайда жирен атқа мініп, қобызбен күй тартып, сарын айтып жүретін қарияларды “Жиренше” не “Сары абыз” деп атаған далада кездесетін тарихтың барлық таңбасын былайғы жұрт «абызға көрсет» дейтін. Қазақтың танымына берік орнаған «киіз кітап» ұғымы да, абыз атауымен астасып, біте қайнасып кеткен. Осы орайда атадан балаға құйма құлақ ұрпақ арқылы жеткен ағыз желісінде бағзы дәуірде жазу тас пен тері, сүйек пен ағаштан бөлек жұқа киіздерге де жазылыпты - мыс. Тағы бір айта кетерлігі ота ғасырларда абыз деп ардақталғандардың басым бөлігі қазақ

хандарына аталық, кеңесші әрі халықтың үнін жеткізуші деңгейінде жүргенін байқаймыз. Әрі сол абыздарды көне дәуірдегі бақсы оқымыстылардың сарқыты, солардың сарынын жеткізуші десек артық айтқандық емес. Бұл ретте абыздардың ұдайы ел қамымен жел өтінде жүретіне айтылады. Абыздар бір жерде отырмайды, ылғи тау-тасты аралап, тасқа жазу түсіріп, ескі жазуларды оқып жүреді, жирен атқа мініп ел қыдырып, қобыз тартып, сарын айтып, сәуегейлік... Қазақ абыздарының бір ерекшелігі олар Сахарада әр заманда үстем болған салт-сананы біріктіріп (Тәңірі, будда діні, мани), олардың аралас синкретті түрін қолданған” [25, 214 б.].

Қазақ этнографиясын терең зерттеген ғалымдар абыздардың шығармашылық, атқарған саяси және қоғамдық рөліне қарай саралай отырып, былайша жіліктеп, жіктеп шыққанын байқадық. Абыз – ру басшылары – сәуегей – би (шешен) – ақын – әлеумет заңгер – күйші – бақсы.

Осылайша біз абыз атына лайықты тұлғаның бір бойынан бұрынғыны дөп болжаған көріпкел, сәуегейлік, көкірек көзі көне жазуларға бойлаған сұңғыла оқымыстылық ертеде қалыптасқан салт дәстүр мен діни қағидаларға арқа сүйеп, ел басқарып отырған ерен тұлғаларға кеңес айта алатын кемеңгерлікті де таба аламыз. Ал бүгінде осындай сегіз қырлылық, семіп әдебиет пен өнердегі қайталанбас мұра қалдырар дара тұлғалардың бойына бұл қасиеттердің тек бірі ғана жалқы дарып, жіктеліп кете барды. Абыз атауын терең зерделеген тұңғыш кәсіби ғалым Құдайберген Жұбановтың пайымынша: “Қазақта ескі кездегі шамандарды абыз деп атаған. Ру құрылысы дәуірінде бұлар ру бастықтары болғандықтан, рудың ақсақалы, үлкені болғандықтан, абыз сөзі бар үлкендіктің аты болып кеткен. Әйелдің үлкенін де қазақтар – абысын, татарлар абизтай, ағаны әбзи дейтіндері сол абыз ұғымынан шыққан сөздер” [8, 135 б.].

Енді тілге тиек етіп отырған осы абыздарды келмеске кеткен көне тарихынан атап көрсетер болсақ, алдымен Тоныкөк пен Қорқыт ойға оралады. Өз заманының абызы болған ардақтылар рухани кемелдіктің шыңына өрлеп, ізденісі арқылы ақиқат тапқан. Осылайша ақиқатты таныған әулиелер мен абыздардың ара айырмасы қалмағанын байқаймыз, алайда кез келген абыз – әулие, ал әрбір әулие абыздық деңгейге өрлей алмаған. Өткені абыз ғұмыр кешкен кеңістік пен уақыт айрықша, мәселен Қорқыт бейнесінен абыздықтың жыраулықпен де ұштасып, кейде ұласып жатқанын байқаймыз.

Жырау мен абыздар арасындағы ортақ ұқсастық бар екенін Потаниннің “Оғыз қағанның қасындағы Ерқылы қожа, шешен, кеңесші жыршының бейнесіне ұқсайды” - деген пікірінен [1, 41 б.] және Қ.Өмірәлиевтің “Оғыз қаған” эпосындағы “Ұлығ Түрүкке” берген бағасынан болады. “Оғыз қаған” эпосында Ұлығ Түрүк әрекеті басқаша: мұнда ол сәуегей, әулие образына жақын көрінеді. Ол күллі Оғыз ұрпағына қатысты түс көреді; өзі данышпан ақыл иесі, жүз тоқсан жасаған Сыпыра жырау, үш жүз жыл жасаған Қорқыт сияқты әруақ иесі киелі кісі ретінде көрінеді. “Ежелгі хундарда мұндай даналарды чжуки деп атаса [11, Б. 76-77], көне түріктерде өге деп, білге деп атаған” дейді.

Арғы тарихтан тамырланған бұл дәстүр қазақ хандығы тұсында жапырақ жайып, жайқалды десек әбден болады. Түгел сөздің түбі бір, түп атасы делінген Майқы би де ханға кеңес берген кемеңгер. Берідегі Әз Жәнібекке Асан қайғы, ал Сыпыра жырау Алтын Орданың тақ мұрагері хан Тоқтамыстың ақылшысы болғаны мәлім. Кестелі сөз, кемеңгерлік келешекті болжай білу сынды қасиетімен кешегі хан Абылайға кеңес берген Бұқар жырауды да білесіздер. Осының бәрі «әр ханның тұсында бір сұрқылтай» демекші, елге тұтқа болған ердің арқа сүйер абызы болғанын айшықтайды. С.Мұқанов: “Сыпыра жырау, Асан қайғы, Бұқар жыраулар ХІХ ғасырға дейінгі қазақ ақындарының символы, олар хан қасында отырып, батырды жырлаумен қатар сол кездегі мемлекет мәселесін шешуге қатысады. Абылай хан мемлекет мәселесін шешерде Бұқар жыраумен үнемі ақылдасып отырған дейді [1, Б. 41-42].

Бұдан бөлек өзі өмір сүрген кезіндегі әлеуметтік түйткілдердің түйінін шешу қамындағы қызметі абыз бен жырау түсінігін де жақындата түскендей. “Анығында өсиетшіл қария, толғаушы жыраудың негізгі міндеті өлеңшілік емес, елге басшылық істеп, бас алқа айту болатын. Бұның екеуі де ең алдымен елдің ақылшы кемеңгері, заманның сыншысы, қырағысы болатын. Сондықтан әр қайсысы өз елі, өз тобының не биі, не батагөйі болады. Екеуі де жалғыз ел ақылшысы емес, елді меңгерген хан мен бектің ақылшы, уәзірі есебінде болған” дейді М.Әуезов [7, Б. 196-197]. Әрі М.Әуезовтың сараптауына терең бойласақ, қараша түгіл хан шеше алмас түйін көмескі келешек сыр ұстатпас жұмбақтың түйінін батагөй қария мен тілі тиексіз жырау тауып, қиыннан қиыстырып, қысылтаяннан жол тапқанын көреміз. Кемеңгер абыздар қысылтаң шақта тығырықтан жол тауып бейбіт күнде ат кекілін кесіскен ағайынды амалын тауып табыстыра да білген. Тіпті насырға шапқан істе дәйекті пікір, дәлелді пәтуәні, дінмен ізгілік жолына түсіріп, әлеуметтік заңгер қызметін де мінсіз атқарған.

Сұңғыла көрегендік пен сәуегейліктің шүбәсіз иесі ретінде көпшілік көш пен қоныс, ел мен жер таңдауда абыздың айтқанына басқа түгіл, хандар да құлақ түрген. Егескен елмен табандап тіресу мен бітімге келу ісінде де оларға зор сенім артылған. Бұл абыздың ескіден қалған, ескі дәстүрмен мызғымас дала заңдарының білгірі болғанын айшықтап тұр. Ханның да ұшқары сөз, ұшқалақтау әрекеті болса, жөнге салып, тігісін жатқызатын да осылар. Өйткені өнері үстем шешендік қасиеті ерекше болғандықтан елде хан аузынан шыққан сөзден абыздың айтқанын толымды көреді. Заманының заңғар тұлғасы Мұхтар Әуезов: “Ақ дегені алғыс, қара дегені қарғыс” болатын жақсылардың сөзі көптің мінсіз, толық болуы шарт. Көлденең кісі мін таба алмайтындай, қорғасындай ауыр, оқтай жұмыр, өтімді болуы керек. Сол себепті бұлардың сөзі асыл өлең өлшеуімен шығуы шарт болған. Айтылған сөз: тақпақ толғау сияқты ғана болған ғана ел көзіне мінсіз, асыл болып көрінетін” – деп баға береді [7, 196 б.].

Бұл сарынның кешегі Ақтабан шұбырынды заманына айдыны лайланбай, саф қалпында жеткенін Едіге Тұрсынов та растайды. Абылай заманындағы жырау типінің болашақты болжаушы “көрікшілердің” және сыншылардың

тіршілік қажеттеріне жаратқан болжаушы – абыздардың дәстүрі негізінде пайда болып қалыптасты деп тұжырым жасайды [2, 174 б.].

Жылдар жылжып қазақ даласынан сан ғасыр көшсе де, ұрпақтың санасында сақталып келе жатқан абыздар қатарында Қойлыбай абыз, Нысан абыз, Құрманбай абыз, Сабырбай абыз, Сары абыз, Ботан абыз, Қараман абыз, Көшербай абыз, Мәстек (Құдайберген) абыз, Дәнсат абыз, Өтеміс абыз, Байқонақ абыз, Құрманбай абыз, Шаншар абыз, Мүсірәлі абыздар бар. Шаншар абыздың баласы – Келдібек, Тыныбек, Есіркеп, Жәнібек. Келдібектен – Асан, Үсен, Бадана, Бөдене, Сәдібек, Қазыбек. Қазыбек Келдібекұлы Қаздауысты Қазыбек би атанған болса, 1680 жылы Түркістанда Жәңгірұлы Тәукені ақ киізге салып хан көтерген соң, пір сайлау сынағы өтіп, оған білімі, тапқырлығы, әулиелігі, батырлығы, жүректілігі басым тұлғалар іріктелген. Оған Ұлы жүзден Айқожа, Орта жүзден Шортанбай қожа, Кіші жүзден Мүсірәлі қожа ұсынылады. Бір-біріне дес бермеген қожаларға сайыс соғында енесінің құрсағындағы бұзаудың түр-түсін, жынысын анықтауға талап қойылады. Ұлы жүзден келген Айтқожа: «ақ төбелді ұрғашы қара бұзау» десе, Шортанбай қожа: «ақ құйрықты ұрғашы қара бұзау» деп түзетеді. Сонда Мүсірәлі тұрып, «ақ құйрықты екені рас, бірақ құйрықтың ұшы төбесіне оратылып жатыр» депті. Сиырды сойып қараған жұрт Мүсірәлінің айтқанына көз жеткізеді. Сөйтіп, елдің бас көтерерлері, хан өзі бастап Мүсірәліні бірауыздан Сопы Әзіз (құрметті Сопы) атап, үш жүздің пірі етіп сайлайды.

Ол Әз Тәуке ханның 7 жарғысына қосымша ретінде 7 бөлімнен тұратын ереже ұсынып, бекіттірген. Онда ана тіліне, дінге байланысты тұстары бар. «Елге аға болатын азаматтар ең әуелі ана тілін қадірлеп, ұлттық дәстүрде киініп, зердесін ақиқатқа бұру керек. Тіл – иманның кілті». Осындай тағылымы «Жеті жарғымен» тең орындалып отыратын мұсылманшылық қағидаларын жазып, халыққа таратқан. Мұнысына тәнті болған хан оны Мүсірәлі Сыдық (Әділ Мүсірәлі) деп атайтын болған.

Мүсірәлі Сыдықтың билер арасында сыйлылығын мынадан аңғаруға болады. Ол 1680 жылдары ханның жарлығы бойынша жылда ел жайлауға шығып, көктемгі хан кеңесін, құрылтай жиынын өткізгенше Кіші жүздің Қаракесек руының ортасында дін жолымен шешілетін мәселелерді, дау-жанжалды реттеп отырды. Сол кезде оның қоныстанған жері Жент қаласына жақын, Ақмешіт ауылындағы бидің ұрпақтарының ортасы болатын. Тәуке хан көп ұзамай, пірді өзінің «Ханабад» сарайына алдырады. Орнына пір етіп, кенже баласы Қосымды береді.

Тәуке хан 1718 жылы жасы ұлғайып, қайтыс болады. Оның иманын үйіріп, оң жаққа жатқызған, жаназасын шығарып, өз қолымен Қожа Ахмет әулиенің кесенесіне (Мүсірәлі қожа сол кезде 79 жаста еді) жерлеген.

Біздің көңілге кірбің салатыны көптеген этнографиялық деректерде бақсы мен абыздың аражігі ажыратылмай кейде бір мағынада жұмсалып келеді. Мен мұның себебін кешегі кеңес заманында діни наным-сенімдерді зерттеуге салынған тыйымнан деп болжаймын. Өткені біз зерделеген абыздар өз заманының ең өзекті түйткілдерін шешуде діни наным мен көненің

жоралғыларын ұтқыр пайдалана білгенін жоғарыда айттым. Оның үстіне абызды да, бақсыны да рухани күшпен ұштастырар дәнекер - қобыз. Қобызын қолға алып сарнап кеткен бақсы науқасты айықтыру үшін тылсым әлемге еніп, ондағы перілер диюмен, жындармен, зұлым күштермен арпалысқанын білесіздер. Ал абыз күңірене күй төгіп, тереңнен толғап, жаратушы иеге жалбарынып, өре сана сезіммен күйдің ең жоғарғы өзгеше бір деңгейіне көтерілген. Сондықтан оның сенімі кәміл, тілегі қабыл. Тұйыққа тірелген істі, насырға шапқан қақтығыс, кері кеткен келеңсіздікті тәңірінің заңымен тәпсірлеп, оны халыққа жеткізу, иландырып, икеміне көндіру. Абыздың бойындағы айрықша қасиет - биліктің тізгін-шылбырын бір өзі ұстаған басшыны дәйекті пікір, дәл сөзімен тоқтатып, көптің көңіліндегі күрмеулі істерді шешуге бастай білуінде жатыр. Айрықша айта кетерлігі, абыз әрдайым бойына біткен қадір-қасиетін түгелдей ақиқатты тануға сарқа жұмсайды. Ал француздың атақты ойшылы Анри Бергсән “Ақиқатты - интуитивтік сана-сезім ғана таниды”, - деп тұжырымдаған.

Қорыта келгенде, этнографиялық және әдеби зерттеулердің түгелінен дерлік қазақта абыз атанған тұлғалардың бір бойынан ауыз толтырып айтарлық айрықша қабілеттердің бірден бірнешеуі астасып, біте қайнасып жатқанын байқаймыз. Әрі олардың ел үшін еткен еңбек, атқарған ерен қызметтеріне қарай мынадай тұжырым жасадық. Алдымен, абыздар қазақ халқының этногенезін қалыптастыруда ру басы ретінде айшықталды. Одан соң, елдің келешегін болжап және жаратушы ие мен Тәңірі арасында жоралғы салт-дәстүрді атқарған болжаушы абыз функциясын орындаған сәуегей, батагөй. Үшіншіден, елдің бірлігі мен бүтіндігі үшін ханға кеңес беруші және халыққа басалқы сөз сөйлеуші кеңесші, сұрқылтай функция атқарған. Төртіншіден, көнеден келе жатқан салт-дәстүр мен уақыт тезінде сыналған көне заңдарды жетік меңгерген әлеуметтік заңгер.

Есімі ел жадында жаңғырып бізге жеткен абыздардың ғұмыр кешкен дәуіріне қарай атқарған өрелі істерін анықтауға болады. Тарихтан танығанымыз, түркілердің тайпалық одақтардан құрылған мемлекет болуы, яғни байырғы рулық, тайпалық бөлінуді бұзбау ерекшелігі - ежелгі дәуірдегі ру-тайпа көсемі болған абыздардың рөлін бәз қалпында сақтады. Олардың бізге жеткен мол мұрасының мазмұны – елдің бірлігін сақтауға бағытталған ағартушылық қызметі.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні, абыз дегеніміз - ел тізгінін ұстаған азаматтардың арқа сүйер ақылшысы, елге тұтқа болған көріпкел әрі халық бірлігінің ұйтқысы. Өкінішке орай, сөз қадірі кейде бәз қадірінен арзандап кетіп жатқан бүгінгі шақта, абыз атауын ауылдың ақсақалы, әулиеттің үлкенін әспеттеуде қолданылып жүрген жайы бар. Абыз сөзінің мән мағынасын түйсінген жан болса, осыдан соң атауды дұрыс не бұрыс қолданып жүргенін көңіл таразысына салып, өзі салмақтай жатар.

Пайдаланылған әдебиеттер:

44 Жұбанов Қ. Қазақтың музыкасындағы күй жанрының пайда болуы

жайлы // Қазақ бақсы-балгерлері. – Алматы: Ана тілі, 1993 – 224 б.

25 Марғұлан.Ә. Ежелгі жыр, аңыздар. – Алматы: Жазушы, 1985 – 368 б.

8 Уахатов Б. Қазақтың халық өлеңдері. – Алматы: Ғылым, 1974 – 288 б.

1 Исмаилов Е. Ақындар. – Алматы: Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасы, 1956 – 342 б.

11 Өмірәлиев Қ. «Оғыз қаған» эпосының тілі. – Алматы: Ғылым, 1988 – 280 б.

7 Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991 – 240 б.

2 Тұрсынов Е. Қазақ ауыз әдебиетін жасаушылардың байырғы өкілдері. – Алматы: Ғылым, 1976 – 200 б.

АБАЙ ПОЭЗИЯСЫ МЕН ҚАЗІРГІ ПОЭЗИЯНЫҢ ҮНДЕСТІГІ

Молдабаева А.А., қазақ тілі мен әдебиеті оқу бағдарламасының 2-курс магистранты

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
asiusha_93@mail.ru

Кажибаева Г.К., ф.ғ.к., доцент

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
guldenkgk@mail.ru

Поэзия - жаңашыл жанр. Ол кешегі өткен күннің тәжирибесі мен бүгінгі күнді ескере отырып болашақты болжайды. Сол себепті де поэзия қай заманда болмасын дәуір тынысы болып қалмақ. Қазіргі қазақ поэзиясы өкілдері өткен мұраны өнеге етіп, бүгінде өздерінше жол салып, қазақ поэзиясының бір дәуірінің тарихына өзіндік қолтаңбамен енуде. Қазіргі жастардың басшылыққа алатын мұраларының бірі - Абай мұрасы. Абай - қазақ халқының тарихындағы ұлы адам. Ол қазақ поэзиясы ренессансының басы есептеледі. Оның өлеңдерінің өн бойы ұлттық байлықтан, ерекшеліктен, жетістіктерден өрілген. Қазақ өлеңінің өткенін Абайсыз елестету де мүмкін емес. Ақын өлеңнің басты талаптарын анықтап, өлеңге өлеңмен анықтама берген. Абайдан кейін өлеңнің құдіретін сезіну күшейе түсті. Өлең құдіретін сөз етіп өлең жазу ақындықтың әр кезеңінде жүзеге асып отыратын құбылыс. Абай өлеңге қойылатын көркемдіктің жаңа шарттарын белгілейді. Мұның ар жағында өлеңнің түрі мен мазмұнының бірлігін талап ету, оны «бөтен сөзбен былғамау» талаптары қойылады. Бұл жалпы ақын атаулының өлеңге деген іштей құрметі. Олар өмірді жырлай алғаны үшін де үнемі өлеңге қарыздар сезінеді. Өйткені өлең – ақынның өзі, жаны. Абай:

Өлеңге әркімнің-ақ бар таласы,

Бірақ та солардың бар таңдамасы [1: 53] – деген еді. Бүгінгі қазақ поэзиясында келісті өлең тудырып, өлеңнің құдіретін сезіну биік дәрежеде. Ақын Темірғали Көпбаев:

Өндірі өлең, өзіңсің ғаламатым,
Аталардан қалған ар-аманатым.
Дүлей ақын келді деп дүр сілкінші,
Қасиетті қара өлең, қағанатым [2: 28], - десе,

Гүлнар Салықбай:

Білмеймін қандай сый тастайтынын,
Туады мендей тағы өрен.
Өмірдің өзі – ұйқаспайтұғын,
Ақыры жұмбақ ақ өлең... [3], - деп өмірдің өзін өлеңге теңейді. Сол сияқты
жас ақын Дәурен Айманбетов та өлеңді өмірмен сабақтастырады:

(Қалам + Қағаз + Сөздер) = Өлең.

(Сұлу + Сезім + Көздер) = Өлең.

(Шабыт + Муза + Түндер) = Өлең.

Махаббатпен гүлдер егем.

Гүлдер өнер, кімге берем?

(Қалам + Қағаз + Сөздер) = Өлең.

(Сауап + Күна + Безбен) = Өлең.

(Өмір + Ақын + Пенде) = Өлең.

Бір күндері мен де өлем.

Өлім келер, жерге де енем.

Жұмақта жан, көрде денем.

...Аллаһ Ұлы қаласа егер.

...Амалдарым жараса егер.

Фәни, Бақи арасы өлең.

Өмір – Өлең [4], - деп жазуы Абайдың «Өмірдегі қызығың бәрі өлеңмен»
деген ойымен үндесіп жатыр. Ақын өлеңнің, ақынның, шабыттың, сөздің
формуласын пішіндік өзгеріспен өлең арқылы бере алған.

Абай алаңдатқан алаң дүниені «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым» деп
жырлап заманы мен өзі өмір сүріп отырған ортаның кемшілік-қайшылықтарын
өткір және әділ мінеп-сынайды. Бұл үрдіс қазіргі қазақ поэзиясында да
жалғасын табуда. Тыныштықбек Әбдікәкімұлы:

Қайран Қазағым,

Аңқау Қазағым,

Алаңғасар Қазағым,

Айтшы, - арман қайсы, жалған қайсы?

Ә-әә, еш ойланбайсың.

Арандатушың көп – айнала.

Қорғанбайсың.

Өзгені бақытты етем деп жүріп,

Өзгеге малай болып бара жатқан

сормандайсың!

Сол өзгелер Атамекенді тонап, құтырып,

Ата Тіліңнің жұпарына түкіріп,

Өздері үшін алтыннан мұнара соғуда.
Ал, сен болашағыңа күркеңнен сығалайсың
жұпыны.

Ол да – аз саған.
Қас дұшпандарды да еркелетесің,
Құшағыңнан тарс шығармай!
Ақылың ақымақтыққа құмар ма-ай?!
Әлемдегі ешбір ел өзіңді түсіне алар емес.

Құдай да отыр Өзіңді ұға алмай!.. [5] – деп ақын «Мұң іздеп қайтем, Қазақ тірлігінің өзі-ақ – мұң» дейді. Өлең өру тәсілі Абайдікінен өзгеше болғанымен тақырып бір. Ақындарды алаңдатқан дүние егіз.

Абайдың ақындық жолға бет бұрғандығы алғашқы сөзі мәдениет пен білімнің маңызын насихаттауға арналған. Оның «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңі - өткенге құр өкіну емес, келешекте жастардың өзі тәрізді опық жеп қалмай, білім мен өнер қуатын шағын бос өткізбей еңбектенуіне жөн сілтеу. Алмас Темірбай «Уақыт қадірі» өлеңінде:

Минутты әрбір бағала,
Секундты әрбір сарала.
Уақытты қайда жұмсадың,
Есептеп, үйрет балаңа.
Балаңды үйрет жасынан,
Іздесе, табыл қасынан.
Сенің бос өткен күндерің,
Өтпесін оның басынан [6], - деп Абай Құнабаевтың ойын жалғастырады.

Адамның «іші» мен «сыртының» екіге ажырауын психологиялық дарматизммен пернелеу қазақ поэзиясында Абайға дейін алдырмаған асу. Мысалы: *Не ол емес, бұл емес, Менің де күнім күн емес* [1: 69].

Немесе: *Ішім өлген, сыртым сау* [1: 60].

Осы мотив қазіргі лирикада біраз ақындарда кездеседі, яғни адамның екі түрлі оймен, бейнемен, психологиямен өмір сүруі. Мәселен Ақберен Елгезек мұндай күйін былайша суреттейді:

Өңім бе еді бұл өмір, түсім бе еді?
Мен әлі де ештеңе түсінбедім.
Айнадағы бейнеге ұксасам да,
Сол біреуге тартпағам ішімдегі. [7: 5].

Алмас Темірбай да өзін таппай, екі жақта жүрген жайын мына жолдарда сезіндіреді:

Неге сендім? Неге ойладым? Не дедім?
Дәлел қылып дүниенің дерегін.
Өлілер мен тірілерден сыр тартып,
Өмір бойы өзімді іздеп келемін...[8: 25]

Бұдан біз Абай поэзиясының ықпалы қазіргі қаламгерлердің өлеңдерінен көрінітіндігін аңғарамыз.

Моңғолиялық әдебиетші Г.Аюурзана: «Поэзия дегеніміз сәт сайынғы жалғыздыққа үйрену, жаттығу...», - деп ақындардың барлығын жалғыздықпен достастырады. Абай да «ойға түстім, ойландым» деп өзгеден бой тасалайды.

Бауыржан Қарағызұлы:

Менің жаным жалғыздықпен тілдесіп,

Түн ішінде күтеді Оны талығып [9]... – деп жырласа,

Қуаныш Медеубаев:

Солай, дәуір, осылай қоштасайық,

Мәңгілік пен жалғыздық достасайық [10], - дейді.

Ақын Гүлнар Салықбайдың да өзін жалғыз сезінеттін сәттері жиі болады:

...Көлеңкенің көзіндей,

Көрінбейді ешкім.

Жүрегімнің соңына ілестім... [3].

Абайдың махаббат лирикасы да өзгеге ұқсамайтын, таза саф дүние. Асыл Тоқжанын армандап қосыла алмай кеткен Абай жарына деген көңілі таза болса өлеңі де, аспанда ай менен күн шағылса да қара көңілін еш нәрсе баса алмайтынын жырлайды:

Қор болды жаным,

Сенсіз не менің күнім,

Бек бітті халім [1: 77] - деп тағдырына мойынсұнады. Жас ақын Мерген Тоқсанбай да осы сезімнің ұшқынын сезінгені байқалады:

Айтқым кеп саған... сөзім көп,

Айта алмай жүрген.

Өзің кеткелі көзімде от,

Байқалмай мүлдем...

Жанымның жайлау төрі анау –

Ызғар өпкендей.

Көңлімнің айдын көлі анау –

Құстар кеткендей [11].

Дәурен Берікқажыұлы да:

Жанарымда сағыныш дір-дір етіп...

Жалғыздығым жырымды жүр күзетіп.

Сен кеткелі көктем де жоламай бір,

Сен кеткелі...

кеткендей жүз күз өтіп! [12: 5], - деп сырлы сағыныш үстіндегі жас жүректегі сезім дірілін тамаша суреттеген.

Абай Құнанбаев:

Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да,

Алдамаған кім қалды тірі жанда [1: 26], - деп көлеңке сынды жаман достан, өз пайдасының қамын ойлаған адамдардан «татымды достық та, қастық та жоқ» деп жазады.

Гүлнар Салықбай да ұлы ақынның ойымен келісе отырып, доссыз өмірді артық санайды:

Доссыз өмірмен достастым,

Жағдайым осы, білмесең.
Армандап жүріп, адастым,
Жолымды таптым қалайда
Доссыз өмірмен жарастым,
Келмеші мұнда, жарай ма?.. [3].

Қалқамаң Сариннің:

Өкіндіріп өтеді өмір жалған,
Жалған, жалған, жалғаннан көңіл
қалған.

... Қалмау үшін өмірің ұқсап күзге,
Қанағат қыл... қалғыма, ұшпақты ізде.
Тұрлауы жоқ бансыз бес күндіктің,

Тұра алмаспыз тұтқасын ұстап біз де [13], - деген өлеңі кемеңгер ақынның өлеңдерімен үндес, сарындас. Бұдан «адам жанының емшісі» Абай шығармалары ғасырлар сүзбесінен өткеннен кейін де өзектілігі мен маңыздылығын жоймағандығын аңғарамыз.

Абай поэзиясы ұлы ақын өмір сүрген замандағы қоғамдық өмірдің ең күрделі, ең жанды мәселелерін қозғаған, толғаған. Қазақ топырағында адамгершілік пен әділдікті, еңбекті, өнер мен ғылымды қастерлеген басқа да ақындар аз болған жоқ. Бірақ Абай шығармаларының қазақ әдебиеті, мәдениеті тарихында өзінше бөлек, өресі биік, мүлде жаңа ой-пікір, көркем сезім әлемін ашқаны даусыз. Абай поэзиясының ішкі рухы мен көрініс-көркі, сипаты мен сыны бұрын әдебиетте дәл мұндай дәрежеде көрінбеген жарасымды жаңалық танытады. Ақын поэзиясына осындай қуат-күш, көркемдік сәулет беріп тұрған — оның шығармасында қазақ халқының бүкіл өмірінің, әсіресе сол дәуірдегі қоғамдық өмірінің, шындығы терең бейнеленуі және оларда әдебиеттегі ұлттық көркем ой, өмір құбылыстарын сөзбен бейнелеу, мүсіндеу шеберлігінің жарқырап көрінуі.

Бүгінгі қазақ жастарының жан толқынысы да замананың зар, қуанышы, «соқтықпалы-соқпалы» өтпелі кезеңдер шежіресі. Сүтпен бітіп, сүйекпен қайнасқан ата-бабамыздың асыл рухы бағзы көкбөрілігімен даралана жосылып, әлем әдебиетінің алдына шықпаса артында қалмайды деген ойдамыз. Абай салған дара жолды жалғастырушы бүгінгі жаңа есімдер ертеңгі жарық жұлдыздар шоғырын құрайтынына сенеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Құнанбайұлы А. Қалың елім қазағым. Шығармалары. – Алматы: Жалын, 1995. – 384б.
2. Көпбаев Т. Жаңғырық. Жырлар. – Алматы: Қазығұрт, 2007.
3. Гүлнар Салықбай. Кешіріңдер келгенімді өмірге
[//https://adebiportal.kz/kz/news/view/2258](https://adebiportal.kz/kz/news/view/2258)

4. Дәурен Айманбетов. Фәни, Бақи арасы өлең. Өмір – Өлең...
//<https://alashainasy.kz/akyn/dauren-aymanbetov-fani-baki-arasyi-olen-omr--olen-66832/>
5. Тыныштықбек Әбдікәкімұлы. Махаббатта – түк те жоқ, Ар-ұят та... ештеңе //<https://adebiportal.kz/kz/news/view/2717>
6. <https://www.zharar.com/kz/olen/5259-almas.html>
7. Елгезек А. Көлеңкелер күбірі. Өлеңдер. – Астана: Фолиант, 2009.
8. Темірбай Алмас. Мың бір мұң. Өлеңдер. – Алматы: Жалын, 2008.
9. Бауыржан Қарағызұлы. Сағынасың қара өлеңнің дауысын...
//<https://massaget.kz/layfstayl/debiet/poeziya/22132/>
10. Бағашар Тұрсынбайұлы. Аз өлең туралы қысқа пікір.
//<https://adebiportal.kz/kz/news/view/12002>
11. Мерген Токсанбай. Жар басына жалғыз біткен аршамын.
//<http://ult.kz/post/mergen-toksanbay>
12. Берікқажыұлы Д. Сізге жазған хаттардан. Өлеңдер. – Алматы: Хантәңірі, 2014. – 108 б.
13. <https://twitter.com/AkynSarin/status/334709960627847168>

АБАЙ МЕН ШОҚАННЫҢ ӘДЕБИ МҰРАСЫНДАҒЫ РУХАНИ ҮНДЕСТІК

Сабыр С.Ө., магистрант
Кажибоева Г.К., ф.ғ.к., доцент
Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік
университеті
sako_t_1998@mail.ru
guldenkgk@mail.ru

Аннотация. Мақалада қазақтың ғалым-ойшылдары Абай мен Шоқанның әдеби мұрасындағы рухани үндестік қарастырылады. Руханилық – әлеуметтік-тарихи және мәдени дамудың барлық қиындықтарына қарамастан, мәдениеттің аса маңызды белгісі. Абай мен Шоқан туындыларының жас ұрпаққа берері көп. Олардың әлемдері заман шындығы, тәрбие тағылымының сырлы шежіресі деуге болады. Рухани мұралар, рухани құндылықтар адамзат баласының ақыл-ой туындыларының жемісі десек, Абай мен Шоқанның әдеби мұрасы – таусылмас қазына. Сондықтан кемеңгер ойшылдардың парасатты ойларымен танысу маңызды.

Түйін сөздер: *Абай, Шоқан Уәлиханов, рухани мұра, рухани үндестік, азарту.*

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жуырда жарық көрген «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» мақаласында елімізді дамыту үшін ұлы

ақынның парасатты ойларына терең үңілуіміз керек екендігін айтады. «Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет» [1] деп ақын мұрасының бүгінгі таңда, іргелі ел боламыз деп жатқан кезде қаншалықты маңызы зор екенін атап өткен. Шынымен де, мемлекеттің қазіргі заманғы бейнесін түсінуде әр түрлі дәуірлер мен елдерге тән адам мен қоғам, азамат пен билік қатынастарын қалыптастырудың тарихи дәстүрлерін ескеру қажет. Осылайша, қазіргі Қазақстанда әлеуметтік мемлекет құруға көзқарастың ерекшелігін менталитет дәстүрлеріне және адам, қоғам, түркі тілдес әлемдегі және қазақ даласында айтылған ой-пікірлерге сүйенбей түсіну мүмкін емес. Шоқан Уәлихановтың, Абай Құнанбаевтың идеялары адамды, оның өмірін, қадір-қасиетін, жоғары құндылық бостандығын, барлық заттардың өлшемін мойындауға сүйенеді. Олардың шығармашылығы үшін жоғары азаматтық борыш пен қоғам алдындағы, өз халқы алдындағы жауапкершілік тән. Абай мен Шоқан бір заманда өмір сүрген. Олардың шығармаларындағы идеялық ортақтық, мақсаттардың бірлігі бары сөзсіз. Олар қазақ халқының білім, ғылыммен ағарту қажеттілігін түсінді. Абай да, Шоқан да қазақ өмірін жан-жақты талдады, өз замандастарының мінез-құлқын, қылықтарын сипаттады, олардың оң және теріс қасиеттерін көрсетті, оларды дұрыс жолға салуға тырысты. Олардың үндестігі жастайынан фольклордың асыл үлгілерін санаға сіңіріп, өшпес тағлым алуынан да, небір ақындар мен шешендердің нақыл сөздерін естіп өсуінен де, шығыстың аңыз, әпсана, қисса, дастандарын өздігінше ізденіп оқып, білімін байытуынан да, еуропа, орыс кітаптарымен танысқандығынан да көрінеді. Ш.Уәлиханов жазып қалдырған құнды еңбектерде фольклордың көшпелі қазақ қоғамында ерекше мәндік сипатқа ие болғаны ерекше атап көрсетіледі. Оның «Қазақ халық позициясының түрлері жөнінде», «Тәңірі», «Жоңғария очерктері», «Оңтүстік Сібір тайпаларының тарихынан», «Қазақ шежіресі» т.б. зерттеу еңбектері, мақалалары ғалымның биік ой-тұжырымдарын, терең білімдарлығын, халқының көркем сөз қатынасын, тілін ерекше сүйгендігін және басқа халықтар рухани қорынан еш кем түспейтін қадір-қасиеттерін жоғары бағалағандығын көрсетеді. Шоқан секілді Абай да шығыс пен батыстың тарихи шежірелерімен жақсы таныс болған. Шығыс халық ауыз әдебиетінің фабулаларына негізделген «Өзімнің әңгімесі», «Ескендір», «Масғұт» сияқты ауқымды еңбектер Абайдың әлем халықтарының рухани қазынасын меңгергенін көрсетеді.

XIX ғ. қазақ қоғамы үшін этникалық өмірдің барлық салаларын мәжбүрлеп трансформациялау уақыты болған. Қазақ халқының әлеуметтік ыдырау болмысын бейнелеудің философиялық деңгейін Абай Құнанбаев шығармашылығынан табуға болады. Ол адамның эстетикалық, этикалық келбетін, оның білімі мен тәрбиесін, оның сезімдері мен ой-өрісінің әлемін, оның идеалдары мен өмірінің мақсатын қарастырады. Абай әлеуметтік мәселелердің этнопсихологиялық себептерін жою құралдарын іздеуде Шоқан Уәлиханов сияқты рационалды ағартушылық тұжырымдарға келеді.

Ш. Уәлиханов ағартушылық тек «ақиқат білімді» тарату арқылы ғана жүзеге асуы қажет екенін атап көрсетеді. «Халықтың қалыпты дамып, өсуі үшін

ең алдымен бостандық пен білім керек. Бұдан келіп шығатыны, бәрінен бұрын оқу қажет» [2, 140] дейді. Ғалымның пікірінше, ағарту – бұл халықтың дамуға қарай қозғаушы күші, оның мақсаты еуропалық өркениет деңгейіне (еуропалық ағарту және мәдениет) қол жеткізу болып табылады. Халықтарды ағарту міндетін ғалым қазақ даласына қажетті "қайта құру" идеяларымен байланыстырды. III. Уәлиханов қарапайым халық өзінің сауатсыздығына, надандығына, жаншылуына байланысты шынайы мүдделерін түсіну деңгейіне көтеріле алмай жүр деп есептеген. Ғалымның пікірінше, халықтың надандылығы оған өз өмірін шын мәнінде жақсартуға мүмкіндік бермейді. Тек өзінің қара басын ғана ойлайтын адам жалпы мүдделерді түсіне алмайды. Бұл жағдайда халық дамымайды.

Абай да бұл тақырыпты өз еңбектеріне арқау етті. Артта қалушылық себептерін түсіндіруде таза ағартушылық көзқарасты ұстанған. Қоғамдық құбылыстарды түсінуде идеалист бола отырып, ол бұл мәселенің себебі ретінде халықтың әлеуметтік-экономикалық өмірінің даму деңгейі емес, реакциялық әдет-ғұрыптар мен патриархалдық рулық нанымдарды көрсетеді. «Жиырма бесінші қара сөзінде»: *«Орысша оқу керек, хикмет те, мал да, өнер де, ғылым да - бәрі орыста тұр»* [4, 161] дейді. «Егер Абай: «Өнер-білім – орыста» десе, сол заманда ол да айдай ақиқат болатын. Әрине, ұлы ақын дүние жүзін түгел аралап көрген жоқ. Алайда ол кезде қазақ даласымен іргелес жатқан елдер ішінде өнер-білім, өркениет жағынан дәл Ресеймен терезе теңестіретін жұрт жоқ еді. Абай заманында орыстар өзінің алтын ғасырын бастан өткізіп жатты» [5, 292]. Абай орыс халқының тілін, мәдениетін игер деумен қатар, орыстың зарарынан қашық болу керек деп те ескертеді. Шоқанның айтқан: *«...қазақтар тергеу кезінде орыспен қатар заңды білмейді, біле алмайды. Орысша бір ауыз сөз түсінбейтін қазақ «орыс заңын білмеймін» деп, ауыз аша алмайды»* [6, 142], - деген сөзі хақ. Бұл жайт – Шоқан мен Абай заманында Ресейдің қол астында тұрған қазақтардың басында қайталанатын орыспен тең дағуаға түсе алмау мәселесі еді.

Абай мен Шоқан еңбектерінде үстем тап өкілдерін сынау бар. Сын-пікірді айтумен қатар, мәселелерді шешу жолдарын көрсетеді. III. Уәлихановтың «Сот реформасы жөніндегі жазбалар» атты еңбегінде патша үкіметі тағайындаған соттан қазақ даласында әзірше табиғи түрде сұрыпталатын билер соты артық деген қорытындыға келді. Себебі би болу үшін ол адам әділдігімен, шешендігімен көзге түсуі керек. Егер би әділ болмаса оған ешкім билік айтқызуға келмей қояды, ал патша үкіметі сайлаған сот билігі сот міндетін атқарғанмен, оның іс-әрекетін немкеттілік пен мансапқорлық жайлап, әділетсіз, парақор болатынын дәлелдейді. Ол би лауазымын тек халық ауыз әдебиетті, оның ішінде мақал-мәтелдерді жетік білген, оның мазмұндарына жетік деңгейде түсінік бере алатын адам ғана би бола алатынын аргументтер келтіріп дәлелдейді: *«Некоторые из поговорок по их языку остры, и кайсак, чрезвычайно расположенный в пользу остроумия вообще, раскалывается со смеху, когда дельный человек отпустит какую-нибудь остроумию, приняв на свою физиономию серезный вид без малейшей улыбки для придания большего»*

веса остроумию» [2, 388]. Абай өзінің үшінші қара сөзінде: «...Үш жылға болыс сайланады. Әуелгі жылы «Сені біз сайламадық па?»— деп елдің бұлданғандығымен күні өтеді. Екінші жылы кандидатпенен аңдысып күні өтеді. Үшінші жылы сайлауға жақындап қалып, тағы болыс болып қалуға болар ма екен деп күні өтеді...», — деп, әлгі болыстың халықтың қамын ойлайтындай шамасы болмайтынын қатты сынға алады. Болыстық бассыздыққа қарсы күрескен Абайдың ойынша, ел басқаратын адам мансабына лайық, білімді қайраткер болуы керек.

Абай мен Шоқан қазақ халқын бірлікке шақырған. Ш.Уәлиханов Шыңғыс хан заманынан бері келе жатқан қазақ қоғамының «ақ сүйек», «қара халық» болып екіге жіктелуіне қарсы болған. Ол бұл бөлініс бір-біріне қарама-қайшы мүдделердің шығуын көрсетеді деп есептеген. Осындай әлеуметтік жіктеулерден әр түрлі саяси-әлеуметтік шиеленістер, дау-жанжалдар туатынын атап көрсетті. Абай да қазақ қоғамындағы әлеуметтік-саяси дағдарыс көріністерінің бірі ретінде қарапайым халықтың шенеуіктер мен әр түрлі топтардың арасындағы тартыс-керістің күшеюін келтіреді. Абайдың қоғамдық-саяси көзқарастары оның поэзиясында, "қара сөздерде" және заң ережелерінің жинағында (Би ережелері) көрініс тапты. Абай поэзиясының негізгі мазмұны қазақ халқының өмірі, оның тағдыры болып табылады. Өлеңдерде ол феодалдық-рулық және шенеунік ақсүйектер өміріндегі кемшіліктерді айыптайды, қазақ халқын кедейлікті, надандықты, құлдық психологияны, туысаралық араздықты және бытыраңқылықты жеңуге шақырады. Абай қоғамдық өмірдің бұрыс тұстарын, мәселесін, мемлекеттің, құқықтың мәртебесі туралы ойлай отырып, Тәуке хан, Есім және Қасым хан адамгершілік-құқықтық қағидаларын қалпына келтіру және модификациялауды анықтау қажеттігі туралы айтады. «Сегізаяқ» өлеңінің ең бір күшті сарыны – елді ынтымаққа, бірлікке шақыру.

Біріңді қазақ, біріңді дос

Көрмесең істің бәрі бос - деп қазақ қоғамында орын алған әлеуметтік мәселені қозғайтын терең мағыналы түйінді ойын ерекше тебіреніспен айтады.

Елдің берекесін кетіріп, көзін аштырмай отырған, бір-бірімен дауласу, өтірік арыз беру сияқты жаман әдеттер екенін нақты көрсеткен ақын:

Таласып босқа,

Жау болып досқа,

Қор болып құрып барасың – деп өзінің өкініш сезімін білдіреді.

Шоқан мен Абайдың қазақ елі, оның тарихы жайлы ой-толғаныстары өткеннің тәжірибесін қорыту, одан сабақ алу, халықтың сенімді болашағы үшін жол іздеу талабынан туған. Қазіргі таңда олардың әдеби мұрасындағы келелі ой-тұжырымдары өз өзектілігін жоғалтқан жоқ.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1 Қасым-Жомарт Тоқаев. Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан. «Егемен Қазақстан» газеті, 9 Қаңтар, 2020.

- 2 Уәлиханов Ш.Ш. Көп томдық шығармалар. – Алматы: Толағай групп. 2010. – Т. 3. – 424 б.
- 3 Атишев А. Социологические и государственно-правовые взгляды Ч.Ч.Валиханова. — Алма-Ата: Мектеп, 1974. — 125 с.
- 4 Абай Құнанбаев. Шығармалары. 2-том. Алматы. Ғылым. 1977 ж. 161-162-б.б.
- 5 Қ.Жұмаділов. «Он екі томдық шығармалар жинағы». Алматы. Қазығұрт. 2005. 292-293-беттер.
- 6 Маргулан А.Х. Валиханов Ч.Ч. Избранные произведения. М., 1986. – С. 201.

АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КОГНИТИВТІК ҚҰРЫЛЫМДАР

Шахманова Г.Ш., магистрант

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
gulya_28_96@mail.ru

Абай шығармалары қай дәуірде болмасын, өзектілігімен және адами қасиеттерге, ізгілікке үндейтінімен ерекшеленеді. Белгілі публицист-жазушы Жұмағали Ысмағұлов: «Ұлы Абайдың шығармашылық мұрасы – халқымыздың ғасырлар бойы маңызын жоймайтын рухани қазынасы. Маңызын жоймау былай тұрсын, заман өзгеріп, қоғамдық санада күрт сапырылыстар пайда болған сайын бұл қазына өзінің жана бір қырларымен жарқырай ашылып, қадірін арттыра түсетініне Абайдан кейінгі уақыт айқын көз жеткізді. Бұл күнде Абай сөзі әр қазақтың ағзасына ана сүтімен бірге дариды десе, артық айтылғандық емес. Ана сүті тән қорегі ретінде жас сәбидің буыны бекіп, бұғанасы қатаюына қызмет етсе, ақын сөзі оның санасына адамдық пен азаматтықтың ұрығын сеуіп қызмет етеді» [1].

Абай – элитарлық тұлға. Абайдың қазақ әдебиетіндегі ұлы тұлға, маңдай алды ақын екені, таңдаулы туындылары дүниежүзі поэзиясының озық үлгілерімен деңгейлес тұрғаны – айқын шындық.

А.Байтұрсынов: «Абайды қазақ баласы тегіс танып білуі керек... Абай сөздері дүниеда қалғаны – қазаққа зор бақ» [2, 301] – деп, Абай сынды алып тұлғаның кемел ойларын ұлт санасына сіңіруді парыз санады. Абай көтерген мәселелер ұлттық құндылықтарды ғана құрамайды, жалпы адами мәселелерді де қозғайды.

Президентіміз Қасым-Жомарт Тоқаев: «Абай – ұлтымыздың термізқазығы. Хакім Абайды біртұтас ұлт болып ұлықтау, оның телегей-теңіз мұрасын өскелең ұрпаққа аманат ету – баршамыздың қасиетті парызымыз»[3] - деген болатын. Демек, бүгінгі күнгі біздің міндет – ұлттық құндылықты түгел қамтыған Абайдың ақындығын, данышпандылығын, имандылығын жас ұрпаққа дәріптеп, ақынның мұрасын өскелең ұрпақтың бойына сіңіру. Себебі Абай мұрасы мен даналығы – адамзаттың үйренер даналығы.

Г.Мұратова: «Тіл білімінде бүгінгі таңда белсенді сипат иеленіп отырған ғылыми бағдарлар мен жаңа бағыттағы зерттеу жұмыстары Абай поэзиясының терең тілдік табиғатын жете тану үшін де алынатын басты ұстаным болмақ. Оның мәні тілдің бүгіні оны тұтынушы халықтың өткенімен өзектес, тарихымен, мәдениетімен, қоғамдық-әлеуметтік бітімімен бірлікте алынғанда ғана өз сырын толық аша алуында»[4]. - деген болатын.

Олай болса, Абайдың терең ұлттық танымдық мұрасына үңіліп, тілдік бірліктерді когнитивтік тұрғыдан зерттеп-зерделеу мақаламыздың негізі нысаны.

Р.Сыздықова: «Абайдың әрбір қолданысын, сөзін, сөз тіркесін, сөйлемін, өлең құрылымын, ұйқасын, ырғағын т.т. жеке-жеке талдасақ, көп нәрсені көрер едік. Әрине, бұл бірер зерттеудің, бірер зерттеушінің жүгі емес. Және мұндай талдаулардың қыры да (ғылыми аспектісі) әр алуан болмаққа керек. Сондықтан ұлы Абай қалдырған тіл жұмсау, тіл өрнегін салу үлгісін (тәжірибесін) талдап-таныту – әрі қарай жүргізіле беретін, ғылымның арнайы бір тармағына айналатын жұмыс деп ойлаймыз» [5].

Әлемнің тілдік бейнесін түсінуге, зерделеуге жетелейтін, оның бір бөлшегі танылатын концепт ұғымы тілдің когнитивтік мазмұнын айқындаушы ғылыми лингвистикалық категория ретінде қалыптасуда. Әлемнің тілдік бейнесінің бір бөлшегі болатын концептілердің адам танымында алатын орны зор. Негізінен осы күнге дейін концептілер ретінде адамзат өмірінде үлкен рөл атқаратын ұғымдар алынды. Яғни, шындық өмірдегі белгілі бір мәдениет үшін құнды әрі көкейкесті мәні бар мәдени атаулар ғана концепт дәрежесінде танылады. «Тіл арқылы танылатын концептілер, жалпы алғанда, тілді тұтынушы халықтың дүниетаным көрсеткіші» [4,5].

Абай поэтикасындағы күрделі эмоцияларды білдіретін «махаббат» концептісінің орны ерекше. Алып ақынның өзінің саналы ғұмырында махаббат тақырыбында жазған біраз туындылар бар. Абайдай бұл тақырыпты кең көлемде, терең мағанада, шыншыл ғашық жүрегімен ашып берген қазақта мұндай ақын жоқ деуге де болады.

Кез келген концептінің реттелген құрылымдық элементтерін – концептілік жүйе құрайды. Концептілік құрылымдар санадағы бейнені интерпретациялайды. Когнитолог ғалымдар құрылымның элементтері – концептіге жақын келетін семалар тізбегі деп түсіндіреді. Бірақ концептілік құрылымдар тек семалық топтардан ғана емес, ұғымның белгілерін, қасиетін, орнын, кеңістігін, уақытын бейнелейтін таңбалар тізбегінен де құрылады. Ұғым әрбір санада әртүрлі ақпараттармен құрылады. Бұл ақпараттар бірде сема арқылы, бірде таңба арқылы көрініс табады. Бір ұғым шеңберіне жинақталған семалар мен таңбалардың шоғырын концептілік құрылым [6] деп атаймыз. Концептілік құрылым жөніндегі зерттеулерінде М.Джекендофф: «Әрбір адамның ми қыртысында қабылданған ақпараттар белгілі бір ұғым төңірегінде шоғырланады. Ол көру, есту, сезу қабілеттері арқылы қалыптасып, тілде көрініс табады. Ұғым шоғырына кейде

ойша салыстырудан туындаған ақпараттар да енеді [7,25]», -деген тұжырымын ұсынады.

Концептілік құрылымдардың санада бейнеленуі әртүрлі формада көрініс табады. Олар:

- 1.Қарапайым форма (фрейм)
- 2.Күрделі форма (скрипт)
- 3.Оқиғалы форма (сценарий)
- 4.Сызбалы форма (схема)
- 5.Бейнелі форма (ойсурет)

Адам санасында қалыптасатын бұл формалардың басты қызметі:

- концептілік құрылымдарды санада бейнелеу;
- құрылым элементтерін (ақпараттарды) өңдеу.

Фрейм – бұл концептілік жүйенің құрылымдық элементтерін танытатын концепт типінің қарапайым формасы. Ол концептінің ең жақын семаларынан құралады және ең жақын ассоциативтік, стереотиптік таңбалар арқылы көрініс табады [8,17]. Фрейм – білім қалыптастырудағы басты операциялардың бірі. Бұл мәселені зерттеген американдық ғалым М.Минский адамның көргеннен алған ақпараты мен есінде сақталған ақпаратын модельдеу тәсілін зерттеу арқылы фрейм ұғымын танытты. Ғалым фрейм туралы зерттеуін былай дәлелдейді: «...Мәселен, бөлмеге кірген адамның ондағы заттар мен құбылыстардың қандай екенін, қалай орналасқанын, санада сақталған осы ақпараттардың қаншалықтысы ақиқатқа сәйкес келетінін анықтау адам жадындағы модельдерді көрсетеді. Бұл модельдер – фрейм деп аталады. Бұл құбылыс фильмнің әрбір кадры секілді санадағы дүниелерді визуальды стереотиптік жағдайда тану әрекетіне келеді. Фрейм – жадыда сақталған білім мен ақпараттың бір дүние шеңберіне ұйымдасқан, адам тәжірибесіндегі дүние туралы нақты фрагменттерден құралған ақпарат. Фрейм көп жағдайда дүниенің лексикалық мағынасы, ол тұлғаның энциклопедиялық және экстралингвистикалық білімі негізінде санада көрініс табады. Негізінен фрейм концепт ядросының төңірегіне ұйымдасатын құрылымдық элементтерді ассоциациялау арқылы ақпарат жинайды» [9,59]. Мысалы, «махаббат» концептісінің фреймдік құрылымы А.Құнанбаевтың поэтикалық мәтінінде «шынайы көңіл», «ғашықтық тіл», «сүю» «ғашықтық», «алысқан жүрек», «ғашықтық жара», «ыстық жас», «сап көңіл», «елжіреген жүрек», «сарғайған сағыныш», «көңілі кету» «жүрек - теңіз» сияқты танымдық элементтерден құралады.

*Ғашықтық, құмарлықпен –ол екі жол,
Құмарлық бір нәпсі үшін болады сол.
Сенен артық жан жоқ деп **ғашық** болдым
Мен не болсам болайын сен аман бол*

***

*Ғашықтың тілі - тілсіз тіл,
Көзбен көр де ішпен біл.
Сүйісер жастар қате етпес,*

Мейлің илан мейлің күл.

****

*Аяндап ақырын,
Жүрекпен алысып.
Сыбырын, тықырын,
Көңілмен танысып.
Жүрегі елжіреп,
Буындар босанып,
Рахатпен әлсіреп,
Көзіне жас алып*

***

Сап, сап көңілім, сап көңілім!

Сағынышқа сарғайма.

Жәй жүрсең де қыз құмай,

Сені біреу қарғай ма?[10]

Абай ғашықтықты, сүюді, жақсы көруді өз басынан өткізіп тіл шеберлігі мен сөз көркемділігі арқылы жеткізіп, екі ынтық жандардың сезімдерін сол кездегі қандай күйде екенін шеберлікпен көрсеткен.

Міне, өлең жолдарындағы бұл құрылымдық тармақтар «махаббат» концептісінің ең қарапайым, яғни фреймдік таным-түсінігі болып табылады.

Скрипт – концептуалдық құрылымның бір типі. Скрипт қалыптастыратын басты элемент – фрейм. Ол көзбен көрген, нақты тәжірибеден өткен оқиғалар арқылы, балалық шақтан келе жатқан стереотиптік ақпараттар арқылы немесе басқа адамдардың әрекеттерін мұқият есте сақтау арқылы жинақталған ақпараттардан тұрады [11,73].

Мысалы:

*Бір сұлу қыз тұрыпты хан қолында.
Ханда жанын қияды қыз жолында,
Алтын - күміс кигені, қамқа, торғын,
Күтуші қыз-келіншек жүр соңында.
Кәрі, жас дәурені өзге тату емес.
Епке көнер ет жүрек сату емес.
Кімде-кім үлкен болса екі мүшел.
Мал беріп алғанменен, қатын емес[10]*

Немесе:

*Сүйсіне алмадым, сүймедім.
Сүйегім жасып сор қалың,
Сүйісіп саған тимедім,
Бола алмадым сенің жарың [10]*

Ойсурет – концепт құрылымдарын бейнелі формада таныту. Ойсурет санада бейне, символ, метафора, аллегория көмегімен танылады. Концептінің ойсурет типіне салынып танылған формасы логикалық – позитивтік танымнан гөрі эстетикалық таным деңгейінде, ақиқат дүние үзіктерін өздігінше суреттеп ұқсату, елестету шеберлігінен туындайды «Махаббат» концептісінің ойсурет

формасындағы түрі мынадай лингвомәдени бірліктер арқылы берілген: «махаббатсыз – дүние бос», «ғашықтық, құмарлық пен – ол екі жол», «ғашықтық – қиын жол», «жүрек – теңіз».

*Қатты соққан не еткенің?
Елжіреген жас емес пе ем?
Еппен айтсаң жұбатып.
Мен ғашыққа мас емес пе ем?
Кетсең еді ұзатып.
Сен жаралы жолбарыс ең,
Мен киіктің лағы ем.
Тірі қалдым, өлмей әрең,
Қатты батты тырнағың[10]*

-деп екі жастың немесе қос ғашықтың арасындағы махаббаттың кіршіксіз таза, пәк болуын «жаралы жолбарыс», «киіктің лағы» метафоралы сөз қолданыстарымен көрсете білген.

Сценарий. Концепт қалыптастырудағы оның қарапайым танымдық элементтері фрейм болса, әрбір фрейм тармақтарының төңірегінен оқиғалар мен жағдаяттар жүйесін жинақтауға болады. Бұл жүйені құрайтын бөлшектер – сценарийлер мен скриптер. Сценарий белгілі бір фреймнен туындайтын эпизод фрагменттерінен құралады. Бірақ ол фреймнен уақыт өлшемін шешетін факторлар арқылы ажыратылады. Сценарий концептінің идеясын танытатын сюжеттерден құралады [11,73]. Сценарилық құрылымның деңгейі мәтінде 4 түрлі формада танылады:

- 1.Синтаксистік фрейм
- 2.Семантикалық фрейм
- 3.Тақырыптық фрейм
4. Баяндау фрейм [6]

«Махаббат» концептінің сценарийлік түрі баяндау фреймі арқылы поэтикалық мәтінде былай берілген:

*Көзіме жас бер, жылайын,
Шыдам бер сабыр қылайын.
Жаралы болған жүрекке
Дауа бер жаман сынайын [10]-*

деп, шынайы сезімге негізделе жалған махаббат мазмұнын ашып айқын көрсететін концептілік құрылымдармен де танылады.

Схема – когнитивтік санада сыртқы сигналдар мен ішкі сезімдер көмегі арқылы жинақталған ақпараттарды кеңістікте, заттық формада таныту тәсілі. Бұл тәсіл концептіні құрайтын ақпараттардың ұқсас жақтарын ұқсас емес қасиеттерінен ажыратып, концепт мазмұнын дәл, нақты денотат арқылы тануға мүмкіндік жасайды. Әрбір схема танылатын ұғымның заттық деталін жасауға ұмтылады, концептіні көзбен көріп, қолмен ұстауға болатындай формада түсіндіретін таңбаларды құрайды. Схема бейнелі репрезентацияның ең күрделі түрі деп танылып, когнитивтік әрекеттердің

логикалық бірлігі ретінде басқа типтерден ажыратылады [12]. Схема ақиқат дүние туралы ақпараттарды топтастырып, олардың заттық бейнелер арқылы немесе кеңістіктегі материалдық негізі бар статикалық құбылыстар арқылы көрініс табуына негіз жасайды. Дүниені тануда таңбаларды, бейне мен символдар жүйесін қолданамыз. Сондықтан когнитивтік санада тану операциялары – сигналдар мен таңбалар үйлесуі схема құрылымын құрайды. Мысалы:

*Қақтаған ақ күмістей кең маңдайлы,
Аласы аз қара көзі нұр жайнайды.
Жіңішке қара қасы сызып қойған,
Бір жаңа ұқсатамын туған айды[10]-*

деп, сұлу қыздың бейнесін тамаша суреттеп келеді де:

*Жігітті жұрт жақтаған қыз мақтаған,
Кей жігіт мақтан үшін қылық қылмай
Бойында майдалық пен сыр сақтаған [10] –*

дей келе, жігіт бейнесін де үйлестіре білген. Мұндағы «**қақтаған ақ күмістей**» тіркесі – схема. Себебі санада бейнелеу, ұқсату арқылы туындаған.

Қорыта келгенде, ақын танымындағы «Махаббат» компоненті негізінде түзілген концептілік өрісті былайша көрсетуге болады:

Махаббат – адам өмірінде айрықша орын алатын ұлы сезім. Ол үнемі адалдық пен сенімді, риясыз көңілді, мәпелеп-қорғауды қажет етеді. Сондай асыл қасиетті «махаббат» концептісін ақын шығармаларының өн бойынан толықтай кездестіріп отыруға болады.

Абай дүниетанымындағы «махаббат» концептісі адамдар арасындағы көңіл тазалығы, пәктік, шынайылық, құрметтеу, ізгілік, сену сынды адами қасиетке тән когнитивтік тілдік модельдерден, бейнелі түсініктерден тұрады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1 <http://anatili.kazgazeta.kz/?p=35148>

2 Байтұрсынов А. Тіл тағлымы. –Алматы: Ана тілі, 1992 - 444 б.

- 3 <https://www.instagram.com/p/B7ndzDpBGvz/>
- 4 Мұратова Г.Ә. Абайдың тілдік тұлғасы: дискурстық талдау мен концептуалды жүйесі: филол. ғыл. докт. ...автореф. –Алматы, 2009. 48.
- 5 Сыздықова Р. Абай шығармаларының тілі (монография). «Ғылым» баспасы. 1968.
- 6 http://www.ksu.edu.kz/files/nauka/3I/2017/1nomer/utepbaeva_-18.pdf.
- 7 Гиздатов, Г.Г. Типология и динамика когнитивных моделей в речевой деятельности [Мәтін]: Диссертация / Гиздатов Г.Г. –Алматы, 1999
- 8 Сугирбекова, С. Концепты контраста в романе Достоевского [Мәтін]: Диссертация / Сугирбекова, С. –Алматы, 2000.
- 9 <https://massaget.kz/forum/viewtopic.php?f=109&t=23524>
- 10 Абай Құнанбаев. Шығармаларының толық жинағы. 1-2 том.1954 ж.
- 11 Солсо Р. Когнитивная психология. – Москва: Тривола Либерел, 2002. – 600 с.
- 12 Қабатай Б.Т. Бастауыш сыныптардың оқу мәтіндеріндегі когнитивтік ой және оны талдау. А.Ясауи университетінің хабаршысы, №1, 2011

**ОБНОВЛЕНИЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ
В РУССКОМ ЯЗЫКЕ: ВЛИЯНИЕ ГРАФИКИ**

Абуталипова Б.М., магистрант 1-го курса
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова, г. Кокшетау
Abutalipova-balzhan@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена изучению словообразовательной системы русского языка. Анализируются сложные слова, образованные на базе русского, казахского, английского языков, аббревиатуры. Особое внимание уделяется графическим тенденциям. Основным источником исследования служат печатные средства массовой информации, наиболее оперативно отражающие изменения, происходящие во всех сферах жизни современного общества. Выборка производилась из республиканских, областных и городских печатных изданий («Казахстанская правда», «Степной Маяк», «Любимый город»).

Ключевые слова: словообразование, сложные слова, аббревиатура, графика.

Язык, представляя собой динамическую систему, находится в состоянии постоянного развития, что является естественным способом его существования. Развитие языка направлено на его совершенствование и обогащение функциональных возможностей.

Обновление словарного состава всегда протекало активнее по сравнению с другими уровнями языковой системы. Именно слово является фиксатором всех тех преобразований, которые можно наблюдать на современном этапе развития общества. Лингвистами отмечается постоянное пополнение языка новыми словами, разнообразными по строению и семантике, отражающими все стороны жизни общества [1:328].

Говоря об основных тенденциях в русском словообразовании рубежа XX-XXI веков, исследователи подчёркивают перераспределение роли и места в системе языка разных способов словообразования: «возрастает роль префиксации, словосложения, сложносокращенного способа, аббревиации, что приводит к увеличению количества морфемных слов в русском языке» [2:212].

Аббревиация представляет собой сложное, многогранное явление. Прежде всего, это способ создания номинаций для понятий и реалий, обозначаемых описательно с помощью атрибутивных словосочетаний. В академической Русской грамматике отмечается следующее: «Аббревиация – способ словообразования, получивший распространение сравнительно поздно. Большинство аббревиатур возникло в русском языке в советскую эпоху. Все их

типы сохраняют продуктивность и широко используются при образовании новых сокращенных наименований[3:5].

Аббревиатуры – это существительные, состоящие из усеченных отрезков слов, входящих в синонимичное словосочетание, последний из которых (опорный компонент) может быть целым, неусеченным словом» [4:255].

По определению Л.С. Филипповой, сложносокращенными словами, или аббревиатурами, называются «слова, образованные от сокращенных основ или от сокращенной и полной основы»[5:56]. «При этом способе образования усечение (сокращение) производящих основ происходит произвольно, без соотношения с морфемным составом слова. Сложносокращенное слово сохраняет лексическое значение производящей базы» [5:57].

Основная задача аббревиатур – это экономия устной речи и письменного текста. При произношении и написании аббревиатура в несколько раз короче соответствующего ей словосочетания, однако преимущества такой экономии хороши только тогда, когда аббревиатуры понятны собеседникам. Д.И. Алексеев отмечает: «Развитие аббревиации привело к тому, что во многих случаях аббревиатурное название перестало создаваться вслед за полным наименованием, оно создается вместе с полным наименованием и даже раньше его (по аналогии с моделью)» [6:212].

Исследователь также указывает на то, что аббревиатуры, как слоговые, так и инициальные, «будучи словами производными, с одной стороны, сохраняют семантику производности, с другой стороны, отличаются от обычных производных существительных в семантическом отношении»[6:213]. Аббревиатура по своему замыслу не предназначена для передачи всей информации, содержащейся в развернутом исследовании, в какой-то мере описательном наименовании. «Аббревиатура предусматривает обязательное обобщение указанной информации и ее сжатие, ее конденсацию»[7: 185].

Первые аббревиатурные лексемы возникали стихийно на базе графических сокращений и были единичными как в русском, так и в других языках. Интенсификация (от лат. *intensio* – напряжение, усиление и *ratio* – делаю [8:73]) аббревиации как способа образования новых слов начинается в первой трети 20 века.

В современном языке чаще стали использоваться аббревиатуры в языковой игре, которая прежде всего характерна для современных СМИ. С языковой игрой связано графическое выделение сокращения в составе используемой лексической единицы, при этом аббревиатура накладывается на уже существующее в языке слово. В результате новообразование приобретает многозначность и допускает различные интерпретации.

Графика – самый древний вид изобразительного искусства. Создав свои первые рисунки, которые фиксировали не только какие-либо события и окружающий мир, но и долгое время служили средством общения между людьми, первобытный человек положил начало искусству графики. Постепенно

человеческая речь развивалась, совершенствовалась, и рисунки стали обозначать не только слова, но и фразы[9:6].

Термин графика (греч. grapho– «пишу») имеет несколько значений: совокупность начертательных средств, с помощью которых устная речь передается на письме (буквы, знаки препинания и др.); система соотношений между буквами и звуками[9:3].

Разного рода новообразования, в частности, графические гибриды[10:245], являются характерной чертой письменных текстов, поскольку, как предполагают ученые, «письменная речь удобнее для невуального словообразования, так как сложные игры, в которые включены целые серии слов, могут трудно восприниматься на слух [10:249].

1. *«В научно-производственном объединении ЭкоPLUS под руководством А.В. Топченко разрабатывается проект экодережни»*[11:12].

2. *«Спектакль алматинского театра “ARTuШОК” приглашен на V Платоновский фестиваль искусств, который пройдет в июне этого года»* [12:2].

3. *«Реклама: Цветная ARTуллерия – точно в цель!»*[13:7].

Особенность данных сложносокращённых новообразований заключается в их доходчивости, выразительности и обзримости. Такие группы слов стали популярными, современными, модными и закрепились в современной русской графике. Ярким процессом языковой игры с участием аббревиатур является смешение латинского и казахского написания. В передаче на письме в одной лексеме происходит совмещение графики разных языков, что приводит к наложению смыслов, усилению значимости описываемого объекта. Подобной языковой игрой могут служить следующие примеры:

1. *«Проект “ToйBestStar” – новый формат, уникальность которого заключается в том, что музыкально-развлекательное шоу проходит в форме тоя, отражая неотъемлемые составляющие этого национального явления»*[14:3]. На казахском языке тойбастар – «этнически-обрядовая песня в начале свадьбы». В новообразовании ToйBestStar соединяются значения трёх слов: лексемы казахского языка той – «праздник» и двух лексических единиц английского языка best – «лучший», star – «звезда».

2. *«Смотрите сегодня, на телеканале Хабар новое шоу кызыкtimes»*[15:11]. На казахском языке кызыктаймыз означает – «будем наблюдать». В новообразовании кызыкtimes соединяются значения лексем казахского языка кызык – «интересный» и английского языка times – «время».

3. *«Айнаonline – это новый проект собственного производства Седьмого канала»*[16:5].

Необычное слово айнаonline образовано из двух частей айна и online. По созвучию оно схоже с мягким, нежным казахским словом айналайын. «Сколько в нем оттенков, от умиленной ласки до легкого укора и даже до язвительной насмешки. Бесконечная гамма чувств! Переводят обычно: «милый (ая)»,

«дорогой (ая)», «хороший (ая)» и т.д.»[17:2]. *Айналайын* – обращение к дорогому человеку, «кружусь вокруг тебя».

В названии телепередачи «*Айнаonline*» айна– «зеркало», а часть слова *айналайын* заменена на online (англ. online– «на линии», «на связи», «в сети», «в эфире»), тем самым акцентируется внимание на виде связи.

Общеизвестно, что более продуктивное восприятие нами информации происходит лишь при условии, если данный материал привлекает внимание.

Интересно рассуждение ученого М.В. Арапова: «Информация– это научная абстракция, которая доказала свою полезность. Ее удобно изучать в «чистом виде» виде, но в таком виде ее нельзя ни купить, ни продать. Вообще в виде «дистиллята» она выступает сравнительно редко. Тут как с родниковой водой. Это ведь, не просто химическое соединение двух атомов водорода с атомом кислорода, вкусной воду делает нечто другое»[18:36]. Графика придаёт информации, содержанию нечто такое, что делает ее по-особому привлекательной.

Особенно часто на страницах газет встречаются новообразования, в которых графическими средствами выделены части, соответствующие узуальным словам.

В настоящее время активизируется процесс иронического «перевода» многих сокращений, основанный на игровой расшифровке общепринятых аббревиатур.

Приведем примеры:

«Самая удивительная, самая волшебная сказка “*сКОЗАчный, новогодний сон*”, с участием лауреатов и призёров международных фестивалей циркового искусства ждёт Вас в Алматинском цирке!»[19:9];

«По седьмому каналу в 11:00 показывают детский проект *СвиДЕТИли*»[20:4];

«Наш мир *ОТКРЫТКА*ждому»[21:3].

Как показывают примеры, широкое распространение в текстах СМИ сложных новообразований разных структурных типов свидетельствует об «определенной специфике функционирования словообразовательного механизма, связанной с отражением актуальных социокультурных реалий. Такое использование графических введений выделяет лексемы из контекста, тем самым актуализирует представляемый объект высказывания»[22:3]. Основное значение аббревиатуры – наименование явления действительности, «вторичное» же значение – отзыв на этот факт, представляет собой эмоциональную реакцию на обозначенное явление[23:1]. Такие аббревиатуры обычно экспрессивны.

Активно пополняется словарный состав русского языка иноязычными аббревиатурными инновациями. При переходе слов из одного языка в другой происходят различные адаптационные процессы. В русском языке казахстанской прессы наблюдается специфическая графика: использование латинских букв в кириллических и тюркских написаниях. Проиллюстрируем данную словообразовательную тенденцию примерами из

газет:«ВП@YTINEчего только не увидишь и не услышишь!»[24:2];«В общей сложности акция, “ZhaStar” организаторами которой выступили общественный фонд при поддержке акимата Астаны Центра формирования здорового образа жизни и Астана ЭКСПО-2017»[25:2].В данных примерах графика выполняет больше зрительную функцию, тем самым еще больше привлекая внимание читателей.

Таким образом,сегодня современные тенденции русской графики используются для актуализации и продуктивности информации, для привлечения внимания адресата.Проявление новых тенденций в языковом пространстве –это свидетельство эволюции языка. Аббревиатурные номинацииактивно функционируют, в том числе и на страницах СМИ.

Литература

- 1.Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование: учеб. пособие. – М., 2011. – 328 с.
- 2.Земская Е.А. Литературная норма инеузуальноесловообразование//Современный русский язык. Языки славянских культур.– М.,2010. – 212с.
- 3.Тибилова М.И. Аббревиатуры-инновации: системно-описательный илилингвопрагматическийаспект: Автореферат канд. филол. наук: 10.02.01. – Астрахань, 2011. – 21 с. 29
4. В.В. Виноградов Русская грамматика: научные труды.М.: Российская академия наук, 2005. – 255с.
- 5.Филиппова Л.С. Современный русский язык. Морфемика. Словообразование: учеб. пособие. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 248 с.
- 6.Алексеев Д.И. Сокращённые слова в русском языке. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1979. – 213 с.
- 7.Валгина.Н.С. Активные процессы в современном русском языке: учеб. пособие. – М.: Логос, 2001. – 304 с.
8. Большой энциклопедический словарь.– М.,2004.–77 с.
- 9.Григорьева Т.М. Русское письмо: от реформы графики к реформе орфографии. – Красноярск, 1996.– 95 с.
10. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. – С-Пб.: Златоуст, 1999. – 245с.
- 11.Боев Е. И. Реклама как социокультурное явление в системе социальной коммуникации // Любимый город. – 2019. – №12.
- 12.Кагиров А. Б. Алматинский театр // Казахстанская правда. – 2020. – № 5.
- 13.КуанышпаеваА.А. Путешествие на двоих // Степной Маяк. – 2020.– №11.
- 14.ЛовцоваА.С. ПроектТойBestStar // Степной Маяк. – 2019. – №2.
- 15.МухтароваК.А. Тв-шоу Кызыкtimes // Вопросы Интернет-образования. – 2014. [Электронный ресурс].URL: <http://www.twirpx.com>.
- 16.Нуртазина А.Д. Новый проектАйнаonline // Степной Маяк. – 2019. – №30.
- 17.БельгерГ. Р. Жизнь и творчество О. Сулейменова– М., 2005.– 150с.
- 18.АраповаМ.В.Что такое информация? Развитие словообразования современного русского языка. – М.: Наука, 1966. – 205 с.

- 19.Павлов А. Т. сКОЗАчный, новогодний сон// Любимый город. – 2020. – №5.
- 20.КасымжанР. Б. ТелепроектСвиДЕТИли // Любимый город. – 2020. – №7.
- 21.КондриковГ. А. Всё орекламе// Любимый город. – 2020. – №4.
- 22.ЗемскаяЕ.А. Активные процессы современного словопроизводства. Русский язык конца 20 столетия. – М.: Наука, 1996. – 473 с.
- 23.МогилевскийТ.Р. Очерки аббревиации славянских языков. – М., 1983. – 166с.
- 24.Ахметова Н.Б. П@УТИНА // Любимый город. – 2019. – № 7.
- 25.Нуртазина А.Д. Общественный фондЖастар //Казахстанская правда. – 2019. – №2.

АЛЛЮЗИЯ КАК ОДИН ИЗ МАНИПУЛЯТИВНЫХ ЯЗЫКОВЫХ ПРИЁМОВ В РЕКЛАМЕ

Громова-Булгакова О.В., магистрант 2 курса
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова,
г. Кокшетау
olken80@mail.ru

В современный период реклама как социокультурный феномен отражает основные тенденции развития общества. Это связано с общественной, экономической, политической, социокультурной направленностью. Как механизм общественно-политической направленности она направлена на обеспечение доступа индивида к референтной группе через потребление символически наполненного товара или услуги. В качестве механизма социализации реклама способствует усвоению индивидом статусов, ролей, норм и ценностей общества. Рекламные механизмы социализации и идентификации оказывают воздействие как на сознание, так и на бессознательное. Реклама является своего рода отражателем, «зеркалом» жизни и структуры общества. Она создает различные зрительные и слуховые образы, подстраиваясь под вкусы и интересы потенциального потребителя.

«Реклама – это ответвление массовой коммуникации, в русле которого создаются и распространяются информативно-образные, экспрессивно-суггестивные тексты, адресованные группам людей с целью побудить их к нужным рекламодателю выбору и поступку» [1: 9]. То есть, реклама – это особый вид социальной коммуникации, целью которой является привлечение внимания потенциальных покупателей к товарам или услугам, предоставляемым рекламодателем.

Важно указать, что рекламный текст из всех составляющих выполняет самую главную функцию, поскольку именно он является первостепенным

инструментом манипуляции, заставляющим потребителя сделать выбор в пользу того или иного продукта. Таким образом, реклама формирует стереотипное мышление и поведение, а через стереотипизацию создает необходимый фундамент общества потребления, появляется возможность манипулирования сознанием в этом обществе.

В языковом пространстве существует разнообразие манипулятивных выразительных средств, которые используются и в рекламной индустрии. «Рекламный текст, в котором присутствует метафора, аллюзия или какой-либо другой оборот, будет эмоционально выразительным, а, следовательно, может сделать рекламу более успешной и результативной» [2: 204].

В рекламной деятельности довольно часто встречается использование приёма аллюзии. Его применение в рекламе приносит дополнительные смыслы в рекламируемый объект, а в некоторых случаях – даже и переосмысление. Намёк на уже какое-либо существующее художественное произведение, включённый в структуру рекламного сообщения – довольно частый приём в маркетинге, и, если он создан на достаточно высоком интеллектуальном уровне и воспринят положительно целевой аудиторией, значит, производитель рекламы добился нужного результата.

В настоящее время в лингвистике нет единого согласия по определению термина «аллюзия». В нашем исследовании мы придерживаемся мнения К.Р. Новожиловой, которая определяет аллюзию как риторическую фигуру, содержащую в себе «намёк на литературный или общекультурный факт» [3: 84]. Чем «старше» этот факт, тем труднее читателю увидеть аллюзию. И наоборот, читатель такой рекламы получит большее удовлетворение от осознания того, что он смог увидеть, понять или декодировать аллюзивное включение, что очень повысит его личную самооценку. На этом и играют создатели таких рекламных текстов. Поэтому, в основном, в рекламе мы встречаем отсылки на широко известные культурные источники, которые не потребуют от потенциального потребителя значительных усилий для декодирования рекламного сообщения. Это подтверждается маркетинговыми исследованиями, в которых говорится о недопустимости сложных аллюзий и сравнений. Потенциального потребителя это отпугнёт, он даже не дочитает рекламное сообщение до конца [4]. Основное правило при использовании приёма аллюзии в рекламном маркетинге – это её понятность, причём мгновенная. Если потребителю не понятен текст рекламы, он просто перестанет с ней знакомиться дальше. Приведём несколько примеров.

В социальной сети «ОК» была опубликована реклама кресел дизайнерской фирмы «ИКЕА» с изображением большого и маленького кресел с рекламным слоганом «*Решён конфликт отцов и детей*» (дата обращения 13.09.2018 г.). Думаем, что, прочитав его, все сразу поймут двусмысленность этого сообщения. Во-первых, выражение «конфликт отцов и детей» отсылает нас к художественному произведению И.С. Тургенева «Отцы и дети», которое является базовым в школьной программе, соответственно, его читала очень большая аудитория. Во-вторых, рекламируя кресла разных размеров для

определённого возраста с таким текстуальным сопровождением, разработчики решают бесконечную проблему многих семей, заключающуюся в отсутствии нужного количества любимой и удобной мебели, которую не нужно ни с кем делить. В этом рекламном сообщении этот конфликт решён с помощью не только аллюзии, но и с использованием приёма иронии: на один уровень ставится известное произведение, где поднимаются глобальные и моральные вопросы, и бытовая проблема, которая в глазах потребителей выглядит ни чуть не меньше, чем высоко художественный роман И.С.Тургенева. Автор этого рекламного баннера поставил на одну планку совершенно разные объекты, найдя в них точку соприкосновения в виде двусмысленного рекламного текста, тем самым вызвав одобрительную оценку у потенциального покупателя.

Соответственно, в этой рекламе мы можем наблюдать в действии применение языкового манипулятивного приёма – аллюзии, которая благодаря повышению самооценки покупателя от того, что он разгадал рекламную «головоломку», и положительному настроению, вызванному долей юмора, содержащемуся в двойном значении текста, оказывает результативное влияние на потенциального потребителя.

Анализируя рекламный баннер с информацией о правильном питании и омоложении, отсылающий нас на личную страницу коуча Алёны Россошинской, мы увидели следующий пример аллюзии, содержащийся в тексте: *«онлайн-встреча с Алёной Россошинской «ЕШЬ, ХУДЕЙ, МОЛОДЕЙ» (социальная сеть, Instagram, дата обращения 1 февраля 2019 г.)*. Если в первом примере наблюдалась ссылка на классика русской литературы, то в этом – намёк на название современного популярного произведения Элизабет Гилберт «Есть, молиться, любить» (в списке бестселлеров газеты «The New York Times» книга продержалась 187 недель). Её известности способствовал и выход одноименного художественного фильма с участием любимой многими американской актрисой Джулией Робертс. Автор рекламного баннера, апеллирующий к названию литературного произведения, играя с его названием, проводя параллель с содержанием книги и своего личного курса по омоложению и правильному питанию, использовал аллюзию как языковую манипулятивную тактику для воздействия на свою целевую аудиторию:

1) аллюзивное включение «Ешь, худей, молодежь» заставит откликнуться тот сегмент потребителя, который читал книгу Э. Гилберт (а это очень значительная часть населения нашего мира, судя по тому, что эта книга продержалась в лидерах более трёх лет);

2) аллюзия на название именно этого произведения оправдано, поскольку большее количество почитателей книги – это женская аудитория;

3) в своём курсе с аллюзивным названием автор предлагает решение извечных проблем современной среднестатистической женщины (похудение и омоложение лица и тела), которые соотносит с сюжетом произведения, изображающего судьбу одной женщины, похожую на судьбы многих других женщин сегодняшнего времени (успех в карьере равен несчастливому браку, отсюда бессонные ночи, рыдания, попытки изменить судьбу и т.д.);

4) счастливый финал книги «Есть, молиться, любить» Э. Гилберт автоматически переносится и на курс, предлагаемый А. Россошинской, который в рекламе преподносится как 100-процентная гарантия эффективного результата – пройдя его, прекрасная половина человечества похудеет, помолодеет и, следовательно, найдёт свою идеальную вторую половину, а это, по нашим наблюдениям, одно из заветных желаний практически каждой женщины.

Как мы говорили выше, использование образов мировой культуры – приём, любимый многими маркетологами. Зачем сочинять что-то новое, если можно перефразировать что-то, изобретённое до нас? Причём отсылка к художественным произведениям и историческим фактам в рекламной индустрии используется также и для того, чтобы преподнести рекламируемый товар как идеальный, эталонный, классический продукт, поскольку ставится в одну плоскость со сравниваемым произведением классики или современной популярной книгой.

В подтверждение сказанного приведём следующий пример.

Кликаая на рекламный баннер фирмы «Гроспирон», продающей мороженое, мы окунемся в сказочно сладкий мир различных вкусов. Но прежде прочитаем рекламный текст: *«Новинка! Шокобланка. Вкус классического пломбира» (социальная сеть Instagram, дата обращения 15.05.2019 г.)*.

Аллюзия «Шокобланка» – намёк на романтическую драму «Касабланка» 1942 года, ставшую уже классикой голливудского кинопроката. Фильм получил три «Оскара», в том числе и в номинации «Лучший фильм». Конечно, это кинематографическое произведение помнит, скорее всего, взрослое поколение, а не современная молодёжь. Но нам думается, создатели этого мороженого намеренно дали именно такое название, отсылающее потенциального потребителя к кинодраме «Касабланка» Майкла Кёртиса. Кто любит мороженое больше всех? Конечно, дети. А более старшее поколение остаётся не совсем заинтересованным такой продукцией. Используя языковой манипулятивный приём аллюзии, профессионалы рекламной индустрии применили очередной маркетинговый ход. Вызывая ностальгические чувства по прошедшему времени у аудитории в возрасте примерно от 65 лет, дополняя мороженое текстовой характеристикой «вкус классического пломбира», то есть, ещё больше подчёркивая его вкусовые качества, в несколько раз повысили вероятность того, что потенциальные потребители приобретут именно их продукт.

Думаем, что это мороженое, название которого содержит намёк на фильм, известный только в определённом сегменте общества, специально рассчитано на узкую целевую группу людей, чтобы охватить и её. Поэтому иногда такие тонкие параллели, действительно, эффективны, если они рассчитаны на ту часть населения, которая точно их поймёт.

Играя на чувствах своей целевой аудитории, используя в своих рекламах аллюзию в качестве манипулятивного языкового приёма, копирайтеры часто удовлетворяют «духовный голод» потенциального потребителя. По мнению А.А. Войченко, аллюзия – это один из результативных способов «организации

интертекстуальной связи между текстами культуры, навигации между ними, трансформации и актуализации образов, своего рода реаниматор мирового культурно-исторического наследия, репродуцирующий ценности на социальном и личностном уровне» [5]. Поэтому, увидев в рекламном тексте намёк на знакомое художественное произведение или какое-либо историческое событие, человек задерживает своё внимание на заинтересовавшей его рекламе, такое рекламное сообщение он точно прочитает до конца. В это время в его сознании созревает желание обладать рекламируемым продуктом или услугой, и потенциальный покупатель переходит в статус настоящего покупателя. Отличная манипулятивная тактика при помощи аллюзии сработала.

В качестве подтверждения приведем пример. На наружной рекламе сотового оператора «Tele2» мы видим следующую вербальную конструкцию: *«Цена в пути не подрастёт на Интернет в поездках» (наружный билборд г. Астана, 25.10.2018 г.)*. В этом случае мы видим намёк на известное с детства стихотворение С.Я. Маршака «Багаж» (*«...Позвольте, мамаша, на станции, согласно багажной квитанции, от вас получили багаж... Корзину, картонку и маленькую собачонку. Однако за время пути собака могла подрасти!»*).

Чтобы этот аллюзивный образ был более узнаваемым, создатели билборда дополнили текст графическим изображением молодой пары с собакой. С помощью этой аллюзии автор рекламного билборда погружает людей в их личные детские воспоминания. У каждого они, конечно, будут свои, но в большинстве случаев воспоминания о детстве будут тёплыми, яркими, согретыми родительской заботой и вниманием.

Реклама рассчитана на уже зрелую аудиторию, которая обременена различными социально-бытовыми, экономическими, психологическими и другими проблемами. И в суете сегодняшнего динамического времени люди забывают о самих себе, им некогда задуматься, некогда помечтать или вспомнить что-то хорошее из собственной жизни. Рекламодатели «дарят» такую возможность в виде своей рекламы. Подменяют духовные ценности материальными. Манипулируют сознанием людей для увеличения сбыта своей продукции и услуг.

Таким образом, анализируя все выше приведённые примеры, можно сделать вывод, что аллюзия – это ещё один эффективный манипулятивный языковой приём, способный сделать рекламный дискурс более выразительным, узнаваемым, близким потенциальным потребителям и обеспечивающий максимально возможный результат для достижения целевых установок при рекламе какого-либо продукта. При этом специалистам рекламного маркетинга обязательно нужно учитывать, кому конкретно адресовано рекламное сообщение, какой именно целевой аудитории, и есть ли у неё необходимый базовый лингвокультурный багаж знаний для декодирования текста рекламы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ученова В.В., Старых И.В. История рекламы, или Метаморфозы рекламного образа. Учебник для вузов. – М.: Феникс, 1999. – 478 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов. – М.: Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
3. Новожилова К.Р. Стилистика повествовательного текста. Теоретические и исторические основы. – СПб., 2007. - 100 с.
4. Сложные сравнения и аллюзии в рекламе // [электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.sostav.by/articles/slojnye-sravneniya-i-allyuzii-v-reklame.html/>
5. Войченко А.А. Культурно-исторические аллюзии в рекламе: эстетический аспект [электронный ресурс] / Режим доступа: <https://www.dissercat.com/content/kulturno-istoricheskie-allyuzii-v-reklame/>

СИМВОЛИКА ЦВЕТА В СОВРЕМЕННЫХ СКАЗКАХ КАЗАХСТАНСКИХ АВТОРОВ

Ковальская Ю.Д., магистрант 2-го курса образовательной программы
6М011800 «Русский язык и литература»

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
Stigmata_9@mail.ru

У каждого человека свое «видение» мира, свое восприятие и интерпретация литературных произведений. В связи с этим и символы, возникающие в сознании читателей, могут интерпретироваться по-разному.

Категория цвета используется в художественных текстах как средство эстетического и эмоционального воздействия на читателя и как средство выражения авторской интенции. Цветовое решение, к которому прибегает автор, влияет на образное мышление читателя и вызывает широкий круг ассоциаций.

А. Белый утверждает, что цветовая окрашенность литературных образов способствует живому восприятию текста и конструированию новой яркой действительности в воображении читателя [1, 352].

Символика цвета в культуре любого народа имеет особое значение. Фактически цветовые обозначения являются знаками. В данной статье рассмотрим отдельные цвета и ведущие цветовые сочетания в современных сказках казахстанских авторов Б. Алимжанова, Е. Зейферт, Е. Клепиковой, Л. Калаус, З. Наурызбаевой.

В традиционной культуре казахов *белый* цвет имеет несколько значений: 1) символ хорошего, позитивного, чистоты, невинности; 2) символ радости, благосостояния; 3) символ святости; 4) символ красоты, стати; 5) символ

родовитости, принадлежности к ханскому, аристократическому роду; 6) символ почета, признания.

По утверждению Б. Утешевой *белый* цвет считает сакральным: «белое – это символ чистоты, непорочности, а главное справедливости» [2, 35]. Так, например, в сказке Б. Алимжанова «Доброжелательный Аскар» среди серых гусей особое положение занимает белая гусыня, которая всем дала понять, что нельзя видеть в каждом незнакомце врага: *«Гуси встревожено загоготали, стали окружать чужака (Аскара), а вожак угрожающе зашипел и принял боевую стойку... Но большая белая гусыня резким окриком остановила их»* [3, 35].

В верованиях и эпосе тюркоязычных народов хорошо прослеживается культ коня, который был широко распространен у многих народов мира. Но особенно ярко выступает этот культ у скотоводов-кочевников Центральной Азии и в прилегающих к ней районах, почитание данного животного связано с огромным значением лошади в хозяйстве, культуре и быте. В сказаниях конь, наряду с батырами, является одним из центральных персонажей. Конь – это мудрый советник и сподвижник батыра, вещун, целитель. *Белая* масть лошадей издавна считалась священной. В том, что масть лошадей играла важную роль в жизни кочевников, можем убедиться и по сведениям, оставленным Н.Я. Бичуриным: «При заключении союзнической клятвы с ханскими правителями хуннские шаньюи смешивали с вином кровь *белой* лошади и пили эту смесь во время клятвенной церемонии... *Белую* лошадь закалывали древние тюрки при заключении мира» [1, 100]. Так и в сказке Б. Алимжанова «Зуб соседа», в которой подаренный дедушкой *белый* жеребенок послужил средством примирения Доскена и Тойбека: *«– Давай подарим этого жеребенка Доскену и попросим прощения! Помиримся! Увидев красивого жеребенка, Доскен очень обрадовался. Даже забыл о сломанном зубе»* [3, 15]; *«Деревянный белый жеребенок был прекрасен – глаза добрые, мордочка симпатичная, уши торчком, грива и хвост блестят, копыта крепкие»* [3, 23].

Белый цвет животного символизирует не только справедливость, мир, но и силу, мудрость и исцеление. В сказке З. Наурызбаевой, Л. Калаус «В поисках Золотой чаши. Приключения Бату и его друзей» читатели знакомятся с историей сражения бабушки, превратившейся в *белую* змею, с духом болезни, обернувшимся черным медведем: *«Когда джигиты утром поднялись в горы, они увидели огромную израненную белую змею, а рядом... – Дана сделала эффектную паузу, – мертвого черного медведя!»* [4, 200]. После победы *белой* змеи над злом эпидемия чумы навсегда оставила деревню.

Казахстанские сказочники используют колорему *белый* и в описании традиционной одежды. Казахская национальная одежда имеет многовековую историю, отражает национальный опыт трудовой деятельности. В сказке З. Наурызбаевой и Л. Калаус на голове у бабушки главного героя Бату – *белый* платок (жаулык), который носят замужние женщины: *«Он закрыл глаза, сконцентрировался и представил свою аже в белом платке, сидящую на своем обычном месте за кухонным столом»* [4, 152]. Согласно древнему обычаю:

«Став матерью, женщина надевала головной убор из *белой* ткани, в котором должна была ходить всю жизнь» [5]. Также у казахского народа есть почтительное выражение *ак жсаулыкты* (буквально – в *белом* платке), связанное с понятиями «мать» и «бабушка». В связи с этим можно сказать, что *белый* цвет в данном контексте символизирует уважение и почет.

Герой сказки Б. Алимжанова «Доброжелательный Аскар» одет в национальную одежду, с принятой в тюркском мире цветовой гаммой (яркий синий камзол с вышитыми на нем серебристым орнаментом, красный воротник и *белый* колпак-шляпа): *«На нем был синий камзол-кафтан с красным воротом, серебристыми узорами, небольшой **белый** колпак-шляпа и широкие серые штаны»* [3, 11]. Символическое значение «свобода и независимость» приобретает *белый* цвет в связи с ношением популярного головного убора в тюркском мире *ақ қалпақ* (в переводе – «белый колпак»), его надевали мужчины: от хана до бедняка, от молодых джигитов до аксакалов.

Авторы используют художественные и стилистические приемы в сочетаниях с *белым* цветом: синекдоха *белые* яблони и *белый* дастархан (*«Тут уже и берёзы, и ольха листьями оделись, шиповник с боярышником цветут, абрикосы, яблони опять же – **белые** и розовые»* [6]; *«Все эти люди сидели за **белым** дастарханом и тоже молились, сложив руки»* [4, 201]), метафора (*«Вверху в синем небе орёл парит, а под ним четыре горы – вершину каждой снежно-ледяная **белая** шапка венчает, а от ледников тонкие серебряные ручейки вниз струятся...»* [6]). Со снегом, как символом белизны, чистоты, сравнивается *белая* кожа казахской девушки Аруны в сказке Е.Зейферт «Волшебное подземное царство Караганда, или Приключения Куата Мусатая»: *«Длинные сильные волосы стелились за Аруной по весенним степным коврам, нежная **белая** кожа состязалась в белизне с только что выпавшим снегом, томные карие глаза и спелые губы макового цвета не знали соперников в красоте»* [6].

В тюркских языках *черный* цвет (*кара*) имеет несколько значений: 1) черный, вороной; 2) темный, лишенный света, погруженный во мрак; 3) виновный; 4) траур; 5) великий, могучий, сильный; 6) толпа, народ, войско; 7) плохой, скверный. Такой разнообразный диапазон значений слова *кара* объясняется результатом контаминации разных по значению слов, получивших в ходе исторического развития одинаковую форму, чему могла способствовать и известная общность семантики [7, 60].

Черный цвет в палитре казахской культуры, по Н.Л. Жуковской, выступает как антипод *белого*, прежде всего, как классификационный партнер в бинарной оппозиции *белое – черное*. С *черным* связано всё негативное: злое, темное, жестокое, несчастливое [7, 65]. В сказке Б. Алимжанова «Мальчик, победивший Джалмауз» безжалостный, жестокий Капитан Джойбек силой страха, давя на чувство вины, пытается заставить сбившегося с пути мальчика Асана вступить в их ряды, взять оружие и стрелять, иначе его имя навеки будет в *черной* книге: *«Сейчас мы сами перебьем всех зверей и объявим миру, что это сделал ты. Потом все народы будут проклинать тебя! Твое имя вовеки будет*

вписано в **черную** книгу вместе с кровопийцами! На... Расстреляй всех, и точка!» [3, 50]. Черная книга у многих народов – это список животных и растений, которые вымерли и больше никогда не появятся на Земле. В данном контексте убийство всех животных повлечет за собой вечное наказание, то есть, черный цвет символизирует проклятие.

Современные сказки казахстанских авторов отличаются тем, что в них происходит синкретизм реальной жизни и волшебных сюжетов. Так, в сказке З. Наурызбаевой и Л. Калаус «В поисках Золотой чаши. Приключения Бату и его друзей» в памяти героев всплывают события, казалось бы, давнишних дней, однако воспоминания иногда оставляют тяжёлый след. 30-е годы XX века для многих людей стали трагически-роковыми. Время пугающих ночей, «черных воронок», ассоциирующихся у обывателей с мрачными застенками Лубянки и кожаных курток. В сказке З. Наурызбаевой Дана слушает рассказ бабушки о темных событиях того периода: *«Громкий стук разбудил нас ночью. Они, эти люди, были одеты в **черные** кожаные куртки, у каждого на поясе висела кобура. **Черные** люди что-то сказали отцу, потом начали открывать шкафы, выбрасывать из ящичков стола на пол бумаги, трясти и рвать книги, нашу одежду, распорол подушки и корпе, пух летал по комнатам»* [4, 10]. Черный цвет кожаных курток, действия чекистов поспособствовали тому, что их стали называть «**черные** люди». Каждый знал, что с приходом **черных** людей в дом семья потеряет близкого человека или на длительный период, или навсегда.

По мнению А. Маргулана, в лингвоцветовой символике казахской культуры **черный** цвет носит не только негативный характер («*Год за годом творил злодей **чёрное** дело*» [8]; «*От костра в темноту отошёл, человеческое обличье скинул, взметнулся ввысь **чёрным** смерчем и стремительно полетел к тому месту, откуда злой дух должен появиться*» [8]), но и олицетворяет плодородие земли («*Сами горы **пёстрые**, а внизу на **чёрной** земле удивительные цветы растут – алые и золотые*» [8]).

В казахской культуре **зеленый** цвет символизирует: 1) молодость, гармонию; 2) единство; 3) символ роста, увеличения, выращивания, возрастания.

В сказках Е. Клепиковой **зеленый** цвет ассоциируется с пробуждением природы, рождением новой жизни: «*Глаза яркие-яркие, **зелёные**, как первые весенние листочки*» [8]; «*Что ты сегодня сожжёшь, через год оживёт – трава зазеленеет, цветы зацветут*» [8]; «*...только ели могучие стоят **зелёные** и голубые, а остальные деревья спят*» [8]; «*Деревья горную воду пьют – сильнее **зеленеют**, тень густую дают*» [8]. Традиционно казахи не делают различия между **синим** и **зеленым** цветом. Возможно, это связано с архетипом всеединства мира, с переходом в отдаленной перспективе зелени степи в **синь** неба и их слиянием [7, 100].

В сказке З. Наурызбаевой и Л. Калаус «В поисках Золотой чаши. Приключения Бату и его друзей» авторы используют **зеленый** цвет при описании глаз отрицательных персонажей. Данный цвет символизирует злость («*До сих пор помню его злые **зеленые** глаза*» [4, 45]; «*Скорпион, он же Руслан*

Скоробогат, буравя деда злыми зелеными глазами, вновь прогнусавил: «Дед, пусти» [4, 47]), наглость («Бату побледнел, распрямился и посмотрел прямо в наглые зеленые глаза» [4, 33]). Сложное прилагательное болотно-зеленый указывает на то, что глаза Скорпиона были не просто наглые, в них можно увязнуть, как в болоте: «Бату почему-то больше боялся Скорпиона, его подлой ухмылки, его наглых, навывкате, болотно-зеленых глаз» [4, 42].

Золотой цвет (золото)– близкий по значению желтому – имеет в тюркских народах несколько значений: 1) богатство, 2) власть, сила, 3) тепло, 4) блеск, сияние.

Золото у тюрков и монголов, по И.Л. Жуковской, означает «высшую ценность, начало начал, металл, никогда не теряющий своего блеска; золото связано с верховным правителем...» [7, 12]. В сказке Е. Зейферт «Подземное царство Караганда, или приключения Куата Мусатая» цвет золота символизирует богатство, власть, силу, могущество Хана: «Эй, слуги! Пригласите ко мне Аруну и Арамищёна! – поглаживая золотую упряжь, крикнул Хан» [6]. В сказке «В поисках Золотой чаши. Приключения Бату и его друзей» главный герой представляет убранство дворца казахской царицы в золотой и разноцветной гамме: «Бату сразу же представилась картинка: огромный, украшенный разноцветным штандартами зал, две шеренги рыцарей стоят вдоль ковровой дорожки, ведущей к золотому трону, на троне сидит монарх в короне» [4, 116].

В произведении Баянпали Токановича «Мальчик, победивший Джалмауз», согласно золотому своду законов, лжецы, негодяи, убийцы и злодеи не имеют права находиться в сказочном мире: «И, согласно золотому своду законов сказочного мира, сгиньте немедленно!» [3, 10]. В данном контексте золотой цвет символизирует закон, справедливость.

В названии сказки «В поисках Золотой чаши. Приключения Бату и его друзей» З. Наурызбаевой и Л. Калаус присутствует золотой цвет. Золотая чаша – это самая дорогая чаша для героев и не потому, что она из золота. Она – символ мудрости, честности и справедливости: «Самым драгоценным сокровищем из всех была, конечно, Золотая чаша. Простая вода, которую в нее наливали, превращалась в волшебную. Тот, кто выпивал глоток воды из чаши, становился мудрым, честным и справедливым» [4, 40].

Могущество и мудрость символизирует золотой цвет в описании мифической птицы восточных народов – пери. Она оказывает помощь своим земным избранникам: «Только изредка ночью можно заметить золотой огонёк у воды – это прилетает к озеру красавица-пери» [8].

Цвет – это дар природы, ежедневно мы подвергаемся его влиянию. Проанализировав символику цвета в сказках Б. Алимжанова, Е. Зейферт, Е. Клепиковой, Л. Калаус, А. Макаримовой, З. Наурызбаевой, можно сделать вывод, что цветовосприятие является одним из показателей внутреннего духовного мира писателей.

Основными культурологически значимыми цветами в современных сказках казахстанских авторов являются белый, черный, зеленый, золотой.

Литература

1. Белый А. Проблематика творчества: статьи, воспоминания, публикации. – М.: Совет. писатель, 1988. – 558 с.
2. Утешева Б. Цветовая символика тюркских народов // Айт. – 2001. – № 2. – С. 32–41.
3. Алимжанов Б. Мальчик, победивший Джалмауз. Сказки. – Кокшетау, 2016. – 51 с.
4. Наурызбаева З., Калаус Л. В поисках Золотой чаши. Приключения Бату и его друзей. – Алматы: Алматыкітап баспасы, 2014. – 256 с.
5. Жолдошева Н. В хиджабе. [Электронный ресурс], 2018. – Режим доступа: <http://ibirzha.kz/v-hidzhabe/> (дата обращения: 12.04.2020).
6. Зейферт Е. Подземное царство Караганда, или приключения Куата Мусатая [Электронный ресурс], 2005. – Режим доступа: <https://www.proza.ru/2004/08/07-37> (дата обращения: 20.03.2020).
7. Жуковская И.Д. Категории и символика традиционной культуры монголов. – М.: Наука, 1988. – 196 с.
8. Клепикова Е. Край родной (четыре сказки) [Электронный ресурс], 2016. – Режим доступа: <https://dereksiz.org/skazka-o-poyushem-barhane.html> (дата обращения: 20.03.2020).

«ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ» секциясы
Секция «ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

СИСТЕМЫ ЗАДАНИЙ ДЛЯ ОБУЧЕНИЯ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Азылханова Е.Т. магистрант 1 курса,
Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау,
elmira.ankuzhanova@mail.ru

Данная статья посвящена системам задания для обучения разговорной речи. Известно, что язык относится к лингвистической системе. Автор опирается на систему упражнений данным Скалкиным Л.В. В статье дается определения устной речи в коммуникативных целях и их виды. Цель данной статьи состоит в подборе системы заданий для обучения разговорной речи. Автором предлагается ряд упражнений для обучения разговорной речи.

Ключевые слова: устная речь, разговорная речь, подготовленная речь, неподготовленная речь, квазиспонтанная речь, вербальное общение, диалог, монолог.

ВВЕДЕНИЕ

Язык — это средство общения; он существует только по средствам речь. Речь — это деятельность по использованию языковой системы в коммуникативных целях в реальной ситуации. Язык относится к лингвистической системе. Речь — это деятельность по использованию языковой системы в коммуникативных целях в реальной ситуации. Говорение как вид речевой деятельности базируется на языке как средстве общения. Язык обеспечивает коммуникацию, и информация должна быть правильно передана

и понята обеими сторонами коммуникации. По мнению В. А. Бухбиндера, речь является основной целью преподавания английского языка в школе [1:568].

Речь с точки зрения Бодалева А. А. — это вербальное общение. Вербальный процесс общения через язык. Средством вербальной коммуникации являются слова со значениями, присвоенными им в общественном опыте. Слова могут быть произнесены вслух, молча, написаны или заменены глухими людьми специальными жестами. Различают следующие виды устной речи: диалогическую и монологическую речь [2:346].

Диалог — это процесс разговорного взаимодействия между двумя или более участниками. Поэтому в рамках речевого акта каждый из участников поочередно выступает как слушатель и как говорящий [3:6-32]. Для определения рациональных способов обучения и развития диалогической речи необходимо знать коммуникативные, психологические и лингвистические особенности диалогической речи.

Монолог, являясь одной из основных форм речевой деятельности, адресуется аудитории [4:203-207]. Он также может быть адресован самому говорящему или другому собеседнику. Для постановки монолога необходимо знать не только лексику языка, его грамматические правила, словообразовательные средства, но и уметь последовательно, по плану, связно и логически правильно выразить всю идею высказывания [5:223]. Можно выделить следующие особенности монолога: непрерывность, последовательность и последовательность, смысловая завершенность и коммуникативная направленность. Обучение студентов монологу дает им возможность выстраивать связные протяженные высказывания.

Речь может быть подготовленной и неподготовленной. Она считается подготовленной, когда ученику дается достаточно времени, чтобы обдумать ее содержание и форму. Студенты могут говорить на эту тему, следуя плану, составленному либо самостоятельно дома, либо в классе под руководством учителя. Речь студента будет правильной и достаточно беглой, так как до этого было сделано много предварительных упражнений.

В заключение следует сказать, что подготовленная и неподготовленная речь должна развиваться одновременно с самого начала. Соотношение подготовленной и неподготовленной речи должно варьироваться в зависимости от стадии изучения языка. На младшем этапе ведущее место занимает подготовленная речь, а на старшем этапе должна преобладать неподготовленная речь.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Общеизвестно, что современная методологическая наука нацелена на подготовку специалистов в области практического применения иностранного языка. Студент при изучении английского языка должен быть способен использовать спонтанную речь в межкультурной коммуникации. Межкультурная коммуникация реализуется как совокупность специфических процессов над взаимодействием людей, принадлежащих к разным культурам и языкам. Она включает в себя иноязычные квазиспонтанные речевые навыки как

первый этап в освоении спонтанной речи, доминирующий в рамках устного повседневного общения [6:37-49].

Важность вопросов, связанных с функционированием квазиспонтанной речи, социокультурной особенностью речевого общения, подчеркивается в философских, психологических и филологических исследованиях [7:125]. В методической литературе имеются работы, направленные на обучение пониманию разговорной иноязычной речи, на восприятие иноязычной квазиспонтанной речи в условиях интерференции, на обучение культуре иноязычного общения, на развитие использования учебных приемов и устной речи в обучении иностранному языку.

В статье В. А. Скалкина "Система и типология упражнений для обучения разговорной речи" упражнения делятся на два типа" [8:350]. Первый тип-языковые, учебные, некоммуникабельные упражнения и языковые упражнения. Целью таких упражнений является активизация языкового материала, результатом которой должно стать умение оперировать определенными фонетическими, лексическими и грамматическими элементами. Второй тип-речевые, коммуникативные, ситуативные, синтетические, актуализированные, творческие упражнения.

Цель таких упражнений – нерегулируемая, конкретно ненаправленная активизация языкового материала в условиях речевой практики при решении коммуникативно-содержательных задач. Результатом такого рода активизации должна стать речевая компетентность, готовность включиться в реальное общение. Важность этих упражнений заключается в формировании и реализации собственного содержания в иноязычной форме.

Учебная Микросистема состоит из таких групп упражнений:

1. Имитация: повторение вслед за источником звука речевого материала;
2. Комбинаторное: построение больших синтаксических образований предложений с помощью незначительных изменений;
3. Трансформационный: модификация предложений, задаваемых учащимися путем замены основной грамматической или лексической структуры на модель;
4. Конструктивное: самостоятельное построение высказываний студентов на основе предоставленного им языкового материала;

Коммуникативные упражнения должны информировать учащихся об информации, использование которой может стать их реальной потребностью или учебной задачей; стимулировать выработку связной речи на основе их жизненного опыта и знаний; стимулировать выражение их отношения к тому или иному событию; создавать ситуацию для речевого общения на уроке, моделируя одну из сфер реального устного общения; быть основанными на общении с другими людьми.; предусматривают формирование одной из разновидностей речи, дифференцирующейся по длине (реплика, фрагментарное высказывание, монолог), коммуникативному содержанию (описание, рассуждение, рассказ), цели коммуникативного высказывания (команда, совет).

Коммуникативная микросистема состоит из таких групп упражнений:

1. Отзывчивость: включает в себя вопросно-ответные и реактивные упражнения, основная единица обучения-предложение.
2. Ситуативная: включающая учебные и речевые проблемные ситуации, основной единицей обучения является фрагментарное изложение, целью упражнения является реакция обучающихся на описание ситуации, содержащей стимул к речи;
3. Репродуктивная: включает пересказ, сообщение, информацию; цель упражнения-представление учащимися некоторого речевого материала, подсказанного стимулом;
4. Описательные: включающие в себя описание визуальных материалов (картинок, видео и фильмов), основная единица обучения-монологическое единство, цель упражнения заключается в транскрипции звукового визуального ряда, имеющего содержание;
5. Дискурсивный: включая образовательную дискуссию и комментирование, единицей обучения является связное высказывание различной длины;
6. Инициатива: в том числе ролевые игры, интервью, пресс-конференции, различные виды импровизаций;

Система заданий в учебном пособии М. П. Сафоновой "практическое пособие по повседневному английскому языку". Пособие предназначено для студентов вузов II-III курсов. Целью данного пособия является совершенствование навыков устной речи в ходе выполнения ряда коммуникативных упражнений. Данное пособие состоит из шести тематических разделов и в каждом разделе дается новая лексика по различным темам [9:120].

Примеры упражнений

1. Man's appearance and character
2. What does he (she) look like?
3. How does he (she) look like?
4. What is he (she) look like?

1. Situational practice

I. Read the following dialogues and make up your own ones with a fellow student:

- Do you know my elder brother, Pete?
- I'm not sure I do. What does he look like?
- He is rather tall, dark-eyed with an up-turned nose.
- Oh, yes, I certainly know him.

I. Answer the following questions. Use the topical words and phrases.

1. What do we say of a person having broad shoulders (long (short) legs, green (grey) eyes, fair (dark) hair, a dark skin, a round face)?

II. Make up short dialogues on the following situations:

- a) You ask your friend to do you a favor and tell your boy-friend who is waiting for you at the entrance of the theatre that you would not turn up, as you can't leave your sick little brother all by himself. Try to describe your friend so she might recognize him.

Большинство упражнений в данном пособии носит творческий характер, и их выполнение требует от студента автоматического использования тематической лексики.

Такие упражнения, как комментировать пословицы и составлять короткие рассказы, чтобы проиллюстрировать их смысл, говорить дальше.

Обсудить следующие и другие помогают проверить владение учащимся словарным запасом и умение использовать его в речи.

Такие упражнения помогают наладить коммуникативные отношения — это могут быть беседы о просмотренном фильме, споры и дискуссии по различным вопросам.

Преимуществом данного пособия является разнообразие упражнений на разные темы. Есть много ситуативных диалогов, новая лексика для построения речи.

ВЫВОДЫ

При обучении разговорной речи на каждом этапе могут возникнуть некоторые трудности, особенно те проблемы, с которыми сталкиваются студенты и преподаватели на среднем этапе обучения. Главная задача преподавателя-создать на уроке комфортную атмосферу, в которой учащиеся готовы рисковать и экспериментировать. Именно поэтому многие методисты, изучающие эти проблемы, пытаются найти эффективные пути их решения.

Существует множество упражнений и подходов, которые помогут студентам и преподавателям в процессе обучения иностранному языку. Преподаватели иностранных языков широко используют ролевые игры при обучении разговорной речи, так как упражнения в игровой форме позволяют начать общение на иностранном языке. Например, игра "Угадай, кто я такой". Это упражнение полезно для запоминания новых слов и тренировки навыков описания предметов на иностранном языке, а также формулирования вопросов. Эта игра работает таким образом, преподаватель заранее пишет слова на карточках. Один студент из группы достает карточку со словом и описывает предмет, другие студенты пытаются угадать, задавая дополнительные вопросы.

Все интерактивные уроки или задания прекрасно снимают "языковой барьер", когда студенты на практике применяют полученные знания, например, составляя диалоги или играя в ролевые игры. Полезно начинать или заканчивать упражнения по чтению или грамматике с устного введения или ответов на вопросы, которые помогают улучшить навыки говорения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бухбиндер В.А. Устная речь как процесс и как предмет обучения //Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках /Под ред. В. А. Бухбиндера. Киев: КГУ, 1980, с. 568.
2. Бодалев А.А. Об общении и учете его характеристик при работе с людьми. Л.: ЛГУ, 1972, с. 346.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению, 2е издание / Е. И, Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – с. 6-32, 142-199.
4. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика: учебное пособие для студентов / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М.: Издательский центр «Академия», 2009. – с. 203-207.
5. Комаров К.В. Методика обучения русскому языку в школе для слабослышащих детей: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – 223 с
6. Бугаев Н.И. Обучение – это общение. // Народное образование Якутии-1992 №2 с.37-49
7. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактических исследований. - М: Педагогика, 1982
8. Скалкин В.Л. «Системность и типология упражнений для обучения говорению», «Иностранные языки в школе», 1979, №2.
9. Сафонова М.П. Пособие по разговорному английскому языку. Учебное пособие.: М. «Высшая Школа» ,1977 120 с.

DIDACTIC CONDITIONS FOR THE INTEGRATION OF FOREIGN LANGUAGE AND THE CONTENT OF THE DISCIPLINE IN HIGHER EDUCATION

Айнышева М.Ж., магистрант

Рыспаева Д.С., к.ф.н., доцент

Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова,

г. Кокшетау

Ainysheva1@gmail.com

Analysis of the psychological and pedagogical literature of foreign and Russian researchers in the field of Content and Language Integrated Learning allowed to determine the conditions for the integration of existing disciplines and foreign content in the educational process of the university.

The main requirements for training materials are authenticity, information saturation and a certain degree of cognitive load. Subjects of research in a foreign language achieve good results when the new material is presented openly to receive information from the emotional filters of students. Another prerequisite is that

students not only receive and master the material read, but also be able to connect it with existing knowledge and experience.

Video clips, flash animations, web quests, podcasts and other interactive materials of English interactive materials are a source of visual materials with high stimulating potential. They can be used as an artificial environment aimed at the development of creative thinking, as well as as a basis for the creation of various tasks with a high degree of cognitive load. Such realistic tasks, for example, role-playing games, discussions, etc., which can later be used in professional activities. B. Allows you to predict and model communication situations during video clips, flash animation, web quests, podcasts, etc. B. Interactive materials Websites in English are a source of visual materials with high motivational potential. They can be used as an artificial environment aimed at the development of creative thinking, as well as as a basis for the creation of various tasks with a high degree of cognitive load. Such realistic tasks, for example, role-playing games, discussions, etc., which can be used in future professional activities. B. Allows you to predict and model communication conditions.

According to the forecast of training of future foreign language teachers, the practicality of CLIL technology is oriented, we understand the correct use of teaching materials in teaching a foreign language and methods and tools for the implementation of pedagogical tasks in accordance with these teaching materials. That's why we used the training scheme we are studying.

Problem-based research methods: problem-based presentation of educational material, heuristic conversation, discussion, research work, collective thinking and action of students in small groups, laboratory research. Reproductive methods: summarizing the educational material (retelling), performing tasks related to the model. [1: 25]

Creative and reproductive methods: writing creative works on pedagogical topics, crossword puzzles, analysis of pedagogical situations, business games, solving pedagogical problems. Forms of independent work of students: presentation of pedagogical vocabulary, summarizing, annotation, review of pedagogical literature.

Methods are developed for traditional forms of teaching; Active (active) and intermediate (interactive) methods of teaching have a special place among the most widely used. At present, the methodology of teaching English in the education system, its principles and comparative characteristics can be noted as follows.

1. Modern methods of teaching English: communicative methods; project methodology; intensive methodology; action methodology; distance learning methods.
2. Methodological principles of modern methods of teaching English. Communicative methodology: the principle of mastering all aspects of foreign culture through communication; principles of studying aspects of foreign culture in interaction; principles of content modeling aspects of foreign culture; the principle of management of the educational process on the basis of its quantization (distribution and programming of the components of the educational process (goals, tools, materials, etc.); systemic

approach to the organization of foreign language teaching; principle of individualization; principle of development of independent work and verbal thinking of pupils and students in learning a foreign language; principle of functionality in foreign language teaching; principle of innovation in foreign language teaching.

Many techniques (especially distance learning, project) use a visual approach. All of the above methods can be summarized in one word. "The best way to teach communication is to communicate," he said. [2: 18]

Knowledge of the comparative description of modern methods and methodological principles of foreign language teaching is a prerequisite for the teacher. They are:

- Features of the method (depending on the above five methods);
- Similar features of the methods;
- Pros and cons of methods.

Y. T. In her research work, Nurmanalieva points out the following as the main structural units of language lessons: phonetic exercises; acquaintance with new language material; training; speech experience; summarizing the lesson.

The future foreign language teacher, including English, in teaching the subject at school is as follows: aspect (language is divided into three aspects: vocabulary, grammar, phonetics, which must be studied individually); structural (a lot of practice exercises); transformational; aspect-structural; structural and functional; thematic-situational (lexical); plot-situational; plot; must master the techniques. [3: 34]

These techniques must be fully mastered by the future teacher of a foreign language in higher education. First, the student forms his own training, then masters the methodological training of teaching the subject in the methodical module.

Students are instructed to use these methods during practice. Practice is also one of our methods of training.

Students in the above specialty go to school practice in the sixth semester. Although they have a sufficient level of knowledge and skills in the subject, the lack of methodological training in teaching the subject was identified during the experiment. For this reason, we decided to provide practical work to improve the methodological training of future foreign language teachers in teaching the subject at the expense of hours allocated to the methodological module in the curriculum, which guides the training of the specialty.

One of the types of educational work in higher education is practical work, which is widely used in the humanities. During the practical work, students must determine the laws of the content and process of learning. Therefore, in teaching English, students are offered the following practical work in order to ensure the preparedness of the study. Their topics are:

1. Discipline program «English language» (section), 2. Activity of students in the learning process, 3. Teacher preparation for the lesson, 4. Purpose of the lesson 6. Monitoring of knowledge and skills of students, 7. Content of teaching materials on the topic and methods of its presentation, 8 . Individual teaching of the discipline, 9. Pedagogical tasks and results of educational work.

Improving the professional training of future English teachers will be necessary to implement the teaching process of the university, the elements of new pedagogical technologies necessary for the teaching process. [4: 17]

In order to ensure the targeted formation of methodological training of English teachers, we have identified the goals and objectives of each control. The knowledge and skills that can be formed between each control were identified, and changes in the level of training of future foreign language teachers were identified.

The effectiveness of the educational process depends on several factors, conditions, including the curriculum, textbooks, material and technical base, the motivation of the student, etc. B. Often the effectiveness of the learning process depends on the teacher's knowledge of a particular subject and professional training to teach the subject.

The results of the study allowed us to draw the following conclusions:

1. One of the requirements of today is to improve the training of foreign language teachers, to raise them to a new level, while the knowledge of three languages in secondary schools is a prerequisite for our youth.
2. The study of psychological and pedagogical works, experiences in schools shows that teachers do not fully cover the content and procedural aspects of the practical orientation of students in the subject, that is, in the state standard of secondary education of the Republic of Kazakhstan. It was found that they did not meet the requirements of “students should do this”. This, in turn, indicates that our research work was chosen correctly.
3. On the basis of research on pedagogical technologies and innovations, we consider that “new pedagogical technology is an algorithm for the harmonious use (innovation) of the system of methods and tools to achieve high results in the teaching and educational process and the content of teaching, qualitative properties.” Training of future teachers with new pedagogical technologies should be carried out on the basis of a systematic approach. On the basis of scientific and pedagogical research, in accordance with the specifics of our research work, complex integrated knowledge that forms the formation of professionally significant personality traits.
4. On the basis of new pedagogical technologies the theoretical bases of professional training of future foreign language teachers are defined.
5. At present, the criteria and indicators of professional training of future foreign language teachers are determined.
6. The analysis of the works of psychological and pedagogical research allowed determining the didactic conditions for the training of future teachers of foreign languages. They are: to explain to future subject teachers the practical significance of the modern foreign language; analysis, selection, comparison, summarization in the development of educational materials that make up the content of a foreign language, etc. other organization: work with tools that provide practical orientation in foreign language teaching; formation of skills of future teachers to teach students a foreign language. The implementation of the training of future foreign language teachers on the basis of these

conditions depends on the organization of the educational process of university teachers, newspaper education, educational and methodological literature, student self-activity, meeting the requirements for training, other dependence is described.

Knowledge and skills of future foreign language teachers in the system of tools for the implementation of practical orientation in teaching the subject were identified: the choice of content, methods, forms of teaching a foreign language on the basis of pedagogical requirements; scientific organization of pedagogical activity; use of cognitive means in pedagogical activity (television system, computer, etc.); combination of theoretical knowledge with practical actions; implementation in connection with academic disciplines.

7. Modern methods of teaching English have been clarified: communicative methods; project methodology; intensive methodology; methodology of action; distance learning methods. Ensuring academic training of future teachers of foreign languages with the specification of guidelines for the formation of a high level of methodological training of future teachers of foreign languages in the course of experimental work; equipping with knowledge on the function of educational materials in the content aspect of the subject of a foreign language, theoretical information on the subject; formation of skills in the use of methods and forms of teaching in the procedural aspect of foreign language teaching; equipping with knowledge of modern technologies and methods of teaching and the formation of skills.
8. It was proved that the pedagogical tasks developed during the research will increase the level of training of the teacher in the formation of the studied quality.
9. Practical and pedagogical results of the proposed new pedagogical technologies are effective in the formation of professional training of future teachers of foreign languages showed that.
10. New pedagogical technologies are considered as a tool to improve the training of future English teachers, which allowed them to better master the teaching materials, increase their cognitive activity.
11. New pedagogical technology (game technology) in higher education integrates the knowledge of students in different disciplines, and as a result lays the foundation for improving their training in teaching the subject.

The use of different methods of presenting the learning material (for example, allowing the text to be converted into a table or graph), as well as the teacher can be used as a first (1L) and second language (2L) in the interpretation process, stimulates foreign language learning and direct content. In this case, it is necessary to take into account the thinking abilities and personal qualities of students. [5: 23]

1. Teachers working on CLIL use real materials, which are not really foreign language teaching materials. Such materials contain a much

more obscure vocabulary than any foreign language textbooks. Therefore, it is necessary to introduce or learn all new lexical units, or the text containing words you do not know does not correspond to CLIL classes. To understand the meaning of an unknown word from the context, it is also necessary to develop the ability to compare, for example, a sheet of text and the corresponding task. The above skills and abilities are of high practical value, as a result of which students lose the «fear» of unreadable vocabulary and linguistic structures.

Questions and assignments should be designed so that students can easily understand the main point of the material. The teacher pays attention to what they understand and helps them to express their thoughts correctly. An important role in motivation is the positive assessment of student achievement, which stimulates the desire to learn.

References

1. Крейдлин Г. Е. Men and women in nonverbal communication. М .: The glory of language. cultures, 2005.
2. Hadzhimukan T. X. Mastering the linguistic and cultural aspects of phraseology in the formation of cultural competence of future teachers. Master's dissertation. - Almaty: Abylai Khan and WLU. 2015
3. Stepanov Yu. C. Fundamentals of general linguistics. 2nd ed. , processing.
4. Оразханова А. О. Formation of students' linguocultural competence through a comparative study of the features of speech culture in the Kazakh and English languages. Master's dissertation. - Almaty: Abylai Khan Kazakh International University and WLU. 2016
5. Karataeva Zh. B. Methods of using authentic materials in a foreign language in the development of intercultural communication competencies of future teachers. Master's dissertation. - Almaty: Kazakh International University named after Abylai Khan and WLU. 2016

COGNITIVE LINGUISTICS IN TEACHING METHODS

Akbarova U.U.,master of

RyspayevaD.S., Candidate of philological science

Sh. UalikhanovKokshetau State University, Kokshetau

ullakan05@gmail.com

Currently, as a result of recent advances in linguistics and the development of its branches, such as cognitive science and cognitive semantics, researchers have been able to use fundamentally new methods for the formation of lexical and grammatical skills of students in foreign language lessons. These methods are based

on the use of resources of the human subconscious, which contain deep conceptual ideas about each of the fragments of the surrounding reality. According to a number of scientists, this representation may be in the form of a kind of mental pictures – mental images, the disclosure of which will enable the foreign language teacher to reinforce the student's basic patterns of lexical compatibility as well as use of grammatical rules in relation to practice foreign language communication.

Many researchers in the field of methodology and pedagogy note that the purpose of teaching a foreign language at the present stage is to master communication skills, taking into account the knowledge, understanding and acceptance of the cultural characteristics of the country of the interlocutor. The implementation of this goal and obtaining a speech product as a result in the traditional method is preceded by two stages:

At the first stage, students receive information about the country of the language they are studying in the process of reading (listening) and translating texts. It is obvious that translation in this case will play a double role: first, as an additional means of improving the understanding of texts, since the student's ability to think in “images” and categories of a foreign language has not yet developed, and secondly, as a means of comparing the features of culture and thinking of two peoples, and, consequently, one of the means of forming a “deep” level of understanding-language competence. Thus, the words “to root” (meaning “to worry for someone”-“to root for someone's soul”) and “concern” (“to be concerned about one's friends”) reflect different attitudes to reality, have different “images” in the minds of native speakers, and, consequently, have ethnically different frames and cognitive models. Indeed, the erased metaphor of “hurting the soul for someone / something” has in the minds of native speakers the image of “extremely strong concern”, “responsibility for something”, “attitude to the matter as vital to the speaker”, while the cognitive model of the word “concern” includes the meaning of “touching”, “being in the sphere of someone's interests”, “concern”.

The second stage, preparatory to achieving the possibility of communication, is the construction of an oral (or written) statement on a particular topic. Note in this connection that in the situation of communication in contrast to monologic statements include the means of “feedback” , i.e. issues, replica refinement, expression of emotions and assessment of reality, and a number of extralinguistic factors: the degree of formality, social status of communicants, the mental characteristics of the speakers, talk time, gender, age of participants of communication and so on. One of the most effective approaches to mastering lexical and grammatical meanings at the external (conscious) and deep (subconscious, conceptual) level is the cognitive-linguistic approach to the formation of foreign language skills. Teaching grammar is one of the most important aspects of learning a foreign language, since successful acquisition of a foreign language and its practical application is impossible without knowledge of grammatical rules. Let's look at what grammar knowledge includes, as well as its role in shaping the cognitive approach. Grammar is a branch of linguistics that studies the grammatical structure of a language, i.e. the system of rules for

changing words, forming word forms, and connecting words in a sentence [Solovova 2006: 101].

To teach grammar of a foreign language means to form grammatical mechanisms that are specific to that language, and in such a way that students simultaneously develop certain grammatical knowledge and skills. Grammar is not the goal itself, but is a means for mastering the ways of structural design of speech, bearing particular subject content. Through exercises, it is necessary to ensure a strong and automated command of the grammatical minimum for its active use in speech [Khenina 2007: 28].

In other words, in order to communicate in a foreign language, correctly Express your thoughts, and understand the speech of the interlocutor, you must not only expand your vocabulary, but also be able to combine words, change phrases, use different grammatical turns and constructions according to the rules of the language being studied and depending on what you want to say in a specific communication situation. This is the practical meaning of grammar. Thus, the goal of teaching grammar can be formulated as follows: to teach students to recognize grammatical phenomena when reading and listening, as well as to form their oral statements grammatically correctly. The principles of selecting the active grammatical minimum include the following: - the principle of prevalence in oral speech; - the principle of exemplary behavior; - the principle of excluding synonymous grammatical phenomena.

There is also a passive grammatical minimum, the main principles of which are considered to be: - the principle of prevalence in the book-written style of speech; - the principle of polysemy. [Babinskaya 2005: 125].

Let's give an example: in a sentence where we want to list the items in the room, we need to use the phrase "There is / there are". We can say: "In the room is a chair, a window...» Agree to the rules, the offer will be built in the following order: "There is a chair, a window ... in the room" or "There are three pictures on the wall" [Solovova 2006: 101].

The educational and educational value of grammar is that the study of the grammatical structure of a foreign language contributes to the development of logical thinking of students, their observation, ability to analyze and synthesize, as well as a more complete understanding of the grammatical structure of the native language [Shevchenko 2005: 74].

The ability of a speaker to choose a model that is adequate to the speech task and to form it according to the norms of the language being studied is called a grammatical skill. The grammatical skills that a student must master during the course of study at school are divided into: a) productive – the skills of correct education, use in speech and interpretation of the meanings of grammatical phenomena, as well as the ability to vary the grammatical design of statements when changing the cognitive approach. For example, in our speech, we want to point out that some action has just happened, and not yesterday or a year ago. To do this, we will use the Present Perfect time, not Past Simple. And here, according to the rules, we will build a proposal according to the scheme "have/has + Past Participant". She

has done her homework – she has just (or just recently) done her homework. She did her homework – she did her homework (once).

b) receptive-automated actions for recognizing and understanding grammatical information (morphological forms and syntactic constructions) in written and oral text [Galskova 2006: 306].

It is not possible to master the entire grammatical structure of the language being studied during a course of study at school, so the grammatical material is selected in such a way that it is strong enough for learning and sufficient for performing cognitive training. Depending on the type of grammatical skills being formed, the grammatical minimum can be: a) active – these are those grammatical forms and phenomena that are necessary for productive types of speech activity (speaking). The active minimum is the most commonly used grammar in oral communication. The selected grammatical constructions should serve as a standard for education by analogy (for example, the formation of plural nouns, degrees of comparison of adjectives, the formation of temporary forms of the verb, etc.). Also, active grammar must comply with the principle of excluding synonymous phenomena, i.e. grammatical phenomena of the same synonymic series that are actively assimilated must be restricted. For example, from the synonymous series of modal verbs that Express the meaning of physical possibility, the verb "can" is selected to the active minimum, and, for example, "to be able to" refers to the passive minimum. b) passive-grammatical phenomena that are more used in writing and are necessary for receptive speech activities (listening and reading). Here the grammatical minimum is selected according to the principle of prevalence in the book-writing style and the principle of polysemicity [Halskov N. D. 2006: 310].

Also, in the course of training, the teacher should be guided by the requirements of the "Approximate basic General education program" for teaching foreign languages. In this paper, we have identified the main requirements for teaching the grammatical side of speech to secondary school students (grades 5-9): Expanding the scope of meanings of grammatical phenomena studied in grades 2-7 or 5-7, and mastering new grammatical phenomena. Knowledge of signs and skills of recognizing and using all types of sentences in speech: affirmative, negative, interrogative, motivational; sentences with constructions as... as, not so ...as, either... or, neither ... nor, as well as with the initial "It" (It's cold) and "There is/are; conditional sentences of a real and unreal nature (Conditional I and II); compound sentences with compositional conjunctions and, but, or, as well as compound sentences with subordinate clauses (with conjunctions for, since, during); goals (with the conjunction so that); conditions (unless); determinative (who, which, that) [Savinov 2011: 64, 65].

Understanding when reading complex sentences with the conjunctions who, whatever, how, whenever; conditional sentences of an unreal nature, Conditional III, the Complex Object construction, and the be/get used to something; be/get used to doing something constructions. Knowledge of signs and skills of speech recognition and use of verbs in new for this stage video free only forms of real (Past Continuous, Past Perfect, Present Perfect Continuous, Future-in-the-Past) and passive (Present, Past, Future Simple in Passive Voice) voices; modal verbs (need, shall, could, might,

would, should); indirect speech in affirmative and interrogative sentences in the present and past tense; formation of skills of tenses coordination within a complex sentence in terms of the present and past. Recognition and comprehension skills when reading verb forms in Future

Continuous, Past Perfect Passive; non-personal verb forms (gerund, present and past participles). * Knowledge of signs and skills for recognizing and using certain, indefinite and null articles in speech (including those with geographical names); reflexive pronouns, indefinite pronouns and their derivatives (somebody, anything, nobody, everything, etc.), stable word forms in the function of adverbs such as sometimes, at last, at least, etc., numerals for dates and large numbers. * Skills for recognizing formal signs and understanding the meaning of words and phrases with forms -ing without distinguishing their functions (gerund, present participle, verbal noun) [Suvorov 2016: 9, 10].

Thus, at the end of the study of this program, the student must learn to operate in the process of oral and written communication with the main syntactic structures and morphological forms of the English language in accordance with the communicative task in a communicative-meaningful context, i.e. use grammatical phenomena in Dialogic and monological speech. At the present stage, no approach to teaching English grammar is used in its pure form. Teachers, depending on the level of language competence of students, their age, features of grammatical material and the goals of the course of study, can vary different methods.

REFERENCES:

- [1] Solovova E.N. Cognitive learning technology: theory and practice of application 2006. - 101 pp.
- [2] Khenina Discourse as an element of the communicative process: pragma linguistic and cognitive aspects: 2007. - 28 p.
- [3] Babinskaya Russian language and linguistic personality. - M Editorial URSS, 2005. - 125 p.
- [4] Goodman, B. A. Identification of the referent and its associated communication failure // New in foreign linguistics. Vol.24. Computer linguistics, Moscow: Progress, 1989, Pp. 209-258.
- [5] Halskova N.D. Modern methods of teaching foreign languages .
- [6] Beliaevskaya E. G. Three scientific paradigms in semantics (traditional approach vs cognitive approach to lexical semantics) // Linguistic Scientific Paradigms of the XXI century: on the Crossroads: grammar, semantics, word-formation: Proceedings of the International Conference: Kaliningrad: Kaliningrad University Press, 2003. P. 60 – 72.

THE STATE OF EDUCATION OF GIFTED LEARNERS IN MODERN SOCIETY

Amirkhanova A.K.

Kokshetau State University named after Sh.Ualikhanov

aika_747@mail.ru

Nowadays there are many educational programs are offered for the development of the education system. Many changes are made to the education system every year. These changes are very important in providing quality of education and upbringing the younger generation. However, before each program is presented, it is necessary to support the professional development of teachers. If we have demand, there must be comfortable conditions to realize it. First of all, it is important to use appropriate training programs, training strategies, resources, and organize the learning process.

As it is known the system of inclusive education is currently being implemented on the basis of providing an education system that is accessible to all the younger generation. Inclusive education is a process of development of general education that provides education for all children, taking into account different needs of children, creates conditions for children with special educational needs [1].

The experience of economically developed countries shows that the introduction of inclusive education in schools, colleges and other institutions requires a lot of work. Children with special educational needs should be supported in such way so that they can become part of society. When comparing the inclusive approach with the traditional method, an inclusive approach means that results and actions are important for all children. This means that every child has the same opportunities and rights in education, to ensure quality of education by providing, accepting, respecting and supporting the different needs.

In Kazakhstan, this issue has become relevant, as the number of children with educational needs is growing in the country. The education system should provide educational opportunities for all children in kindergarten, secondary schools, vocational colleges and universities. From this point of view, the main goal of inclusive education is to change the content of education based on the educational needs of students. The purpose of inclusive education is to encourage students with special educational needs to increase their self-confidence. Children with special educational needs should have not only special attention and support, but also they need help to develop their abilities and succeed in school. Inclusive education helps children with abilities to move forward, also children who are different from others. These are children who speak other languages, belong to different cultures, gifted children, children with different interests and learning abilities. That's why various changes and recommendations for teachers are needed.

There are children who need special work and attention. For example, gifted children cannot determine their talents, or cannot improve if the teachers don't work with the ability in time. That's why it is important to find ways how to train them and work with such children. In this regard, in the context of modernization of education,

the most urgent problem is the development of the internal potential of the personality of gifted children. Today, the care about gifted children is a concern for the future development of science, culture and social life of the country. If changes in teaching gifted children are effective, it will develop new areas of learning and teaching. Children in schools with an inclusive education system have the opportunity to learn about human rights, communicate with each other, recognize and accept things.

Gifted children take a special place in the development of the country. It is very important to reveal the talents and abilities of learners, develop them in the learning process. Giftedness at each age can manifest itself in different ways, and it can also be characteristic of the age period. In preschool age, the ability to draw, music, and general creative abilities develops early. Problems of intellectual giftedness are studied both in our country and abroad [2].

Currently, a number of regional, national, and international competitions and programs are held in the field of education that promote and encourage gifted children to achieve high achievements. But this is not the only way to develop children's potential.

The next question is how to find the way of determining giftedness. Francis Galton supposed that giftedness is the result of inherited factors. If a child finds unusual progress in teaching, or creative pursuits it may be called giftedness. All gifted children learn easily, quickly and very successfully. Gifted children can be called not standard children, they have their own thoughts, their own positions, which differ from the generally accepted point of view. They sometimes are interested with things that others don't understand. Characteristic features of gifted children are good memory, extraordinary attentiveness, curiosity, abstract thinking, and desire to achieve new things. Gifted children are distinguished by the ability to widely use the accumulated knowledge. Psychologists, teachers, and parents call the child's talent relevant. Giftedness in childhood is not immediately noticeable by adults. There are several categories of gifted children – students with unusually high general intellectual abilities, students with special mental giftedness in a particular field of science and specific academic abilities, students with high creative abilities, students with high leadership abilities, who have bright cognitive activity, originality of thinking and a feature of the mental warehouse. If a child is engaged in any particular activity with love, constantly improving, implementing new ideas born in the process of the work itself and as a result gets a new significantly original idea, then you can say that this is a talent, or creative talent. The highest degree of talent development is genius, it is associated with the creation of qualitatively new, unique creations, the discovery of previously unknown ways of creativity [3].

The most favorable stage in the development of giftedness is preschool childhood. As modern educational practice shows, there is a significant difference between children. The most developed children have creative abilities, classification skills, universal skills, and the ability to find a mutual connection. They are interested in searching for different questions, show care, independence, and activity. One of the tasks set in the study of the level of education of gifted students is to identify and develop gifted

children aimed at intellectual and creative development. To achieve this goal, we should consider ways to study gifted children, analyzing the features or organizing and conducting work with gifted children.

Identification of gifted children is a long process associated with the analysis of the development of a particular child. Psychologists recommend that instead of simultaneous selection of gifted children, efforts should be directed to gradual, step-by-step identification and support in the process of education in special programs and in the process of developing learning. First of all, it is necessary to minimize the probability of errors that can be made in the assessment of a child's giftedness by both positive and negative criteria. We should keep in mind that children's giftedness does not guarantee the talent of an adult. Therefore, not every talented adult showed himself as a gifted child in childhood. And to identify a child as gifted or ordinary at an early stage means artificially interfering with his fate [4].

Children with a specific type of giftedness may have some adaptation problems. Some psychologists believe that creatively gifted children in ordinary schools do not receive proper understanding from adults and peers. But some children make happy their parents and teachers with their success. They have no special problems in communication with their peers — they are always ready to explain something or help. And their extracurricular interests usually do not differ from the interests of their classmates. Classmates and teachers can only admire their achievements.

To support gifted children and develop their abilities and giftedness, we must involve them in the learning process. All teachers try to create a favorable environment for achieving not only gifted children, but also higher results in education. The use of various methods and techniques in the content of training leads to positive results. At the end of the lesson, each teacher can meet the needs of students by analyzing their work and determining what results have been achieved. In lessons the teacher should actively use methods and techniques to form students' universal educational activities. This is a universal educational activity that plays an important role in the development of the individual. They should work to establish friendly relationships with their pairs, develop students' cognitive and creative abilities, and develop self-esteem and educational motivation [5].

It is especially important to involve children in scientific projects, creative events, sports events, to teach them to invent, understand and learn something new, to openly express their thoughts, make decisions and help each other, to form interest and learn opportunities. In the course of this work, children can form an understanding of the environment and predict the consequences of their emotional behavior. They can learn the importance of kindness, joy, an emotional atmosphere, cooperation in improving their well-being, and communication with their classmates. When working with gifted children, the teacher requires the development of personality-oriented approaches and methods of cooperation, as well as games and tasks. Relationships play an important role in education. Teachers should speak a clear language in communication. According to the level of communication each child should use languages, provide speech ability, and learn through interactive teaching methods when organizing work with gifted children, certain requirements are also

imposed on teachers. For example, teachers need to have a large number of learning strategies, the ability to mix different pedagogical approaches, to conduct applied methods in relation to the direction of research, group work, independent work and individual research, to have information about how the process of general education is going, to encourage individual students to learn, to have strong skills in the field of information and communication technologies, to know how to use them as an effective means of teaching [6].

Today young people have the right to get education that can demonstrate their capabilities and abilities at a high level. New conditions and opportunities are needed for the realization of children's abilities. The world practice has accumulated extensive experience in teaching gifted children. The main strategies used by qualified teachers are examining. Attention to the problem of giftedness has led to the development of special programs in the process of innovative educational institutions and schools for gifted children.

Thus, the idea of inclusive education is implemented only if it is ready to accept gifted children. The idea of inclusive education is formed if teachers and school administration are professionally ready to work with such children. Experience shows that to work in an inclusive institute, it is necessary to attract experienced, creative teachers who are able to research and have a democratic management style. For successful implementation of inclusive education, it is necessary, first of all, to take into account the psychological compliance and readiness of teachers for a new form of work.

References:

1. Inclusive Education, Lorna M.Dreyer, Febryary,2015
2. Ерсарина А. М. Развитие инклюзивного образования в Республике Казахстан // «Открытая школа», январь,2012 г.
3. Жексенбаева Ү.Б. Балалардың дарындылығын диагностикалау. - Алматы, «Радиал»,2005.
4. Identification and Education of Gifted children, Gabriela Kelemen
5. Әбілмәжінова Н. «Дарынды оқушылармен жұмыс » // Қазақстан мектебі, 2005ж.
6. Gifted and talented children in (and out) of the classroom, CCEA,2006

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF INCLUSIVE EDUCATION AND INTEGRATION

Aryntayeva G.S., master student
Sh.Ualikhanov Kokshetau State University
aryntayeva_114@mail.ru

Abstract . The article provides an overview of sources on inclusive education, children with disabilities, compared the concept of «integration» and «inclusion». Revealed the importance of inclusive education for children with health problems, describes the advantages and disadvantages of integrated education and inclusion. The author substantiates the advantages of inclusive education of children in secondary school. Keywords: inclusion, inclusive education, integration, integrates training, adapted educational environment, children with special needs.

Keywords: inclusion, inclusive education, integration, integrates training, adapted educational environment, children with special needs.

Inclusive education is a process of development education for all, including adaptation to the different needs of all children, thus providing access to education for children with special needs. Scholars learn and use their knowledge in different ways. Nevertheless, the goal of education is to achieve a certain social status for all learners and be social significance.

The inclusive education is seen as the organization of the learning process, where all children, regardless of their physical, mental, intellectual, cultural, linguistic and other characteristics, are included in the state educational system and are taught in community with their non-disabled peers in the same public school.

These public schools take into account their special educational needs and provide their students with the necessary special support or as a co-education or education in specially created conditions, including the organization of co-education of students with disabilities and without such limitations [4,167].

Inclusive education is a process that goes beyond the reform of special education. This process should be a part of national development policies of governmental education [2,39].

In recent years, the values of inclusive education have been raised in Kazakhstan, implying education for all including the adaptation of the different needs of all children that provides the access to education for children with special needs.

Inclusive education tries to develop an approach to teaching and learning that will be more flexible to meet the different needs for learning and teaching children, and also it is noticed that inclusive education implies that the diversity of students' needs must be matched the continuum of services, including the educational environment, which is the most favorable for them.

Adaptation of the individuality of each student is the basis of this idea. Consequently, the learning process should be organized in a way that meets the special needs of each child. Psychologists and teachers have improved that relationship and interaction of normal children with disabled children are essential to the success of inclusive education [1,59].

Inclusive education (including normal education, co-learning) is also the process of education of children with special needs together with by their peers in ordinary public schools. But it is a broader process of integration, implying equal access to education for all children and the development of governmental education

in the different needs of all children. It needs some the reforms in schools, the re-planning of educational premises so that they meet the necessity of all children without exception. So the process of education is adapted to the needs of the child's development.

Overall, inclusive education is a specially organized work of teachers to ensure Interaction of ordinary children and children with disabilities (HIA) in the territory of a public educational school. Such interaction involves the creation of special pedagogical conditions of education: adaptive educational environment, the organization of psychological, medical and pedagogical support, the formation of an inclusive culture of children, teachers, and parents [6,65]. Inclusive education the process of "including" children with disabilities in the educational space of groups, classes, groups of children who have no deviations in development, based on the organization of joint education and education, communication practices, cooperation children, designing the practice of interaction on equal terms " [3,327].

Nowadays inclusive education can be considered one of the priorities of governmental educational policy of Kazakhstan. The practice of inclusive education can be seen in neighboring Russia. The evidence of transition to inclusive education is predetermined already by the fact that Russia has ratified the Conventions of the United Nations on the rights of children and rights disabled people. Thus 2009 were declared The Year of equal opportunities in Russia. Public figures and teachers agree with the position that inclusive education is one of the main tasks for country. It is necessary condition for an inclusive society where everyone can feel involvement and demand for their actions. Therefore, the task is to enable every child, regardless of his or her needs and other circumstances, to realize his or her full potential society and become a full-fledged member. This require a different approach to teaching, meaning reforming schools, redesigning classrooms, and developing educational technologies to meet the needs and needs of all without exception, so that all students successfully study together with their peers in the school.

Accordingly, in the world school practice, inclusion is considered exclusively as education of children with developmental disabilities in ordinary public schools together with their peers. Both theoretically and practically new direction of co-development children with special and healthy needs is appearing in Kazakhstan. This is usually referred to as integration. This category of children is extremely heterogeneous and integrated into the environment of normally developing peers for various reasons. Conventionally, four groups can be distinguished:

1. children whose integration is not fluent which caused by there has been no development bias;
2. children whose parents, knowing about the problems of the child, want to teach them in a mass kindergarten or school for various reasons; unfortunately, only a part of them can be recognized as effective, many years later, not appropriate special needs of children, are still in special institutions or even completely "dropped out" of the education system;

3. children, who are prepared for training in the environment of normally developing peers after long-term corrective works carried out by parents and specialists and as a result specialists recommend them integrated training;
4. children who will receive, as a rule, only episodic corrective help, the connection between the disability specialists, psychologists and teachers of kindergarten or schools are mainly possible through parents at the same time.

Basic element of the integration of children with developmental deviations into society is their integration into public educational institutions, where they receive the opportunity to co-education with normally developing peers. The main condition for integration in Kazakhstan is to bring the needs of children with mental and physical disorders into line with the system of governmental education, which remains publicly unchanged: Children with disabilities in a public school that is not adapted for them. In other words, the child must meet the standards of the education system.

The study compares the concepts of "integration" and "inclusion". Integration is a focus on the problems of children with special needs; the necessary requirement to change the subject (child with health problems); the advantage of this process is obtained only by children with special needs; the usage of special methods of education and therapy is possible. The benefits of integrated child learning all categories are associated with the preservation of child-parental relationship and the possibility of full participation of the child in the daily life of his family, gaining experience of social interaction with peers and adults, a full-fledged speech environment (the result of constant communication with children who can hear is the habit of communicating with them, and in the future that makes it easier to adapt to the training in a primary or higher educational institution together with healthy children).

The disadvantages of integrated training are related to the complex acoustic conditions in the classroom or gym, the large filling of the class, place of training tables, a lecture form for the submission of educational material or permanent work on the lesson in the form of a polylogist (significant and diverse in terms of lexical, grammatical, phonetic and phonomatic features of speech material; complexity of mastering norms of social behavior; ignorance of the peculiarities of the development of children with disabilities and often unwillingness of teachers to work with such a child).

Inclusion is a focus on all children of kindergarten and schools, benefits are received by all children; informal support and examination by kindergarten teacher and school teacher. It is the conscious inclusion of children with special characteristics in educational process in local schools residence.

The advantages of inclusive education are: the creation of special conditions of education for children with special educational needs in the local schools; the creation of a flexible adaptive educational environment that can meet the educational needs of all pupils of this educational institution; education in the conditions of public classes of local school, with the provision of necessary psychological and

pedagogical support to the future teachers and parents to accept conditions that would be comfortable for all children and healthy children particularly and would contribute to achieving maximum levels social rehabilitation of the child respect.

The weaknesses of inclusive education are primarily due to the lack of proven and socially recognized experience of co-education of children of all categories, as well as its lack of scientific and methodological justification: in Russian socio-economic conditions and public consciousness, inclusive education is still experimental.

Inclusive learning practices are based on the idea of accepting the individuality of everyone and, consequently, the training should be organized in such way as to special needs of each child. According those advantages and disadvantages, it is necessary to establish a professional commitment to co- training of children of all categories for future teachers.

Bibliography

9. Belenkova, L. Yu. Innovative approaches to education of children with disabilities: From integration to inclusion / L. Yu. Belenkova // Integration of education. 2011. No. 1. - 59-64.
10. Vedikhova, D.S. Development of inclusive education in Russia / D.S. Vedikhova // IzvestiaOf Dagestanstate pedagogical university. – 2011. No. 2. - 39-44.
11. Zaytsev, D. V. Concept of inclusive education of disabled persons / D. V. Zaitsev // Education for All:the policy and practice of inclusion. Saratov: Scientific book, 2008. - 327-337. – ISBN 978-5-9758-0577-5.
12. Inclusive education. Desk book of a teacher working with children with OVD: Method. Manual /Under Rev. THE Staroverova. THE By: Vladas, 2011. – 167 p. – ISBN 978-5-691-01851-0.
13. Inclusive education: Key concepts / State. N. The THEPrushinsky. THE ; Vladimir : Tranzit - ICS, 2009. – 48p.
14. Malofeev, N. THE Integrated education in Russia: challenges, challenges and prospects / N. THE Malofeev// Special child : Study and experience of help. 2000. – Off. 3. - 65-73.

ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА ТЫҢДАЛЫМ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Байгожина М.К., магистрант

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
makpalzhanyan@mail.ru

Шынайы қарым - қатынас жасау барысында қажетті мағлұматты алу тыңдалым әрекетінсіз жүзеге аспайды және де ақпараттың айқындығы мен

толық қабылдануы сұхбаттасушылардың одан арғы іс-әрекеттерін анықтайды. Оқушыларды тыңдап-түсінуге үйрету оқытудың басты мақсаттарының бірі.

Оқыту үрдісінде тек бір ғана тілдік дағдыны немесе сөйлеу дағдысын қалыптастыру мүмкін емес. Аудиомәтіндермен қоса лексикалық, грамматикалық және фонетикалық білімдер дамытылады. Аудиомәтіндер белгілі бір жағдайды талқылау үшін ақпарат береді, бұл өз кезегінде тыңдалым және сөйлеу дағдыларын одан әрі дамытуды көздейді. Бұл жағдайда тыңдалым оқыту құралы болып саналады.

Тілді үйретуде тыңдалым дағдысының алатын орны зор. Тыңдалым - қабылдау, түсіну және ауызекі сөйлеудегі ақпаратты белсенді өндірумен байланысқан күрделі рецептивті ойлау әрекеті болып табылады.

Ауызекі тілді қабылдау және тыңдап-түсіну - анализ, синтез, индукция, дедукция, салыстыру, нақтылау және абстракциялау негізінде құрылатын мнемикалық ой әрекеті.

Тыңдалым - дыбысталған мәтінді мағыналық қабылдауы мен сұхбаттасушылардың коммуникативтік өзара іс-әрекетіне бағытталады. Тыңдалым - оқыту үрдісінде аса маңызды рөл атқарып, тіл үйренушілер арасындағы қарым-қатынасты жүзеге асыратын, тілдік құрылымдарды тыңдау, есту арқылы қабылдау және түсіну қабілеті [1: 18].

Ғалым-әдіскер Ф. Ш. Оразбаеваның айтуы бойынша, түсіну - сөйлеу әрекетінің барлық түрлеріне тән ең басты көрсеткіш. Бір адам екінші адамның айтқанын түсінбесе, ұқпаса, онда пікірлесу мен сөйлесу жүзеге аспайды. Сөйлесім әрекетіне қатысты айту да, оқу да, жазу да, есту де, тілдесу де белгілі бір хабарланған, баяндалған ойды түсінуге негізделеді. Сондықтан "аудирование" дегенді түсіну емес, тыңдалым деп атайтынын, түсіну процесін осы әрекеттердің бәріне ортақ ұстаным ретінде танитынын айтады [2: 368].

Тыңдалым тілдік қызметтің ең күрделі түрлерінің бірі екені құпия емес.

Біріншіден, ол бір реттік көрініспен сипатталады, сондықтан оқушыларға мәтінді бір рет тыңдағаннан кейін түсінуді үйрету керек, өйткені шынайы қарым - қатынас жасау кезінде қайта тыңдауға мүмкіндік бола қоймайды.

Екіншіден, сөйлеушінің сөйлеу мәнерін өзгерту мүмкіндігінің болмауы, оны өзінің түсіну деңгейіне қарай бейімдеуге болмайды. Әр адамның өзіндік қарым - қатынас жасау стилі болады, кейде тым ғылыми, кейде өте эмоционалды, бейнелі мағыналарға толы және әрдайым түсінікті бола бермейді.

Үшіншіден, бір реттен тыңдап - түсінуге кедергі келтіретін объективті қиындықтар да бар. Олар: тыңдалым жағдайларынан туындайтын қиындықтар (сырттан келетін шулар, кедергілер, акустика, сұхбаттасушы адамды көзбе көз көруі немесе көрмеуі); сөйлеушінің жеке ерекшеліктеріне байланысты қиындықтар (жасы, жынысы, білімі, тілдік ақаулары); қабылданатын материалдың тілдік ерекшеліктеріне байланысты қиындықтар (сұхбаттасушы адамның бейтаныс лексиканы, тұрақты сөз тіркестері мен ауызекі сөйлеу формаларын көп мөлшерде қолдануы).

Қарым - қатынас жасау үшін маңызды болып табылатын оқушылардың тыңдалым дағдысын қалай қалыптастыру керек және бүгінгі күні шет тілін

оқытудың күрделі бөлігі болып табылатын бұл дағдыны емтиханды сәтті тапсыру мақсатында оқушыларға қалай меңгерту қажет? Оқушылардың тыңдап - түсіну дағдысын қалай жақсартуға болады? - деген сұрақтар туындайды. Әрине, ол үшін мұғалімнің сабақ кезінде сөйлеу әрекетін тыңдап қана қоймай, сонымен бірге тіл тасымалдаушыларының аудиожазбаларын (intensive listening), сондай-ақ аутентикалық мәтіндерді (extensive listening) тыңдау қажет.

Extensive listening - бұл оқушылар нені және қай уақытта тыңдайтынын өздері таңдай алатын тыңдалымның бір түрі. Сабақтан тыс уақытта, үйде орын алу мүмкіндігі бар. Олар өлеңді ғана тыңдамай, сонымен бірге жаңалықтар, радио хабарламалар және т.б. тыңдай алады. Дегенмен, аутентикалық мәтіндерді тыңдау кезінде түсінбеген жерлері болса, көңілдеріне алмауын алдын ала ескертіп қою керек. Сабақ барысында мұғалім аутентикалық материалды пайдалана отырып, оқушылардың жас және тілдік ерекшеліктерін ескеруі тиіс.

Intensive listening - бұл оқушылардың сабақ кезінде тыңдалым дағдысын дамыту және бекіту үшін дайын аудиоматериалдарды қолдану. Дайын аудиожазбалар оқушыларға тіл тасымалдаушыларының тілін тыңдауға, әр түрлі жағдайлармен танысуға және де пьесаның не болмаса диалогтың үзінділерін тыңдауға мүмкіндік береді. Алайда, дайын аудиомәтіндерді қолдану барысында кемшіліктер де туындайды: сөйлеу жылдамдығы, шынайы өмірде есту мүмкін емес дыбыстар мен сөздердің мінсіз дыбысталуы. Дегенмен, тіл тасымалдаушыларының тілін тыңдайтын оқушылардың тілдік құзіреттілігін қалыптастыру мақсатында аудиомәтіндерді пайдалану маңызды [3].

Сабақ жүйесіндегі тыңдалымның орны жайлы айтып өткен жөн. Бұл әрекет түрі қандай да болмасын бір деңгейде әр сабақта болады, себебі мұғалім әрқашан оқушыларға шет тілінде жүгінуге тырысады және оқушылар да тіпті оқылым бойынша жұмыс жасай отырып, бір біріне сұрақтар қояды, сол сұрақтарға ауызша жауап береді. Осылайша, тыңдап - түсіну дағдысының дамуын сабақ жүйесіндегі алатын орны мен бөлінетін уақыты бойынша үш бөлікке бөлуге болады:

- Тыңдалым сабақтың тақырыбы ретінде де, оның міндеті ретінде де қарастырылмайтын кең қолданбалы әдістемелік тәсіл, оқыту құралы;
- Тыңдалым жаттығудың ажырамас бөлігі ретінде сабақтың бір бөлігін алады;
- Тыңдалым бақылау жұмысы түріндегі сабақтың негізгі мазмұны немесе маңызды бөлігі болып саналады.

IELTS (the International English Language Testing System) ағылшын тілінің барлық ауқымын қамтитын халықаралық сынақ тесті болып табылады. IELTS сынағы төрт модульден тұрады: Listening (тыңдалым), Reading (оқу), Writing (жазу), Speaking (тілдесу). Осы IELTS сынағының тыңдалым модулі жайлы жалпы сипаттама бере кеткеніміз жөн.

Тыңдалым - IELTS емтиханының бір бөлігі, ол уақыт бойынша 40 минутты құрайды: 30 минут аудиомәтіндерді тыңдауға, ал қалған 10 минуты жауап парағын толтыруға беріледі. Тестілеу басында тестті тапсырушыларға

тапсырмалар мен жауап парағы таратылады. Тесттің 40 сұрағы 4 аудиожазба бойынша бөлінген. Олар:

1. Жалпы тақырыптар бойынша диалог;
2. Жалпы тақырыптар бойынша монолог;
3. Академиялық тақырыптар бойынша 2 - 4 адамдар арасындағы әңгіме;
4. Академиялық тақырыптар бойынша монолог.

Әрбір аудиожазба алдыңғы аудиожазбаға қарағанда күрделі болып келеді және бір мәрте ғана қойылады. Аудиожазбалардағы тапсырмалар әр түрлі типті болуы мүмкін, мынадай форматтарды қоса алғанда:

- қалып қалған сөздерді қою;
- multiple choice;
- аудиожазба бойынша қойылған сұрақтарға жауап жазу;
- сөйлемді аяқтау және т.б.

IELTS тыңдалым бөлігінің басты мақсаты: тестілеуді тапсырушының ағылшын тілінде сөйлеу тілін қабылдау қабілетін тексеру. Мұнда негізгі ой мен нақты ақпаратты түсіну, бірнеше адамның көзқарасын қабылдау және бөлу, дәлелдерді түсіну және аудиожазбадан алынған ақпаратты талдау кіреді.

Әрбір дұрыс жауап үшін 1 ұпай беріледі, осылайша ең жоғарғы 40 ұпай алуға болады, содан кейін IELTS 9 ұпайлық шкаласына ауыстырылады.

Көптеген студенттер үшін тыңдалым IELTS емтиханының ең қиын бөлігі болып саналады. Студенттер IELTS-тың тыңдалым бөлігі бойынша төмен балл алуының бірнеше негізгі себептері бар: ағылшын тілінде сөйлеу тілін қабылдай алмау, жеке сөздерді немесе сөйлеу айналымдарын түсінбеу, ағылшын тілінде тез, шынайы сөйлеуді қабылдай алмау, дыбыс жазбасын түсіну үшін бір мәрте тыңдаудың жеткіліксіздігі. Сонымен бірге, көптеген студенттерде шетел тілін түсінуде қиындықтар туындайды. Өйткені, тыңдалымда әдетте американдық, британдық, австралиялық немесе жаңа зеландиялық акцентпен сөйлеу жазбалары ұсынылады [4].

Тыңдап-түсінуге үйрету үрдісінде оқушылар көптеген қиындықтарға тап болады. Тыңдап - түсінуге үйретуді дұрыс ұйымдастыру үшін педагог кездесетін қиындықтарды және оларды болдырмаудың жолдарын жетік білуі тиіс. Тыңдап - түсінуді оқытудағы қиындықтарды жеңу және соның негізінде шынайы жағдайда сәтті жұмыс жасай алатын дағды мен біліктілікті қалыптастыру мақсатын жүзеге асыру үшін туындайтын қиындықтарды нақты білуіміз қажет:

1. Тілдік мәселенің сипаты;
2. Тілдік қарым - қатынастың формасы;
3. Сөйлесудің мағыналық мазмұны;
4. Берілген мағлұматтың шарттары;
5. Ақпарат көздері;
6. Тыңдаушының есту қабілеті.

Әдістемелік дереккөзде басты екі қиындықтың бар екені айтылған. Олар психологиялық және лингвистикалық қиындықтар. Ал енді осылардың әрқайсысына тоқталып кетейік:

Психологиялық қиындықтар жалпы тыңдап - түсіну арқылы бір рет тыңдалған материалды қабылдайтын қиын әрекет. Бір реттік таныстыру шынайы ауызекі сөйлеумен тікелей байланысты. Осы қиындықты жеңу жолы - тыңдалған мәтінге байланысты нақтылау сұрақтарын қою.

Тыңдалымдағы әр түрлі ақпарат көздері қиындыққа әкеліп соғады, яғни "механикалық тілді" қабылдау сөйлеуші адамды көзбе көз көрмегендіктен қиындық туғызады. Өйткені ол адам кей жерде сөзін баяулатады немесе қайталап айтады, я болмаса ым-шара түрінде көрсетіп көмектесе алады. Ал оқыту барысында техникалық құралдарды қолданған кезде бұндай көмектер болмайды. Тәжірибе көрсеткендей, оқушы мұғалімнің айтқан сөзін, өзге оқушылардың сөзін тіл тасымалдаушыларының сөзінен гөрі жақсырақ түсінеді екен. Мұның себебі, тіл тасымалдаушыларының ауқымды тақырыптарда сөйлесуі, сөздік қорының мол болуы және де сөйлеу жылдамдығының шапшаңдығы. Алайда, басқа да себептері бар. Бүгінгі таңда тіл тасымалдаушылардың ауызекі сөйлеуі жазбаша сөйлеу стилінен өзгеше екені белгілі. Көбінесе олар әдеби стильден гөрі өздеріне таныс стильді қолдануды жөн көреді. Ал оқушылар тыңдайтын аудиомәтіндер әдеби стильде болғандықтан және жазба көздерінен алынатындықтан, оқушыларға табиғи тілді ұғуға үйрету қиынға соғады. Шет тіліндегі сөздерді түсінуге байланысты кездесетін қиындықтарды жою үшін мұғалім өзі ұсынатын мәтіндердің санын азайтып, оқытудың бастапқы кезеңінен бастап - ақ шет тіліндегі сөздерді тыңдату керек. Оқушылар әр түрлі дикторды (яғни ер адам, әйел адам және бала) тыңдаса, сөйлесу әдебіне оңай бейімделіп кететіндігін ескеру қажет.

Тыңдап - түсінуде ең үлкен әсер ететін фактордың бірі - сөйлеу жылдамдығы (көбінесе оқытудың бастапқы кезеңінде). Қызығы, тыңдап - түсінуге әсіресе, сөйлеудің баяу қарқыны әсер етеді. Сөйлеу жылдамдығының тыңдап - түсінуде алатын маңызы зор, өйткені айтылып өткен сөзді кері қайтып естуге мүмкіндік болмайды. Тіл тасымалдаушылардың сөйлеу жылдамдығы шетел адамдарына тез секілді көрінетіні мәлім. Бұл тыңдау барысында тілдік тәжірибенің жетіспеушілігінен байқалады, яғни тыңдаушының ішкі сөйлеуі сөйлеушінің сыртқы сөйлеуінен қалып қояды. Сол себепті аудитор естігенді қайталап үлгермейді, ал онсыз ақпараттың мағынасын түсіну мүмкін емес. Сонымен қатар тіл тасушының баяу қарқыны, тыңдаушының ана тілінің қарқынынан аспайтындықтан, тыңдаушыға сөйлеу қарқынының өзінің қарқынымен сәйкес келуі тиімді болып есептеледі. Бұл қиындықты болдырмау үшін оқыту кезінде бәсеңдеу мәтіндерді тыңдатудан бастаған жөн. Дегенмен, кейбір жағдайда бұл қарқынның өзі тілді үйренуші адамға жылдам болып көрінеді. Осындай жағдайда, сөйлеу жылдамдығын бәсеңдетпей, сөздер арасындағы кідірісті созу қажет. Бұл оқушының қалып қоюына мүмкіндік бермейді.

Лингвистикалық тыңдап - түсіну қиындықтарын сипаттауды диалог пен монологты қысқаша салыстырмалы талдаудан бастаған жөн, өйткені бұл тілдік формалар тілдік құралға ғана емес, мәтіннің құрылымдық және композициялық сипаттамасына да тигізетін әсері зор.

Диалогтың тілдік құралы сөйлеудің мақсатымен анықталады. Мысалы, барлығын айтып салу, өз жағдайын айту, тыңдаушы адамға әсер ету, қайталау, асырып айту диалогтық тілді эмоционалды етіп көрсетеді. Егер сұхбаттасатын адамдар әңгімелесудің не жайлы екенін білсе, яғни сөйлесу тақырыбы таныс болса, олар қысқартылған сөйлеу тілін қолданады. Осындай сұхбат кезінде паралингвистикалық құралдан басқа, ілікпе сөздегі параллелизм болуы ықтимал. Сұхбаттасушылар арасында ішкі байланыс болмаса, диалог көлемді құрылымды талап етеді. Мұндай сұхбатта ол монологпен бірігуі мүмкін. Тыңдаушы диалогқа қатысуы мүмкін, не болмаса сырттан қабылдауы мүмкін. Бірінші жағдайда қабылдаудың қиындығы мен сөйлеудің қиындығы бірігіп, ақырында мынадай қиындықтарға тап болады: сөйлеу қарқыны мен байланыс талаптарына бейімделу қажеттігі, белгілі бір сөйлеу қарқынын сақтау, сөздердің екпінің дұрыс қою, түрлендіруді пайдалану. Фильмді немесе дыбыстауды қабылдауда оған қатыспай, диалогты сырттай тыңдап - түсіну арқылы жүзеге асады. Бұнда да қиындықтар кездеседі. Соның бірі сұхбаттасушыны көрмей, қашықтықтағы тілді тыңдап - түсіну. Көру аппаратын пайдаланбау болжауды қиындатады, жадыны жүктейді, әңгімелесу жағдайын және мәліметті меңгеру үдерісін баяулатады. Бұл ерекшеліктерді тілдік мәтінді хабарлау жолын және оның көлемі мен қиындықтарын анықтауда ескеру қажет.

Монологтық сөзде тілдік құралдарды таңдау пікірді білдіру мақсатына, қарым - қатынас жағдайына, сөйлеушінің жеке ерекшеліктеріне (білімі, эмоционалдық жағдайы, өзгелермен қарым - қатынасы) байланысты болады. Монолог, әңгіме, спектакль, баяндама, дәріс ретінде әңгіменің құрамдас бөлігіне енгізілуі мүмкін. Монолог қайталау, риторикалық сұрақтар, бұйрық, ой мен ритмді үзу, кірме сөздер мен сөйлемдер секілді экспрессивті құралдардың көмегімен жүзеге асады. Осының барлығы монологтық тілге қарапайымдылық пен табиғилылық беріп, тыңдаушылармен байланыс жақсарады.

Тыңдап - түсіну барысында тағы да маңызды кедергілердің бірі - грамматикалық қиындықтар болып саналады. Олар синтаксиспен қоса, морфологиямен де байланысты. Оқушылар қабылданған сөздерді жеке элементтерге бөліп қарастырып, олардың арасындағы байланысты анықтау керек. Көбінесе әр түрлі лексикалық мағынасы жоқ, көмекші сөздерге байланысты болып келеді [5:114].

Жоғарыда айтылып кеткен қиындықтарды болдырмау мақсатында тыңдалым дағдыларын дамытуға бағытталған жаттығулар жүйесін қолдануға болады. Олар:

1. Кідіріс жасаған немесе синхронды сөйлеген диктордың артынан қайталау. Бұл жаттығу базалық болып есептеледі және оқытудың бастапқы кезеңінде қолданылады.

2. Тыңдап - түсіну қабілетін дамытуға арналған жаттығулар. Тыңдап - түсіну қабілетін дамыта отырып, тыңдалымды көру тірегі ретінде немесе нақты сөздерді, құрылымдарды тануға, негізгі ақпаратты айқындауға бағытталған тыңдалымды пайдалану.

3. Жадыны жаттықтыруға арналған жаттығулар. Пайымдаумен келісу немесе жоққа шығару. Сұрақтарға жауап беру. Мұндай тыңдалым алдын ала дайындалған деп аталады.

Ауызша және жазба мәтіннің арасындағы қателерді анықтау;

Даталарды, есімдерді, атауларды есте сақтау, содан соң сол ретпен дыбыстау;

Сөздерді тыңдап шығу және қандай да бір қағида немесе белгі бойынша топтастыру;

Сөздерді тыңдап шығу, содан кейін белгілі бір тақырыпқа қатысты сөздерді қайталау.

4. Ықтимал болжауды жаттықтыруға арналған жаттығулар.

Сөздердің анықтамаларын дұрыс таңдау;

Сөз тіркестерін құру;

Фразаны, мәтінді аяқтау;

Тақырып, көрнекілік, негізгі сөздер арқылы мазмұнын анықтау [6: 239].

Берілген жаттығулар жүйесі оқылып отырған шет тіліндегі материалдың дұрыс дыбысталуын білуге және де екпінді қажетті жерге қоюды үйретуге көмектеседі. Тыңдалым арқылы тілдің лексикалық құрамы мен грамматикалық құрылымын меңгеруге ықпал етеді. Сонымен бірге тыңдалым оқу мен жазуды үйретуді жеңілдетеді. Тыңдау қабілетінсіз адам оқып жатқан тілде қарым-қатынас жасай алмайды. Белгілі бір оқу материалын тыңдау арқылы оқушылар назар қойып тыңдауға, әр сөздің дұрыс оқылуына жыттығады және есту қабілетін дамытады.

Қорыта келгенде, тыңдап - түсіну дағдысын қалаптастыру да, бақылау мен бағалау да арнайы жазылған аудио, видео материалдар, ғаламтор және электронды оқу құралдарымен жұмыс істеуді талап етеді. Осы аталған техникалық және электрондық құралдармен жұмыс жасау тыңдалым дағдысын қалыптастыру мен дамыту барысында тиімділігімен бірге, оқушылардың қызығушылығы мен ынтасын, белсенділіктерін жоғарылатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кочкина З.А. Аудирование как процесс восприятия и понимания звучащей речи // Иностранные языки в высшей школе. 1964. № 1. С. 18-28.
2. Оразбаева Ф.Ш. Тіл әлемі: мақалалар, зерттеулер.-Алматы: Ан-Арыс, 2009. – 368 бет
3. Рогова Г.В., Верещагина И.Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в образовательных учреждениях. – М.: Просвещение – 1998
4. <https://www.hotcourses.ru/study-abroad-info/choosing-a-university/ielts-listening/>
5. Әлметова Ә. Сөйлеу әрекет әрекеттері түрлеріне оқыту (әдістемелік құрал). – Алматы: “Арыс” баспасы, 2007.-114 бет
6. Соловова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: Базовый курс лекций: Пособие для студентов пед. вузов и учителей. — М.: Просвещение, 2003.—239с.

METHODS TO MAKE AN EXCHANGE PROGRAMME MORE SUFFICIENT

Barakhoyev T.M.

Sh. Ualikhanov Kokshetau State University, Kokshetau

Temirlan_06@bk.ru

The idea that living or studying in the target language country is essential to improve linguistic knowledge and understand its culture is widespread. One reason why study abroad is considered the best context for language learning is the belief that students will be constantly exposed to the L2, and they will receive real input more intensely than in a regular language course in their own country. Moreover, it is assumed the learners will find more opportunities to use the L2 outside of the classroom and interact with native speakers, thereby putting into practice what they have learned and developing communication strategies in real-life communicative situations [1 :153].

Collentine has noted that since the 1980s, a large number of research projects have been conducted that analyze the effects of the learning context in the language learning process [2 : 76]. The aim of researchers was to describe the linguistic benefits gained from the study abroad context with the improvement of communicative or pragmatic competence in the target language. Over the last decade, many researchers have continued analyzing the influence of study abroad in the acquisition of linguistic knowledge, especially in fluency, in the knowledge of grammar and vocabulary, in the development of written skills [3 : 370] [4 : 34].

Effects on oral proficiency and grammatical knowledge. The majority of studies that examine the effects of study abroad on oral proficiency have agreed on the idea that studying abroad helps to improve fluency and pronunciation. Allen and Herron, for instance, found in their study conducted among twenty-five American students of French, those who studied in France improved their fluency after spending a summer studying abroad and showed more confidence and ability to perform oral tasks [5 : 370]. The results showed that students who studied abroad improved their ability at oral expression, especially in aspects of fluency, the speed of speech, grammatical correctness, pronunciation, and richness of vocabulary used.

Segalowitz and Freed studied the relationships between psychological and contextual factors and their impact on the development of oral expression [6 : 173]. In their research, they analyzed oral production skills and cognitive abilities of forty students out of which eighteen studied Spanish for a semester at a university in the United States and twenty-two in Spain. The results of this research highlighted that the students of the study abroad program showed significant progress in speaking/ oral fluency, although this improvement could not be explained by contact and exposure to the language outside of the classroom. According to the analysis of the

data obtained, the improvement was attributed to each student's learning abilities or the number of hours of class during study abroad. The study concluded that the cause of the limited influence of the context could be the shortness of the study abroad—one semester—which did not allow students to develop sufficient social relationships.

According to Sololova's strategies: from easy to difficult and before-listening, while-listening and after-listening I added exercises into the manual which I am planning students will use before going by academic mobility.

Of course it was necessary to ask students who already have been abroad by academic mobility which difficulties did they encounter while doing their study in L2 environment. So, I made a questionnaire which I used before making the manual. The manual itself was constructed according to Sololova's exercise system and advice which I took from questionnaire. The manual has been made exactly to help future exchange programme students to solve problems that previous participants run into.

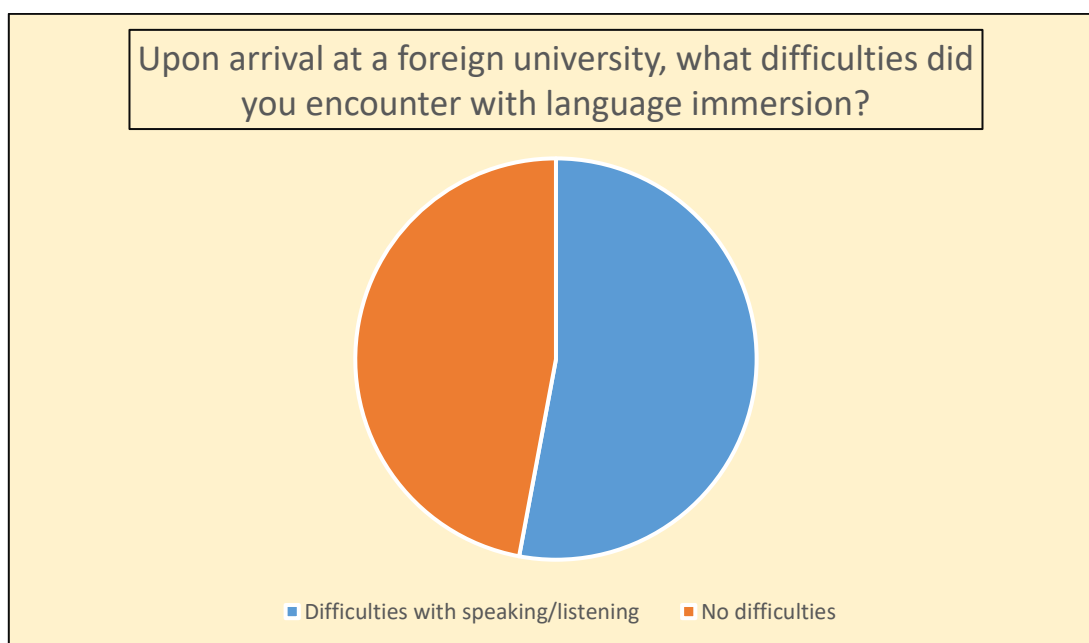

Diagram № 1

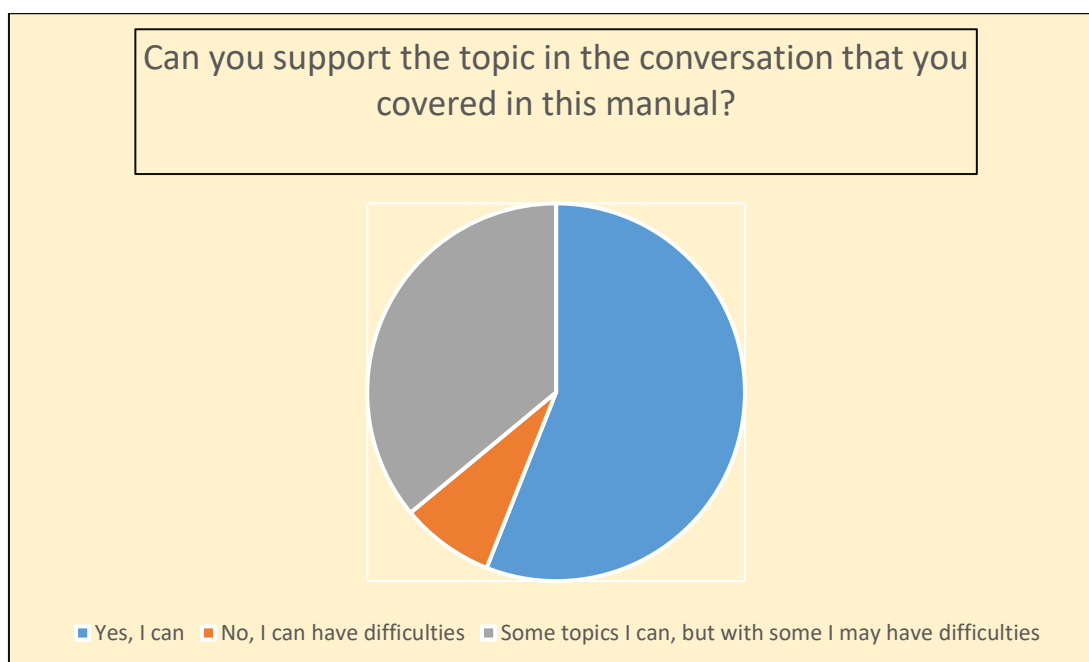

Diagram № 2

In diagram one, you can see that more than half (56%) of students who are studied by academic mobility encountered difficulties with speaking and listening that is why during manual making I put special attention on drilling of those skills. Following Sololova's approach: from easy to difficult.

In diagram two you can see that after the completion of the manual more than 75 % of students can keep the conversation on the topics that are presented in the manual itself. It shows that Sololova's approach in connection with students' advice is working scheme for language skills evaluation (before going by abroad programme).

Just like other methodists, Solovova E. N. suggests dividing the work on the text into three stages:

- 1) before listening,
- 2) while listening,
- 3) after listening.

The pre-text stage includes:

- discuss questions/ statements before listening.

Of course, it will be possible to determine the correct answer only after listening, but isn't it interesting to anticipate events using your life experience and guess? After this task, students will listen more carefully, the task becomes personally significant. Exercises and questions do not so much ask for information as carry it. While getting acquainted with them and discussing the answers,

students hear the vocabulary that will be used in the text when listening, because the context is defined, and therefore the semantic field.

During the audition, the student does not need to focus on minor points, but can concentrate on the details that will be necessary for the task. It is necessary to make sure that the questions are not too straightforward, primitive and impersonal, because this makes students uneasy, the meaning of the task disappears, and therefore the interest disappears.

- guess by title/ new words/ possible illustrations.

This task prepares for the perception of the text and helps in overcoming possible difficulties.

Post-text stage

After listening to the text and completing a number of tasks for it, you can continue to use the information to develop other skills. In accordance with the goals of the current dissertation work, it is necessary to develop speaking skills in the context of the cultural characteristics of the country of the language being studied [7].

Here we can see the example from the manual which was built according to Sololova's approach and academic mobility students needs:

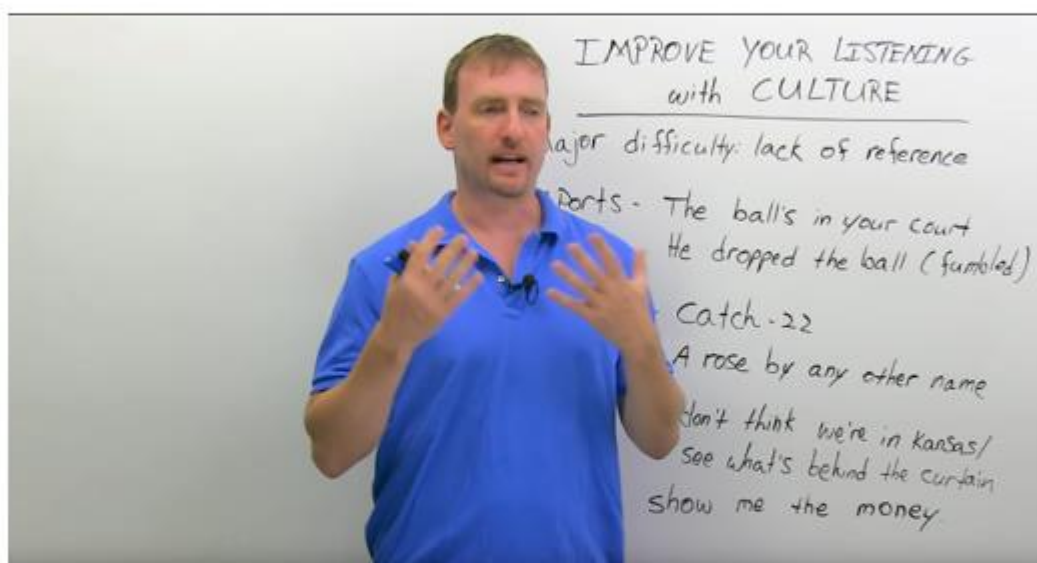
Exercises

Listening and speaking practice

1. Ask the questions below

- a. Did you ever have a conversation in English?
- b. What difficulties do you have when you listen to a foreigner?
- c. In your own opinion, is it better to listen more or to use books while you prepare for abroad program?

2. Watch the video before doing tasks 3,4,5

3. Give the definitions for the following words

Lack of reference	
evolve	
memory	
exposure	
Local people	

To underline all that's been said, to improve your English skills making a special point on speaking/listening you should work on specific topics. It is necessary to make the environment close to the real one situation.

More than that it is recommended to go through all the tasks that are presented in the manual. Without skipping them.

The last but not least advice will be not to hurry with an understanding of what you had done (in terms of exercises). Make sure that you spend enough time on sharpening your skills.

References:

1. Collentine, J., & Freed, B. (2004). Learning context and its effects in second language acquisition. *Studies in Second Language Acquisition*, 26, 153-171.
2. Collentine, J. (2009). Study abroad research: Findings, implications and future directions. In M. H. Long & C. J. Catherine (Eds.)
3. Allen, H., & Herron, C. (2003). A mixed methodology investigation of the linguistic and affective outcomes of summer study abroad. *Foreign Language Annals*, 36(3), 370-385.
4. Freed, B., So, F., & Lazar, N. (2003). Language learning abroad: How do gains in written fluency compare with gains in oral fluency in French as a second language? *ADFL Bulletin*, 34(3), 34-40.
5. Allen, H., & Herron, C. (2003). A mixed methodology investigation of the linguistic and affective outcomes of summer study abroad. *Foreign Language Annals*, 36(3), 370-385.
6. Segalowitz, N., & Freed, B. F. (2004). Context, contact, and cognition in oral fluency acquisition: Learning Spanish in at home and study abroad contexts. *Studies in Second Language Acquisition*, 26, 173-199
7. moluch.ru/archive/113/29098/

ЖАЗУДЫ ОҚЫТУДАҒЫ СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Бекмырза Ұ.П, магистрант

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
bekmirza.ulzhan95@gmail.com

Шет тілі — қазіргі заман талабына сай, қоғамның әлеуметтік-экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдениет дамуының қайнар көзі. Демек, осы шет тілін үйретуде бүгінгі күні жазу дағдысы ең маңызды болып табылады. Бұл

мақала бүгінгі күнгі басты мәселе жазуды оқытудағы сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдануға арналады. Біз бұл мақалада жазылым дағдысының ерекшелігі мен маңызын жан-жақты қарастырып, міндеттерін айқындаймыз. Осы орайда жазылым дағдысының маңыздылығын Әбіш Кекілбаевтың «Адамзат ақыл-ойы талай ғажайыптарды ойлап тауып жатыр ғой. Алда да небір ғаламат жаңалық ашылар. Бәрібір ең ұлы жаңалық — жазу. Одан асқан жаңалық болған емес. Жазудың ойлап табылуы мәңгіліктің біржола мойындалуы. Жазу адам нәсілін ақылды, айлалы етіп қана қойған жоқ, иманды да ибалы, парасатты да етті. Шын мәнінде Ғылым, Дін, Мәдениет жазудың арқасында пайда болды. Осы арқылы өткен ұрпақтардың құндылықтарымен сусындады, кемелденді»-деген сөзі барша жанның санасына бірер ауыз сөзбен жеткізгендей. Жазу болмағанда біз өз тарихымызды, өткеннің сындарлы саясатын, діни ілімді, медицина іліміндегі жаңалықтарды бірін де білмес едік. Көне заманнан бері осы күнге жеткен түрлі еңбектер жетті және олармен біз танысып бүгінгі күні зерттеулерімізге пайдаланып жүрміз. Сонымен “Жазылым” термині “жазу” (жазудың түрлері, әріптің жеке т.б.) деген мағынаны емес “жаза білу”, “ойынды өзіңнен басқа біреуге түсінікті, сауатты жеткізу үшін қағаз бетіне түсіре білу” [1.185]. Яғни бұл жазылым дағдысы тіл меңгерушілердің графикалық, фонемалық жүйесіне негізделі отырып, лингвистикалық, психологиялық, физиологиялық, әдістемелік ерекшеліктерге сай тілдік материалдардың формасы мен мазмұнын бірдей қамтып, адамдар арасындағы қарым-қатынасқа мүмкіндік беретін тарихи үдеріс. Бұл үдерісті төмендегі бес тәсілге негіздеп қарастыруға болды. Олар: біріншіден, әріптің, сөздің графикалық таңбасы болса; екіншіден, графикалық таңбалар белгілі бір фонемалық, мағыналық қасиетке ие болады; үшіншіден, жазылым дағдысында сөйлесімнің барлық түрі қатысады; төртіншіден, жазу үстінде тіл үйренуші адам сөйлемнің мағынасына ғана емес, формасына да назар аударуы керек; бесіншіден, жазылым қағаз бетіне түскен ақпараттың түсінікті, бірізді болуына байланысты тікелей жүзеге асырылады.

Тіл біліміндегі әдіскерлердің қалыптасқан пікірі бойынша, жазылым үш бөліктен құралады. Олар:

1. Себеп-салдарлық.
2. Аналитико-синтетикалық.
3. Орындалымдық [1.186].

Бұл жазылым әрекеті, біріншіден, белгілі бір әсерді адамға жеткізудің мақсатында ойға келеді, демек алдымен оның себебі пайда болып, екінші аналитико-синтетикалық кезеңде бірінші сөйлем құрылымы жасалады да одан кейін сөздер бір-бірімен байланысқа түседі, соңынан сөздің орны мен қызметі белгіленеді. Ал үшінші бөлікте, графикалық таңбалар арқылы жазбаша мәтін пайда болады және жазу орындалады. Жазылымның лингвистикалық ерекшелігі әріптік таңбадан бастап алфавитке дейінгі жазуды, тілдің дыбыстық жүйесін, жазылу ережесін, жазбаша сөйлеу үлгілерін қамтиды [2.112]. Жазылымның лингвистикалық мазмұнын белгілейтін мәселер:

1. Графика.
2. Орфография.
3. Жазып алу.
4. Жазбаша сөйлеу.

Тіл білімі саласында жазылымды үйрету барысында ең басты назарға алынатын мәселе – жазылымның графикасы. Графика, бұл жазу таңбалары яғни жазу үшін қолданылатын барлық әріптердің таңбалық жиынтығы. Әріптік таңбалар екі түрде жазылады: баспа түрінде және қолжазба түрінде. Жазуды меңгеруде лингвистикалық жақтан үйретілетін басты мәселе орфография. Ол – сөзді әріптік таңбалар арқылы дұрыс жаза білу ережесі. Бұл ережені оқытпай, шет тілін және жазылымды сауатты меңгеру мүмкін емес. Жазып алу немесе қысқаша жазу – жеке сөздерді, сөз тіркестерімен, бір-біріне мағыналық байланысы жоқ сөздер мен сөйлемдерді дұрыс жаза білу. Қысқаша тезистер, жоспарлар, қысқартылған сөздер мен ойларды белгілеп, жазып алуда осыған жатады. Жазбаша сөйлесім – лингвистикалық ерекшеліктерді толық меңгерудің көрінісі болуымен қатар ол ең күрделі құбылыс. Жазбаша сөйлесім – білім алушының өз ойын басынан аяғына дейін анық және дәлелді мысалдар келтіре отырып толық жаза білуі, көзқарасын, пікірін қағазға түсіріп, жеткізуі. Мысалы тілді үйренуге қатысты жазбалардың қатарына пікір жазу, хат жазу, түсініктеме, қатынас қағаз, реферат, баяндама т.б. жазу жатады. Жазылым дағдысында басты назар аударатын бірнеше ерекшеліктер бар, олар: Жазылымның психологиялық ерекшелігі – жазбаша тапсырмаларды дұрыс пайымдап, логикалық жағынан меңгеру және графикалық, орфографиялық дағдылар мен шеберлікті ұштау; Сонымен қатар жазба жұмысы білім алушылардың есте сақтауына жеңіл әрі ойлау жүйесіне тиімді болуы тиіс [2.112].

Жазылымның әдістемелік ерекшелігі – графика мен орфографияны, жазу мен жазбаша сөйлемді жетік білудің, үйренудің әдіс әсілдерін іздестіре отырып білім алушыларға жазғызу, оқыту [2.112].

Жазылымның физиологиялық ерекшелігі – жазу кезінде дене мүшелерінің қимыл-қозғалысын дұрыс игеруді үйретуі [2.112].

Оқу-үйрету әдістерінің ішіндегі жазу — үйренушілердің және мамандардың баяндауы бойынша академиялық және мансаптағы жетістікке жету жолындағы ең қажетті дағды. (Çavdar and Doe, 2012, Hyland, 2013 and Lengelle et al., 2013). Қазіргі таңдағы екінші тілде академиялық жазылымды үйрету туралы әдебиеттерде жазылымның қоғамдық аспектісіне назар аударылады (Spack). Алайда үйренушілер осы тақырыпта білімге ие болғанымен, жазу үдерісінде сол білімдерін қолдануда қиындыққа тап болады. (Hyland, 2013; Kellogg, 2008) [3.5].

Жазу – шетел тілін оқытудағы қиын және маңызды іскерлік, жазу арқылы білім алушылар шетел тіліндегі әріптерді, дыбыстарды қолдануға үйренеді, сөз қорын кеңейтеді, сөйлеу, оқу, тыңдап-түсіну іскерліктерін дамытады [4.54].

Жазу дағдылары-бұл білім алушылардың үйлесімді мәтінді жасау үшін көптеген күрделі дағдыларды меңгеруін талап ететін міндет. Алайда студенттер

өз іскерліктерін әрдайым көрсете бермейді, өйткені олар жазу кезінде басқадағдыларға көңіл аудараалады, мысалы, бай сөздік қорын көрсету үшін әдемі тілдік құралдарды пайдалану, тыныс белгілерін елемеу. Жазу дағдылары-өнімді дағдыларға жататын төрт дағдының бірі. Яғни, өнім-тіл құбылыстарының, модельдердің ережелеріне негізделген сөз немесе хат. Хат түрлері: тізімдерді құрастыру, құттықтау ашық хат, электрондық пошта, күнделік, хабар, әңгімелер, эссе, рецензия, пікірлер, хаттары бар журнал мақалалары, шағын өлеңдер және т. б. Бұл жазбаша жұмыстарды 5 бағыт бойынша топтастыруға болады: еркін хат, әңгіме, сипаттама, түсініктеме, дәлелдеме.

Жазу дағдыларын дамыту сабағының құрылымы келесі кезеңдермен ұсынылуы мүмкін:

- Мәтінді жазар алдында оқытушы идеяны тұжырымдауды, әртүрлі жоспарлау түрлерін моделдеуді және бастапқы нұсқаны жазу процесін ұйымдастыруды қолдайды;
- Жазу кезінде оқытушы білім алушыларға нақты таңдалған лексикалық бірліктерді (тіркесімдерді таңдау), грамматикалық ережелерге (мысалы, етістіктерді дұрыс қолдану), сөздердің тіркесі (жалғас сөздерді қолдану) сәйкес болуын қадағалайды.;
- Жазылғаннан кейін критерилерді алдын ала анықтау үшін жұмысты тексеру, түзету, жетілдіру, аудиторияның мәтінінің сәйкес келетінін анықтау, оның мақсатына сәйкес келетіндігін анықтау, жазудың келесі кезеңдерін талқылау және оқу процесін күрделендіру қажет [1.186].

Жоспар-эскиз-түзету түріндегі жазу процесін моделдей отырып-жетілдіру және студенттердің жұмысы үшін жағдай жасай отырып, оқытушылар студенттерге жазуға, ойлауға қажетті барлық дағдыларға тоқтауға, кідіртуге мүмкіндік беретін қолайлы атмосфера жасайды.

Әрбір хат түрі өз ерекшелігі бар. Бұл хат түрлерінің құрылымына, мақсаттар мен шешілетін міндеттерге байланысты. Мысалы, жазу стилінің деңгейлері: ресми (ғылыми, іскерлік, стильдер) және бейресми (ауызша сөздер); мәтінді немесе ақпаратты жазудың тәуелсіз рәсімдері.

Жазу дағдыларын дамытудың бірнеше жолы бар. Олардың ең маңыздысы-өнімді хат және жазу процесі. Егер сіз үлгіарқылы хат жасасаңыз, бұл өнімді хат деп аталады. Яғни оқытушылар жазу үлгілерімен танысып, мәтінмен жұмыс істеу керек. Белгілі бір хат үлгісі оның мазмұнымен, сөздік қорымен, стилімен және жолымен танысуға көмектеседі. Сонымен қатар, үлгілер білім алушыға қалай жазу керектігі туралы түсінік береді. Егер оқытушы білім алушыларға жазудың барлық кезеңдерімен жұмыс істесе, онда бұл да жазу процесі деп аталады. Атап айтқанда, хат, жазу, түзету, тексеру жоспарлаудан бастап студенттердің қызметін ұйымдастыру. Бұл студенттерге әртүрлі уақытта жазу аспектілерімен жұмыс істеу дағдыларын үйретеді.

Бірнеше қадам нақты жазбаша құжатты аяқтау үшін жасалады :

- ✓ Басында қарастырылғанын анықтаңыз;
- ✓ Дұрыс ой беруді жоспарлау;

- ✓ Бастапқы көшірмені жазу (өзгертуге болатын жазбаша құжат)
- ✓ Түзету және өңдеу (қателерді түзету және мазмұнды қосу)
- ✓ Тексеру (сауаттылықты тексеру және түзету))
- ✓ Дұрыс нұсқаны жазыңыз (екінші немесе соңғы нұсқаны сызыңыз)[1.186].

Жазу қабілеті-сол жақтағы қағаздағы көркемдік ойға қатысты. Бұл шығармашылық көзқарасты талап ететін қиын жұмыс. "Ағылшын тілі сабағында білім алушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және жазу мәдениетін қалыптастыру." Бұл мақсатқа жету тәсілдерінің бірі сыни ойлау технологиясы бағдарламасымен танысқаннан кейін белсенді қолданылды. Осы тұста «Сын тұрғысынан ойлау технологиясы дегеніміз не?»- деген сұраққа жауап іздейміз

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы студенттің еркін қарым-қатынасына, пікірталастарға, достардың ой-пікірлерін тыңдауға, мәселені шешу жолдарын іздеумен байланысты мәселелерді шешуге және сонымен қатар сіздің ақыл-ойыңызды еркін етуге және зерттеуге, сондай-ақ білім алушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттыра отырып, қорытынды жасауға бағытталған[5.6]. Сыни ойлау-бұл студенттің сын тұрғысынан ойлау, бөтен ойға сыни көзқарас, талдау, салыстыру, реттеу, сұрыптау, жүйелеу, өз бетінше зерттеу, дәлелдеу, тұжырымдау дағдыларын қалыптастыруға бағытталған дербес және бірлескен шығармашылық жұмыс. Білім алушыларды шығармашылыққа баулу, олардың белсенділігін, қызығушылығын арттыру үшін шығармашылық қабілеттерін дамытудың түрлі әдістері мен тәсілдерін қолдануға болады. Шығармашылық жұмыстар студенттердің ойлауға қызығушылығын қалыптастыруға, шығармашылық қабілеттері мен белсенділігін дамытуға ықпал етеді. Сын тұрғысынан ойлаудың мақсаты-барлық жастағы студенттерді кез келген мазмұнды сыни тұрғыдан талдап, көптеген көзқарастарды, идеяларды, ұсыныстарды, шешімдерді және т. б. таңдау туралы саналы шешімдер қабылдауға үйрету. Білім алушыларды сын тұрғысынан ойлау технологиясы арқылы оқыту жаңа буын оқулықтарында талаптар мен тапсырмаларды орындау кезінде дұрыс шешім табуға, шығармашылыққа тартуға және лингвистикалық қиындықтарсыз ой білдіруге мүмкіндік беретін тиімді әдістердің бірі болып табылады. Сын тұрғысынан ойлау-бұл тексеру емес, күрделі ойлау процесі. Бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырғанда студент өзінің даму деңгейіне сәйкес белгілі бір жетістіктерге жетіп, болашақта осы дағдыны пайдалана алады. Көптеген ақпаратты талдай отырып, студент істің мәніне еніп, оны бағалауды үйренеді[6.38].

Сын тұрғысынан ойлауды білім алушыларға үйрету үшін мына төменгі шаралар орындау қажет:

- 1) сын тұрғысынан ойлауды тудыру үшін уақыт беру керек;
- 2) білім алушыларға ойланып-толғануға, ойын ашық, айқынайтуға рұқсат беру;
- 3) әртүрлі жаңа ойлар мен пікірлерді қабылдау;
- 4) үйрену барысындағы білім алушылардың белсендііс-әрекетін қолдау;

5) кейбір білім алушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларға түсіністікпен қарау;

6) білім алушылардың бір-бірінің жауабына жасаған сыни көз-қарасының дәлелді, дәйекті болуын басты назарға алу;

7) білім алушының сын тұрғысынан ойлауын бағалау.

Осыған байланыста білім алушылардың :

–өзіне деген сенімділікпен жұмыс жасау;

–оқуға бар ынтасымен кірісу;

–сын-пікірлерді тыңдай алу және құрметтеу;

– өз пікірін ашық, айқын білдіруін талап ету қажет.

Тек сонда ғана олар:

– менің осы мәселеге деген көз қарасым қандай?

-мен бұл мәселе туралы не ойлаймын?

– бүгінгі алған ақпаратым менің бұрынғы осы мәселе туралы білетін ақпаратыма сәйкес пе?

– осы ақпаратты үйрене отырып мен өз қолыммен бірнәрсе жасай аламын ба?

– маған бұл жаңа көз қарастар мен идеялар қаншалықты әсер етті? деген сауалдар төңірегінде ойлауға үйренеді [7.397].Қорытындылай келе, сыни ойлау технологиясын жазу дағдыларында қолдану өте жоғары екенін атап өткен жөн. Жазу кезінде жаңа технология элементтерін тиімді пайдалану танымдық белсенділікті, студенттердің белсенділігін дамытады, оларды шығармашылыққа әкеледі. Білім алушылардың логикалық ойлауы дамиды , сабақтың сапасы артады. Білім алушылардың қызығушылығы артып, олардың іс-әрекеттері мен қызметіне деген сенімі нығая түседі. Студенттер жақсы нәтижелерге жету үшін өз ойларын еркін әрі анық жазуға үлкен ынтамен кірісеалады. Сыныпта жаңа технология элементтерін дұрыс деңгейде ұйымдастыра білу өз нәтижесін береді.

Әдебиеттергізімі:

1. Сабақ тиімділігін арттыратын 370 әдіс, саралаудың 100 тәсілі –Б.К. Умиралиева&З.А. Сапарбаева , 2018
2. Сәдуақас Г.Т. Сауат ашу кезеңіндегі жазуға үйретудің ерекшеліктері. Білім берудегі менеджмент. №1, 2012.
3. «Assessing writing» by Sara Cushing Weigle, The Cambridge Language Assessment Series, 2002
4. Writing Journey – Alay Bayan Program Magdalena & Majaylay, 2010.
5. «Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері » С. Мирсеитова, 2011 жыл.
6. Клустер Д. Что такое критическое мышление? – Перемена. – 2001 жыл. – № 4,5 – 21-27
7. Тәжіғұлова Қ.М., Мусина Д.Е. Сын тұрғысынан ойлау технологиясын қолдану тиімділігі. – Алматы, 2006.

DEVELOPING SPECIAL LINGUISTIC AND COMPREHENSION EXERCISES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO STUDENTS MAJORING IN “ECONOMICS”

Berdikulova R.D., Ryspaeva D.S.
Sh.Ualikhanov Kokshetau State University, Kokshetau
b.ramida@mail.ru

The English language is gaining more and more power, requires increased attention to its study. All educational institutions today have in the academic plans the English language and its various variations, for example, business, and professional, general, technical and so on. As for non-linguistic universities, the situation is ambiguous. On the one hand, a foreign language is given to students in all their diversity - general, business, professional, and on the other hand - different levels of students, their unpreparedness, in some cases even the lack of a base, somewhat complicate the process of mastering English [1, p.13]. Moreover, the realities of modern reality require that graduates not only read and translate with a dictionary that was in the trend more than 50 years ago, but were able to present their thoughts in oral and written form correctly, and could fully communicate on and professional topics every day.

Keeping up with the times, the teacher needs to create a methodological manual in accordance with the requirements of modern education. A methodological manual for students majoring in Economics, was developed and approved in accordance with the modern standards. This manual was designed on the basis of Styles Curry's learning style theory, because it provides an opportunity for students majoring in Economics, to teach English with a focus on foreign language skills development.

The purpose of the experiment was to check a methodological manual intended for students majoring in Economics. Manual was developed for the purpose of training reading, speaking and writing skills. In accordance with the system of learning material in the perspective of the Dublin descriptors it is possible to construct a system of lexical exercises aimed at the formation of English language skills. These descriptors describe the final result of a student's knowledge, skills and abilities at the end of a certain cycle. They include five basic principles of learning:

1. **Knowledge and understanding.** The result will be the ability to demonstrate the knowledge and understanding of learning generated by general secondary education and to incorporate some aspects of the most advanced knowledge in learning.
2. **Application of knowledge and understanding.** Students will be able to apply their knowledge and understanding in a manner indicative of a professional approach to the work or profession, and have competencies usually demonstrated through the formation and justification of arguments and problem solving within the field of study.

3. **Formation of judgments.** They may collect and interpret information to make judgments based on social, ethical and scientific considerations.
4. **Communicative ability.** The ability to communicate information, ideas, problems and solutions to both professionals and non-professionals.
5. **Lifelong learning skills** [2].

The methodological manual was created using the traditional three-phase model of teaching or PPP model of Presentation, Practice and Production . The training manual includes a foreword, the main part, which consist of 15 lessons, and an appendix. Also each lesson of the manual includes from 5 to 7 exercises intended for develop reading, speaking and thinking skills. The following criteria for the selection of texts are the most important for professionally-oriented training and were covered during testing of the training manual:

- 1) compliance with the professional interests of students;
- 2) information content;
- 3) relevance of the content;
- 4) illustrative value;
- 5) accessibility for understanding and assimilation;
- 6) authenticity of the text and its source;
- 7) methodological capacity.

During experiment 17students have taken part in the experiment. All the 15 lessons were successfully conducted. At the initial stage of the experiment, in order to find out the initial level of students, activity in educational activities, professional and personal potential, a test was conducted, in which there were tasks to determine skills such as reading, speaking and writing. There was also a task of thinking that is situational job Experimental measures were aimed at developing students' desire to be active in learning for the development of self-realization processes; positive emotional orientation to educational and cognitive activities; ability to plan and predict their professional growth; readiness to form the necessary professionally important qualities; activity and mobility in achieving professional development goals.

Also, this test was performed in the final stage of the experiment. The main goal was to identify improvements and changes in students ' language skills. This test consisted of three sections, namely reading, speaking and writing. Each of these sections included three exercises, for example: the reading section consisted of three different texts and a task for it, such as: question by text, matching headers, true or false. The speaking section also consisted of three exercises, such as: discuss with the group topics, thinking of the situation, make up a dialogue using idioms on intended topic. And the last section of the writing, included writing a short message business strategy and writing an essay on given theme.

The results of the test, which was conducted at the beginning of the experiment, showed that students had a weak level of professionally oriented vocabulary, which caused difficulties when performing exercises both for reading and for the rest of the sections. The number of students who were able to successfully pass these two sections was about 40 %. The following example of exercises was

included in the control test. This exercise was performed to test students' ability to understand the main idea of paragraphs.

Exercise 1. Read the text and answer the questions:

Defining marketing

The traditional way of viewing the components of marketing is via the four Ps:

1. **Product.** Goods and services (creating offerings).
2. **Promotion.** Communication.
3. **Place.** Getting the product to a point at which the customer can purchase it (delivering).
4. **Price.** The monetary amount charged for the product (exchange).

Introduced in the early 1950s, the four Ps were called the marketing mix, meaning that a marketing plan is a mix of these four components.

However, in recent years service marketing has widened the domains to be considered, contributing to the 7P's of marketing in total. The other 3P's of service marketing are: process, physical environment and people.

Value is at the center of everything marketing does. What does value mean?

When we use the term value, we mean the benefits buyers receive that meet their needs. In other words, value is what the customer gets by purchasing and consuming a company's offering. So, although the offering is created by the company, the value is determined by the customer. Furthermore, our goal as marketers is to create a profitable exchange for consumers. By profitable, we mean that the consumer's personal value equation is positive.

The personal value equation is:

$\text{value} = \text{benefits received} - (\text{price} + \text{hassle})$
--

Hassle is the time and effort the consumer puts into the shopping process. Value varies for each consumer.

Answer the questions:

1. *How can you define —marketing?*
2. *What components does marketing include?*
3. *What is a —marketing mix?*
4. *What is at the center of everything marketing does?*
5. *What does value mean?*

However, the speaking section was not so difficult for students, although it was devoted to an academic topic. Students maintained the flow of speech, said as many of their opinions as possible, tried to clearly express each thought and argue the thoughts of others using repetition and self-correction. Simple speech was made freely, 57 % of students were able to successfully complete tasks from the oral part of the test.

Exercise 1. Answer the following questions.

1. *What characteristics determine the quantity people are willing and able to consume?*
2. *Which of them is the most important one?*
3. *How does price affect the quantity demanded of a good or service?*
4. *How do you understand the notion —the quantity demanded of a good or service?*
5. *What do a demand schedule and a demand curve show?*
6. *What can cause changes in demand? What variables affect consumption of goods and services?*
7. *Speak about alternative products.*
8. *Different goods and services may have different demand shifters; what are they?*

Writing did not come as easily to students as it was intended, because students did not know the special structure and vocabulary for academic writing. It was easier for students to express their thoughts orally than to write. The number of students with the highest scores was approximately 7-10 %. This exercise was used to test students' skills in writing essays, emails and short descriptions and annotations.

Exercise 1. You should spend about 20 minutes on this task. Write at least 100 words.

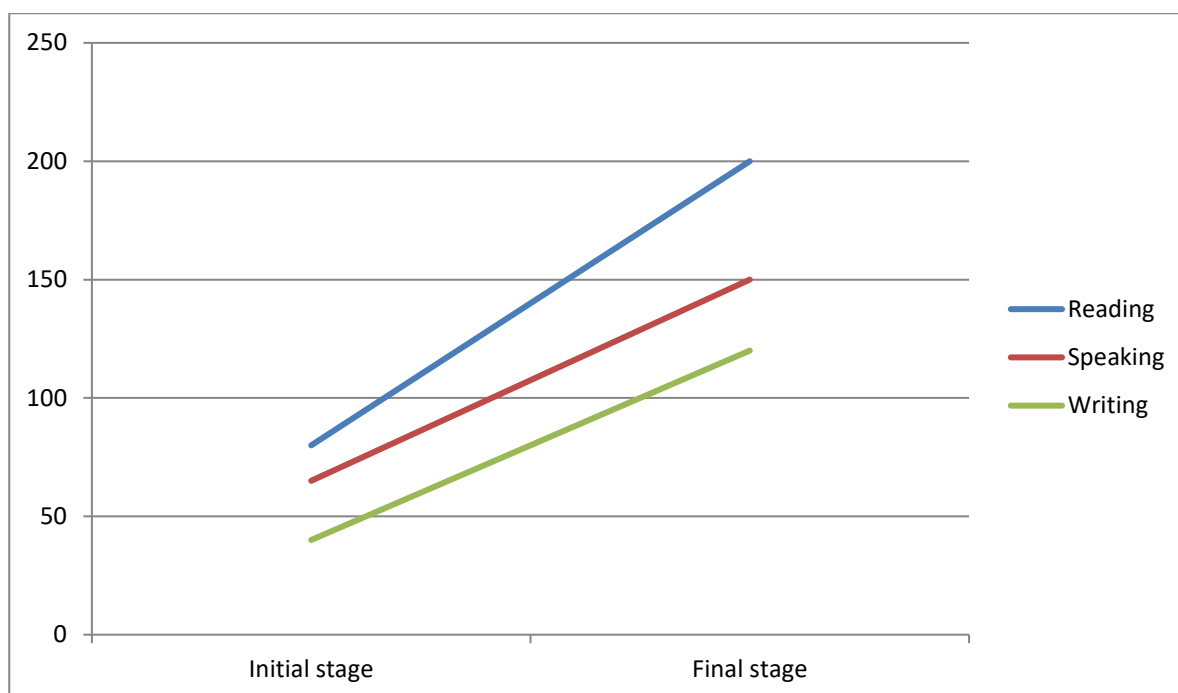
Explain the differences between “long-term” and “short-term” economic growth. Define the features of long-term growth. What is the impact of long-term economic growth on business?

At the final stage, students again took the same experimental test as in the first lesson, in order to compare responses and identify changes in the level and knowledge of the rules for reading professionally-oriented texts before using the manual and after.

The results of the final 15 lesson are as follows:.

1. Most students have improved their pronunciation. Also due to the correct choice of professional vocabulary and terminology, in the “Reading” section 80% of students understood and translated professionally-oriented text without mistakes, the other 20% made the same reading mistakes as in the first test.
2. In the “Speaking” section, in many cases, the intonation and vocabulary on the topic were correctly observed. Errors in setting the intonation were not detected in 60% of students, that is, they were easily perceived by hearing. Other 20% of students made two mistakes in setting an intonation, 20% of students made three cases.
3. 70% of students in the “Writing” section had no problem writing short essays, annotations and recommendations, as the methodological manual provides a dictionary and terminology before and after educational texts. About 30% of the students made 3 to 5 mistakes, which were identified in first lesson.

Diagram 1. Increasing of students' level

Thus, the study made it possible to draw the following conclusions:

1. The use of the methodological manual for non-Linguistic faculty students, which is designed to develop students' speaking, reading and writing skills, leads to significant improvements and remedial actions in English language students.
2. This manual differs from the existing ones in that it is compiled according to the system of learning material from the perspective of the Dublin School Descriptors.
3. The results obtained during the processing of experimental data show that the developed test tasks for the training course meet the necessary criteria: validity, simplicity, certainty, objectivity, effectiveness and reliability.

The obtained research results expand and enrich traditional approaches to the study of professionally-oriented English, as well as meet the current needs of the practice of teaching English.

References:

1. Chaney A.L. and T.L. Burk. Teaching Oral Communication in Grades K-8. Boston: Allyn&Bacon, 1998. P. 13
2. Adapted from: http://ecahe.eu/w/index.php/Dublin_Descriptors
3. Kondrashova N.V., obuchenie perevodu studentov starshih kursov fakulteta izobrazitelnogo iskusstva pedagogicheskogo vuza, kandidat ped.nauk SPb, 2002g.

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА БІРЛЕСКЕН ОҚЫТУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Диналы Н.Д., 1 курс магистранты
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан
nadikosha-83@mail.ru

Оқытудың бірлескен түрі көптеген ғасырлар бойы қолданылуда. XX ғасырдың басында әлеуметтік өзара тәуелділік теориясының пайда болуы бірлескен оқытудың пайда болуын болжайды.

Сонда Курт Коффка (гештальтпсихологияның негізін қалаушылардың бірі) топ – бұл динамикалық бүтін, онда оның мүшелері арасындағы өзара тәуелділік өзгеруі мүмкін деп болжады. Топтың мәні оның мүшелері арасындағы өзара тәуелділікте (жалпы мақсатқа жетекшілік ететін) екенін және бұл «динамикалық бүтін» қалыптасуына қызмет етеді деп Курт Левин бұл идеяны XX ғасырдың 20-30-шы жж-да жетілдірді. Топтың бір мүшесінің жай-күйінің өзгеруі оның кез келген басқа мүшесінің жай-күйін өзгертеді, демек топ және оның мүшелерінің ішкі жай-күйі жалпы мақсатқа қол жеткізу бағытында бірыңғай қозғалысқа ықпал етеді. Бір-біріне әсер ететін екі адамнан тұратын топтарда өзара тәуелділік туындайды, бұл ретте бір-бірінің өзгеруі топтың басқа мүшелерінің жай-күйінің өзгеруіне әкеп соғады. Жалпы мақсатқа жетуге ынталандыру бірлескен мінез-құлықты қалыптастырады [1].

XX ғасырдың 40-шы жылдардың соңында К. Левиннің ізбасарларының бірі Мортон Дойч К. Левиннің әлеуметтік өзара тәуелділік идеясын дамытып, кооперация мен жарыстар теориясын қалыптастырды. М. Дойч әлеуметтік өзара тәуелділіктің үш түрін шығарды – оң, теріс және өзара тәуелділіктің болмауы. Бұл теорияның негізгі ойы индивидтердің бір-бірімен өзара тәуелділік түріне әсері болып табылады. Оң өзара тәуелділік – озықөзара іс-қимылға, теріс өзара тәуелділік – оппозициялық өзара іс-қимылға, ал өзара тәуелділіктің болмауы – өзара іс-қимылдың болмауына ықпал етеді. Осы теорияға сәйкес индивидтердің кооперациясы (бірлестігі) жалпы мақсатқа қол жеткізуге ұмтылатын топ мүшелерінің оң өзара тәуелділігінің нәтижесі болып табылады [2:129-151].

XX ғасырдың 60-шы жылдарынан бастап әлеуметтік өзара тәуелділік теориясы американдық педагогтардың назарын аударды, олар оны оқыту саласына аударуға тырысты, бұл бірлескен оқыту ұғымының пайда болуына ықпал етті. Р.Е. Славин бірлескен оқыту – бұл жеке оқытуды ынталандыру мақсатында кіші гетерогенді оқу топтарында студенттердің жұмысына ықпал ететін оқыту әдісі деп санайды. Топтардың әртүрлілік критерийі оқу процесіне қатысушылар бір-бірінен оқып, бір-бірін қолдайтын оқу жағдайын жасау үшін маңызды болып табылады.

Сондай-ақ, бірлескен оқыту жалпы танылған оқу тәсілі болып табылады, өйткені студенттер арасындағы әртүрлі мүмкіндіктер мен дайындық деңгейлерінің өзара белсенді іс-қимылының қалыптасуына ықпал

етеді. Сонымен, бірлескен оқыту – бұл шағын аралас топтарды пайдалану арқылы оқу тәсілі, оның мақсаты барлық қатысушылардың өзара әрекеттестіктен пайда алуы болып табылады. Р.Е. Славин бойынша, бірлескен оқыту студенттер шағын топтарда (көбінесе 4-6 адамнан) жұмыс істейді және топтың жетістігі әр түрлі тәсілдермен ынталандыру әдістерін қамтиды. Үлкен тиімділік үшін топтық ынталандыруда және жеке жауапкершілік те бірлескен оқыту әдістерінде қолдану қажет [3:64]. Топтық ынталандыру және жеке жауапкершілік әрбір жеке адам басқа топтар үлгерген жағдайда ғана көтермелеуді алады, бұл үлгеруші студенттердің оқу қызметінде үстемдігін болдырмауға мүмкіндік береді. Алайда, топтық ынталандыру мен жеке жауапкершілікті біріктіретін ұжымдық жұмыс студенттерді оқу материалын меңгеруіне жауапкершілікті өзіне алуға мәжбүр етіп қана қоймай, сонымен қатар оларды бір топтағылардың материалды меңгеруіне жауапты етеді. Бірлескен оқыту сабағында барлық студенттер бір-бірімен бірігіп жұмыс істеуді үйренеді, жарыстарға қатысады, сондай-ақ өз бетінше жұмыс істейді. Әрине, сабақ мақсатына жету үшін оқытушы қандай оқу тәсілін пайдалану керектігін өзі шешеді, бірақ Д.У. Джонсон мен Р. Джонсон айтқандай бірлескен оқыту технологиясы оқу уақытының көп бөлігінде пайдалану керектігін бекітіп айтты [4:47].

Кооперация-ортақ мақсаттарға жету үшін бірлескен жұмыс. Кооперативтік жағдайларда индивидтер өздері үшін де, топтың басқа мүшелері үшін де тиімді нәтиже іздейді. Бірлескен оқыту – бұл студенттердің бірлескен жұмысы және олардың академиялық үлгерімін арттыру үшін шағын топтарды оқыту. Бір қарағанда, бірлескен оқыту-бұл жалпы мақсатқа жету үшін әртүрлі деңгейдегі студенттерді шағын топтарға бөлу болып көрінуі мүмкін. Алайда, Дж. Крэнделл бірлескен оқытуды бұл жай ғана топтық қызметтен гөрі көп нәрсе деп бекітеді. Жақсы құрылымдалған біріккен тапсырмада студенттердің барынша көңіл бөлуді және ауызша, жазбаша және басқа да өнім түрін дамытуға өз үлесін енгізуді талап ететін, топтық күш-жігерді, білім мен даму болашағын көрсететін маңызды жағдайлар [5:71].

Б.Л. Смит пен Ж.Т. Мак Грегор бірлескен оқытуды, студенттердің, оқытушылардың бірлескен зияткерлік күш-жігерін қажет ететіншатыр тәріздер термин деп атады [6:59]. Бірлескен оқытудың басты мақсаты-топ өз үлгерімін және бір топтағылардың үлгерімін жақсарту үшін, жарысты шақырмай, бірге жұмыс істейді деген ойды қамтиды. Жарыс ұтыстың немесе ұтылыстың жағдайын қабылдайды, онда үздік студенттер ынталандыру және мойындау алады, ал үлгерімі нашар студенттер сабаққа қатыспай қалады. Керісінше, бірлескен оқытудың әрбір қатысушысы ұтыста болады. Студенттер бір-біріне қолдау көрсету рухымен қоғамдастық құруға көмектеседі, бұл өз кезегінде әрбір мүшенің үлгерімін артуына ықпал етеді, барлық студенттерінің өзіндік қадір-қасиетін нығайтуға әкеледі. Топтың барлық мүшелері бір-біріне оқуда көмектесуі тиіс.

Бірлескен оқыту топтарында адам саны аз болуы керек. Топта әрқайсысы бір жағынан орындау арқылы басқалардың қызметін толықтыратын тапсырма

алады, ал екінші жағынан ол әрқайсысы үшін жеке-жеке маңызды. Осылайша, бірлескен қызметке қатыстылық сезімі пайда болады – оң өзара тәуелділік қалыптасады. Бұл бес негізгі компоненттің өзара әрекеттесуі есебінен болады.

Бірінші компонент-оң өзара тәуелділік. Ол былай көрінеді: әрбір студент тапсырманың кейбір бөлігін ала отырып, жақсы нәтижеге қол жеткізу тек жақын тұрған адам да жақсы нәтижеге жеткен жағдайда ғана мүмкін болатынын түсінуі тиіс. Ал жақсы бірлескен нәтиже алудан, әрине, әрқайсысы жеке-жеке жеңеді.

Екінші компонент-құрылымдалған жеке жауапкершілік. Әр студенттің қызметі:

А) жеке тестілеу;

Б) әр студенттің өзі оқыған материалының мазмұнын өзінің бір топтағыларына түсіндіру;

В) әр студенттің жеке үлесін құжаттау арқылы бағаланады.

Бірлескен оқытудың мақсаты-әрбір студентті жеке өзінің позициясында күшті ету. Студенттер кейіннен жеке пайдалана алатын нәрселерді бірге зерттейді.

Бірлеске оқытудың үшінші компоненті – студенттердің бір-бірінің жетістігін ынталандыруды қамтамасыз ету (көмек көрсету, ықпал ету, қолдау көрсету, мақұлдау). Басты назар мәселені қалай шешуге, бір топтағылардыбілімге қалай үйрету, қазіргі уақытта зерделенетінді оның алдындағы тақырыптармен байланыстыруға бағытталған.

Төртінші компонент-студенттерді қажетті әлеуметтік дағдыларға және оларды пайдалануға үйрету. Кооперативтік күш-жігердің табысы әлеуметтік дағдылардың қалыптасуын талап етеді (көшбасшылық, шешім қабылдау, жасау сенім, коммуникация және басқару қақтығыстар).

Бесінші компонент-студенттерде топтық процеске кіру уақыты болуын қамтамасыз ету (студенттер қолданатын оқыту процестерін жетілдіру тәсілдерін анықтау).Студенттер тиімді өзара қарым-қатынасты қамтамасыз ету үшін әр адамның қандай іс-әрекеттері пайдалы болғанын және топ мүшелерінің барлығы өздерінің оқу мақсаттарына жеткенін сипаттау арқылы топтық жұмыс үрдістерін үнемі жетілдіруге баса назар аударады. Студенттер мінез-құлықтың қандай модельдерін одан әрі дамыту керек, ал қандай өзгерту қажет екендігі туралы шешім қабылдайды.

Топтық жұмыс процесінің нәтижесі:

а) оқу процесін жеңілдету жолымен бағыттау (күрделіліктің азаюы);

б) кәсіби емес және жарамсыз әрекеттерден құтылу (қателіктерден қорғалған жүйе);

в) командада жұмыс істеу дағдыларын үнемі жетілдіру.

Барлық аталған компоненттерді қамтамасыз ету бірлескен оқыту әсерлерінің туындауына ықпал етуі мүмкін. Бірлескен оқытуда әсерлерді күшейту үшін үнемі презентациялар және топтық жұмыс нәтижелерін талқылау арқылы көрсету қолданылады. Бірлескен оқытуда араласады:

- қатысушылар ақпарат алмасуды жүргізген кезде диалогта жұмыс істеу әдістері,
- ұсынылған нұсқалар арасында таңдау жүзеге асырылатын пікірталас әдістері.

Ағылшын тілін оқыту процесі күрделі, тұрақты дамып келе жатқан жүйе болып табылады. Демек, оқытушылар өз жұмысында қазіргі әлемде пайда болатын мүмкіндіктерді пайдалануы қажет. Бүгінгі күні олар мультимедиялық құралдар болып табылады. Олар өзіне тән интерактивтілік, икемділік және оқу ақпаратының әр түрлі түрлерінің интеграциясы арқасында, сондай-ақ оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру және олардың ынталандырусын арттыруға ықпал ету мүмкіндіктерінің арқасында тиімді білім беру технологиялары болып табылады [7:85].

Мультимедиялық технологияларды пайдалану күрделілігі әр түрлі деңгейдегі желі материалдарын (оқу және дәлме-дәл материалдар) тікелей пайдалана отырып, оқу дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік береді; интернет желісінің түпнұсқалық аудио мәтіндері негізінде тыңдау дағдыларын қалыптастыру және дамыту; оқытушы немесе студенттердің біреуі ұсынған желі материалдарын проблемалық талқылау негізінде монологиялық және диалогтық пікір білдіру іскерлігін жетілдіру, сондай-ақ әр түрлі ауызша коммуникаторларды қолдану арқылы диалогтық сөйлеу іскерлігін жетілдіру; хат алмасу бойынша серіктестерге жауап бере отырып, жазбаша сөйлеуді жетілдіру; оқытылатын ағылшын тіл елінің дәлме-дәл мәтіндерін пайдалана отырып, халық мәдениетін, қоғамның әлеуметтік және саяси құрылымын дамытудың белгілі бір кезеңін көрсететін қазіргі шетел тілінің лексикасымен сөздік қорын толықтыру; тілдік этикет, қарым-қатынас жағдайында әр түрлі халықтардың тілдік мінез-құлқының ерекшеліктері, оқытылатын тіл елінің мәдениеті мен дәстүрлерін қамтитын мәдениеттанушылық білімді алу.

Оқыту үдерісіне мынадай инновациялық әдістемелер «кейс» әдісі, рөлдік ойындар, «уақытылы – Just In Time» әдісі бойынша оқыту айтарлықтай өзгерістер енгізеді. «Бетпе-бет» оқыту (Face-to-face learning) (тікелей оқыту – тұлғааралық, топтық) заманауи ұғымда лекциялар, семинарлар, зертханалық жұмыстар, студенттердің өз басшыларымен кездесулері және университет ұйымдастырылатын оқытудың басқа да түрлері кіреді, алайда, бұл барлық осы формада онлайн режимінде оқытуды қолдануды жоққа шығармайды (пассивті ақпарат көздерін тартумен жанама өзара іс-қимыл). Мұндай әртүрлі ұйымдық тәсілдерді біріктірудің себебі – олар бір-бірін жақсы толықтырады.

Жеке оқытудан айырмашылығы, табиғатта бәсекелестік болып табылады, кооперативтік әдістемелер көмегімен оқитын студенттер бір-бірінің ресурстары мен дағдыларын пайдаланады (ақпаратпен бөліседі, идеяларды бағалайды және бір-бірінің жұмысын бақылайды)[8:45].

Қорытындылай келе, кооперативтік оқытудың барлық аталған және басқа да инновациялық әдістері келесі жалпы белгілермен біріктіріледі:

- Біріншіден, басты назар студент, ал оқытудың соңғы мақсаты-оның шығармашылық қабілеті мен құзыреттілігін дамытуға бағытталған.
  - Екіншіден, білім беру процесі оқу пәнінің логикасында емес, практикалық іс-әрекет логикасында құрылады, бұл оның оқу мотивациясын арттырады.
  - Үшіншіден, топтағы жұмыстың жеке қарқыны әр студенттің өз даму деңгейіне шығуын қамтамасыз етеді.
  - Төртіншіден, корпоративтік оқыту әдістерін әзірлеудегі кешенді тәсіл студенттердің негізгі физиологиялық және психикалық функцияларының үйлесімді дамуына ықпал етеді.
  - Бесіншіден, базалық білімді терең саналы меңгеру әртүрлі жағдайларда оларды әмбебап пайдалану есебінен қамтамасыз етіледі.
- Осылайша, бірлескен оқыту кезінде оқытушы оқу қызметін ұйымдастырушы ретінде әрекет ететінін, ал студент тең ұйымдастырушы және тең басқарушы болып табылатынын атап өтуге болады, яғни өзінің оқу автономиясына мүмкіндік алады, бұл өз оқу қызметіне оң көзқарасты қалыптастыруға және өзін-өзі барабар бағалау дағдысын дамытуға мүмкіндік береді деп ойлаймын.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Аймагамбетов Е.Б. Кооперативное образование Казахстана в условиях формирования национальной модели /Е.Б. Аймагамбетов// Возрождение кооперативного сектора экономики: проблемы социально-ориентированной системы, пути их преодоления. – Караганда, 2002 .
2. Deutsch M.A. A theory of cooperation and competition. Human Relations, 2, 1949.
3. Slavin R.E. Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. – Boston, MA: Allyn and Bacon, 1995.
4. Johnson D.W, Johnson R. Learning together and alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning(5th Edition). – Boston: Allyn and Bacon, 1999.
5. Crandall J. Cooperative language learning and affective factors. In J. Arnold (Ed.). Affect in language learning.– Beijing, China: Foreign Language Teaching and Researching Press, 1999. – P.226-245
6. Barbara L.S., MacGregor J., Matthews R. Learning Communities: Reforming Undergraduate Education. – Jossey – Bass: 1st Edition, 2004.
7. Корпоративное образование: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.В. Кузнецов. – Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2010. – 227 с.
8. Мельникова. Е. Н. Интерактивные методы обучения иностранным языкам // Университетские чтения – 2016. Научные материалы – проведение методических чтений ПГЛУ. –Пятигорск, 2019. – 250 с.

THE USE OF CONCEPTUAL ANALYSIS IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Ергешбаева А.Б., магистрант
Северо-Казахстанский Государственный Университет им. М. Козыбаева,
г. Петропавловск
ergeshbaevay@gmail.com

The competent knowledge of a foreign language gives an advantage in the modern competitive world. And it is precisely the teaching methodology that represents many methods and approaches in teaching a foreign language. One of these approaches, further discussed in this article, is the use of conceptual analysis.

EFL teachers' job satisfaction has been identified by the theory of performance and the existing literature as the major influential factors which affect EFL teachers' professional performance. Furthermore, it detaches the acquisition perception of students whose target language is different from English either structural or by origin.

Professional performance of EFL teachers depends on the choice of literature as the major factor of successful conceptual analysis. In the research of Sameer Ahmed Bose studying the learners' and teachers' performance of English skills the effective factors of conceptual analysis which ideally formulate the need of its usage in every class are shown [1: 4]. According to the research, the developing tree structure was used to show the conceptual hierarchy of idioms and phrase usage. Previous experiments that were conducted among college students of Language faculty have shown that this type of analysis develops critical and analytical thinking. During the experiment, authentic texts were used. Students were able to choose the material themselves in order to stay motivated. Most of the students preferred English literature to American. It connects with already studied materials based on English literature where students get acquainted with such writers as S. Maugham, Ch. Dickenson, J. Austin, etc. The experiment held in among foreign language faculty. There were 10 students who participated in it voluntarily. They were asked to complete the tasks according to the algorithm presented below. To complicate the full conceptual analysis students were willing to formulate their concept and create the way of its identification. The period of task accomplishment was one month. Most of the time the devices where word construction mattered in the opposite to neither word order nor grammar were used (Figure 1).

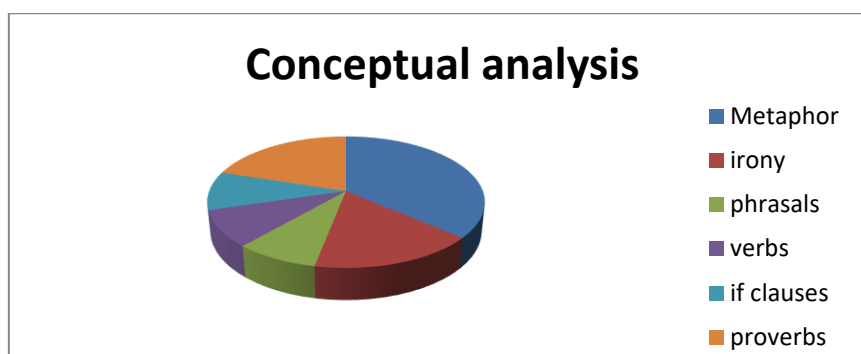

Figure 1 – Conceptual analysis of word and grammar usage

The given figure below represents the collaborated analysis of college students who were examined on the subject of conceptual view and number of different word-type used in Somerset Maugham's famous works, such as “Theater” and “The Moon and Sixpence”. There can be seen the quantity of words and stylistic devices use which gives the percentage of highly used either words or clauses. The most used one is a metaphor. It is due to the high rate of emotion and image writer wants to express. It gives the reader simple and deductive understanding of the plot and deed. The same is about proverbs and irony. “If clauses” were used less due to its complication. The conceptual analysis refers only to the word-type and its use in the sentence. It verifies the word in the sentence as the part of the whole understanding.

The area of conceptualism impacts linguistics from all sides: Stylistics, Semantics, Morphology, etc. Such linguists as L. Babenko and V. Kazarin distinguished the algorithm for conceptual analysis, which was cut down and lessened in order not to confuse it with linguistic analysis. The initial stage of conceptual analysis in cognitive linguistics is an appeal to lexicographic sources; analysis of dictionary interpretations of the meanings of a word [2: 176]:

- detaching the supposition texts in the novel;
- analysis of chosen parts;
- writing down key words;
- lexical analysis and concept detachment.

The algorithm helps to provide the structural organization of analysis and benefits accurate results and judgment. A literary text is understood as a complex sign that expresses the writer's knowledge of reality, embodied in his work in the form of an individual author's picture of the world. It should be noted that it is the cognitive approach that allows us to consider the literary text as "a complex semantic sign that expresses the writer's attitude to reality, embodied in the form of an individual picture of the world, and also to recognize each undertaken study of the artistic space in the aspect of idiostyle by the study of cognitive problems" [3: 146]. Teachers of EFL can use it as the formation and improvement of foreign language communicative competence where critical skill also can be improved; expansion and systematization of knowledge of the language, expansion of linguistic horizons and vocabulary, mastery of the general speech culture. This all connects to the cultural horizons of the work and author analyzed. Teaching method gives as wide possibilities as creating

the basis for generating interest in improving the level of proficiency in the studied foreign language, in using the foreign language as the means of obtaining information that allows expanding knowledge in other subject areas; development of text analysis skills, highlighting the main idea of created work.

Teaching language using cognitive analysis methods produces a wide range of lexical and orthographical improvement. Students benefit in speaking and writing skill by ranging their vocabulary and understanding the language from authentic materials such as texts from English magazines and classical and modern literature.

Conceptual analysis performed by college students also showed the understanding of language structure and grammar. The chosen words and clauses can implicate the perception and give the evidence to the teacher for choosing the effective ways for further improvement. For EFL students it is hard for the first time as it can bring them to confusion with linguistic approaches and devices. To make a good analysis of the concept, they need to proceed in the pre-intermediate level. For the recollection of college students' work on conceptual analysis several rankings of comprehension level were developed. The technology of working with texts aimed at the formation of intercultural communicative competence determines the holistic perception of linguistic, historical and cultural, literary processes, philosophical thoughts and issues of theoretical analysis. The analysis of the author and his works as an individual concept lets students to be engaged in cultural understanding and further involvement in an active class arrangement. From all above it is a matter of a fact that conceptual analysis is not just student's involvement in the text analysis or basic skill improvement. The introduction of students into the space of a work of art is gradual. Studying the curriculum vitae and annotations of the book (the time and history of its creation, historical and cultural background and socio-historical facts), creates a background of perception [4: 255-270], reveals the main milestones of the work (heroes, their relationships, conflicts, plot lines), thus providing an understanding of the text. A functional feature of the tools used at this stage is the creation of a holistic image of the text events.

According to B.V. Belyaev, O.A. Rozov, L.I. Safronova, the assimilation of the lexical units of the text can be achieved by methods in which perceptual and mental actions occurring at a subconscious level are modelled, for example, non-translational ways of revealing the meanings of words [5]. The combination and repeatability of lexical units in solving communicative problems provide strong involuntary memorization. From O.M. Kazartseva lexical material is remembered through the prism of artistic images [6]. It is only with the help of involuntary memorization that one can subsequently consciously and productively get involved in conceptual text analysis. Using keywords or combinations before conceptual analysis students can understand a wide range of devices used in the text. The main role of conceptual analysis in the EFL teaching plays memorizing technique where students should use vocabulary and structure of the analyzed text. It is called as one of the ways to control and optimize the process of assimilation of speech material in the generalization of a lexical material, its systematization in semantic and meaningful plans. The lexical and grammatical table developed by E.I. Passov can become semantic support. It not

only helps to actualize lexical units but also provides preparation for independent speech creativity with a conscious variation of the lexical units of the text in speech[6], taking into account the purpose of the speech product and the specific parameters of the utterance.

In conclusion, conceptual analysis is not only word prediction or memorization. It is most of all the way students learn the language inside of the culture by approbating authentic texts. To some extent it is an innovative technique with great possibilities to discover the language in origin.

Литература

1. A Conceptual Analysis of the Factors Affecting EFL Teachers. Professional Performance Sameer Ahmed A. Boset, Adelina Asmawi1, Nabeel Abedalaziz International Journal of Language Education and Applied Linguistics – 2017г.
2. Практикум по аналитическому чтению – М.: 2019 г.
3. Грунина Л.П. Когнитивный взгляд на художественный текст // Социально-экономические проблемы развития России. Региональный аспект. Кемерово: Изд-во КузГТУ– 2004 г.
4. Maslova V. A. Introduction to cognitive linguistics 4th edition – R.: 2008 г.
5. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения – М., 2000 г.
6. Беляева Л.А. Интерактивные средства обучения иностранному языку. Интерактивная доска – М., 2019 г.

FORMATION OF LEXICAL COMPETENCE THROUGH READING FICTION

Zhamaliyeva M.N.,
Nemchenko N. F.,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor, acad. Professor
Sh.Ualikhanov Kokshetau State University, Kokshetau
Mira_toluspaeva@mail.ru

Nowadays people live in a time when knowledge of foreign languages is necessary for every person, so learning a foreign language is considered to be one of the priorities in the development of personality. Teachers are looking for a creative approach in learning, creating an environment of interaction and mutual responsibility to obtain language competence [1].

Therefore, it is necessary to organize training in such a way that every student has the opportunity for self-realization and self-development as a creative person. All

this requires innovative approaches to the organization of educational process, the search for new forms and methods of work.

According to the Dublin system of presenting educational material it is possible to build a system of lexical exercises aimed at the formation of English language competence. These descriptors provide the final result of knowledge, skills and abilities of the student at the end of a certain cycle [3]. The five main principles of training are as follows:

1. *Knowledge and understanding*. The result is the ability to demonstrate knowledge and understanding in the field of study, formed on the basis of general secondary education, and include certain aspects related to the most advanced knowledge in the field of study.

2. *Application of knowledge and understanding*. Students are able to apply knowledge and understanding necessary for developing competencies, through demonstration justification of arguments and solutions to problems within the field of study.

3. *Vocabulary training and usage*. Learners can collect and interpret information to make judgments based on social, ethical and scientific considerations.

4. *Communicative ability*. Students demonstrate the ability to communicate, share the information, ideas, problems and solutions.

5. *Learning skills or learning abilities*. Students have to possess the skills in the field of training which are necessary for individual training.

As an example in this article there is a methodological manual developed on the lexical material of the book written by M. Bond "Paddington's adventures in England"[2].

Fiction is generally considered as a good means for forming lexical competence with the approach of intercultural communication. The vocabulary of the students is enriched by many idioms and expressions and has certain advantages in developing their oral and written speech in English.

Reading this book the students have certain advantages:

1) *this book is a sample of fiction in the country of the studied language;*

2) *M. Bond's book "Paddington's adventures in England" is based on real life events, thus it quite fully reflects the cultural characteristics for the country of the studied language;*

3) *the problems of the characters in the book coincide with the problems of ordinary people, which make the book more interesting to read and discuss;*

4) *the book is full of set expressions and idioms which are necessary for the Intermediate level to develop the students' speech habits;*

5) *this story includes a large number of lexical expressive means;*

The training manual includes a foreword, the main part (12 chapters), and the appendix (assignments for individual research work of students).

The exercises after each chapter of the manual have the same structure:

Step1.Information. The aim of the first step is to present new lexical unit for their further operation. The definitions of phrases and idioms are presented. The students read them and do exercises such as:

- match new vocabulary with the definition
- find the active vocabulary in the text

Step2.Application. The students can demonstrate their knowledge for application of active lexical units recognizing them in the context. The learners do such exercises as:

- paraphrase the italicized part of each sentence choosing the appropriate phrase from the list (synonyms)
- complete the following sentences choosing the appropriate phrase from the list(filling in the gaps)

Step 3.Vocabulary training and usage implies expression of students' thoughts, ideas using the new lexical units. There are the following exercises:

- make up sentences according to the model
- answer the following comprehension questions and questions concerning the students' attitude towards the characters and the episodes

Step 4.Communicative abilities. The students develop the skill for operating active vocabulary in speech freely, speaking about certain events in the chapter, describing certain situations. The following list of exercises is offered:

- retell the text according to the following plan using given words and word combinations (according to the model)
- describe in written form Paddington's actions in managing the camera or write a short summary on the chapter

Step5. Creative abilities give the student an opportunity to use the learned lexical units beyond the frame of the book. There are different real life situations that can be offered to the students to get ready for them.

- make up dialogues using as many phrases from the list as possible
- write a short essay on one of two topics (150-200 words), using active vocabulary

The purpose of this experiment was to test a manual with the system of exercises based on the Dublin descriptors mentioned above.

Each chapter of the manual includes eleven tasks. The tasks on formation lexical units are focused on modern requirements.

Two groups of 11 grade students in Tandau School # 5 were taken for the experiment. The English language is taught at school as a second foreign language. As the school is a gymnasium, the level of the English language for the students is Intermediate which coincides with the level B1, B2 in learning English.

It should be noted that the number of students in the experimental group was 10 and control groups -12. It was the whole 11 b class which was divided into two groups. All students were of about the same age; in each group, there were students with both high and medium and low levels of learning.

The pedagogical experiment consisted of using not only the standard set of textbooks but also the manual for reading fiction "Paddington's adventures in England" with the assignments in the experimental group. No additional teaching aids were used in the control group except for the book itself.

At the beginning of the experiment, a lexical test was conducted to determine the level of students' vocabulary. The same test was conducted after twelve lessons to identify the changes in the level of the language competence.

The test consisted of forty questions on new lexical phrases and idioms.

The following questions were presented in the test:

Find a synonym to the phrase, identify the definition of the word or vice versa, complete the sentence with appropriate phrase/idiom, find the meaning of the idiom.

For the students the new expressions were incomprehensible. After analyzing the data obtained, it can be noted that the level of the students' lexical competence in the control (CG) and experimental (EG) groups was approximately equal (46% and 43%).

Among the difficulties, the following should be mentioned:

60% of the students found the meaning of the idioms problematic. It was difficult for 65 % of the students to identify the definition for phrases and vice versa, 50% couldn't complete the sentence with the new lexical units.

After the experiment on the students' level the manual was presented in EG. There were two lessons of reading for each chapter.

The students read the chapter at home and came to the lessons knowing the content of the text. After reading the information presented after the chapter the learners did the exercises.

The work for forming lexical competence is reflected in the above mentioned methodological steps:

Step1.

Exercise1. Match the new vocabulary with the definitions:

Word combinations

Definition

1. piece together	a. to start talking
2. break the silence	b. gather
3. it's a funny thing	c. thing that causes laughter
4. the point is	d. an important thing

Exercise 2. Fill in the gaps with active word combinations above

1. It was Mr. Brown who first.... "You know," he began, taking a long draw at his pipe, "it's a funny thing, but I've been through this encyclopedia a dozen times and there's no mention of a bear like Paddington.2. "...," said Mr. Brown. "How *are* you going to be in the picture, Paddington?". 3. "What ...you should say that?" said Mr. Brown.4. Jonathan and Judy were both much too busy .....a huge jig-saw puzzle to utter a word.

Step2.

Exercise1. Paraphrase the italicized part of each sentence choosing the appropriate phrase from the list: be up to something, piece together, look out!, in good time

1. I'm just trying to *bring together* what happened.2. I will explain it *in due time*.3. I do not know what the boy *planned* last night but it was probably something

bad. 4. *Be careful!*-this roundabout goes very fast. 5. Besides, you've saved your own life.

Exercise 2. Complete the following sentences choosing the appropriate phrase from the list: break the silence, the point is, for good, bargain shop, postcard print

1. You must ..... and speak. 2. The green trousers I bought in ....which is near our house.3.....,he will never forget it.4. He sent three ...to his grandmother.5. It wouldn't take much to make me leave this town .....

Step3.

Exercise 1. Make up sentences according to the model:

I and Alice pieced together all puzzles.

<i>I</i>	<i>am</i>	to break the silence
<i>We</i>		to piece together
<i>You</i>	<i>like/s</i>	it's a funny thing

Exercise 2. Answer the following questions:

1. How did the family treat Paddington?
2. What happened one morning?
3. Where did Paddington take the camera from?

Step 4.

Exercise 1. Retell the text according to the following plan using the words and word combinations given below

Part 1. Paddington has a bath

Break the silence, French window, to drop stitch, it's a funny thing, not to mention, soft fur, no wonder.

Exercise 2. Describe in written form Paddington's actions in managing the camera or write a short summary of the chapter

Step5.

Exercise 1. Make up dialogues using as many phrases from the list below as possible:

break the silence, not to mention, take a lot trouble, make a fuss, the point is, meet the difficulty, for good, fall on one's feet

1. Between the policeman and thief, who has stolen a camera
2. Between a seller and a buyer who wants to buy a new camera

Exercise 2. Write a short essay on one of two topics (150-200 words), using active vocabulary

1. My first experience with camera
2. Why do people take a lot of photos of themselves?

At the control stage a second test for both EG and CG groups was conducted to compare the changes in the students' lexical competence. The average assessments in the development of language competence among the students in the control (CG) and experimental (EG) groups after the introduction of the methodological manual were 57% in CG and 82% in EG.

Thus, it should be mentioned that the material of fiction and a special methodical model of working with vocabulary in the classrooms and in the framework of the independent students' work contributes to a better learning of the material in the process of developing prepared and unprepared, oral and written speech in English.

References:

1. Кириллова. Е. В Современный подход к обучению чтения на уроках английского языка
https://infourok.ru/statya_na_temu_sovremennyy_podhod_k_obucheniyu_chteniya_na_urokah_angliyskogo_yazyka-177680.htm
3. http://ecahe.eu/w/index.php/Dublin_Descriptors
2. М. Bond. Paddington's adventures in England:- Ленинград.: Просвещение., 1978-174с.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE TRANSLATION OF SIMILES (ON THE EXAMPLE OF JACK LONDON'S STORY "SAMUEL")

Zherenkenova M.O., master student

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
madinasko@mail.ru

One of the main tasks of a fiction translator is to convey the original's imagery and expressiveness in the text of the translation. And similes so widely used by the authors of English-language literature play an important role in their creation. As a result, along with other means of artistic expression, such as metaphors, epithets and idioms, translations of similes should also be given special and close attention. Therefore, we undertook a comparative analysis of their translations, using the work of the famous author Jack London, who wrote his masterpieces in English.

Jack London is one of the most popular foreign writers of the early 20th century in the genre of adventure fiction. All his works are distinguished by the wide range of the linguistic means used, as well as realism and naturalism. For this reason, as the study material, we used one of the writer's stories called "Samuel", which was included in his short stories collection "Strength of the Strong" (1914) [1] and its translation into Russian made by Maria Abkina (1955) [2]. The story was translated into Russian 4 times, but the mentioned translation was selected for analysis, as it is the most modern variant.

Previously, attempts to make an analysis of the similes translations were made by other scientists, like I. Gabdulkhakova, who studied the works of A. Eneki [3], V. Novikova [4], who used short stories of S. Maugham for her research, P. Pierini, who researched the work of W. Shakespeare [5], etc. However, similes in linguistic studies receive far less attention than other tropes.

Using the method of continuous sampling in the original text, we revealed 32 facts of simile constructions use. But, before proceeding to the analysis of their translation, we should dwell on the very term of “simile” from the linguistic point of view, its types and methods of translation.

A simile is a statement of the similarity relationship between two objects, different in nature, but having similarities in one or more aspects, or it may indicate a relationship of difference between them [6: 73]. The objects to be compared can be people, things or processes. Both simile and metaphor establish a connection between two objects, however, these concepts differ from each other in three aspects: simile compares objects, while metaphor creates a single image of two objects; the first can be literal and non-literal, the second is always non-literal; simile has various markers and metaphor has no indicators [7: 69].

Thanks to the aforementioned indicators, similes can be easily identified in any text. In English, these markers include:

- a) verbs: seem, look like, act like, sound like, resemble, remind;
- b) adjectives: similar to, the same as;
- c) nouns: a sort of, some kind of;
- d) prepositions (in comparative phrases): like, as;
- e) conjunctions (in comparative phrases): as if/though, as when [5].

Also, similes are classified according to various features. E. Korshunova distinguishes *figurative* simile and *logical* simile constructions. “In a logical simile, all the properties of two objects are taken into account, but one that is compared is emphasized. For figurative similes, an element of fiction and fantasy is characteristic. It is well known that the basis of any stylistic effect lies in unpredictability, because the recipient of the information in reality acquires not what he initially tuned in to. For the successful implementation of logical (non-figurative) simile, homogeneous concepts, that reflect homogeneous objects and phenomena of objective reality, need to be compared. And figurative similes most often compare concepts that are far from each other. However, it is not always possible to distinguish figurative simile from ordinary logical simile. In the following expression “Oh, John could do this forty times better than I”. / «Джонсмогэтосделатьв 40 разлучше, чемя.» there is an obvious exaggeration, which makes the comparison figurative, despite the fact that John and the speaker both belong to the class of people” [8: 5].

Before proceeding to the discussion of examples, we consider it very important to dwell on the potential strategies used in the translation of similes in order to solve a specific translation problem. P. Pierini gives the following methods:

- 1) literal translation;
- 2) replacement of the image (what is compared with) with another image;
- 3) reduction of the simile, if it is idiomatic, to its meaning;

- 4) preservation of the original image and an explanation of the similarities;
- 5) replacement of the image with a descriptive translation;
- 6) omission of the simile [5].

Thus, having figured out what a simile is, what its types are and what strategies are used in its translation, we can move on to the object of our study, namely, the J. London's story "Samuel". The central characters of the plot are the author, on behalf of whom the story is being narrated, and an elderly woman, Margaret Henan, who lives on McGill, the isolated island of the British Empire. It is to this island that our author arrives. During the story, he tries to unravel the strange life story of this woman, because she is obsessed with the name Samuel, which she gave to four of her sons, despite the fact that each of them suffered a terrible fate. The author tries to find out the details of this circumstance from the inhabitants of the island, and at the end of the story the woman herself reveals him the reasons for her actions.

It would be appropriate to note that the author of the story in the original reflects the pronunciation peculiarities of the McGill Island inhabitants, violating the principles of English language spelling. As an example, consider Margaret Henan's phrase: "I like tull lussen tull the thunder growlun' an' roarun', an' rampajun'" (*«I like to listen to the thunder growling and roaring, and rampaging»*). For this reason, in order to clarify the matter, we duplicate some passages from the text using standard spelling.

В произведении нам удалось найти различные виды сравнений и способов их перевода с английского на русский язык.

We found various types of similes and methods of their translation from English into Russian in the work.

Original: «The hands were ... healed and healing, such as are common to the hands of hard-working men.»

Translation: «Я смотрел на ее руки ... такие руки бывают обычно у мужчин, занятых тяжелым физическим трудом.»

This sentence describes the hands of an elderly woman, Margaret Henan, who has been farming alone for many years, that is, a description of a person using simile is given. The simile is logical, not figurative and does not present much difficulty for translation. In our opinion, the translator successfully coped with the representing of the trope in Russian, translating *hard-working* as *занятыхтяжелымфизическимтрудом*, rather than *усердноработающих* or *работающих*, thereby achieving the goal set by the author of the original.

Original: «...iron-likeshoes...»

Translation: «...твердые, какжелезо, башмаки...»

Here, unlike the previous example, not a person is described, but an object, more specifically Margaret's shoes, and this time used unit is a figurative simile that cannot be adequately conveyed using only a literal translation. Compare: «*башмакикакжелезо*» and «*твердые, какжелезо, башмаки*». The meaning of the phrase would be completely lost if the translator didn't add the word *твердые*, since in the Russian language speakers' linguistic view of the world there is no such

association between the words iron and shoes. The translator successfully applied the strategy of preserving the original image and explaining the similarities.

Original: «...her eyes were clear as a girl's...»

Translation: «...глаза Маргарет были ясны, как у молодой девушки ...»

The above logical simile, which also acquaints the reader with the appearance of the heroine, was translated using a literal translation and did not require any changes or explanations. This example is an evidence that literal translation is a good strategy in some cases. To prove this, let us give you a few more examples with the successful use of literal translation:

Original: «...ostrich eggs, hanging in the corner against the wall like a cluster of some monstrous fruit.»

Translation: «...страусовые яйца, висевшие на стене в углу подобно гроздьям каких-то гигантских плодов.»

Original: «... the crew jumpun' like mad.» («...*the crew jumping like mad.*»)

Translation: «...и все матросы носились как сумасшедшие.»

Original: «...risun' above all the waves like an island un the sea...» («...*rising above all the waves like an island on the sea...*»)

Translation: «...поднимается волна выше всех других, как остров из моря...»

Original: «...when she [wave] rose up like a mountain...»

Translation: «Волна встала, как гора ...»

Original: «... the island folk decided, like the bos'n of the Starry Grace...»

Translation: «жители Мак-Гилла, подобно боцману «Стэрри Грэйс», решили...»

Original: «...he was brayun' like an ass...» («...*he was braying like an ass...*»)

Translation: «...ревел совершенно так, как осел...».

In the following sentence, for some reason, the translator decided to omit the simile:

Original: «Looking upon the foundation-stones as similar to a ship's keel, it never entered the minister's nor the Presbytery's head that the new church was legally any other than the old church.»

Translation: «Ни священник, ни пресвитерия никак не могли предположить, что новая церковь с точки зрения закона представляет собой нечто другое, чем старая.»

Although the missing phrase could be translated as follows: «Глядя на фундамент похожий на киль корабля...». This part of the sentence did not contain completely untranslatable concepts and therefore we come to the conclusion that the translator made a mistake here.

Original: «Ut was three years old an' oz bug oz a led o' ten.» («*It was three years old and as big as a lad of ten.*»)

Translation: «Сэмми было уже три года, а на вид ему можно было дать десять.»

The above lines are another example of a not entirely successful translation. London in the original writes that the child was the same size as a boy of ten years,

but from the translation the reader can conclude that he was not only the size, but also the appearance of a ten-year-old boy, and this is unlikely, since Samuel was developmentally challenged.

Original: «The face o' the second mate was white oz death...» («*The face of the second mate was white as death...*»)

Translation: «Помощник капитана стоял бледный, как смерть...»

The sentence in the original text has a high degree of idiomaticity, which often poses a problem for the translator. But in this case, the concepts of two linguistic pictures that compare pale complexion to death coincided and the translator managed to make a successful decision. Moreover, the omission of the word *face* (лицо) and the addition of the verb *стоял* makes the sentence clearer for the Russian-speaking reader.

Original: «...he was like so much jelly.»

Translation: «...и тело превратилось в какой-то кисель.»

Here the original sentences should be given in full. “We never saw aught o' them, for she broached tull what o' the wheel goun', an' two men o' us was drowned off the house, no tull mention the carpenter thot we pucked up ot the break o' the poop wuth every bone o' hus body broke tull he was like so much jelly.” («*We never saw aught of them, for she broached to what of the wheel going, and two men of us was drowned off the house, not to mention the carpenter that we picked up at the break of the poop with every bone of his body broke till he was like so much jelly.*»). The translator broke it into three sentences, as it would be difficult to understand it in Russian: «Такмьихбольшеиневидели. Судно вышло из ветра и потеряло управление. Двоих из нас смыло с мостика в море, а нашего плотника мы нашли потом на корме, у него не осталось ни одной целой косточки, и тело превратилось в какой-то кисель.». But the main object of our attention, of course, is the simile construction, for the translation of which the strategy of replacing the image with another image, more understandable for Russian-speaking readers, was used (replacement of *jelly* (желе) with *кисель*). Moreover, the simile was transformed into a metaphor, which added expressiveness to the phrase and became a successful solution to the presented translation problem.

Thus, the analysis allows us to conclude that when translating similes in fiction, various strategies and techniques are used to obtain the most successful and necessary aesthetic effect. The literal translation, which helped preserve the author's intention, was often used in the studied material, but in some cases the translator was forced to apply such strategies as preservation of the original image and explanation of the similarities, replacement of the image with another image, replacement of the image with a descriptive translation, and even omission of a simile. To a greater extent, such decisions were successful and adequate, and only two cases were an exception. The translation of such expressive means as simile is no less important than the translation of other figures of speech, and deserves close attention both from experienced scholars and young researchers.

References

1. London, Jack. The Strength of The Strong // Nabu Press; Primary Source ed. edition. – 2013. – 42 p.
2. Лондон Дж. Собрание сочинений в 14 томах. Том 10 // Рипол Классик. – 2013. – с. 522 – 545
3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/obraznye-sravneniya-v-proizvedeniyah-a-eniki-i-ih-perevod-na-russkiy-yazyk>
4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-voprosy-perevoda-avtorskih-sravneniy>
5. URL: https://www.researchgate.net/publication/277262105_Simile_in_English_from_description_to_translation
6. Fromilhague, Catherine. Les figures de style. // Paris: Nathan - 1995. – p. 73 – 74
7. Bredin, Hugh. Comparisons and Similes // Lingua - 1998. – p. 67-78.
8. URL: http://scjournal.ru/articles/issn_1997-2911_2018_5-1_26.pdf

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДА МӘТІНГЕ НЕГІЗДЕЛГЕН ТӘСІЛДІ ҚОЛДАНУ

Ильясова Г.О., 1 курс магистранты,
Аязбаева А.М., ф.ғ.к.

Нұр-Сұлтан қ., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
goxa_20@mail.ru, alliyaa@mail.ru

Жаңа стандарттар оқушылардың жекелеген пәндер шеңберінде нақты білімді меңгеруі ғана емес, жалпы оқу шеберлігі мен дағдыларын, сондай-ақ әртүрлі іс-әрекет тәсілдерін қалыптастыру білім берудің негізгі басымдығы ретінде жариялаған.

Қазақстанның жалпы білім беру деңгейі мемлекет дамуының міндеттеріне сәйкес келуі керек, ол кейіннен алған білімдерін өмірлік ситуацияларда қолдана алатын жас шығармашыл буынды тәрбиелеуді қажет етеді. Ең тиімдісі - ауызша және жазбаша сөйлеуді құру қабілеттерін (сөйлеу және жазу) ауызша және жазбаша сөйлеуді қабылдау қабілеттерімен (тыңдау және оқу) ұштастыра отырып, қалыптастыратын жан-жақты сөйлеу жаттығуы. Сөйлеу әрекетінің әр түрінде барлық типтерге бірдей дағдылар қалыптасады. Ағылшын тілін оқытудың түпкі мақсаты – оқушылардың практикалық сауаттылығы, сөйлеу және тілдік құзыреттілігі. Негізгі дидактикалық бірлік ретінде мәтінмен жұмыс сауатты жазу мен сөйлеу дағдыларын дамыту бойынша практикалық дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Бұл тақырыптың өзектілігі жеке тұлғаның гуманитарлық білімін жетілдіруде, студенттердің лингвистикалық, тілдік, коммуникативті

құзіреттілігін қалыптастырудамәтінге негізделген тәсілдің ерекше рөлімен анықталады.

Оқулықтардың жаңа буыны оқу материалының дидактикалық бірлігі ретінде мәтінге көп көңіл бөле бастады. Филологтардың көптеген ондаған жылдар бойғы идеяларына сәйкес, оқулықтардың негізгі тілдік материалдары көркем әдебиет мәтіндерінен мысалдар болды. Көркем әдебиеттен мәтіндер оқу жаттығулары, диктанттар мен көрмелерге таңдалды. Кейбір ғалымдар тек дидактикалық мақсаттарды ғана емес, сонымен қатар білім беру мақсаттарын да алға тартты, модельді әдеби мәтіндерді студенттердің эстетикалық талғамы мен адамгершілік сезімдерін дамыту құралы ретінде қарастырды. Ал қазіргі кездегі көркем, ғылыми, публицистикалық және т.б. мәтіндер тек оқытудың ғана емес, сонымен бірге тәрбиенің де құралы.

«Мәтін лингвистикалық және экстралингвистикалық шындықтың феномені ретінде әр түрлі функцияларды орындайтын күрделі құбылыс: бұл байланыс құралы, ақпаратты сақтау және беру тәсілі, сонымен бірге адамның психикалық өмірінің көрінісі, белгілі бір өмірлік кезең өнімі, мәдениеттің тіршілік формасы және белгілі бір әлеуметтік-мәдени салт-дәстүрлердің көрінісі» [1: 29-35]. Мұның бәрі оны талдаудың әр түрлі тәсілдеріне және мәтіннің анықтамаларының көптігіне әкеледі.

Мәтін «бұл құжат түріне сәйкес әдеби өңделетін, жазбаша құжат түрінде толық, объективті жазба процесі, аты (тақырыбы) мен логикалық, лексикалық, грамматикалық, стилистикалық байланыстың әр түрлі түрлерімен біріктірілген арнайы бөлімдерден тұратын және белгілі бір мақсатқа бағытталған, прагматикалық көзқарасты жұмыс» деп түсініледі [2].

Н.Ә. Метепікірінше, «келісілген мәтін тек көрнекі материал ғана емес, сонымен қатар сөйлеудің әртүрлі деңгейлеріндегі тиісті тілдік құбылыстарды қолдану заңдылықтарын терең зерттеудің маңызды құралы. Бұл әдіскерге қажетті фактілерден тұратын материал болып табылады және оқытудың дербес бөлімі бола алады»[3].

«Мәтін» сөзінің өзі XVIII ғасырда неміс тілінен алынған болатын; ол латынның *textus* «ауызша бірлігі» – «мата», туынды *texo* – «тігу» сөзінен шыққан. И.Р. Галперин айтуы бойыншамәтіннің негізгі белгілері – бұл тұтастық (яғни келісімділік және композициялық толықтық); модальділік (автордың есеп берілгенге қатынасы, автордың бағалауы және өзін-өзі бағалауы); прагматикалық қатынас; қосылу.

Оқу процесінде мәтінді сөйлеу әрекетінің объектісі ретінде (рецептивті түрлер үшін) немесе оның нәтижесі ретінде (өнімді типтер үшін) қарастырған жөн [4: 20-23].

Мәтінді дұрыс түсіндіружұмысы мәтін құбылысының маңызды сипаттамалары үшін негіз болатын элементтерге назар аударуға мүмкіндік береді, оларды түсіну студенттерге шамалы қиындық тудырады.

Қолданыстағы әдебиеттер «мәтін» ұғымына көзқарастардың алуан түрлілігін көрсетеді; оқу мәтінінің теориясы саласындағы зерттеулердің саны аз. Оқулық пен мәтіннің негізгі айырмашылығы функционалды мағынасында

болады. Оқу мәтіні екі мақсатты міндеттерді орындайды: бір жағынан, ол студенттердің жеке басының рухани-адамгершілік дамуына бағытталған белгілі бір зияткерлік ақпаратты, оқиғаларды, айналадағы әлем құбылысын танып-білуде, өткен және қазіргі кездегі көрнекті адамдардың өмірбаяны мен жұмысымен танысуда және т.б.; ал екінші жағынан, оқу мәтіні зерттелетін (бекітілген, қайталанатын, жалпыланған) тілдік құбылыстар мен грамматикалық категориялардың өзіндік «демонстрациясы» болуы керек.

«Тілдік материал (тілдік құралдар) оқу мәтіні аясында екі тапсырманы орындайды, олар: а) оқу пәні ретінде және б) онда көрсетілген ақпаратты ашу құралы ретінде».

Оқу ретінде таңдалған әрбір мәтін міндетті түрде біріншіден, мәтінге (ақпараттылық, тұтастық, байланыс, коммуникативті тапсырманың болуы және т.б.), екіншіден, белгілі бір функционалды және стилистикалық мәтінге тән қасиеттерге ие болуы керек екендігі анық, өйткені ағылшын тілін оқыту міндетті түрде стилистикалық тұрғыдан саралануы керек, үшіншіден, мәтіннің белгілі бір типі болуы керек, яғни автордың типтік мазмұны бар, коммуникативті тапсырмасын орындау стандартты нысанда.

Оқу мәтіні ағылшын тілін өзінің әртүрлілігі мен байлығын көрсетуі керек, мұндай көріністі тек көркем мәтін бере алады.

Жоғарыда айтылғандардан оқу мәтіндерінің типологиясын құру қажеттілігі туындайды. Мәтін типологиясын әр түрлі негіздер бойынша құруға болады: таза лингвистикалық, әдістемелік, прагматикалық, күрделі. Келесі оқу мәтіндерін жіктеу белгілерін ұсынамыз:

- сөйлеу түрлері (ауызша, жазбаша);
- сөйлеуді ұсыну формасы (диалогтар, монологтар);
- функционалды стиль (ғылыми, көркем және т.б.);
- жанр (әңгіме, репортаж, хат және т.б.);
- байланыс саласы (оқу-ғылыми, әлеуметтік-педагогикалық және т.б.);
- тақырып;
- ұсыну әдісі немесе «сөйлеудің функционалды-семантикалық түрлері» (сипаттау, баяндау, пайымдау);
- жағдай (еркін, тәуелді);
- композициялық функция (кіріспе, енгізілген, қорытынды);
- стилистикалық бояу (бейтарап, эмоционалды боялған).

Бұл тұрғыда ең сәтті оқу мәтіндерінің түрлерін бөлу көзқарасы Э.И.Мотин еңбектерінде көрсетілген. Типологияның бастапқы белгілері - бұл тақырып пен ақпаратты жеткізу әдісі [5: 17-26].

Г. А. Золотова мәтіндердің екі негізгі түрін ажыратады: 1) графикалық; 2) ақпараттық. Мәтіндердің типтік мазмұнын есепке алу регистрлердің кіші түрлері (коммуникативті типтер) туралы сөйлесуге мүмкіндік береді. Г.А. Золотова бес регистрді анықтайды: «репродуктивті (бейнелі), ақпараттық,

генеративті (ақпаратты жалпылау) – монологтық сөйлеуге тән; бағалау және реактивті - диалогтік сөйлеу»[6].

Ағылшын тілін оқытудың қазіргі кезеңінде өте кең таралған зерттеу әдісі - бұл жаңа бағдарламалардың, оқулықтардың, оқу құралдарының, оқытудың жаңа әдістері мен тәсілдерінің, сабақтардың жекелеген түрлері мен олардың циклдарының, тұтас оқыту жүйесінің қол жетімділігі мен тиімділігін тексеру эксперименті. Эксперименттің бірнеше түрлері бар: іздестіру, қалыптастырушы, бақылау.

Іздестіру (бағдарлау) экспериментінің мақсаты проблемаларды анықтау, бастапқы нүктелерді іздеу, мұқият әзірленетін және кейінірек енгізілетін жаңа нәрсе табу. Бұл экспериментаторға жаңа техниканың қалай «жүретіні», оқушылардың мүмкіндіктері қандай екендігі туралы түсінік береді.

Қалыптастырушы (жаттығу) эксперимент әдетте ұзақ, мұқият дайындалған, жоспарға сәйкес бекітілген және қатаң қадағаланады. Мұны зертханалық жағдайда да, яғни жеке тәжірибелік сабақтарда да, неғұрлым кең ауқымда: мектеп, бірқатар мектептер, аудан және т.б. – жаңа оқыту жүйесін сынау мақсатында өткізуге болады. Тәжірибенің бұл түрінің барысы хаттамаларға немесе аудиожазбаға жазылады, содан кейін материалдар зерттеліп, қорытынды жасалады. Тәжірибенің басында, әр кезеңнің соңында және бүкіл зерттеу барысында «қорытынды бақылау» жұмыстары орындалады. Заманауи зерттеулердегі нәтижелері тек сапалы талдау негізінде ғана емес, статистика мен компьютерлердің көмегімен де жасалады.

Көптеген мұғалімдер қатысатын ең кең таралған және ең ұзақ білім беру эксперименттері эксперименталды оқыту деп аталады, өйткені олар жаңа бағдарламалармен, оқулықтармен жұмыс жасауда тәжірибе жинақтайды. Салыстыру үшін, әдетте, тәжірибелік сабақтармен қатар, басқа техниканы (басқа бағдарламалар, оқулықтар, жаттығулар және т.б.) қолданатын бақылау сыныптары құрылады. Мұндай тәжірибе әртүрлі әдістердің тиімділігін салыстырмалы түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Қалыптастырушы (жаттығу) тәжірибесінде көп ақпарат жинау өте маңызды: мұғалімнің сабақ жазбалары мен сабақтың хаттамалары (немесе олардың аудиожазбалары), бұл экспериментатордың жоспары қалай және қаншалықты жүзеге асырылғанын анықтауға мүмкіндік береді. Тәжірибе барысында студенттер жіберген қателіктердің картотекасы құрастырылды; қателіктер олардың себептерін анықтау үшін жіктеледі. Студенттер кездесетін қиындықтар зерттеледі. Әдетте тәжірибе күнделігі сақталады.

Көбінесе әдістемені ішінара өзгерту немесе неғұрлым сенімді нәтиже алу, мұғалімдер мен студенттердің іс-әрекеті үшін арнайы әдістерді («технология» деп аталатын) жасау мақсатында тәжірибені қайта өткізу қажеттілігі туындайды.

Бақылау эксперименті жаңа әдіснаманы бағалауға материал алу үшін негізгі, қалыптастырушы кезеңнің соңында жүзеге асырылады. Көбінесе бұл тест, бақылау жұмысы, эссе, оқушылардың баяндамалары, олардың шығармашылық жұмыстары түрінде болады. «Қорытынды бақылау

жұмыстары» талдау, статистикалық өңдеу, кесте, диаграмма түрінде жалпылау үшін материал ұсынады. «Қорытынды бақылау жұмыстары» материалдарын өңдеу кезінде эксперименттің бастапқы кезеңдерінде алдын-ала құрастырылған және жаңа әдіснаманың, яғни, бүкіл эксперименттік жұмыстың міндеттерін көрсететін бірыңғай өлшемдерді қолдану қажет. Тәжірибенің аталған түрлері жалпы дидактикалық сипатқа ие. Бірақ сонымен қатар тіл ғылымының әдіснамасынан алынған эксперименттің бір түрі бар. Ол тілдік эксперимент.

Оқу мәтініне негізделген эксперимент әдісі тілдік қабілетке негізделген: студенттер белгілі бір тілдік тапсырманы орындауға шақырылады; оны әркім өзінің тілдік тәжірибесіне, жеке стиліне сәйкес орындайды; содан кейін нәтижелер талданады, қорытынды жасалады. Бұл әдіс, мысалы, студенттер сол мазмұнды білдіру кезінде қандай синтаксистік құрылыстарды қолданғанды жөн көретінін анықтау үшін қолданылады: күрделі сабақтас сөйлемдер немесе күрделі құрмалас сөйлемдер. Күрделі сөйлемдерді қолдану үрдісі жоғарғы сыныптарға қарай өсіп келе жатқаны белгілі болды; зерттеуші студенттердің жетілу кезеңінде олардың сөйлеуіндегі бағынышты қатынастарды күшейту туралы тұжырым жасайды.

Сонымен, оқу мәтініне негізделген эксперимент әдісі лингвистикалық және коммуникативтік құзіреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді, сөйлеудің жүйесі, құрылымы мен дамуының танымының органикалық бірлігін қамтамасыз етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмағазиева С.Х. Мәтіндердің функционалды стильдері мен түрлері // ҚазҰУ хабаршысы. Филологиялық сериялар. – 2002. – № 2. – 29-35 б.
2. Галперин И.Р. Мәтін лингвистикалық зерттеудің объектісі ретінде. – М.: Ғылым, 1981. – 139 б.
3. Баяманова Р.Г. Коммуникативке бағытталған орыс тілі сабағын ұйымдастыру. – Қарағанды, 2006. – 135 б.
4. Быстрова Е.А. Ана тілін оқытудағы коммуникативті құзіреттілік әдістемесі // Мектептегі орыс тілі. – 1996. – № 1. – 20-23 б.
5. Цой А.А. Практикалық курста сөйлеу әрекетінің түрлерін оқыту мәселелері // ҚазҰУ хабаршысы. Филологиялық сериялар. – 2004. – № 7. – 17-26 б.
6. Золотова Г.А. Оқудағы танымдық процестер мен қабілеттер. – М.: Білім, 1990. – 172 б.

USE OF TASK-BASED FOREIGN LANGUAGE TEACHING METHODS IN SECONDARY SCHOOLS

Каиржанова А.Е., магистрант 1-го курса
Евразийский национальный университет имени Л.С.Гумилева, г. Нур-Султан
aidana_ertaevna94@mail.ru

At the moment, it is difficult to say that this method of teaching English has been given a lot of attention. This fact does not mean that this method is bad. This is due to a number of reasons, such as the comparative novelty of this method, a wider range of alternative approaches to learning, etc. However, despite all this, it should be noted that since this method exists and is used in the framework of teaching English as a foreign language, this type of training has a number of advantages, and this method should be considered in more depth, touching on various details. In General, the goal of teaching English is the same all over the world – to give students the opportunity to use the knowledge they have acquired in school or College in the future, confidently and effectively communicating with English-speaking people around the world. What is the purpose of teaching English using the «task-based» method? According to Dave and Jane Willis, authors of one of the best books on this method,

“students should be able to speak the language quickly, confidently, even if it involves some minor grammatical errors.”

[1]. Thus, it can already be argued that this method is based primarily on the development of communications skills.

One interesting example of a «successful» bet on developing communications skills, rather than learning grammar, is the experience of a huge number of Japanese students. In Japan, as in any other country today, English is taught as a foreign language in schools, colleges and higher education institutions. And despite the fact that Japan is a very developed country, with the highest level of education, a country of scientific and technological progress, etc., etc., Japanese teenagers, youth, and adults have significant difficulties in using English. Of course, many people can say that Japanese and English have nothing in common, the phonetic structure of these two languages differs, and in General, they belong to different language groups, but such judgments, although partially correct, cannot be called completely correct. Here's what Dave and Jane Willis say about this:

“Japanese teachers often tell us that their students know grammar but can't use the language. Students find it difficult to have the most ordinary conversations, read books and magazines in their original language, and even surfing the Internet is not so easy for them.

But they can easily insert the correct article. But is it worth it?” [2].

As mentioned above, one of the main principles of the task-based method is the development of communications skills. Therefore, it can be argued that the task-based approach is somehow related to another method – communicative language teaching.

According to Dave and Jane Willis –

the people whom made the greatest contribution to the development of this method, TBL

(hereafter task-based language teaching) developed from communicative approaches. In TBL, the task/exercise is a central part of any learning cycle. The task itself as a whole has a relatively large number of defining characteristics, including the following:

- a) is the student interested in the task?
- b) does the task have a central focus on the value?
- c) does the task relate to reality? Is it possible to use the skills learned in the exercise in everyday life? [3].

Students can do the exercises simply because the topic presented in the task is interesting. For example, a group task is given for teenagers (work with a partner). The task is: What do you think makes a good party? Since this task is for discussion, plus the topic is quite vital, such a task can be classified as TBL. However, a much better result and benefit from the task will be if you specialize the task a little, for example: Write a list and agree on the three most important ingredients of a good party. This task will lead to an increased thought process, especially if the teacher can “spur” interest, in this case, for example, by telling about their most memorable party [4]. Thus, the successful application of TBL begins with the successful selection of interesting activities and their correct use.

According to Richard Frost, a typical lesson based on TBL consists of six parts:

1. Pretask. Introduction. The teacher suggests the topic of the lesson, clearly defining the tasks and instructions for the exercises offered at the task completion stage. Also, the teacher (if necessary) can help students remember the lexical “asset” that students will need when performing a number of exercises. All the above will give students a clear idea of what they want.

2. Task. Task. Students are divided into pairs or groups, while the teacher monitors the progress of the class, along the way giving advice and recommendations, encouraging students.

3. Planning. Planning. Here students prepare a short oral or written report telling how their tasks were completed.

4. Report. Report. Students make presentations prepared in paragraph 3.

5. Analysis. Analysis of the work done. The teacher, for example, can highlight the vocabulary not only used in the exercises, but also in the report.

6. Practice. Practice. Finally, the teacher chooses those areas of the language that are particularly necessary, based on the basic needs of the students. Then students do various tasks in order to increase their self-confidence by communicating in a foreign language and make notes of useful words used in the lesson [5].

Based on the materials studied, the following conclusions can be made: first, task-based language teaching is an advanced approach to teaching a foreign language, giving students the opportunity to communicate, and not to learn grammar, as is still practiced in many schools. In addition, this method implies the “naturalness” of the language – that is, getting rid of artificially sounding phrases, which are often one of the reasons that prevent free communication. In conclusion, we can say that this method is interesting for such activities as self-reporting – students report to the class and the teacher in the work done.

It is very valuable that this method clearly shows a departure from the past traditions of teaching and focuses on the spontaneity of speech, as well as the ability to use language knowledge

in everyday life. In conclusion, it is worth mentioning that this method of teaching a foreign language is one of the most advanced and effective in the field of modern education.

Often, a teacher who is given the opportunity to work with students who have an outstanding knowledge of the English language, has some difficulties. Situations are different – sometimes students learn English for special purposes (English for Specific Purposes, hereinafter ESP), sometimes there are many tasks provided by the program, containing wide layers of boring (technical, economic, etc.) vocabulary. Such tasks are very difficult for any person, and for the student it is something like a “challenge”. When faced with difficulties, the student may lose all interest in learning, learning the language, may lose the desire to answer questions from the teacher, work in pairs, or speak in class. In this case, TBL can be a great support for the teacher. As mentioned above, this teaching approach involves mandatory work in pairs or groups, which makes the task easier. For example, if a student alone cannot understand the structure of a particular exercise, does not know a word, etc., etc., then his partner, classmate may well know it and help deal with the problem. When the solution is found together, everything is easier to remember.

Based on the scientific research of Irina Litovchenko [6], we can distinguish two classic problems during English lessons:

1. How can I find more time for oral practice?
2. How to motivate students to communicate in a foreign language?

Taking into account the fact that the curriculum developed by the Ministry of Education focuses on working out, “rote” grammatical forms, grammar itself, it is very difficult to get students to start speaking, since the language situation in which they will be extremely unusual for them. For such students, language learning is comparable to a routine, a lack of diversity. Speaking of TBL, it clearly shows the exact opposite effect – everything is exactly the opposite. However, even here there is a huge number of tasks and exercises, as in any other method. But what does an exercise in TBL mean? What goals does it pursue and how does it function? One of the most famous methodologies working in the field of studying and developing TBLJ. Willis defines the term exercise as “a Communicative task aimed at a specific goal, with a special outcome, the focus of which is aimed at replacing values, rather than creating new language units.” [7]

When students in high school have reached a high enough level of English to speak and perform themselves, the classic approach to teaching, where the teacher and his speech are at the forefront, loses all meaning. Students are experienced enough and have enough skills to independently organize a conversation, perform exercises on their own. Here, the teachers should no longer be the main storyteller; here, his goal is competent monitoring. In addition, working in pairs (micro groups) has another huge plus – Brown in his book [8] mentioned an interesting psychological factor – working in groups, a favorable atmosphere is created in the classroom, as the stress factor generated by the need to perform in front of the entire class is reduced. As a result, getting rid of stress improves students’ performance. After conducting a number of studies, Brown noted that even extremely shy students who previously lag behind the class due to stress factors that prevent them from performing well in class, etc. and soon, they increased their level after working in pairs and showed unexpectedly high results. In addition, working in pairs stills independence and responsibility

in

children

—

“after all, each of the students who participate in the task is equally responsible (both to themselves, to their partners and to the teacher) for the quality of the presentation of the finished exercise.” [9]

Continuing the discussion about the advantages of TBL, you can add such factor as an increasing the amount of time for each student to speak. D. Byrne believes that «unless you have a very small class, you will never find enough time to give each student a chance to speak; let's say there are 30 people in your class for 30 minutes of oral work. At best, with the classic approach, each student will have a minute to speak out. Now let's take the same situation, but using TBL. Give your students 5 minutes to work verbally in a group or in pairs, and everyone will have at least twice as much time to work verbally.” [10]

Of course, at first it will not be easy to organize well

—

organized work in a group with a high level of language proficiency, you can even say that the correct organization is a fundamental work. The teacher is sure to face the problem of “transplanting” students from place to place. However, the most difficult task is to organize pairs (groups) where there are children with different language levels. In any group, you can find stronger and weaker students. The first will be bored with the last, and sometimes it is difficult for the weak with those who are stronger. What should I do in this situation? Irina Litovchenko in her article recommends that students choose a pair for themselves. However, this sometimes takes too long, and in this case, the method of drawing lots is appropriate.

Many teachers avoid working in groups, arguing that the classroom becomes too noisy. If the class is noisy because they speak English, everything is great. How can I learn a language in silence? In every day situations, it is so often too noisy, but people do not stop communicating. However, if the teacher thinks the noise is inappropriate, there is an interesting, simple but very effective method developed by Jacobs [11] -

the method of cards. A green card is placed on the students' Desk if they are working quietly, a yellow card means that they need to behave a little quieter, and a red card means that the students need to become completely silent, silently count to ten, and start working again, but much quieter. Over time, students get used to working in quieter pairs.

Conclusion: TBL can be extremely useful when working with students who have such levels of English proficiency as Upper-Intermediate and even Advanced. It is necessary to highlight the following advantages discovered by experts in this field:

1. Development of spontaneity in speech, formation of communication skills due to a number of clichés, etc., used in the classroom.

2. Getting rid of the language barrier. This is justified by frequent speech practice. The frequency method works – the more you talk – the less fear of a dialogue with a stranger.

3. Reducing the stress factor. Indeed, at all times in schools, the distribution of roles “speaker – audience” was highly quoted.

Literature

1. Dave Dave& Jane Willis the course uses a translation from English [Internet resource] - URL: <http://www.widgets-hq.com/?p=383>.
2. Dave Dave& Jane Willis, the course uses a translation from English [Internet resource] - URL: <http://www.widgets-hq.com/?p=383>.
3. Willis, D. and J. Willis. 2007. The implementation of task based learning. page 136 Oxford: Oxford University Press. p. 13[Internet resource] – URL: <https://www.twirpx.com/file/380064/>
4. Kay & Jones, Inside Out, Macmillan, 2000, p. 62[Internet resource] – URL: https://www.twirpx.com/files/science/languages/english/inside_out/
5. Richard frost-a problem-based approach, teachingenglish.com[Internet resource] – URL: <https://wenku.baidu.com/view/44e467e7102de2bd960588d9.html>
6. Irina Litovchenko, how to make University higher classes more interactive, forum on teaching English, no. 2, 2009[Internet resource] – URL: http://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/09-47-2-e.pdf
7. Jane Willis, A Framework for Task-based Learning, Longman Publisher, 1996, p. 36[Internet resource] – URL: <https://www.amazon.com/Framework-Task-Based-Learning-Handbooks-Language/dp/0582259738>
8. Brown, H. D. 1994. Learning by principles: an interactive approach to language pedagogy. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall Regents.[Internet resource] – URL: <https://www.cuhk.edu.hk/ajelt/vol8/rev1.htm>
9. Brown, H. D. 1994. Learning by principles: an interactive approach to language pedagogy page 194 Englewood Cliffs, new Jersey: Regents of Prentice Hall.[Internet resource] – URL: <https://www.worldcat.org/title/teaching-by-principles-an-interactive-approach-to-language-pedagogy/oclc/28632355>
10. Byrne, D. 1988. Methods of interaction in the class. p. 31 London: Longman.[Internet resource] – URL: https://www.academia.edu/31010458/Longman_Handbooks_for_Language_Teachers
11. Jacobs, G. M. And S. Hall. 2002. The implementation of cooperative learning. In the methodology of teaching foreign languages: an anthology of modern practice, ed. J. C. Richards and W. A. Renandya, 52-58. Cambridge: Cambridge University Press [Internet resource] – URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/2cc5/0b6fb5cff6ba16b3f97df2e9ad3d94c76ed8.pdf>

ШЕТЕЛТІЛНОҚЫТУДАҒЫАУДАРМАНЫҢРӨЛІ

КаиркеноваА.С., филология факультетінің 1 курс магистранты,
АязбаеваА.М., ф.ғ.к.

Л.Н. Гумилев атындағы Евразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ.
alliyaa@mail.ru, akmaral.93.ru@mail.ru

Оқыту әдісі ретінде аударманы пайдалану көп ұшуы мен құлдырауы болды, яғни әр түрлі кезеңдерде ол оқу тетігі ретінде қабылданды немесе оқытудың басым мақсаттары және артық көруіне байланысты даулы пән ретінде қарастырылды [1]. Көптеген жылдар бойы ол тілді оқыту орталығында болды, және шын мәнінде, бұл ортағасырлық университеттер мен мектептерде тілдің негізгі элементтерінің бірі болды [2]. Алайда соңғы бірнеше онжылдықтарда аударма, әдетте, кейінге қалдырылып, уақыт өте келе біздің курстарда пайдаланылды.

XVIII-XIX ғасырда аударма латын және грек тілін оқытудағы маңызды болды. Грамматикалық аударма әдісінің ең маңызды аспектісі аударма оқу жүйесінде жиі пайдаланылып, ол осы тілдерді оқытуда жалғыз болды. Бұл әдіс жаңа сөздерді, грамматикалық формаларды және құрылымдарды түсіндіру құралы болды. Алайда, аударманың шамадан тыс қолданылуы грамматикалық аударма әдістерінен толық бас тартуға және шет ел ретінде ағылшын тілін оқытудағы аударманың рөлінің күрт төмендеуіне әкелді.

Кейінірек тікелей әдістің негізін қалаушы Берлиц, грамматикалық аударма әдісіне қарсы шығып және толығымен аудармадан бас тартты. Бұл әдіс мазмұнды жағдайларда шет тілімен тікелей қарым-қатынасты болжады және мұндай тәсіл студенттер тарапынан тілді жақсы меңгеруді көздейді. Осылайша, тікелей әдіс грамматикалық аударма әдістерінен ерекшеленетін жаңа бағдар алды, өйткені ол тілдік байланысты грамматикалық оқу және аударма үшін тілді пайдалануға алмастырды.

Шет тілдерін оқыту жағдайы туралы 1923 жылдың зерттеуі бірде-бір әдіс табысты нәтижелерге кепілдік бермейді деген қорытынды жасады [3]. Коулманның баяндамасы ретінде жарияланған зерттеуде шет тілі курсы үшін неғұрлым орынды мақсат оқу үшін шет тілін білу еді, сөз бен грамматикалық құрылымдарды оқу үшін қарапайым мәтіндерге біртіндеп енгізу арқылы қол жеткізілді. Коулман [4] аударма қолданудағы ымыраға келуді ұсынды. Ана тілін пайдалануға рұқсат беріліп, кейбір үзінділер мен грамматикалық құрылымдарды аударуға жол берілді. Кезекті рет, аударма техника ретінде бекітуге қабілетті болды. Коулман оқыған үзінділерді жақсы түсіну және түсіндіру үшін аударма жіберді.

Тікелей әдіс сияқты, аудиолингвальдік метод ана тіліне қандай да бір сілтемесіз мақсатты тілдің дағдыларын дамытуға тырысты. Сонымен қатар, бұл әдіс тікелей әдіс желісін одан әрі дамыту ретінде қарастырылды. Осы тәсілге сәйкес, ынталандыру және реакция арқылы әдетті қалыптастыру процесінде ескі әдеттер жаңа жолда болу үрдісі бар. Теория оқыту процесінде бірінші

тілден екінші тілге кері көшу болатынын болжады. Осылайша, ана тілін оқу ортасынан алып тастау екінші немесе шет тілін үйренуге ықпал етеді деп саналды. Шет тілін оқыту үшін маңызы зор аудиолингвалдық әдістің тағы бір ерекшелігі оқытудың негізгі құралы ретінде аударудан бас тарту болды. Сонымен, барлық жаттығулар мақсатты тіл шегінде болды, және студенттің ана тілін пайдалану толығымен азайтылды.

Алайда, аудио-лингвалды тәсіл реакциясы ретінде когнитивті тәсілалдыңғы әдістерде құнды қасиеттерді қайта ашты және осылайша аударма атап өтті [5]. Сөйтіп, ақыл-ойдың, менталдық қызметтің, саналы және мағыналы оқытудың рөлі де атап өтілді. Бұл екпіннің табиғи нәтижесі-оқытуды неғұрлым мағыналы және контекстуалды жасайтын құрал ретінде аударманы қайта жаңғырту. Бастапқыда коммуникативтік тәсіл сыныптағы аударманы пайдалануға дұшпан болды, бірақ кейінірек ол икемді тәсілді қабылдады, мұның көрсеткіші «Headway» оқулықтарына аударма қызметін қосу болып табылады.

Аударма – бір тілде берілген ойды басқа тіл арқылы жеткізу. Аударма-бір тілде мәтіннің мағынасын түсіндіру («бастапқы мәтін») және басқа тілде эквивалентті мәтін жасау («мақсатты мәтін» немесе «аударма»).

Ол сөз мағынасын, фразеологиялық топты, грамматикалық форманы немесе сөйлем сызбасын беру құралы ретінде қолданылды. Ана тілі мен шет тілі арасындағы өзара байланысты ескере отырып, аударманың 3 түрі бөлінді: шет тілінен ана тіліне аудару, ана тілінен шет тіліне аудару және ретрансляция (алдымен студенттер шет тілінен ана тіліне, содан кейін біраз уақыттан кейін қайтадан шет тіліне аударған). Содан кейін, егер аударманың түпнұсқаға қатынасы тұрғысынан қарайтын болсақ мынадай түрлері бар: мақсатты тіл элементтері мен ана тілі элементтері арасында салыстыру жүргізетін сөзбе-сөз аударма, осылайша осы тілдердің арасындағы айырмашылықты бақылау.

Аударманың басқа түрі – ана тілінің тиісті баламалары арқылы шет тілінде берілген ойды, содан кейін ана тілінде немесе шет тілінде оқыған немесе естілген тілде еркін аударма немесе мәтінді еркін түсіндіру.

Әдеби-көркем аударма арнайы білім мен дағдыларды талап еткен аударманы болжады. Сондықтан ол мектеп бағдарламасына енгізіле алмады. Бұл аударманың екі түрі: жазбаша және ауызша, оқушылардың лексика мен грамматиканы түсінуін және білімін тексеру мақсатында қолданылуы тиіс. Демек, аударма шет тілін оқыту құралы ретінде қарастырылып, оның түрлі түрлері ұсынылды.

Бастапқы мәтіннің толық мағынасын ашу үшін аудармашы саналы және әдістемелік түрде түсіндіруі және оның барлық ерекшеліктерін талдай білуі тиіс. Бұл процесс грамматиканы, семантиканы, синтаксисті, идиом мен т.б. бастапқы тілді, сондай-ақ оның тасымалдаушыларының мәдениетін толық білуді талап етеді.

Оқушының санасына аударма процесінің мәнін жеткізу және оларды контекстен тыс сөздерді, фразаларды механикалық "аудару" әдетінен үйрету маңызды. Контекст-бұл бір немесе басқа лексикалық немесе грамматикалық

бірлікті түсінуге мүмкіндік беретін ең аз орта. Сөздің пішінін және оның контекстін талдаған жөн, бұл мәнді саналы түрде іздеуді қамтамасыз етеді. Формальды белгілер негізінде ұсыныс құрылымы мен оның элементтерінің морфологиясына талдау жүргізіледі. Аударма, қателерді талдау кезінде оқытушы сөйлемде дәл болуы тиіс. Егер контекст оның абсолюттік мағынасын көздемесе, «бұл сөзді аударыңыз» деп айтуға болмайды. Сөздік сөздің контекстуалды-ситуативті мәнінің барлық жағдайларын көрсете алмайды, өйткені әр түрлі қайталанбас мәндер мен олардың реңктері шексіз. Контексте сөзбен жұмыс оны бекітудің жетекші әдісі болып қалады.

Жоғары оқу орындары мен мектептерде ағылшын тілін оқыту арасында үлкен айырмашылық бар. Жоғары оқу орындарында белгілі бір салада арнайы лексиканы үйретеді, бұл күрделі міндет болып табылады. Сонымен қатар, студенттер жеткіліксіз білімі бар және оқу процесіне қатысу ниетінсіз келеді. Осылайша, олар ағылшын тілі қазіргі уақытта қажет екенін, бір жағынан, екінші жағынан, арнайы мәтіндерге негізделген арнайы ағылшын тілі курстарын осы деңгейде оқытатынын түсінуі тиіс. Студенттер тілді үйрену туралы ойлайды және сезінеді, тілді оқытуда үлкен маңызға ие және бұл кез келген курсты жоспарлау кезінде ескерілуі тиіс [6]. Олар мақсатты тілдің лексикасы мен құрылымын олардың тіліндегі эквиваленттерімен салыстыра білуі тиіс. Осылайша, педагогикаосы оқыту стилін пайдалануы керек.

Аударма студенттерді оқуға деген өз қабілеттерін дамытуға мәжбүрлейді. Аударма–бұл маңызды контекст аясында қолданылатын коммуникативтік қызмет түрі. Бұл оқытушы мен студенттер арасындағы, сондай-ақ студенттердің өздері арасындағы өзара іс-қимылды күшейтеді, өйткені мәтінді абсолютті «дұрыс» оқу сирек болады.

Оқу сабағында бағалау әдісі ретінде аударма қолданылуы мүмкін. Яғни, «жеткізу», «жауап», «кеңейту» және «үлгілеу» сияқты басқа техникалардың арасында тікелей студенттерді оқылған мәтіннің бір бөлігін олардың мағынасын толық түсінгендігіне көз жеткізу үшін олардың ана тіліне аударуды өтінуге болады. Кез келген мәтінді аудармас бұрын: 1) оны оқу 2) оның ерекшеліктерін түсіну (сөйлем құрылымы, контекст, регистр), сондықтан сабақ соңында мұны істеу керек. Басқаша айтқанда, түсіну үшін өте маңызды мәтіндік талдау болуы керек [7]. Шынында да, аударма мен оқу арасындағы айырмашылық оқырман немесе аудармашының көңіл бөлуіне байланысты, яғни аудармада қарапайым оқығаннан әлдеқайда көп көңіл бөлінеді.

Аударма-бұл саналы оқыту процесі. Аударма барысында екі қызмет түрі бар, олардың екеуі де оқушының толық қатысуын талап етеді. Бірінші қызмет – бастапқы мәтінді «түсіну», ал екіншісі – оны мақсатты тілде «тұжырымдау» [8]. Бұл соңғы сипаттама және аударманы оқудан ажыратады.

Мәтіннің бір бөлігін аударып отырып, бұл бөліктің шамасы үш фактормен анықталады: мағыналық аяқталуымен, мазмұнының күрделілігімен және оқушылардың мүмкіндіктерімен. Мәтіннің мұндай бөлігі ұсыныс, ұсыныстар тобы, абзац және т. б. болуы мүмкін, бірақ бұл бөлік міндетті түрде аяқталуы

тиіс. Мағынасы айқын-оны ана тілінде білдіру нысаны. Осыған байланысты тапсырмаларды орындау үшін кейбір практикалық ұсыныстар ұсынуға болады:

- Негізгі идеясын анықтау;
- Мәтінді мағынасы жағынан аяқталған бөліктерге бөлу және олардың тақырыбын тұжырымдау;
- Мәтінде қозғалған мәселелер тізімін құру;
- Автордың көзқарасын анықтау;
- Оқушыларға мәтінді таңдауда аса сақ болу.
- Әрине, жалықтыратын, тым ұзын және коммуникациялы емес мәтіндер, олар әдетте студенттерді ынталандырмайды.

Оқу жағдайларындағы аудармамен айналыспас бұрын практикалық рәсімдер бойынша алдын ала басшылық жасау керек. Аударма-бұл жай ғана қалам алып, сөзді сөзбен немесе сөйлемге аударма бастау емес. «Дайындық», «талдау», «аударма», «бастапқы жоба», «тұжырымды өзгерту», «аударманы тексеру», «ажарлау» және «соңғы қолжазба»[9] сияқты аударма процедуралары туралы қысқаша ақпарат беру.

Жақсы аударма алу үшін топтарда жұмысты ұйымдастыруға және ауызша пікірталастарға қатысуға болады. Бұл іс-шаралар, әрине, аударма міндетін қызықты етеді, өйткені студенттер тілді белсенді түрде үйренеді.

Мәтіндердің күрделілігі үлкен рөл атқарады, сондықтан назардан тыс қалдырмау керек және бұл. Өкінішке орай, мәтіннің қиындығын анықтауға қандай да бір жан-жақты көзқарас жоқ; алайда мұғалімдер өз студенттерінің деңгейіне қарай осы мәтіннің салыстырмалы қиындықтарына болжам жасай алады. Бұл проблеманы шешудің практикалық тәсілдерінің бірі түпнұсқалық аударма материалының бастапқы бейімделуі болып табылады. Негізінен терминологиядан тұратын бөлшектердің көп мөлшерде белгілі бір аймақты сипаттайтын сөздер мен өрнектер техникалық мәтіндерге жатады.

Сыныпта екі тілді мәтінді пайдалану мұғалім үшін жақсы немесе саналы болуы мүмкін. Бұл идея студенттерге кейде қашу үшін балшық қажет. Меңгеру уақытын, яғни функционалдық пайдалану үшін лексика мен құрылымдарды нақты зерделеу үшін қажетті уақытты зерттеу өте маңызды. Біздің жұмыс оқылған материалды түсінуді жеңілдету үшін екі тілді материалды пайдалануға бағытталған. Студенттердің жасы: 18-ден 5 жасқа дейін.

Материал түрлері: қарапайым материалдан күрделі материалға (қарапайым материалдан газет немесе журнал мақалаларына немесе ғылыми мәтіндерге дейін). Жалпы, біз студенттер нақты салыстырғанда жалпы түсінікке қол жеткізді деп есептейміз. Олар сөзбе-сөз аудармауы тиіс, олардың міндеті тек лексика мен фраза туралы жалпы түсінік болуы, әрі қарай оларды өз пікірінің диалогында қолдану мүмкіндігі болуы үшін. Кейбір мағынада бұл оқушыларға орта негіз ретінде тіл аралық байланысты дамытуға мүмкіндік береді. Есте сақтау контекстінің мәнін түсіну үшін оқушының ақпаратты түсінуі және өңдеуі маңызды. Тіл тасымалдаушылары сөйлесуде ұсыныстарды декодтау кезінде сол техниканы пайдаланады. Олар әрбір жеке пікірге байланысты емес, өйткені кейбір сөздер мағынаға аз әсер етеді. Мұғалімдер ауызша формаларға

және олардың жазбаша баламаларына үйреткен кезде сақ болуға тиіс. Студенттер мағынадағы нәзік айырмашылықтарды жиі түсінбейді, кейбірі мәдени айырмашылықтарға байланысты. Екі тілді мәтінді пайдалану сөздік қорын зерттеу үшін қажетті уақытты қысқартады, демек, оқылғанды жақсы түсіну деңгейіне жету үшін қажетті уақытты азайтады.

Аударма қызметін біздің сыныптарда мақсатты қосу үшін бірнеше маңызды себептер бар: 1) коммуникативті іс-әрекет ретінде, ол оқытушы мен студенттер арасындағы және студенттердің өз арасындағы өзара іс-қимылды күшейтеді. 2) тілді оқытудың саналы процесі бола отырып, ол оқушыларды оқыту үдерісіне толығымен тартады. 3) аударма студенттерге оқылған нәрсені түсіну қабілетін дамытуға көмектеседі. 4) студенттердің оқуын тексеру үшін бағалау әдісі ретінде нақты мәтінді түсіну.

Алайда, жоғарыда аталған артықшылықтарды алу үшін, біз кейбір сәттерді қарастыру керек. Студенттер алдымен аударма қызметінің практикалық процедуралары бойынша алдын ала нұсқау беріп, үздік аударма алу үшін топтарда жұмыс істеуді көтермелеуі керек. Сондай-ақ, студенттердің мәтіннің күрделілік дәрежесімен қатар екінші тілді меңгеру деңгейін ескеру қажет.

Қазіргі заманғы педагогика мұғалімнің алдына оқыту процесінде іске асыру қажет тәрбие міндеттерін қояды. Ана тілін шет тілімен, әсіресе ағылшын тілімен байланыстыру арқылы халықаралық контексте ана тілінің рөлі ашылады, ал бұл арқылы елдің рөлі мен әлемдегі өзінің орны ашылады. Ана тілінің басқалармен арақатынасы мәдениетаралық контексте туған елдің мәдени мұрасының байлығы мен алуан түрлілігін ашады, бұл ұлттық сана мен патриотизмді тәрбиелеуде, сол сияқты қайта құрылудан кейінгі кезең ұрпақтарына қажетті рөл атқарады. Тіл саясаты жеке адамның санасына және массаға әсер етудің қуатты құралы болып табылатыны құпия емес. Сұрақ бұұл құрал кімге тиесілі.

Осылайша, аударманы сауатты санаулы пайдалану, оның жіптерін сабақтың түрлі-түсті матасына өрмелеу шет тілін оқытудың толыққанды контекстін құруда үлкен рөл атқарады, білім алушылардың уәждемесін арттыруға ықпал етеді, сондай-ақ қазіргі педагогиканың тәрбиелік міндеттерін іске асыру үшін қажетті болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Rivers, W.M., Temperly, M.S. A Practical Guide to the Teaching of English as a Second Language. – Oxford: Oxford University Press, 1978
2. Duff, A., Translation. – Oxford: Oxford University Press., 1990
3. Richards, J.C., Rodgers, T. Approaches and Methods in Language Teaching: A description and analysis. – Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
4. Coleman, A. The Teaching of Modern Languages in the United States. – New York: Macmillan, 1929.
5. Stern, H.H. Fundamental Concepts of Language Teaching. –

Oxford:OxfordUniversityPress,1991.

6. Nunnan,D.SecondLanguageTeachingandLearning.–
Boston:Heinle&HeinlePublishers,1999.

7. Chllapan,K.,Translanguage,TranslationandSecondLanguageAcquisitio
n.InF.Eppert(Ed.),Papersontranslation:Aspects,Concepts,Implications(pp.57-
63)SEMEORegionalLanguageCenter.,1982

8. Hervey,S.andHiggins,I., ThinkingTranslation:Acourseintranslationmeth
od.– London:Rutledge,1992.

9. Larson,M.L.Meaning-
basedTranslation:Aguidetocrosslanguageequivalence.–
Lanham:UniversitypressofAmerica,1984.

THE EFFECTIVENESS OF GRAMMAR LABORATORY WORK AS A MEANS OF TEACHING ENGLISH

Kairova A.A.

Sh.Ualikhanov Kokshetau State University
Kokshetau

a.kairova2406@mail.ru

Nowadays higher education in Kazakhstan is undergoing significant changes, and new requirements are being put forward for graduates. The quality of professional training of a University graduate today is characterized not only by the volume of knowledge in the specialty and professional competencies, but also by the ability of future graduates to communicate in a foreign language with specialists from other countries. Both the personal and professional career of a modern graduate will depend on their knowledge of foreign languages. A significant change in the social order gradually leads to a restructuring of the process of teaching a foreign language in Kazakhstan, a revision of its goals and objectives.

Thus, in 2006, a new methodological direction in teaching foreign languages was the Concept of development of foreign language education in the Kazakhstan Republic, according to which the level of foreign language proficiency for graduates of non-linguistic specialties must be B2-C1. In terms of content and structure, this can be represented as a B2+LSP (language for special purposes) level, which corresponds to the international standard level of foreign language proficiency. [1]

The level of foreign language proficiency of University graduates should make it possible for them to realize such aspects of their future professional activities as timely introduction of the latest technologies, scientific discoveries and trends in technology, make professional contacts with foreign partners, communicating with foreign colleagues, and ensure the improvement of professional competence through reading foreign specialized literature.

The realization of the trilingual education program in Kazakhstan is aimed at solving the problems of foreign language education: how to make the learning process interesting and feasible for each student, how to increase the availability and effectiveness of foreign language education. Thus, the role of foreign language teaching methods increases: there are new ideas and problems, new concepts of education, new forms of foreign language teaching that require methodological understanding and support. One of the ways to implement these tasks is distance learning.

This article describes the pedagogical experiment, the purpose of which was to test the methodological manual, aimed at developing grammar skills. Teaching English grammar is of great practical significance, as it affects all types of speech activity: speaking, writing, reading and listening. In distance learning, the automation of grammatical skills requires a special system of exercises based on the Dublin descriptors, which can be used in the content of special laboratory works aimed at the types of speech activity. According to the system of assimilation of educational material from the perspective of the Dublin descriptors, it is possible to build a system of grammatical exercises for laboratory work aimed at forming better grammar skills of the English language. These principles of arranging training material are to describe the result of the student's knowledge, skills and abilities at the end of a certain course. The system of exercises is based on five steps of grammar skills acquisition: step 1-knowledge and understanding; step 2-application of knowledge and understanding; step 3 - formation of judgments; step 4 - communicative abilities; step 5 - learning skills or learning abilities. [2] Each step corresponds to a specific group of tasks.

The methodological manual includes a preface, the main part and appendices. The main part is devoted to the module "The English Article". The appendices include exercises for the fourth stage for the formation of grammar skills for the specialty "Translators".

The exercises of each unit of the manual are built according to the similar structure [3]:

Step 1. Perception of the model. The first group of tasks includes familiarization with grammatical material on the topics, the basic rules, as well as exercises for the primary fixation of grammatical material that form the understanding and perception of the model. Students do the following exercises:

- Define the type the italicized nouns belong to and explain the meaning of the articles used with them or the absence of the article.

1. He was *a lawyer* by profession. 2. There was not *a cloud* in the sky. 3. Peter was alone at home, enjoying the *solitude* and the *freedom* of the empty house.

- Explain the meaning of the articles used with the italicized nouns.

1. This cloth costs ten shillings *a metre*. 2. Would you like *a glass* of milk? 3. From now I don't move *a step* without you.

- Comment on the use of articles or their absence.

1. I know he couldn't love a Linton. 2. "John, dear," said Bella, "You're a good nurse; will you please hold baby?" 3. She comes home to a late tea, and after tea she never sews.

- Explain the use of articles with uncountable abstract nouns and names of persons in the following sentences:

1. She had attached herself to *youth* and *hope* and *seriousness* and now they had failed her more than *age* and *despair*. 2. Harry rested in the *certainty* that his duty was to set an example of loving kindness. 3. His face had a *calmness* that was new to her.

Step 2. Imitation of the model. The second group of training exercises is aimed at forming the ability to reproduce a sentence according to analogy. The following exercises are offered:

- In the following pairs of sentences one needs an article and the other does not. Use a/an where necessary.

1. a) He gripped his hand with __ abruptness that revealed his emotion.

b) He turned with __ sudden abruptness.

2. a) When he picked himself up he saw __ light ahead.

b) The door opened. __ Light fell from the passage.

- Fill in the articles where necessary.

1. Which animal is stronger, __ lion or __ tiger? 2. __ steamer can move faster than __ sailing-ship, but __ sailing-ship is more beautiful to look at. 2. He came very cautiously, __ step at __ time. 3. They had __ drink before dinner. 4. Love of __ mother is blind.

- Insert a, some or anywhere necessary. Change the number of the nouns, making all other necessary changes.

1. ... letter of or to . . . soldier can be sent without . . . stamp. 2. ... drug-store in the USA and Canada is ... shop where one can get not only ... medicines but also ... drinks and snacks. 3. . . . days passed, but there weren't. . . signs of. . . change coming. 4. There remained . . . toast, . . . rolls, and . . . bun on the plate.

- Insert the definite article or a possessive pronoun.

1. She waved ... hand in a farewell gesture. 2. The author took the actress by ... hand and led her across the stage to the foot-lights. 3. With ... hair hanging in plaits down ... back she could pass for a girl of sixteen.

Step 3. Substitution and transformation. The third group of tasks includes transformational exercises that involve transferring the model to other models. The exercises are as follows:

- Change the nouns into the plural. Use some (any) where necessary and make the other necessary changes.

1. A kitten likes to play. 2. A violet does not smell so sweet as a lily of the valley. 3. Have you bought an apple for your child? 4. Here is a letter to be posted.

- Put the following sentences in the plural.

1. This is a spider. 2. That is a snail. 3. This is a star. 4. This is a film star.

- Paraphrase the following phrases and sentences using the possessive case.

1. The ball of the dog. 2. The skateboard of that man. 3. The songs of the children. 4. The umbrella of this woman.

Step 4. Reproduction. The fourth group of tasks implies the involvement of all available skills in the communication process, the formation of communication abilities based on the knowledge, understanding, and judgments. The exercises are as follows:

- Make up sentences using the following prepositional phrases.

To court, by heart, in town, on sale, at school, by air, in prison, on foot, at hand, from village to village, hand in hand, week by week, from head to foot.

- Fill in the articles where necessary in the following extract. Retell the story as if you were a) a passenger b) the boy 4) the woman 5) the fellow- passenger who saw everything.

Fast train stopped at platform. Passenger looked out of window at the far end of platform. He saw woman with basket over her arm. She was selling something - he could not see what.

- What is she selling? – he asked the boy who was standing nearby.

- Pies, sir – was answer.

- How much does she charge for them?

- Penny pie.

- Well, my boy, here is two pence piece. Go and buy me pie and with other penny buy pie for yourself.

The boy took the money and ran to the woman. Soon he was coming back. In one hand he was holding pie of which he had taken enormous bite. In his other hand he was carrying penny. He gave it back to passenger, saying: "Sorry, sir, she had only one pie left."

- Insert articles where necessary. Make up 10 sentences using one phrase from each group.

1. all of __ sudden, to be in __ hurry, to be at __ loss.

2. as __ result of, as __ matter of fact, to have __ look.

3. __ day before yesterday, on __ one (other) hand, __ other day.

- Fill in the articles in the following sentences. Develop the situations suggested by these sentences.

1) __ Life without ideal would be like __ sky without __ sun.

2) __ Music is __ food of __ love.

Step 5. Combination and learning skills. Finally, the fifth group of tasks brings students to the level of spontaneous communicative conditions, when they must show the level of knowledge acquisition in independent speech, i.e. in the preparation of dialogues on certain topics, monologues on the subject under study. The exercises are as follows:

- Write a short essay (120-150 words) on one of the following topics. Make sure that you use articles properly.

1. You are out of town. Describe the countryside.

2. You are a traveler. You're telling your friend how to get from your college to your home.

- Speak on the following topics. Make sure that you use articles properly.

1. You as a book character. What kind of book it would be? Describe your personality.

2. Your exams are over. Tell us what you are going to do over the vacation.

- Fill in the articles in the following sentences and build stories around the situations suggested by them.

1. ___ Traveler must be able to walk ___ long distance.

2. ___ Map is as necessary for ___ airman nowadays, as it was and is for ___ sailor.

- Make up situations of your own to justify the use of the articles countable nouns in the following pairs of sentences:

1. I'll have to have someone lift a heavy thing for me.

I'll have to have someone lift the heavy thing for me.

2. A stout man came up and shook hands.

The stout man came up and shook hands.

The pedagogical experiment involved two groups of fourth-year students of the specialty "English teacher in primary school" at Multidisciplinary College at Sh. Ualikhanov Kokshetau State University. The number of students in both experimental (Group 1) and control (Group 2) groups is 12. English proficiency level of the students is Intermediate.

At the beginning and the end of the experiment, both groups passed a grammar test including 25 questions on the topic "The Article". The test contained multiple-choice questions. It was necessary to choose the correct option. For completing the test, the students got 100 points totally.

At the beginning of the experiment, the test was conducted to identify errors and gaps in students' knowledge on the topic "The Article", and at the end - to identify changes after working with the methodological manual.

The results of the first test showed that the levels of students in both groups are almost the same. They are as follows: 8 % of students got 90-100 points, 8 % of students got 70-89 points, 50 % of students got 50-69 points, and 33 % of students got less than 49 points. While the average indicator of the Group 1 was 53 % and the average indicator of the Group 2 was 52, 6 %.

After the research on the students' knowledge the manual was presented in the Group 1. The students got acquainted with the theoretical material for each section and then started to do the practical exercises based on the above-mentioned model. While working with the manual the students revised the theoretical and practical material and removed the knowledge gaps.

At the end of working with the manual, it was suggested to pass the test again. This test showed the following results in the Group 1: 33 % of students got 90-100 points, 42 % of students got 70-89 points, 25 % of students got 50-69 points, and there were not students who got less than 49 points. While the results of the Group 2 are as follows: 8 % of students got 90-100 points, 17 % of students got 70-89 points, 50 % of students got 50-69 points, and 25 % of students got less than 49

points. The average indicator of the Group 1 became 81 % and the average indicator of the Group 2 became 59 %. Therefore, this test reflects the positive results that occurred in the experimental group (Group 1) after working with the methodological manual.

Thus, the research made it possible to conclude that the use of the methodological manual, compiled in the form of laboratory exercises based on the Dublin learning descriptors contributes to a better formation of grammar skills, as well as develops all types of the students' speech activity. The obtained research results expand and enrich traditional approaches to the study in the process of grammar skills formation, as well as meet the current requirements for teaching English practice.

References

1. The concept of foreign language education. — Almaty: KazUIR& WL. Abylai Khan , - 20 p.
2. http://ecahe.eu/w/index.php/Dublin_Descriptors
3. Lesson of a foreign language / Passov E. I., Kuzovleva N. E.-Rostov n/A: Phoenix: M: Glossa-Press, 2010. – 640 p.

АУТЕНТИЧНЫЙ ТЕКСТ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Канафина А.З. магистрант образовательной программы «Иностранный язык: два иностранных языка (английский, немецкий)»

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова,
г.Кокшетау

aselhan-89@mail.ru

Жумагулова Н.С., к.п.н., доцент

Кокшетауский университет им. А. Мырзахметова, г.Кокшетау

Главная цель обучения иностранному языку в современной методике преподавания иностранных языков определяется как формирование комплекса компетенций, позволяющих обучающемуся участвовать в устном и письменном общении. Аутентичная литература, в свою очередь, позволяет решить многие дидактические задачи в процессе обучения иностранному языку. Аутентичные тексты - это тексты, взятые из оригинальных источников, которые характеризуются естественностью лексического наполнения и грамматических форм, ситуативной адекватностью используемых языковых средств, иллюстрируют случаи аутентичного словоупотребления, и которые, хотя и не предназначены специально для учебных целей, но могут быть использованы при обучении иностранному языку. [1]Под аутентичными

текстами мы понимаем в данном контексте произведения художественной литературы на иностранном языке, которые используются в учебном процессе школы и вуза.

Аутентичная литература является для студентов, изучающих иностранные языки профессионально, источником лингвистической и культурологической информации. Аутентичные тексты также являются своеобразной платформой для обмена мнениями и обсуждения полученной информации на занятиях по иностранному языку. При чтении аутентичных текстов студенты сталкиваются с рядом как лингвистических, так и культурологических трудностей, усложняющих понимание содержания и смысла прочитанного текста, что затрудняет его последующее обсуждение. Поэтому представляется необходимым и целесообразным на первом этапе работы с произведением художественной литературы адаптировать текст к уровню его восприятия студентами данной группы.

Кроме того, выбор произведения имеет решающее значение - книга должна быть интересной и мотивировать студентов, пробуждать их фантазию, стимулировать речемыслительные процессы. Книга должна побуждать их к чтению и размышлению.

В данной статье мы поделимся опытом работы с романом «Ребекка» Дафны дю Морье, известной английской писательницы. Выбор этого романа не случаен, поскольку имя Дафны дю Морье знают все ценители английской литературы, а роман «Ребекка» сделал ее всемирно известной.

Дафна дю Морье вошла не только в английскую, но и в мировую литературу, создав ряд произведений, вызывающих большой интерес у современного читателя. Ее романы и рассказы постоянно держат читателя в интеллектуальном и эмоциональном напряжении, побуждают задуматься о человеческих страстях, взаимоотношениях людей, неожиданных поворотах судьбы. Дафна дю Морье заявила о себе уже в своих первых произведениях как тонкий знаток человеческой натуры. Она затрагивает в своих произведениях самые разные темы, на которые ее вдохновляют как события личной жизни, так и исторические события далекого прошлого.

Вклад Дафны дю Морье в литературную и культурную жизнь Англии был отмечен многими наградами - она получила высокий чин дамы-командора ордена Британской империи. В 1952 году она стала членом Королевского литературного общества.[2] Ее роман «Ребекка» вошел в список 100 лучших книг XX века.

Творчество Дафны дю Морье получило признание широко за пределами Англии. В Америке в 1938 она стала обладателем Национальной книжной премии США, а в 1977 году была награждена Американской премией за мастерство в детективной литературе. Поклонников ее творчества можно встретить сегодня в Америке, Австралии и Канаде, России и Казахстане.

Дафна дю Морье написала за свою долгую творческую жизнь много прекрасных произведений, вошедших в сокровищницу мировой литературы и культуры, среди которых роман «Ребекка» занимает особое место. Был период,

когда литературные критики обвиняли ее в заимствовании сюжета романа «Ребекка» у Ш. Бронте, которая написала свой роман «Джейн Эйр» в 1847 году. Роман оказал значительное влияние на культуру XX века, он лёг в основу учебной программы по изучению английской литературы и словесности в США, Казахстане, России. Школьники и студенты языковых специальностей вузов читают этот роман и изучают творчество Дафны дю Морье. Начало романа «Прошлой ночью мне снилось, что я вернулась в Мэндерли» стало крылатой фразой не только в английской литературе, но и в литературной среде. Первый издатель романа отнес его к жанру любовного романа, хотя позднее его отнесли к психологическому триллеру.

Интерес вызывает уже само название романа – «Ребекка». Если имя вынесено в название произведения, стало быть, это главный герой. Читатель надеется, что это будет повествование о жизни, любви, возможно, страданиях какой-то женщины по имени Ребекка. Собственно, так и происходит, но есть одно но – главная героиня романа к началу повествования уже мертва. Это роман о человеке, которого уже нет. К началу повествования Ребекка уже мертва, однако воспоминания о ней настолько живы у всех, кто ее знал, что и у читателя до самого конца романа создается впечатление о том, что она жива. События, о которых повествует автор, держат читателя в постоянном напряжении.

Итак, прежде чем приступить к чтению романа, студентам было предложено найти на русскоязычных и англоязычных сайтах информацию о писательнице, ее семье и творчестве. Эта информация помогает «ввести» студентов в атмосферу XX века, узнать о детстве и юности писательницы, ее интересах, ее предпочтениях и увлечениях, почувствовать дух времени.

В частности, студенты выяснили, что Дафна дю Морье родилась в начале прошлого века в 1907 году в Лондоне, в семье актеров, получила прекрасное домашнее образование, очень много читала, занималась самообразованием. Ее дедушка, Джордж Дюморье, был известным карикатуристом и писателем, отец и мать - актерами. Выросшая в среде, близкой к искусству и литературе, она с детства проявляла фантазию и воображение, был период, когда она отождествляла себя с мальчиком и даже носила одежду для мальчиков. Возможно, из-за недостаточного внимания и любви со стороны матери она была больше предоставлена самой себе; в отрочестве ее идеалом стала гувернантка, а не мама, как это бывает у девочек. [3]

Семья, родители, особенно отец, а также дедушка, оказали значительное влияние на ее судьбу и творчество. Многие исследователи подчеркивают роль отца в становлении Дафны как личности и как писательницы. Сегодня невозможно установить, сколько в ней было «мужского», и сколько «женского», однако критики утверждают, что именно отец видел в ней больше сына, чем дочь. В детстве она, случалось, носила одежду мальчика.

Студенты представили информацию в презентациях и сообщениях на английском языке, они почувствовали уважение к писательнице, пораженные отзывами о ее творчестве и известностью ее произведений во всем мире. После

прочтения романа было решено посмотреть фильм, снятый известным режиссером А. Хичкоком, который получил за него две премии «Оскар». Успех фильму принесли и актеры, исполнители главных ролей - Лоуренс Оливье и Джоан Фонтейн.[5]

Эта история любви получила свою интерпретацию также и в зарубежном кино - в 2008 году вышла ее итальянская экранизация, которая, однако, не получила высокой оценки зрителей и критиков. Несмотря на то, что роман «Ребекка» был экранизирован одиннадцать раз и в разных странах мира, первый фильм, снятый А. Хичкоком, признан ценителями кино лучшим, а сам роман до сих пор продолжает оставаться для миллионов читателей одним из самых любимых произведений.

Таким образом, студенты познакомились с новыми для них именами - А. Хичкок, Лоуренс Оливье и Джоан Фонтейн, которые являются частью англоязычной культуры и истории, а также узнали другую полезную информацию, расширяющую их кругозор. Имя А. Хичкока и Дафны дю Морье связывает еще один фильм, снятый по рассказу писательницы - «Птицы». Студенты выразили желание прочитать этот рассказ и посмотреть фильм А. Хичкока.

Известно, что будущая знаменитость в детстве очень много читала, ее любимыми писателями были Оскар Уайльд, Шарлотта и Эмилия Бронте, Уильям Теккерея, Вальтер Скотт, С. Моэм, Ги де Мопасан, К. Мэнсфилд.[3] Несомненно, произведения этих столь разных писателей оставили свой след в ее душе и творчестве.

В беседе со студентами выяснилось, что они знают историю любви Джейн Эйр, так как прочитали это произведение на первом курсе, также им известен роман Оскара Уайльда «Портрет Дориана Грея», который был прочитан на втором курсе и произвел на них сильное впечатление, кроме того, они прочитали некоторые рассказы Оскара Уайльда – “The red Rose”, “The devoted Friend” и другие. Они были горды собой, что они читали эти книги, они также, как Дафна дю Морье, прочувствовали события и судьбы героев этих произведений.

Преподаватель предложил им также подготовить информацию о других писателях из списка Дафны дю Морье - Уильяме Теккерее, Вальтере Скотте, С. Моэме, Ги де Мопасане, К. Мэнсфилд.

Кроме того, студенты выяснили, что для Дафны дю Морье был очень дорог Корнуолл. Здесь Дафна дю Морье впервые побывала в юности со своей семьей, и она навсегда влюбилась в Корнуолл. Дафна нуждалась в своем собственном доме, в месте, где она могла бы чувствовать себя комфортно, где она могла бы дышать полной грудью и черпать свое вдохновение и просто наслаждаться жизнью. Такой большой, но уютный дом был найден в Корнуолле и снят на многие годы. В течение 20 лет она арендовала старинный особняк XVII века, который стал прообразом поместья Мендерли в романе «Ребекка». Жизнь свою великая английская писательница закончила в

собственном доме в Корнуолле.[4] В настоящее время там расположен музей Дафны дю Морье.

Студенты нашли в интернете информацию о графстве, в котором расположен Корнуолл, фотографии дома, в котором жила писательница, картины природы, океана, бухты, куда приходила Дафна дю Морье и наслаждалась прекрасным видом и где она черпала вдохновение для своих произведений. Студенты узнали много нового о географии Англии.

Итак, мы видим, как предтекстовая работа расширяет кругозор студентов, побуждает их к более глубокому изучению творчества писателя и других культурных артефактов, имеющих непосредственное отношение к писателю и его творчеству.

Студенты пришли к выводу, что Дафна дю Морье и ее творчество оказали огромное влияние на английскую и мировую литературу. Именно поэтому ее разностороннее литературное наследие является объектом исследования многих лингвистов, литературоведов, культурологов, переводчиков и т.д. Благодаря ей в литературе появился жанр мистического триллера, она известна также как драматург и биограф. [5]

Сегодня роман «Ребекка» - это не просто самый известный роман Дафны Дюморье, это не просто захватывающий психологический детектив, по которому снят культовый фильм А. Хичкока. Не просто произведение, заложившее стилистические основы всех «интеллектуальных триллеров» наших дней. «Ребекка» - это роман уникальный, страшный - и прозрачный, простой - и элитный. Роман, без которого не существовало бы ни «Степного волка» Гессе, ни «Кэрри» Кинга.[6]

Мы приводим отзывы читателей, которые подтверждают высокий потенциал романа для решения учебных, образовательных, развивающих и воспитательных задач в процессе обучения английскому языку студентов вуза:

Ishamael, 06 августа 2013 г. в 14:09 Замечательный роман, прочитанный мною с огромным интересом и на одном дыхании. Любовный роман как жанр не люблю, но меня подкупили и заверения знакомых в значимости произведения и обещанные нотки триллера с детективом. Как я рад, что познакомился с творчеством Дафны дю Морье и с “Ребеккой” в частности.[7]

Anahitta, 25 марта 2013 г. в 09:05 Изумительная книга, по праву входит в число классических. Очень английский роман.[7]

Студенты нашей группы присоединяются к этим отзывам и рекомендуют всем, кто изучает английский язык, обязательно познакомиться с творчеством Дафны дю Морье.

Литература

1. Аутентичные тексты//[Электронный ресурс] – Режимдоступа:https://studbooks.net/1750451/pedagogika/autentichnye_teksty
2. Pracha, Setara Daphne du Maurier, and the Anti-Romantic Short StoryЭлектронныйресурс] – Режимдоступа:<http://>

https://www.dumaurier.org/menu_page.php?id=125

3. Daphne du Maurier - An Introduction [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://https://www.dumaurier.org/menu_page.php?id=118

4. A short account of Daphne du Maurier's life and works 1907-1989

[Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://https://www.dumaurier.org/menu_page.php?id=156

5. Buzwell, Greg Daphne du Maurier and the Gothic tradition [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://https://www.dumaurier.org/menu_page.php?id=122

6. Дафна дю Морье // [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.libcat.ru

7. Все отзывы на произведения Дафны Дю Морье [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://fantlab.ru/autor5044/responsespage1>

TEACHING BUSINESS ENGLISH USING INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE CLASSROOM

Kabash M.D., 1-year master student

Akynova D.B., PhD in Philology, Assistant Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan,

madina.kabash@mail.ru, akynova.d@yandex.kz

Globalization and computerization of business involves communication with representatives of different cultures, therefore, in the 21st century a professional must speak at least one foreign language. However, an analysis of the current situation makes it possible to state that there is a gap between the content and the learning process at the university and the needs of society. A graduate of a Kazakh non-linguistic university does not fully possess the necessary skills. The problem is that a higher school does not fulfill a social order, since the quality of training of a graduate of a Kazakhstani university does not meet the requirements of the economy.

Thus, in the learning process, the development of the learner's personality is focused on the formation of the above mentioned skills. In parallel with this, in the process of forming the world information infrastructure, the world community is striving for intercultural integration caused by the natural course of development of modern civilization. Naturally, the necessary condition and the main means of implementing this process is language as a means of communication, and English, in particular, as the international language of business. One of the main goals of teaching business English is the successful realization of the creative potential of students for productive activities in the professional field [1: 5]. Getting to the study of the features of business English is necessary to give a definition. Foreign methodologists Jones and Alexander give the following definition of business English: "Business English is not a special language with a special grammar; it is just English, which is used in situations of business communication." However, business English is characterized by a number of distinctive features. This means that the tasks of teaching business English include not only the formation of language competence, but also the formation of such practical and professional skills as:

- 1) The ability to present your company;
- 2) The ability to write a business letter;
- 3) The ability to properly build a telephone conversation;
- 4) The ability to withstand business etiquette in negotiations;
- 5) The ability to conduct a meeting or business meeting.

This distinctive feature of business English makes high demands on the professional level of the teacher. This provision allows us to proceed to the discussion of the following features that must be taken into account in the course of business English, namely, the competence of the language teacher in business matters. One of the controversial questions posed by experts in the field of teaching business English is the question: what should a teacher teach – language or business? An English teacher should not try to teach specific questions and business theory, but he should not be limited only to the development of linguistic competence. It will be more correct to develop the communicative competence of students in the field of professional activity, to train professional communication using English as a communication tool [2: 37].

It follows that a business English teacher should have a good understanding of economic issues. This does not mean that he must receive a special diploma in economic education, but business competency is a prerequisite for the successful teaching of business English. The next distinctive feature that must be taken into account in a business English course is the contingent of students and their psychological and pedagogical characteristics. Business English teachers deal with two categories of trainees: 1) trainees with experience in business (the so-called job-experienced learners); 2) trained students of higher educational institutions who do not have experience in business (pre-experienced learners). When developing a business English course, it is necessary to take into account that these two categories of students have completely different needs, the satisfaction of which must be laid in the learning objectives [3: 56]. When teaching pre-experienced learners, the main attention should be paid to the academic goals of training, the formation of skills and abilities that allow students to gain professional knowledge and master the profession through the English language. For the most part, these are reading skills of authentic literature in the specialty in order to extract professionally relevant information. In preparing job-experienced learners, not pragmatic, but academic tasks are set. Specialists in business matters must be trained in effective communication techniques in the field of international business interaction using English as a means of communication. Therefore, when teaching this category, the main attention should be paid to the formation of conversational skills for communication in situations of a professional context.

This is especially important now, when the world community is experiencing a period of economic globalization, and business is becoming international. In these circumstances, international business partners should carefully study the behavioral norms of potential or true partners. Otherwise, disagreement may arise due to misunderstanding or misinterpretation of the cultural behavior of business partners. And any disagreement means a broken deal and lost profits, which is critical for

business. Therefore, in modern international business, the saying “Time is money” can be rephrased “Cross-cultural awareness is money” [4: 25]. The possibilities for solving these problems are associated with the use of personality-oriented technologies, the essence of which means that the student is in the spotlight, and the education paradigm is changing from the teacher-student mode to the student-textbook-teacher mode. Among the appropriate training technologies, we will name the following:

- 1) training in cooperation;
- 2) project training;
- 3) multilevel training;
- 4) “student portfolio”.

All these technologies are personality-oriented, easily fit into the educational process, truly humanistic and aimed at developing a creative personality. The key concept of modern education is the development of the student’s personality. A modern employer is interested in an employee who: a) is able to think independently and solve various problems (that is, apply the acquired knowledge, skills and skills in practice to solve them), b) has critical and creative thinking, c) owns a rich vocabulary, d) knows how to adapt flexibly in life situations, e) knows how to work correctly with information, f) can be sociable, contact, g) is the subject of a dialogue of cultures, h) knows how to work independently on the development of intelligence and cultural level Education in collaboration involves the interaction of all participants in the educational process, both students and teachers, working together, which contributes to their mutual enrichment. In particular, unlike the usual group work during joint training, students in a team help each other in the formation of practical skills and as “experts” on a specific issue they can partially fulfill the functions of a teacher, transmitting new information [5: 73]. Collaborative learning is also applicable in project teaching technology. As you know, the project is aimed at the result obtained when solving the problem. Students achieve this result on their own, and the teacher is an adviser and member of the assessment group. For example, students are given the task by a certain time to create a project for a new theme park in a given region, the number of students working on the project is determined, the stages of work are called. The following stages can be proposed:

- 1) preparatory (search for information on the types of theme parks, the constituent elements of parks, conditions and indicators of their performance, etc.);
- 2) basic (hypothesis as a result of “brainstorming”, the selection of the most interesting ideas and the rationale for the final choice, a detailed study of the idea in accordance with the requirements formulated earlier);
- 3) representative (presentation of the project, its defense and opposition);
- 4) final (a collective discussion of the submitted projects, the announcement of the results of an external assessment, the formulation of conclusions) [6: 98].

When creating projects, the personality of each student is revealed, the skills of independent work of searching for ideas based on international experience, the ability to argue in a business foreign language and answer questions are developed. Independent work of students in a foreign language in a non-linguistic university,

today being one of the mandatory requirements for the organization of the educational process, is designed to help develop the creative potential of the student's personality and the formation of self-organization and self-education skills, which ensures him continuous personal and professional growth. Experience shows that project activities can teach students the skills to defend their idea, participate in discussions and oppose. Obviously, new technologies are changing the content of the activities and functions of the teacher. On the one hand, he is the organizer of external and internal interaction, and on the other, he becomes a partner, adviser and colleague of students. For the development of educational motivation of students, it is necessary to form it by the teacher himself thanks to the correctly selected type of teaching [7:182]. Basis of the "case-study" is the real business problem situation proposed for resolution. The use of this method in the process of teaching English business language has a number of advantages:

- 1) Purely professional information is organically combined with the possibility of motivated use of a foreign language in the process of solving a problem situation;
- 2) The case method allows you to stimulate mental activity related to analysis, generalization, abstraction, forecasting, hypothesizing and decision making;
- 3) Modeling the process of production activities of a specialist, case-studies aim at an independent choice of means and methods of solving the problem;
- 4) The use of "case-studies" provides the maximum intensification of the learning process, makes the speech interaction of students more effective, involving them in individual, pair, group and collective work.

In conclusion, it should be noted that the following trends have developed in the modern methodology of teaching business English:

1. Orientation to the theory of the four components of successful communication in the field of international business. These components are:
  - a) The linguistic competence of the participants in the communication act;
  - b) Professional competence in business matters;
  - c) Information and communication competence;
  - d) Intercultural competence.
2. The use of new pedagogical technologies, the case method in particular.
3. Increased requirements for the pedagogical skills of a business English teacher. A teacher of business English in the modern era needs a symbiosis of skills and knowledge, such as:
  - a) Standard professional and methodological skills that allow forming and developing the linguistic and communicative competence of students;
  - b) The ability to understand the various intricacies of modern business and the realities of the business world;
  - c) Knowledge of the ethno-cultural characteristics of participants in speech interaction.

Literature

1. Sarah Jones-Macziola with Greg White. Further Ahead. A communication skills course for Business English. Learner's Book. – Cambridge University Press, 2004.
2. Jones L. New International Business English / Leo Jones, Richard Alexander. – CUP, 2008.
3. Яковлева Т.И. Формирование коммуникативной компетенции учащихся на уроках английского языка / Т.И. Яковлева // Английский язык, 2010.
4. Fraser, C. Crosscultural differences in politeness of excuses [Text] / C. Fraser // Australian Journal of Psychology. – 2002. – Vol.54 (2). – P.117.
5. Robins, L. Confrontation and politeness strategies in physician-patient interactions [Text] / L. Robins, F. Wolf // Social Science & Medicine. –1988.
6. Храмова Ю.Н. Использование инновационных технологий в обучении английскому языку студентов первого курса неязыкового вуза // Обучение, тестирование и оценка, 2011.
7. Винник В.К., Воронкова А.А., Нацвалова М.Ю. Применение информационно-коммуникативного метода обучения в высшей школе на основе e-learning // В сборнике: Инновационные методы обучения в высшей школе. Сб. статей ННГУ. – Н.Новгород: 2016.

RESEARCH AS ONE OF THE FORMS OF PROFESSIONAL SELF- REALIZATION OF A TEACHER

Kurganbekova Z.K., 1-year master student
Akynova D.B., PhD in Philology, Assistant Professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan,
zarina.1419@mail.ru, akynova.d@yandex.kz

In the modern world, the most important value and main capital of society, its driving force are educated citizens, capable of highly productive work, with high spiritual and moral qualities. That is why in the XXI century – the century of intellectual knowledge, a high level of development, those countries that have chosen investment in human capital as their priority will be able to achieve. Only a truly educated society will be able to overcome modern challenges and problems. The competitiveness of any country on the world market currently depends not only on the availability of natural resources, but, first of all, on the constant reproduction of a highly educated and disciplined workforce, capable of mastering modern, constantly updated technologies, and without which it is impossible to create new industries that form a high-tech structure of the economy. Any state should be interested in developing the intellectual and spiritual potential of the country. In the era of globalization, education becomes an essential component of economic development and the accumulation of the country's national wealth, and a high spiritual level of the population will make it possible to organically shape a legal culture, the ability of

people to live and work in a free, democratic rule of law, to recognize their rights and freedoms, to be able to use them in the interests of the state and society [1].

Those people who are aware of the need for harmony of national and universal values, with modern knowledge, intellectual potential and advanced technologies, can achieve their strategic development goals. The basic principles of reforming the education system should be the formation in society of an atmosphere of prestige of knowledge, education and high intelligence; correspondence of educational and professional programs to the modern world achievements of education, science, engineering and technology, economics and culture; ensuring the close connection of education with the future practical professional activity of youth; the formation in students of the priority of universal values, high spirituality, culture and creative thinking; organic unity of education with national history, folk traditions and customs, respect for the history and culture of other peoples. That is why we want to dwell on research activities, as one of the forms of professional self-realization of a teacher. A modern school needs a fundamentally new teacher – a research teacher who knows how to organize and conduct experimental search and experimental work. In professional activities, especially in the field of education, there are favorable conditions for the implementation of this need.

Working with students teachers tend to:

- face the problem of how to create conditions for the individual development of the child;
- put forward ideas and hypotheses about possible ways, forms, methods of solving this problem;
- choose and justify methods of their own professional activity;
- receive certain results of their own professional activities and justify them as a result of the implementation of the program of four-year education of younger students [2].

From these components the research activity of the teacher is formed, the foundations of which should be laid in the course of obtaining a vocational education. Research activities of teachers can be carried out in three areas:

- research activities in the framework of the methodological association;
- research activities as part of the teacher passing the certification procedure;
- initiative research activities (self-education).

The first direction of the research activity of teachers is most often episodic and related to the work plan of the methodological association. In the framework of this direction, the preparation of messages for colleagues based on the results of the study, analysis and generalization of psychological, pedagogical and methodological literature, annotation of periodicals is organized. As practice shows, the need for research activity is especially activated at the moment of passing the certification procedure for teachers: the teacher prepares a work to generalize the experience, in which he presents theoretical material on self-education, some diagnostic data, practical materials. The first two directions, according to most experts, should not be attributed to research activities, but to research work, which is carried out sporadically and does not bring significant results, that does not allow the teacher to

fully show the results of his work. True research activity will be present in the professional activity of the teacher only if he has a motivation for it.

The teacher owns research skills and techniques for organizing such activities. The first step in research as one of the forms of self-realization of a teacher-practitioner should be the manifestation of the ability to identify a contradiction and formulate a problem when choosing the topic of self-education [3]. Thus, research activity will be one of the forms of professional self-realization of teachers, provided that a scientific approach to the study of the level of formation of students of certain skills is implemented.

As the teacher acquires professional knowledge and in the process of solving professionally directed tasks, a vision of the real conditions of professional activity and the correlation of tasks, conditions and their capabilities, the ability to regulate their activities on the basis of professional reflection, is the most important quality of a professional's personality. Reflection in the broad sense of the word characterizes a person's self-awareness, his comprehension of the grounds for his own actions and actions. The person's reflexive attitude to his own activity is one of the most important psychological conditions for his ever deeper consciousness, critical analysis and constructive improvement. It is reflection that provides a way out of a complete preoccupation with the direct process of life to develop an appropriate attitude towards it, to take a position above it (outside it), to judge it.

The teacher is characterized by the fact that the activity itself acts for him as a special subject of analysis, comprehension of assessment. If in solving practical problems arising in specific pedagogical situations, he is directly included in the processes of real interaction with students, but now these processes themselves become the subject of research. Reflective processes literally permeate the professional activity of the teacher. They are manifested:

- in the process of practical interaction of the teacher with students, when he seeks to adequately understand and purposefully regulate the thoughts, feelings and actions of students;
- in the process of designing student activities, when a teacher develops learning objectives and constructive steps to achieve them, and develops them taking into account the characteristics of students and the possibilities of their promotion and development;
- in the process of introspection and self-assessment by the teacher of his own activities.

Thus, professional reflection is manifested in the depth of the analysis of pedagogical activity (one's own and someone else's), in the ability to adjust activities based on this analysis, in the ability to set real goals and objectives both from the point of view of the objective logic of the process of professional activity, and from the point of view of one's own real opportunities to achieve the goal with their means.

As a teacher becomes a subject of pedagogical work, he begins to take an increasingly active personal position in relation to his work, making his individual contribution not only to its implementation, but also to improvement and

development. A high level of professional activity of the teacher's personality is manifested in the creative attitude of professional activity [4]. The solution of research problems today is considered not just as a teacher's right, but also as his professional duty. This position is reflected in the State Program for the Development of education of the Republic Kazakhstan for 2011-2020, where the idea of "participation of teachers in scientific research activities", "integration of scientific research with the educational process" is laid as a conceptual one. Attention is also focused on it in the "Qualification Requirements for Teachers and Senior Employees in Assigning Qualification Categories", "Recommendations for Determining the Qualification Level of Teachers and Senior Employees" and other documents. An analysis of the official requirements for a modern teacher and educator showed that they should be ready to study, analyze and predict the development of the personality and life of students, to implement complex transformations in the educational system, to overcome the contradictions of its development. They should be able to solve a set of research problems related to various areas of pedagogical work. Research activities, operations should be part of the generalized professional skills of the teacher.

Literature

1. Pedagogy of vocational education: Textbook for students. higher ped textbook. institutions / Ed. V.A. Slastepina – M.: Publishing House "Academy", 2004.
2. Gorovaya V.I., Tarasova S.I. Preparation of a teacher for research activities. – M.: Illexa; Stavropol: Stavropol-Service High School, 2002.
3. Henson R.K. (2001). The effects of participation in teacher research on the teacher efficacy. Teaching and Teacher education, 17(7), 819-836.
4. Collins A., Joseph D., Bielacyc K. (2004). Design research: Theoretical and methodological issues. The Journal of the Learning Sciences, 13(1), 15-40.

LINGUISTIC PECULIARITIES OF ENGLISH IDIOMS

Meirmanova A.M., Doszhan G.A., PhD, associate professor
L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan
1998m.a@mail.ru

English has a thousand-year history. During this period of time, a large number of expressions which people found successful, accurate and beautiful accumulated in it. Therefore, a special layer of the language - phraseology, a set of stable expressions that have independent significance has arisen. Learning English is widespread in our country. A good knowledge of the language, including English, is impossible without knowledge of its phraseology. The knowledge of phraseology is extremely facilitated by reading both publicist and belles-lettres literature.

The wise use of idioms makes speech more idiomatic. With the help of phraseological expressions, which are not literally translated but perceived rethought; the aesthetic aspect of the language is enhanced. With the help of idioms, as with the help of various shades of colors, the information aspect of the language is complemented by a sensually intuitive description of our world, our life.[1:58]The world of phraseology of modern English is large and diverse, and every aspect of its research, of course, deserves proper attention.

English idioms have a clearly expressed national character. That is why, considering this theme, you can not only enrich your vocabulary with initial English expressions, but also learn more about the customs and traditions of this people. English phraseological units are closely connected to the national character of the British and very clearly reproduce their mentality. Often phraseology is the feature of only one language. Phraseologisms are almost identical to proverbs, but, different from them, are not complete sentences. Phraseologism, or phraseological unit, also an idiom - a steady phrase that performs the function of a single word, used as a whole, not subject to further decomposition and usually does not allow the interchange of its parts within itself [2].

The linguistic significance idioms is great, because they fill some gaps in the lexical system of the language, designate objects, properties, processes, states, situations. It is a combination of words whose components are so connected with each other that the meaning of the whole is not derived from the totality of the meanings of its parts. Phraseological unit is a stable combination of tokens with fully or partially rethought value.

When considering idioms, we should separately dwell on the category of idiomatism and its components. The basic ideas of idiom are 'reinterpretation' and 'opacity'. Re-interpretation of one value of an expression as another value is an operation that leads to the transformation of the first value into the second according to some principle. For example, the expression letting a goat into the garden is idiomatic on the basis of reinterpretation, which is based on the metaphORIZATION mechanism. Opacity should be understood as a property of a sign that impedes the calculation of its value due to the absence of a productive rule to identify it. For example, the expression to take the bull by the horns is opaque, since we can assume that there are no standard rules that allow you to derive the actual value of the expression from the values of the components [3: 52–55].

Among linguists such as Vinogradov V.V., Smirnitsky A.I., Kunin A.V., Arnold I.V., Ginzburg A.N., Amosova N.N. and many others there is no unity of opinion on many problems phraseology. For example: the relationship between phraseological units and a word, phrase, sentence, principles for classifying phraseological units, compiling phraseological dictionaries, semantic and grammatical properties of phraseological units, the problem of translating phraseological units from one language to another. The difficulties of these problems are explained by the fact that phraseological units are very heterogeneous units; it is more difficult to study them in the language than phonemes, morphemes or words. Some linguists believe that phraseology should study all phrases,

while others believe that it is necessary to consider only those phrases that contain an element that has a semantic shift, that is, a figurative meaning.

Professor A.I. Smirnitsky is of the viewpoint that phraseological units are stable combinations that, different from idioms, do not have expressiveness or emotional coloring.

Professor N.N. Amosova considers that this term is suitable only to what she calls "stable contextual units", i.e. units in which it is impossible to change any of the available constituents, without changing the content of not only the whole unity, but also of those elements that remain intact. English phraseological units are also classified by a characteristic peculiarity, which is taken as a foundation[4:17].

The English linguist L.P. Smith first coined the term «idiom». He wrote that the phrase idiom is used in English to indicate the French term idiotisme, namely: to indicate the grammatical construction of combinations characteristic of the English language, although very often the meanings of these combinations cannot be explained from a grammatical and logical point of view[5:115].

Professor A.V. Kunin concluded that, basically, the phraseological unit is a union of possible words with a entirely rethought meaning and a combination of potential words with genuine words with a partially rethought meaning.

V.V. Vinogradov insists that all phraseological units are expressions in which the meaning of one component depends on the value of another.

Professor A.I. Smirnitsky believes that phraseological units are steady combinations that, unlike idioms, do not have expressiveness or emotional coloring.

Professor I.V. Arnold believes that this term refers only to stable expressions, which, on the opposite, are expressive and emotionally colored.

Professor N.N. Amosova explained that this expression is suitable only to what she calls "stable contextual units", i.e. units in which it is impossible to change any of the available components, without changing the meaning of not only the whole unity, but also of those elements that remain intact.

Thus, there is no only definition of the term "phraseological unit". Currently, the term "phraseological unit" denotes several heterogeneous types of phrases, and "quite blurred sets of these phrases are combined by the sign function they perform, can semantically "stream" into each other in their peripheral spheres and wedge themselves into the lexical-semantic sphere of the language".

[6 : 8]:

1. Idioms - fully rethought figurative expressions (like cheese in butter, skim cream, a donut hole);
2. Phraseological combinations in which one of the component words has been rethought (like cranberries, bored as a bitter radish);
3. Speech stamps defined by a certain style and era (to eat from the food of St. Anthony, jacket potatoes, cannon fodder);
4. Paremias (proverbs and sayings) with direct and figurative meaning (brewed porridge - do not sting with butter; without breaking eggs, you will not make fried eggs; eat bread and salt, but cut the truth);

5. Cliche - “speech blanks” associated with the use of communication in certain situations (bread and salt, a pound of salt to eat, bake like pancakes, you won’t cook porridge);

6. Profound statements are aphoristic figurative expressions dating back to a particular author or anonymous literary source (our daily bread, heavenly manna, forbidden fruit) [7 :141].

The study of phraseological units has shown that phraseological units that denote human qualities or reflect human life are the most common. This type of phraseological units helps to convey in vivid form the current impression of a person, with special expressiveness to emphasize its advantages and disadvantages.

Consider the following examples: asbraveas a lion (very brave), asboldasbrass (bold, fearless), asbusyas a beaver (very hardworking) - these phraseological units convey the positive qualities of a person, such as courage, hard work, honesty, experience and knowledge of a person. The reflection of negative qualities of a person in English phraseological units is presented extensively, along with positive ones.

Among the negative characteristics, such qualities as hypocrisy, cunning, pride, excessive suspicion and insincerity are very clearly conveyed: asnakedas a jaybird (goal like a goldfinch), asslyas a fox (cunning, tricky), astubbornasamule (stubborn like a donkey). Various character traits of a person and his mood and condition are reflected in the following phraseological units: asgentleas a lamb (meek as a sheep), ashappyas a dogwithtwotails (in the seventh heaven from happiness), ashappyas a lark (incredibly happy) [1: 60].

Many English idioms are a combination of prepositions with nouns and adjectives. For example: at hand – in touch, at length - in detail, at leisure – in one`s off, by chance - incidentally, by fits and starts - apparently, not regularly, by far - much ; for once - for a change, as an exception, this time, for ever - forever, for good - resolutely, forever, for instance - for example; in fact - in fact, in general - in general, in truth - actually; of course - surely, of late - recently; on hand - on (someone else's) hands, available.

Some phraseological units and phrases that are constantly used in the language began to be written together and turned into complex words, for example: indoors - inside, downstairs - below. Along with the preposition instead, phrases such as in his stead are also encountered [8: 15].

Combinations of verbs with prepositions form large groups of idioms. Usually they are called phraseological verbs. This, for example: keep down - to suppress, to keep in subjection, set up - to erect, establish, strengthen, put through - to perform (work), to complete. They and thousands of others like them form a huge number of idiomatic anomalies - phraseological units, the meaning of which is not determined by the value of the constituent elements.

In the English language, there are complex (prefix) and phraseological verbs formed from the same elements, for example: up gather and gather up - pick, summarize, uproot and root up - root, underlie and lie under - underlie. The value of both components of these pairs is the same.

In other cases, the different positions of the elements correspond to different values, for example: undergo - to be exposed (to something), to experience (something), go under - to go down, under (something), to the bottom, to sink.

From phraseological verbs, as well as from other phraseological units, complex words are formed, for example: (nouns) breakdown - complete loss of strength, health, ruin, machine breakdown, setback - delay, drawback - obstacle, interference, lack, show up - showing off, showing off, talking-to - reprimand, confusion, (adjectives) grown up - adult, put-up - false, feigned, done-for - destroyed, busted, killed and many others [9: 98].

In conclusion, we can say that nowadays the strategic goal of teaching languages is to develop a linguistic identity of the learner. Learning a foreign language involves penetration into the cultural features of the language. In this sense, special role is played by idioms, the imagery of which reflects the originality of the language and some features of culture. Modern socio-economic conditions for the development of the country make the knowledge of foreign languages an important tool for international and interpersonal relations with representatives of other states.

References:

1. Stasyuk, A. A. Idioms in modern English / A. A. Stasyuk, Yu. A. Torokhova. - Text: direct, electronic // Young scientist. - 2016. - No. 4.1 (7.1). - P. 58-60. - URL: <https://moluch.ru/young/archive/7/452/> (accessed: 04/12/2020).
2. Gataullina Z.S. FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE ENGLISH LANGUAGE // Student: electron. scientific journal 2018.No 24 (44). URL: <https://sibac.info/journal/student/44/126706> (accessed: 03.25.2020).
3. Baranov A.N., Dobrovolsky D.O. Idiom and idioms // VY. 1996. No. 5.
4. A study on the theme "The connection of phraseological units and the mentality of the people" Foreign languages and linguistics / from 19.04.2014 / M.: International relations, 1972.- P. - 288.
5. Smith L.P. Phraseology of the English language. Moscow, 1998.P.208
6. Buyanova, L. Yu., Kovalenko, E.G., Russian phraseology as a mental-cognitive means of language conceptualization of the sphere of moral qualities of a person. Krasnodar, 2004.
7. Savelyeva, O. G. The concept of "Food" as a fragment of the language. pictures of the world: lexical-semantic and cognitive-pragmatic aspects (based on Russian and English languages): Phil. sciences. Krasnodar, 2006.
8. Arnold I.V. The style. Modern English: A Textbook for High Schools, Flint: Science, 2010.
9. Kunin A.V. The phraseology course of modern English: textbook. for in-to and fact. foreignlang - 2nd ed., Revised. - M.: Higher. Shk.,Dubna: Publ. Phoenix Center, 1996.

ПРИМЕНЕНИЕ МОДЕЛИ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ И КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Мукашева Д.Ж, магистрант 2-го курса

7M01701 «Иностранный язык: два иностранных языка»

Северо-Казахстанский Государственный университет им. М. Козыбаева,

г. Петропавловск

muc.din96@gmail.com

Стремительный рост научно технического прогресса в современном мире послужил катализатором к повышению требований, предъявляемых к воспитанию, обучению и образованию людей. Условия международной интеграции сделали потребность в новых подходах к обучению и изучению языка особо актуальной. Необходима разработка таких подходов, которые бы отвечали потребностям и реалиям современности, а именно - развитие коммуникативных компетенций, овладение языком в процессе общения. Коммуникативная компетенция это способность и готовность осуществления межличностного и межкультурного общения с носителями языка. В основу термина «коммуникативная компетенция» легла идея лингвистической компетенции, которая в свою очередь была предложена американским лингвистом Ноамом Хомским [1: 118-121]. Коммуникативная компетенция включает в себя три компонента, а именно: лингвистический, социолингвистический и прагматический [2]. В нашей работе мы обращаем внимание на лингвистическую компетенцию, составляющей которой является лексическая компетенция. Лексическая компетенция представляет собой основанную на лексических знаниях, навыках и умениях, а так же на личном языковом и речевом опыте способность человека определять контекстуальное значение слова. Немаловажной частью лексической компетенции так же является умение не только понимать структуру и выделять специфически национальное в значении слова, но и сравнивать объём этого значения слова в двух языках [3:62].

В настоящее время является актуальным для ученых - лингвистов нахождение эффективных способов обучения лексике в методике преподавания иностранных языков, это обосновывается тем, что без владения вокабуляром, формирование коммуникативной компетенции у студентов не возможно.

Для формирования коммуникативной компетентности студентов необходимо обогатить их словарный запас и совершенствовать словарные навыки в различных видах речевой деятельности. На наш взгляд, совершенствование лексических навыков студентов возможно за счет:

- Объединения известных и новых для студентов лексических единиц в лексико-тематические карты, семантические группы и семантические поля.

- Использования данных семантических группировок для количественного и качественного обогащения словарного запаса, а так же для обеспечения осознанности, прочности и гибкости лексических навыков студентов;

- Разработки комплекса упражнений, направленного на развитие лексико-речевых навыков студентов, основой которого послужат лексико-семантических карты и семантические поля.

Сама идея группировки словарного состава языка по предметным, понятийным и семантическим признакам начала свою реализацию в начале XX века. Так, например, согласно немецкому лингвисту Г. Шухардту - «словарь, составленный по принципу ассоциаций однородных вещей, гораздо более поучителен, чем составленный в алфавитном порядке» [4: 198].

В настоящее время существуют разнообразные трактовки термина «семантическое поле». Так, например по А.А. Реформаторскому: «Семантическое поле это сектор лексики, объединенной отношениями параллелизма - синонимы и контраста - антонимы»; «Семантическое поле» - это совокупность слов, обладающих общим значением [5:103]. Семантическое поле - это иерархическая структура множества лексических единиц, объединенных общим (инвариантным) значением [3: 265]. Под лексической единицей здесь понимается единица языка, которая обладает самостоятельным лексическим значением, способная выполнять функции единиц речи [6].

Таким образом, можно прийти к выводу, что семантическое поле – это структура лексических единиц, которая объединена на основе синонимических, антонимических, деривационных синтаксических и лексических связей. По мере взросления и развития каждый человек приобретает свое индивидуальное семантическое поле. Существование семантического поля является показателем того, что все слова в памяти человека расположены структурировано и организовано. Наличие семантического поля позволяет студентам самостоятельно выбирать слова в процессе общения из уже упорядоченного словарного запаса. В случае возникновения трудностей при вспоминании слова, студент ищет его среди семантического поля. Преподавателю же, в свою очередь, при обучении новым словам, необходимо структурировать работу над лексикой таким образом, чтобы объем семантического поля студента увеличивался не только количественно и качественно.

Неоспоримую помощь в систематизации лексических единиц и формировании индивидуального семантического поля могут оказать тематические карты. Применение тематических карт обусловлено установлением содержательно структурных связей внутри определенной группы лексики. Технология составления карт заключается в следующем: в центр помещается ключевое понятие, а затем формируется лексико-грамматический материал в виде лексико-семантического поля. Практическая ценность таких карт заключается в способствовании ассоциативно-опосредованному запоминанию слов. Тематические карты служат для

грамотного построения устной речи, а так же облегчают создание письменных произведений [1:142].

Несмотря на наличие многих исследований, посвященных представлению лексики и организации процесса ее использования в речи, практика преподавания английского языка в вузе показывает, что навыки владения сложной в семантическом отношении лексикой у студентов языковых факультетов не являются сформированы в полной мере. Наибольшие трудности студенты испытывают при использовании лексики в продуктивных видах речевой деятельности. Студенты затрудняются в выборе точной лексической единицы для построения и выражения собственной мысли, присутствуют частые ошибки в использовании сочетаемости слов. Как результат – речь таких студентов лишена красочности, выразительности.

Так, в ходе нашего эксперимента, проходившего во время педагогической практики на базе СКГУ им. Манаша Козыбаева были проведены уроки с использованием семантических полей, представленных в виде тематических карт. В начале экспериментального обучения студентам было предложено задание на монологическое высказывание по теме “Myfavouritenationalholiday”, с целью определения уровня сформированности их лексических навыков. Результат данного задания определил низкий уровень сформированности лексических навыков, более чем у половины экспериментируемых. Было выявлено, что у студентов возникают трудности в продуктивных видах речевой деятельности.

В результате данного этапа эксперимента, на основе полученных данных, нами был разработан комплекс упражнений на основе модели семантических полей, направленный на совершенствование лексических навыков. Студентам были предложены такие упражнения как:

- Сопоставление дефиниций лексических единиц;
- Сопоставление синонимов и антонимов из модели семантических полей;
- Определение деривационных связей (словообразование и словосложение);
- Определение коллокаций.

Для выявления эффективности разработанного нами комплекса мы воспользовались такими критериями и показателями как:

- Деятельностный критерий, который включает в себя следующие показатели: умение произношения лексических единиц (далее ЛЕ), умение использовать ЛЕ в новой коммуникативной ситуации и в творческой работе.

- Когнитивный критерий. Его показатели: количество употребляемых ЛЕ в устной и письменной речи, умение смыслового различения ЛЕ.

- Мотивационный критерий определяется следующими показателями: познавательный интерес к предмету, отсутствие отвлеченности, стремление к обогащению собственного вокабуляра. Для определения эффективности разработанных условий были выделены уровни проявления показателей по каждому критерию, представленной в таблице 1.

Таблица1- Критерии и уровни сформированности лексических навыков

Критерии	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
Деятельностный	-Правильное произношение ЛЕ; -Правильное написание ЛЕ; -Употребление ЛЕ в новой; коммуникативной ситуации.	-Достижение правильного произношения и написания ЛЕ происходит при помощи небольших поправок преподавателя или при помощи словаря	-Правильное произношение и написание ЛЕ достигается только при помощи преподавателя или словаря
Когнитивный	-Высокое количество употребляемых ЛЕ; -Умение правильного смыслового использования ЛЕ в устной и письменной речи.	-Средний уровень количества употребляемых ЛЕ в устной и письменной речи, но с эпизодическими ошибками	-Отсутствие разнообразия используемых ЛЕ; -Правильное смысловое различие ЛЕ только при помощи преподавателя
Мотивационный	- Стабильный познавательный интерес к предмету; - Стремление к использованию большого количества ЛЕ.	- Студен проявляет интерес к предмету; -Обогащение вокабуляра происходит только за счет заученных ЛЕ	- Эпизодический познавательный интерес к предмету; -Отсутствие стремления к обогащению вокабуляра.

По окончании обучения учащимся было предложено выполнение лексического теста, который проводился в контрольной и экспериментальной группах. А так же экспериментальной группе было предложено задание на диалогическую речь по теме “Environmental pollution and global warming”. Результат работы по модели семантических полей выявил положительные результаты, продемонстрированные ниже (рис. 1). Данные диаграммы отражают уровень сформированности навыка говорения, а так же его ведущий критерий. Ведущий критерий - доминирующий аспект сформированности лексических навыков у студентов.

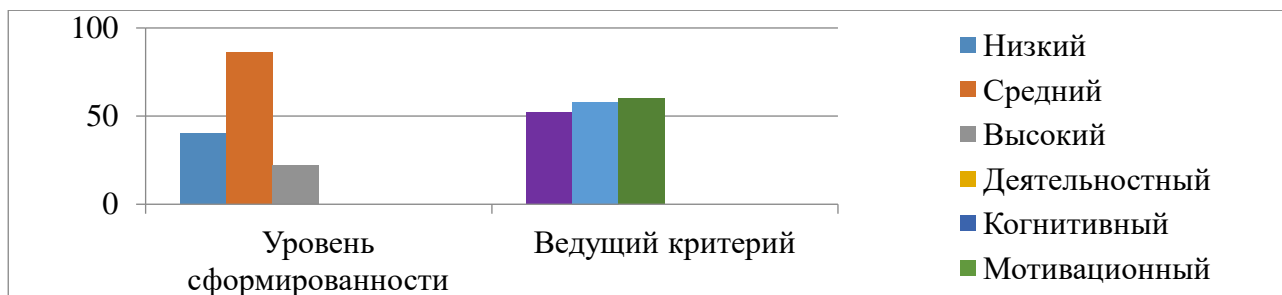

Рисунок 1 - Результаты сформированности навыков говорения и лексических навыков

В ходе экспериментальной работы по выявлению эффективности использования семантических полей для формирования лексической и коммуникативной компетенции был разработан комплекс упражнений. Анализ работы по данным упражнениям показал положительные результаты процесса совершенствования лексических навыков говорения у студентов. Применение комплекса упражнений на основе семантических полей и лексико-тематических карт помогает учащимся расширить словарный запас, снизить коммуникативный барьер и повысить мотивацию к речевой практике.

Литература:

1. Колесникова, И.Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков/ И.Л Колесникова, О.А Долгина. – СПб.: Изд-во БЛИЦ, CambridgeUniversityPress, 2001
2. The Common European Framework of Reference for Languages. URL: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadrel_en.asp (дата обращения: 29.02.2020)
3. Белошапкова, В.А. Современный русский язык/В.А Белошапкова, Е.А. Брызгунова. 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1989
4. Шухардт, Г. Избранные статьи по языкознанию/Г. Шухардт.- М.: Изд-во ин.литературы, 1950
5. Ipsen,G. Der alte Orient un die Indogermanen/G.Ipsen//Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft: Festschrift fuer W.Streiberg. Heidelberg: Winter, 1924
6. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). — М.: Издательство ИКАР. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. 2009.

ТІЛ МЕНГЕРУДЕГІ ЖЕКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ РӨЛІ

Мусина А.Е., магистрант

Көкшетау қ., Ш.Уәлиханов атындағы Көкшетау мемлекеттік университеті
assemgul11@gmail.com

Психологияның негізгі мақсаттарының бірі - бір адамды басқалардан ерекше ететін не екенін түсіну. Кез-келген адамның мінезі, мінез-құлқы оны ерекше

етеді, оны басқалардан ерекшелендіретін белгілі бір сипаттамалары бар. Кейбір қабілеттер генетикалық тұрғыдан ата-бабадан берілсе, басқалары өмір бойындағы әсерінен пайда болады. Ғалымдар жеке психологиялық тұлғаның әр түрлі түрлерін ажыратады, олардың әрқайсысы жеке жіктеулерге жатады. Тұлғаның психологиялық типтері - бұл жеке сипатқа, мінез-құлқы мен ойлау қабілетіне қарай адамдар бөлінетін жеке топтар.

Зерттеушілер өзара байланысты психикалық процестер ағымының қасиеттеріне негізделген шет тілін үйрену қабілетін қалыптастыруды: ойлау, есте сақтау, қиял, қабылдау және т.б. психология мен шет тілдерін оқыту әдістемесіндегі лингвистикалық қабілеттерді зерттеудің ең нәтижелі бағыты деп санайды. Қабілеттердің негізі - дамудың жоғары деңгейіне жететін және салыстырмалы түрде тұрақты жеке қасиеттер болып табылатын психикалық процестердің сапасы. Жалпы және арнайы қабілеттердің өзара әрекеттесуінің бір мысалы ретінде оқу қабілеттері білім алуға деген жалпы ақыл-ой қабілеттері ретінде қарастырылады. Бұл қабілеттерге - интеллектуалдық жеке тұлғалық қасиеттер жүйесі, ақыл-ойдың пайда болатын қасиеттері, білім беру қызметінің өнімділігі байланысты. Ғалымдар ақыл-ой әрекетін жалпылау, оның санасы, икемділігі, тұрақтылығы мен тәуелсіздігі сияқты интеллектуалды қасиеттердің даму деңгейінің нәтижесі болып табылатын жалпы «интеллектуалдық тиімділік» тұжырымдамасы болып табылатын «оқу қабілеті» түсінігін енгізуде. Жоғарыда аталған қасиеттер оқу әрекетін игерудегі прогресстің қарқынын анықтайды.

И. А. Зимняя тілдік қабілеттілікті (немесе жеке-психологиялық факторларды) зерделеуде үш деңгейді бөледі: физиологиялық деңгейде, іс-әрекетті орындау нәтижелерінің деңгейінде және психологиялық деңгейде, әрі соңғысы неғұрлым перспективті және жемісті деп қарастырылады, өйткені ол психикалық процестерді (ойлау, есте сақтау, қабылдау және т.б.) және олардың жүру ерекшеліктерін зерделеумен байланысты [1; 159].

А. А. Леонтьев пікірінше, «шет тілінде сөйлеу қабілеті» ұғымын келесі факторлардың тобы жатады: жоғары жүйке қызметінің типіндегі және психикалық процестердің жүру ерекшеліктеріндегі айырмашылықтар; есте сақтау, қабылдау, ойлау және т. б. айырмашылықтар; қарым-қатынасқа байланысты жеке тұлғаның ерекшеліктеріндегі айырмашылықтар [2; 24-29].

Жеке психологиялық сипаттамаларды темперамент, мінез, қабілеттер, сезімдер мен эмоциялар, сонымен қатар ерік-жігердің көрінісі арқылы көрінетін жеке адамның психикалық іс-әрекетінің ерекше қасиеттері деп атайды. Олар адамның мінез-құлқы жүйесінің жұмысына, сондай-ақ оның қызметі мен байланысына қатысатын жеке биологиялық және әлеуметтен алынған қасиеттерді жүйелі жалпылау нәтижесінде қалыптасады. Олар барлық психикалық процестермен байланысты: мотивациялық-талап ететін, танымдық, эмоционалды-ерікті. Темперамент және мінез мінез-құлықтың динамикалық және маңызды жақтарын, адамның эмоционалды және ерікті тұрақтылығын білдіреді, ол адамның мінезінің ажырамас бөлігі болып табылады, ал қабілеттер - бұл басқа немесе басқа өнімді қызметті жүзеге асыру үшін қажет жеке қасиеттер.

Психикалық процестерден басқа, қабілеттер құрылымына адамның жеке қасиеттері да кіреді. Қабілеттерді кең тұлғалық аспектіде зерттеу қажеттілігі Б. Г. Ананьев, А. Г. Ковалев, Б. Н. Мясищев, К. К. Платонов және басқа зерттеушілердің еңбектерінде көрсетіледі. Қызметтің табыстылығына ықпал ететін адамның жеке қасиеттері (біздің жағдайда шет тілін меңгеру) қабілеттіліктің құрамдас бөлігі болып саналады, бірақ негізгі емес, факультативтік болып саналады. Психологтардың айтуынша, көпшіл және эмоциялық студенттер шет тілін меңгере алады. Демек, өзге тілді қабілеттер құрылымына оқушылардың эмоциялық және коммуникативтік қасиеттерін енгізу заңды. Алайда, тұлғаның психикалық қасиеттері ретіндегі қабілеттер өте консервативті білім болып табылатындығын назарға алған жөн - олардың дамуы баяу жүреді, шыдамдылық, үлкен күш-жігер мен оқытушы мен студент тарапынан келісілген іс-қимылдарды талап етеді. Сонымен қатар, қабілеттердің даму деңгейі жүйке жүйесі мен мидың табиғи - негізделген ерекшеліктеріне байланысты. Олардың рөлі "біріншіден, олар қабілеттілікті қалыптастырудың әр түрлі жолдары мен тәсілдерін негіздейді. Екіншіден, олар адамның қандай да бір саладағы жетістіктеріне де, қабілеттердің жылдам дамуына да әсер етеді" [3; 28].

Ерекше қабілеттер құрылымында маңызды орынды тиісті мотивация алып, қалаған мамандықты игеруге көңіл бөлу керек. Тиісті мотивсіз, зейіннің және психомоторлық дағдылардың бай әлеуетін іске асыру өте қиын екені түсінікті. Шет тілін білу қабілетін дамытып, оны жетілдіре отырып, сіз лингвистикалық қызметті игеруге деген уәжді мақсатты түрде қалыптастыруға қажетті назар аударуыңыз керек.

Қазіргі кезеңде тәуелсіз еліміздің ертеңі - жастардың білімінің тереңдігімен өлшенеді. Бүгінгі таңда психология, педагогика ғылымыдарының өзекті мәселелерінің бірі – жеке тұлғаны жетілдіруде, жан-жақты дамытуда, білім беруде, шығармашылық жұмыстарды жасауға қабілетті, дүние көзқарасы кең, рухани бай азамат дайындау. Бірнеше он жылдықтар бойы білім беру адам қызметінің ең ауқымды саласы болып табылады, себебі бұл үдеріске миллиардқа жуық оқушы мен миллионнан астам педагог қатысады. Осыдан оқытудың тиімділігі адамзаттың одан әрі қалай дамитынына тікелей байланысты екені белгілі.

Тілді жүйелі түрде үйрену мектеп қабырғасынан басталатындықтан, оны оқыту қазіргі ғалымдардың, атап айтқанда лингвистиканың, психологияның, педагогиканың соңғы жетістіктеріне сүйенетіні сөзсіз. Осы тұрғыда елімізде шет тілін өзге тіл ретінде оқытудың ғылыми негізі жан-жақты қарастырылып, түбегейлі мәселелері ашылған. Өзге тілді оқытудың ғылыми негіздерінің бірі психологиялық жағы И.А. Зимняя, Б.Б. Беляев, А.Н. Леонтьев т. б. еңбектерінде айтылған. Олардың еңбектерінде шет тілі мен орыс тілін оқытуда психология ғылымының атқаратын рөлі, өзге тілді үйренудің психологиялық заңдылықтары, ерекшеліктері, сабақ тиімділігінің психологиялық аспектілері баяндалған. Бұл зерттеулер А.Н. Леонтьев, С.Л.

Рубенштейн, Л.С. Выготский сияқты көрнекті психологтардың адам әрекеті, сөйлеу механизмі жөніндегі ғылыми еңбектеріне негізделген.

Психология-бүгінгі таңда жан-жақты дамыған ғылым саласы. Бүгінде оның дами түсуі пәндерді оқыту, соның бірі тілді оқыту әдістемесі үшін маңызы зор. Біздің қоғамымыз ілгері дамыған сайын, оқыту процестерінің де мазмұны жаңарып, әдістері жетілдіріп келеді.

Шет тілін меңгеру - бұл студенттердің жеке тұлғалық ерекшеліктеріне, әлеуметтік-ақпараттық, психологиялық-педагогикалық сипаттамаларына байланысты, кәсіби білім деңгейін және қарым-қатынасын қалыптастыруға бағытталған күрделі, көп сатылы процесс. Жеке тұлғаның сипаттамасы және жеке мінез-құлық стереотиптері студенттерді оқытудың жеке стилін қалыптастыру кезінде ескерілуі тиіс. Психологиялық зерттеу жүргізу мінездің күшті жақтарын мақсатты түрде пайдалануға және әлсіз жақтарын бақылауға, нығайтуға көмектеседі, бұл оқу кезінде тұлғаның үйлесімділігіне ықпал етеді, шет тілін меңгерудің тиімділігін арттырады, жалпы педагогикалық процесті оңтайландырады.

Соңғы жылдары студенттің жеке тұлғасына тек оқу объектісіне ғана емес, сонымен қатар оқу қызметінің субъектісіне және оның шығармашылық қабілеттеріне деген қызығушылық айтарлықтай өсті.

Әрбір оқушының танымдық іс-әрекетінің, әсерленушілігінің, ерік-жігерінің, мінезінің, жүріс-тұрысының тек өзіне ғана тән сапалық ерекшеліктері болады. Демек, жеке ерекшелік — бұл, адамның өз басындағы қасиеттерінің бір-бірімен сәйкестікпен түйісуі, оның басқа адамдардан өзгешелігі осы қасиеттері арқылы көрініс табады. Әркім өзінің жеке даму жолын бастан кешіреді, ал ол оның бойына табиғат берген қасиеттерге және тіршілігінің жағдайына байланысты болады. Жас ерекшеліктер дегеніміз - өмірдің белгілі бір кезеңдеріндегі дамудағы анатомия-физиологиялық және психологиялық сапаларының сипаттамасы. Жас ерекшеліктердің мәні адамның дене дамуында ашылады. Мысалы, дене бітімі, салмақтың толуы, бойдың өсуі, жыныстық дамуы, жалпы алғанда адамның биологиялық өлшемі бұл адамның дене бітімін, түр-тұлғасын жалпы дене бітімін қамтиды. Бұл өлшемнің түпкі шығу тегі генетикалық болғанымен, оны керегінше шыңдау адамның өзіне байланысты. Адам - өзін өзі тәрбиелеудің, жетілдірудің жолын меңгерсе, бұл талаптарды орындайды.

Дамудағы келесі өлшем — психологиялық өлшем. Бұл адамның жан дүниесі, темпераменті, санасы, есі және т.б. Бұл шет тілді коммуникативті әрекетті игеруге деген қызығушылықтар, қажеттіліктер мен мотивтер негізінен оның жеке психологиялық сипаттамаларына - жүйке жүйесінің қасиеттеріне және адамның жеке қасиеттеріне байланысты. Тұлғаның әлеуметтанушылық интерпретациясындағы даралық мәселесін елемеуге болмайды.

Жүйке жүйесінің түріне байланысты студенттер шет тілін меңгеру барысында өздерін әр түрлі танытады. Бір оқу тобының контингенті білім деңгейі бойынша да, жеке психологиялық деректер бойынша да әртүрлі болуы мүмкін болғандықтан, мазасыздық, эмоциялық тұрақтылық, экстра -/ интроверттылық

тұлғаның психологиялық сипаттамалары сияқты жеке тұлғаның қасиеттерін, ең бастысы, көңілде, есте сақтауда, ойлауда пайда болатын, олардың психикалық функцияларының негізгі ерекшеліктерін ескеру маңызды. Мысалы, кейбір адал және ынталы студенттерде тұлғалық жеке қасиеттері басқа тілдік сөздік қатынас оқыту нәтижелеріне теріс әсер етеді. Мұндай студенттерге жеке тәсіл қолдану керек.

Тілге және оқуға деген байыпты қарым- қатынасқа қабілетті студенттер өздерінің жеке психологиялық қасиеттеріне сәйкес келмейтін және оларға тиісті қызығушылығын оятпайтын, тапсырмаларды жауапкершілікпен орындайды, бірақ нәтижесінде олардың мүмкіндіктері мен қабілеттерін толық жүзеге асырмайды.

Сондықтан біз бүгінгі білім берудің көптеген аспектілерін қайта қарастырып, қайта ойластыруымыз және қазіргі заманғы адамның қажеттілігіне бағытталған, студенттің болашақ маман және қоғам мүшесі ретінде әлеуметтік және кәсіби қалыптасуына бағытталған оқыту процесін оңтайландыруымыз қажет.

Бүгінгі білім беру үдерісінде білім беру өзектілігі ғана емес, өзінің кәсіби табысты мансабына, және өмірлік жолын құруға және жүзеге асыруға бағытталған студенттің уәждемелі, ынталы, "доминант" тұлғасын тәрбиелеу негіз болады.

Балалардың темпераментінің қасиеттерін білу мінез-құлықтың кейбір ерекшеліктерін дұрыс түсінуге мүмкіндік береді, тәрбиелік әсер ету тәсілдерін өзгертуге мүмкіндік береді [4; 213]. Егер студенттің оқу-тәрбие процесінде темпераментін ескермесе, жеке тұлғаның ерекшеліктерін ашу қиын болады. Әрине, оқу-тәрбие процесі оқытушының әрқайсысымен жеке-жеке айналысуға мүмкіндігі жоқ, бірақ оқушылар арасында темпераменттің төрт түрін бөліп алуға және тапсырмаларды бөлу кезінде, тапсырмаларды орындау көлемі мен уақытын анықтау кезінде, баға қою кезінде және т.б. осыны есепке алуға мүмкіндік беретіндей болып құрылған. Мұндай тәсіл оқу-тәрбие процесінің тиімділігін арттырады. Сангвиникалық және холерикалық темпераменті бар студенттер көбінесе экстраверттерге, ал флегматикалық және меланхоликалық темпераменті бар студенттер интроверттерге жатады. Белгілі бір оқыту әдістері интроверттерге жарамды болуы мүмкін, бірақ интроверттерге мүлдем сәйкес келмейді.

Осылайша, оқытушы әртүрлі қабілеттер мен темпераментті ескеріп, оқытудың тиімді әдістерін қолдану үшін экстраверт пен интроверт мінез-құлқының, эмоциялық тұрақты және эмоциялық тұрақсыз (үрейлі) студенттердің мінез-құлқының моделін ескеруі тиіс. Бұл оқытудағы жеке көзқарасты, дара тіл табуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, темпераменттің қасиеттері іс жүргізу сипаттамаларына ғана емес, нәтижеге да әсер етеді. Бұл шетел тілін оқыту әдістерінің студенттердің психодинамикалық қасиеттерін ескеруге бағытталуы оқу процесінің тиімділігін едәуір арттыра алады дегенді білдіреді. Яғни, жалпы қабылданған әдістемелерді сауатты пайдалану жеткілікті.

Сондай-ақ оқыту процесінде ақпаратты қабылдаудың қандай да бір түріне көңіл бөлу қажет. Жалпы қабылданған жіктеу адамдарды төрт санатқа бөледі :

визуалдар, аудиалдар, кинестеттер мен дискреттер. Соңғылары өте аз, жер халқының тек пайызына жуық, сондықтан бұл категория психологтар мен әлеуметтанушылардың барлық мүмкін сипаттамаларында жоқ. Көп бөлігі (шамамен 85 пайыз) визуалдар болып табылады, яғни ақпаратты көріп, есте сақтайтын адамдар, осыған сәйкес, шет тілдерін оқыту бағдарламаларының басым көпшілігі осы санатқа жататын адамдарға арналған есеппен әзірленеді. Бірақ 85-бұл 100 емес, яғни басқа балалармен (немесе шет тілін үйренгісі келген ересек адамдармен) басқа әдістермен айналысу керек, әйтпесе оқыту күтілетін нәтиже бермейді. Білім беру мекемелерінде шет тілін оқыту кезінде білікті психолог оқушының қабылдау түрін анықтағаны өте маңызды.

Мысалы, егер жасөспірім-аудиал болса, онда онымен жұмыс істей отырып, оқытушыға оның есту қабылдауына ерекше көңіл бөлу керек, егер кинестетик болса- ерекше тәсілді іздеу керек, себебі бұл адамдардың айрықша ерекшелігі-жанасу арқылы қоршаған ортаны тану қажеттілігі. Оған бір нәрсені «ұстап көрмей» түсіну қиынға соғады, сондықтан мұндай адамдар көбінесе ақыл-ой жұмысынан гөрі физикалық еңбектің жұмысшылары болады - олар немен жұмыс істейтіндерін анық көреді.

Кез-келген адам, оның ішінде бала да өз өмірінде қабылдаудың әртүрлі арналарын қолданады. Ол табиғаты бойынша кинестетикалық болуы мүмкін, ол оның басқа сезім мүшелері жұмыс істемейді дегенді білдірмейді. Оларды дамытуға болады және дамыту қажет. Арналар қабылдау үшін қаншалықты ашық болса, соғұрлым оқу процесі тиімдірек болады.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, шет тілін оқытудың ерекшелігі өте күрделі және көп қырлы деп айтуға болады, сондықтан шет тілін оқыту қабылдау психологиясының заңдылықтары мен қабылдау заңдылықтарына, когнитивтік психологияға, психолингвистика мен педагогикалық психологияға негізделуі керек. Қазіргі психология тұрғысынан ең тиімдісі - шет тілін оқытуда интеграцияланған тәсіл. Шет тілін меңгеру оқу іс-әрекеті субъектісінің жеке психологиялық болмысына белгілі бір өзгерістер енгізеді: көкжиегін кеңейтеді, толеранттылықты арттырады, танымдық стилін өзгертеді, сөйлеу құзіреттілігін арттырады. Шет тілін меңгерудің жетістігі мотивациялық, эмоционалды, танымдық, жеке, психофизиологиялық және интерактивті тәртіп факторларының жиынтығымен анықталады.

«Әдебиеттер»

1. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. - М.: Просвещение, 2000. - 159 с.
2. Леонтьев А.А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком // Иностранные языки в школе. - 1985. - № 5. - С. 24-29.
3. Беляев Б.В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам. - М.: Просвещение, 1965. - 28 с.

4. Ересъ Е. П. Темперамент и его воспитание у школьников. Минск: Лира — пресс, 2002.-213с.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ МАТЕРИАЛОВ В ОБУЧЕНИИ УСТНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧИ В УСЛОВИЯХ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Мұсаиып Ф.Б., магистрант

Кокшетауский государственный университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау
a_fariza_b@mail.ru

На сегодняшний день в языковом образовании Казахстана актуально изучение иностранного языка как средства межкультурной коммуникации. Для подготовки студентов языкового факультета к эффективной межкультурной коммуникации необходимы знания языка, а также знания особенностей культуры страны изучаемого языка, наличие практических навыков и умений межличностного и межкультурного взаимодействия. Студент языкового факультета должен уметь сотрудничать с позиции человека, знающего и соблюдающего традиции своей страны, а также знающего и уважающего традиции страны изучаемого языка, желающего достойно представлять свою и иноязычную культуру.

В данной работе нами были рассмотрены возможности аудиовизуальных средств в обучении рецептивным видам речевой деятельности, а именно аудированию и аудиовизуализации, направленных на подготовку студентов языкового факультета к межкультурному общению.

Для выявления эффективности аудиовизуальных материалов в формировании межкультурно-коммуникативной компетенции (языковой, лингвостановедческой, социокультурной и дискурсивной) студентов языкового факультета нами было проведено исследование, в ходе которого была разработана система упражнений, состоящая из трех этапов, основанная на модели обучения аудированию, представленная профессором Е.Н. Солововой [2, с.137-140]. Апробация разработанной системы была выполнена в рамках эксперимента, проведенного на основе аутентичных видеофильмов, подобранных в соответствии с требованиями Типовой и Рабочей программ 2 курса.

Первый этап включает предречевые (языковые) упражнения, направленные на снятие лексических, грамматических, лингвокультурных трудностей. На данном этапе студентам было предложено ответить на вопросы, переключаясь с темой предстоящей к просмотру видеофрагмента, но не раскрывающие суть материала, тем самым мотивируя студентов к дальнейшей работе. Следующее упражнение заключалось в сопоставлении новых слов,

реалий из видеофрагмента с их дефинициями, что способствовало снятию лексических трудностей при непосредственном просмотре видеоматериала.

Второй этап содержит подготовительные речевые упражнения, нацеленные на развитие аудитивных навыков и аудиовизуальных умений. Например, упорядочить те или иные названия достопримечательностей по мере их появления при просмотре видеофрагмента. Затем следует более детальная проработка информации. Для проверки понимания сюжета были даны упражнения на заполнение пропущенной информации из отрывка текста видеоматериала. Еще одно эффективное задание на проверку понимания – работа с неправильными утверждениями, в процессе которой студенты в зависимости от сформированности коммуникативной компетенции давали как односложные ответы, так и развернутые с дополнительными рассуждениями по теме видеоролика

На третьем этапе предлагаются культуроведчески-ориентированные задания, предназначенные для обогащения коммуникативно-речевой практики обучающихся на основе пройденного материала. В ходе послепросмотрового этапа студентам были предложены следующие упражнения: 1. задание составить и проиграть по ролям диалог, основанный на просмотренном аудиовизуальном материале, и развивающий данную тему. Это упражнение может иметь также и письменный вид. 2. Описание фотокартин, с использованием новых слов и фактов, которые отражены в видео. Описанные выше упражнения важны для развития коммуникативных навыков. На данном этапе учебная ситуация способствует переносу полученных навыков при работе с аудиовизуальным материалом, в реальную жизнь каждого конкретного студента.

С целью выяснения эффективности использования аутентичных аудиовизуальных материалов нами были проведены 2 тестирования:

- входной тест на определение уровня владения межкультурной компетенцией;
- итоговый тест по окончании обучения с применением разработанной системы упражнений.

После просмотра 15 видеороликов в течение 15 занятий нами было проведено анонимное анкетирование с целью выяснения эффективности работы с аудиовизуальным материалом для совершенствования восприятия иноязычной речи в условиях межкультурной коммуникации. В анкетировании приняли участие 68 студентов из 6 групп 2 курса, специальности «Иностранный язык: два иностранных языка».

По результатам анкетирования нам удалось выяснить, что абсолютно все студенты (100%) отметили, что данный вид обучения восприятию иноязычной речи эффективен, т.к. информация поступает одновременно через слух и визуальное восприятие, тем самым лучше запоминается, при этом получают еще и дополнительную информацию, помогает адаптироваться к иноязычной коммуникации.

Большая часть студентов (89%) находит полезным предлагаемый аудиовизуальный материал и сопровождающий его систему упражнений в совершенствовании речевой практики, т.к. уровень сложности и разнообразность упражнений дают возможность прогрессировать.

92% студентов, принявшие участие в эксперименте, считают, что представленный аудиовизуальный материал в полной мере отражает реалии жизни носителей языка, т.к. использованные видеофрагменты сняты в режиме реального времени, в котором участвуют обычные люди, живущие в Великобритании.

94 % студентов считают, что предлагаемая система упражнений с применением видеоматериалов способствует лучшему усвоению культурных особенностей страны изучаемого языка, так как студенты могут не только слышать, но и видеть, представлять и прочувствовать культуру носителей языка.

Таким образом, к концу эксперимента, путем сравнения результатов входного и итогового тестирования (табл. 1) на проверку понимания студентами видеoinформации мы констатировали значительный рост уровня сформированности межкультурно-коммуникативной компетенции, что свидетельствует об эффективности применения аутентичных аудиовизуальных материалов с грамотно организованной системой упражнений.

	Уровни сформированности МКК							
	ЭГ				КГ			
Срок	высокий	Средний	Ниже среднего	Низкий	Высокий	Средний	Ниже среднего	Низкий
Языковая субкомпетенция								
до	23,5%	41,2%	29,4%	5,9%	20,6%	47,0%	26,5%	5,9%
после	35,3 %	50 %	14,7 %	0%	26,5 %	47,1 %	23,5 %	2,9 %
Лингвострановедческая субкомпетенция								
до	14,7%	29,4%	41,2%	14,7%	11,8%	26,5%	47,0%	14,7%
после	23,5%	52,9%	20,6 %	2,9%	17,6 %	29,4 %	41,2 %	11,8 %
Социокультурная субкомпетенция								
до	8,8%	20,6%	52,9%	17,7%	5,9%	20,6%	58,8%	14,7%
после	14,7 %	44,1 %	32,4 %	8,8 %	8,8 %	26,5 %	52,9%	11,8 %
Дискурсивная субкомпетенция								
до	20,6%	29,4%	35,3%	14,7%	26,5%	26,5%	29,4%	17,6%
после	38,2 %	35,3 %	20,6 %	5,9 %	29,4 %	32,4 %	26,5 %	11,8 %

Таблица 1. Итоги эксперимента

Приведенные в таблице средние показатели роста уровня сформированности межкультурно-коммуникативной компетенции студентов заметно выше в экспериментальной группе, что свидетельствует об успешности эксперимента.

Широкое применение аудиовизуальных средств на постоянной основе при обучении иностранному языку позволит коренным образом перестроить организацию занятий, обеспечит преподавателя новыми формами и образцами наглядной живой устной речи, все еще недостающими при обучении.

Разработанная система упражнений имеет методическую перспективу, так как она может быть применена в практике иноязычного обучения для достижения главной цели – формирование межкультурно-коммуникативной компетенции студентов языкового факультета.

Литература

1. Сафонова, В.В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций / В.В. Сафонова // Воронеж: Истоки, 1996.
2. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс лекций. Москва: Издательство «Просвещение», 2006.

CONTENT OF THE CONCEPT “SECOND LANGUAGE PERSONALITY”

Rakhmetkarimova Z.T., master student 7M01701 "Foreign language: two foreign languages"

M. Kozybaev North Kazakhstan State University, Petropavlovsk city

ms.1994astana@mail.ru

In the new conditions of modernized education, the student's ability to self-determination, self-fulfillment brings them to decision-making level, as his or her personality comes to the fore. Currently, the development of the language personality is the main aim of language teaching, in this case linguistic literacy should be considered as a cultural component of the student's personality.

The study of the concept of «language personality» by kazakh scientists is inextricably linked to general trends and research directions of this phenomenon in linguistics and other fields of knowledge. A great contribution to the development of the theory of the language personality was made by G.I.Bogin, Yu.N.Karaulov, the typology of the linguistic personality which based on the types of culture of speech is reflected in the works of O.B. Sirotinina, T.V.Kochetkova; the emotional linguistic personality is described by V.I.Shahovsky, as well as a number of other scientists and linguists who have made an invaluable contribution to the development and consideration of the formation of the “second language personality” both in the world and in Kazakhstan.

As for the origins of this term, it appears in the works of J.L. Weisgerber and V.V. Vinogradov in the 1930s. In J.L. Weisgerber it is found under the name «Native language and spirit formation» (1927), where he believes that language is an universal cultural heritage» [1, p. 81]. In the following, the definition of the language personality was given by Y.N. Karaulov, who considered that the language personality (LP) was the total sum of the abilities and characteristics of the human being, leading to the creation and perception of speech works (texts),

which differ as: a) degree of structural and linguistic complexity; b) the depth and accuracy of the reality; c) a defined target [2, p. 245].

According to L.P. Klobukov, V.V. Red, A.I. Isotov, the language personality is a cognitive-communicative invariant, a generalized image of the bearer of cultural-linguistic and communicative-active values, knowledge, attitudes and behavior [3, p. 41].

The language personality is formed by language education, while the secondary language personality is the result of language education in foreign languages, when the person is able to participate fully in intercultural communication [4, p. 290].

As N. D. Galskova pointed out, the linguistic personality is «multilayered and multi-component set of linguistic abilities, skills, readiness to perform speech acts of different degree of complexity, including identification and characterization of motives and skills leading the development of personality, its behavior...» [5, p. 77].

Extra-linguistic components of the personality may also be taken into account. S.Y. Godunova represents the language personality as a set of social, psychological and cultural properties of the person, which characterize the readiness to creative speech activity and to reflect the peculiarities of the national linguistic picture of the world, and interaction with the outside world, openness to perception and adaptation in a different mental and linguistic environment, with the aim of introducing another language into the language culture and self-determination against a different cultural background [6, p. 10].

While learning a non-native language, man is undoubtedly confronted with a foreign culture, with their own rules of behavior in society that are sometimes more or less different from his native, habitual, both cultural and speech. As S.G. Ter-Minasova states in his work «Language and Intercultural Communication», «languages should be studied in the indivisible unity with the peace and culture of the peoples who speak these languages» [7, p. 34] which establishes an obvious link between the teaching of foreign languages and intercultural communication.

As her research has shown, the process of learning any foreign language is a practice of intercultural communication, because every new word, every new grammatical structure or phraseology reflects a foreign culture dictated by the national consciousness. However, in order to be able to actively use language as a means of communication, knowledge of all this is not sufficient [7, p. 54].

Language identity can be expressed with varying degrees by detachment of each individual. It can be a particular person with a particular way of thinking, interest, character, and certain social and psychological preferences for the use of language. It is important to know, what is the representative of which linguistic community, group, class, nation, type of speech culture is: Russian, German, ordinary speech, specialized, he is. It may also be a person as a special species, a member of the human species with the ability to speak, to produce and understand texts [8, p. 14].

The last point in the analysis of the definitions of language personality is that, in each definition there is a certain aspect of the study of the LP, that is from the point of view in which science the phenomenon is considered. For example, from the point of view of linguistics, a language personality is a national cultural prototype of a native speaker of a language, which is fixed in the vocabulary of the language [9, p. 17]. Also, close linguistics definition of V.I. Karasik, which gives a language personality as a generalized image of cultural, linguistic and communicative values, knowledge, attitudes and behavioral responses [10, p. 363].

The most conceptually language personality is represented in the works of I. I. Khaleeva. A linguistics interpretation of the notion of “second language personality” as one of the central categories of linguistics, addressed in 1989. It considers the formation of a second language personality as one of the main objectives of foreign language education. As a result of the language acquisition, the learner must acquire such features of the second language personality, that would facilitate the penetration into the «spirit» of the 10 language being studied, into the «flesh» of the culture of the people with whom intercultural communication is to be carried out [11].

Despite the existence of different definitions of second language personality, we will adhere to the most common and accepted model of the “second language personality” which was developed by I. I. Khaleeva. In this model the second language personality is defined as the sum total of a person’s ability to communicate at the intercultural level. They consist of mastering the verbal-semantic code of the language being studied, i.e. the “linguistic picture of the world” of the speakers of this language (the formation of a secondary linguistic consciousness) and the “global (conceptual) picture of the world” [12, p. 68].

I.I. Khaleeva believes that the formation of a second language personality takes place in two ways:

The first plan is an authentic language personality. This is the identity of native speakers of a foreign language. We teach students how to perceive and understand this individual.

The second plan is a second (doubled) language personality. This is the person to be formed by the student after the completion of the foreign language course [13].

An authentic language personality can be represented in parmiuns, this identity is hidden in it. The student will decode the linguistic units and come to an authentic language personality. In this way, a student can find something new and conceptualize the result into their second language personality. Another possibility is that the student will find a match between two LP (original and target) and still carry it into a second language personality, but there will also be a connection between two personalities: secondary and primary.

Based on the analysis of the above-mentioned concept of "second language personality", it can definitely be said that the second language personality can be understood as a set of abilities to communicate in another language based on the subject’s personal experience. It is realistic to assign to students the task of developing only the main features of the secondary language personality, i.e. skills

and abilities to work with the vocabulary in the sociocultural context of everyday life of a foreign language society, but not so deep, so you can communicate at the native language level.

Thus, it should be emphasized that the current education policy is correctly shifting the emphasis from knowledge of the language as the system to the speaker. Cultural features of speech communication take on a special, significant role in comparison with linguistic factors. First of all, these are the specific features of the various areas of speech communication. It is possible to speak here about the labelling of speech, intertextual communication links, the possibility of various interpretations of the meaning of the message, the phenomenon of communicative failures and other factors that are a distinctive feature of the utterance [14, p. 24]. The active development of the characteristics of the second language personality contributes to the development of an effective participant in intercultural communication, which is the strategic goal of foreign language education. This requires the student to create in his or her mind a picture of the world by means of units of different linguistic levels (words-realities, phraseology, texts).

According to the theoretical analysis of the literature in the concept of the second language personality was considered quite widely. At the same time, a number of specific (methodological) formation issues of this personality remain poorly developed. These issues include the development of a theoretical model and a methodological system for the formation of a bilingual personality in the paradigm of personality-oriented and active approaches and in the modern educational paradigm in the field of foreign language education. There are only a few works that set out the conceptual basis of intercultural and communicative theory, developed as a Kazakhstan model of foreign language education, the object of scientific knowledge of which is the interdisciplinary construct language - culture - personality, [15] presents the provisions of the developed Concept for the Development of Foreign Language Education of the Republic of Kazakhstan.

Despite the fact, that research also emphasizes a particular model of language personality, which corresponds to the majority of students for whom teaching aids are written, most scientists adapt their model to private groups, such as the linguistic identity of students. This trend is the premise that, the collective linguistic personality will lose its relevance and merge with the individual language personality, since in education the individual approach in the student's education is welcomed and justified.

Literature

1. Weisgerber J.L. Native language and spirit formation / Trans. from german. O.A. Radchenko. 2nd Edition. - M.: Editorial URSS, 2004. – p. 232.
2. Asmolov A.G. Personality Psychology: Textbook. - M.: publishing house MSU, 1990. - 367 p.

3. Language, consciousness, communication: Coll. scientific articles dedicated to the memory of Galina Ivanovna Rozhkova // Red. L.P. Klobukov, V.V. Red, A.I. Isotov. - M.: Dialogue-IGU, 1998. - Out.6. – p. 116.
4. Kosherbaeva G.N. Dialogue of Cultures as World Understanding of the New Era // Collection of the International Scientific Conference Culture. Science. - Minsk, Belarus, 2017. – p. 286-292.
5. Galskova N.D. Modern methodology of teaching foreign languages. - M.: Arcti, 2004. – p. 192.
6. Godunova S.Y. Pedagogical conditions for the development of the linguistic personality of a student of technical higher education: Autoref. dis. [cand. ped. sciences. - M., 2008. – p. 24.
7. Ter-Minasova S.G. Language and Intercultural Communication. - M.: MSU, 2004. – p. 352.
8. Ruzhitskiy I. V. The concept of a linguistic personality: the linguistics aspect // Materials of the All-russian Scientific and Practical Conference Slovenian. Teacher. Personality» Cheboksary, 20 November 2009 - Cheboksary, 2009. p. 12-18.
9. Vorkachev S.G. The linguistic personality: cultural concepts. - Volgograd, 1996. - p. 16 – 25.
10. Karasik V.I. The Language Personality: Aspects of Study // II International. Scien. Conf. «Language and Culture»: T. rep. - M., 2003. - p. 362 – 363.
11. Khaleeva I. I. Some Problems of Teaching Intercultural Communication through a Communicative Approach // Psycholinguistics and Intercultural Understanding: Talking Paper. X All-union Symposium on Psycholinguistics and Communication Theory. - M., 1999. – p. 312.
12. Galskova N. D., Gez N. I. Foreign Language Teaching Theory. Linguistics and methodology. M.: Academy, 2009. – p. 333.
13. Khaleeva I. I. Basics of Foreign Language Teaching: Training of Translators. - M.: Higher School, 1989. – p. 240.
14. Bozhenkova R.K., Bozhenkova N.A. Modern methodological vector in the field of the Russian Federation: polycultural personality as a subject of professionally oriented discourse // Humanitarian herald, 2013, pow. 2 (4) p. 23 – 26.
15. Kunanbaeva S.S. Modern Foreign Language Education: Methodology and theories. - Almaty, 2005, – p. 111

DEVELOPING CROSS-CULTURAL COMPETENCE IN EDUCATIONAL PROFESSIONAL COMMUNICATION

Saparova Z.T.

Sh. Ualikhanov Kokshetau state university

Kokshetau

zama.saparova@gmail.com

The processes of globalization and the growth of the mobility of specialists in various fields, the entry of Kazakhstan into the Bologna process, the academic mobility of students and teachers, the right of graduates to find work in any country have caused changes in the system of higher education.

In connection with changes in the field of higher education, international academic mobility; cooperation with international projects; international programs (scholarship holder of the English language, Erasmus, etc.); visiting scientists through the Ministry of Education; international conferences are also actively developing and working at Kokshetau State University. In accordance with the new requirements of the labour market, the requirements for specialists in the professional environment have changed. The new situation in our country has changed the situation of thousands of professionals who have the opportunity to directly communicate with foreign partners in their country or abroad, enter into transactions, participate in presentations, conferences and congresses. All this revealed, unfortunately, an indisputable fact: Kazakhstani specialists in the field of education in most cases are not yet ready for such contacts. Before proceeding to the study of ways to form the cross-cultural competence necessary for their professional communication/activities with foreign partners, we define the key concepts used in this article: the concept of "competence" appeared in the 60-70s in Western literature, and in the late 1980s in Russian literature. Into this time has begun to form a special direction-a competence-based approach to the content of students' education. In the methodological literature, the concept of "competence" is explained in different ways. Some people put in this concept knowledge, skills, methods and techniques, effective application of experience, awareness of a certain range of issues, the level of professionalism. [1].

A modern specialist must possess a number of key competencies:

- cultural - respectful and tolerant coexistence with representatives of other cultures;
- political and social - ability to work in a team, feel responsible when making decisions and implementing them, avoid creating conflict situations, and try to resolve them peacefully;
- communication skills - perfect command of native and foreign languages;
- information - knowledge of the basics of modern information technologies;
- educational - ability to continuous self-education for professional and personal growth [2].

All these competencies are part of the professional competence of the specialist, allowing the individual to be more mobile in the labour market and have a

sufficient level of social adaptation.

Cross-cultural competence has a special place in the structure of the professional competence of a specialist. The concept of "cross-cultural competence" appeared in the methodology. teaching foreign languages in the mid-1980s. N.D. Galskova under "cross-cultural competence" understands the ability of people to interact, in the process of which the cultural specificity and its variability are revealed. Attention can also be paid to the psychological aspects of the communication process without communication with one or different cultures [3].

Cross-cultural competence in the field of professional communication means a combination of:

- knowledge of native and foreign cultures;
- skills to understand and adequately use in speech
- cross-cultural vocabulary, apply knowledge about the culture of native speakers in professionally directed situations communication;
- abilities to participate in professional cross-cultural interaction.

In this work, we decide to study the development of cross-cultural competence in professional communication in higher education between international visiting scholars and Kazakhstani students, teachers and administrative staff because of the above-mentioned facts. In my master thesis, we try to identify difficulties and find a way to solve them. To identify difficulties in professional communication in higher education, a survey was conducted among graduate students, teachers and administrative staff using the questionnaire method. We studied 14 specialties of the faculty of philology and pedagogy at Kokshetau State University and according to the results of the study, teachers aged 21-75 years old, graduate students and undergraduates from 19-42 years old, and administrative staff aged 23-58 took part in the survey.

In the course of the questionnaire, the following difficulties were identified among teachers aged 35-75 years of non-language specialties, insufficient knowledge of a foreign language, which amounted to 17%, and 46% of the teachers of the department of "English language and teaching methods" and "Foreign languages", as well as teachers of other departments aged 21-35 years answered that there were no difficulties. And 37% of all teachers answered that there were difficulties amid cultural differences. And to the question: "What have you done to establish cross-cultural contact?" 47% said that they would study more about the culture of their partners, 37% said that they would show a desire to learn a foreign language, 16% said that they would seek the advice of the competent authorities.

Among students, the main problem in professional communication is a lack of knowledge of a foreign language 54%, and 25% of students said that they had difficulties due to cultural differences, 1.5% said that difficulties were due to a specific emphasis, 20% said that there were no difficulties, also 11% of students replied that there was no experience communicating with teachers or students of a different culture, including representatives of foreign countries. According to the results of the questionnaire of the administrative staff, 43% of respondents said

that the main problem in cross-cultural professional communication was due to insufficient knowledge of a foreign language, and the remaining 57% answered that there were no difficulties in communication. To the question “What skills are necessary for the development of cross-cultural competence in professional communication?” It was proposed to choose several options: 71% answered that knowledge of a foreign language and culture; 57% are curious and open, willing to reject prejudices regarding both foreign and native cultures, and 43% chose the ability to use their knowledge, attitudes, and skills in practice in real-life situations.

An analysis of the results of the survey showed that the main difficulties in cross-cultural professional communication are insufficient knowledge of a foreign language and insufficient knowledge of the culture of other people. To solve these problems, we recommend a choice course that will develop cross-cultural competence in professional communication. The course will develop language skills, cross-cultural skills, and business communication skills.

References:

1. Samokhina, T.S. Effective business communication in the contexts of different cultures and circumstances / TS. Samokhina. - M.: Publishing House, 2005.
2. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning / H. Holec. – Pergamon Press, 1979.
3. Galskova, N.D. The purpose of teaching foreign languages in the latest period of development of methods as a science / N.D. Galskova, M.G. Demina, K.M. Manukyan // Foreign. languages in school. - 2012. - No. 5. - S. 2-11.

AUTOMATICITY OF GRAMMAR SKILLS

Sharipova A.A., master student, 1 course
Sh. UalikhanovKokshetauStateUniversity, Kokshetau, Kazakhstan
almira_sharipova@mail.ru

What is automacity? Automacity is the ability to do things without occupying the low-level details required, allowing it to become an automatic response pattern or habit. It is usually the result of learning, repetition and practice. Automacity of grammar skills in the English language learning means the ability of a student to speak without hesitation, pauses and mistakes in grammar. The student speaks mechanically and it means that operations in his mind proceed automatically.

This article is devoted to the automaticity of grammar skills; there are many effective techniques, approaches and methods for automaticity in grammar teaching. Today, the situation in Kazakhstan's education is focused on the program of multilingualism, purposefully implemented in schools and universities and is aimed at reforms in teaching methods of the English language. Fluent Englishlanguage communication skills in oral and written forms cannot dowithout grammar skills.Grammar is seen as a tool to achieve the main goal: to teach students to

communicate in English. Though approaches, techniques, methods of teaching foreign languages have changed, grammar has not yet lost its dominant place in the process of teaching a foreign language. So, what is needed to follow grammar skills automatically? It is considered that a broad range of exercises is the main means to achieve automatic grammar skills.

A grammar skill must have certain characteristics. First of all, it is the automaticity, which provides skill formation process a necessary speed, integrity, fluency and stability as well. It is not sufficient to automate any action, it must be stable, that is, if, for example, one tense form of the verb is learned and repeated in each similar situation. Then follows another important quality such as flexibility and certain exercises are to be done, where two grammar forms could be distinguished from each other. Flexibility is a vital quality for this skill. All grammar transformations are based namely on this quality, without which the skill cannot be used in communication and it does not "work" in new communicative situations [1; 223].

There are certain criteria of automatic skill formation. They are:

- 1) one type phrases
- 2) producing operations in prepared speech
- 3) no grammar mistakes in speech
- 4) fluent transformation from one structure to another
- 5) ability to use the structures in spontaneous, oral and written speech

If these criteria are fulfilled, it means that automaticity of the skill is achieved.

There are a great number of systems and types of exercises used to form the skills of grammar automaticity. In didactics, the term "exercise" is used as a synonym for the word "training". In psychology, exercise is understood as the repeated performance of actions or activities with the purpose of their development, based on understanding, conscious control and their correction. In this article there is a comparison of some textbooks aimed at automaticity (modern ones and earlier published ones)

Having examined the textbooks on grammar skills it should be pointed out that in methodology there exist several groups of exercises systems.

The textbook by S.A. Sokolov "Сборник лексико-грамматических упражнений для работы с магнитофоном" is focused mainly on transformation of grammar and lexical patterns. In the core of the textbook there is a basic grammar of the first year education at University, where the most common and important grammar models in oral speech are given. The grammar material is classified into large parts (e.g. models with the verb "to be", Present Indefinite etc). The parts are given in traditional way, according to the principle from easy grammar exercises to difficult ones. After each grammar pattern, there is given a list of necessary words. There are four types of transformations. [2; 134]

The first type of transformations is the type where one grammar form is transformed into another:

E.g. He owns the English language car (basic model) - He has a car. (active model). The transformation is "owns" - "has".

In **thesecond type** the basic form differs from active model in two elements:

E.g. Tell our friend that you are busy today (basic model) - I am busy today (active model). The transformation is "you are", "I am"

The third type of transformations consists of three and more models changing.

E.g. That is a table. (basic model) - Those are tables. Forms of demonstrative pronouns, verbs and nouns are changed.

Another example: Ask your friend if he studies English (basic model) - Do you study English (active model). Forms of personal pronouns, verbs and word order are changed.

The fourth type of transformation means the making absolutely new model. The connection with the basic form is common.

E.g. She knows how to play chess. - She can play chess.

Will you allow me to take your book? - May I take your book?

Before doing exercises students should be explained proper grammar material because the textbook lacks the grammar references and explanations.

Samples of exercises:

Pattern: They are +Npl

Change the following exercises into the plural. Examples. Instead of "He is a teacher" say "They are students"

1. He is a doctor.	They are doctors
2. She is a pupils.	They are pupils.
3. He is a farmer.	They are farmers, etc.

It should be noted that it is a very useful textbook aimed at automacity of grammar skills, it has common grammar material, but it lacks the explanation of themes.

The textbook "Practical Grammar in Patterns" by T.I. Matyushkina-Guerke, T.N. Kuzmichyova and L.L. Ivanova is a system of exercises for training main grammar of the English language .It can be used also as an appendix to the "Учебниканглийскогоязыкадля 1-гокурса" of the same authors. The aim of the book is development of listening comprehension, perception time, speech fluency and activation of grammar and lexical models (structures) of the English language. In the core of the textbook is the grammar material of the first year education. The grammar material is divided into the themes, beginning from easy ones to complex ones. The exercise book consists of two parts. **In the first** part there are given training exercises on models (structures). Each exercise includes two elements: an initial sentence that can be expressed as a question, a statement, a word or a word combination and the second element is a prompt to be used in the transformed pattern in the answer. For better memorizing the models to the exercises are given in the boxes, and training structures are given in bold italics.[3;118]

Samples of exercises:

Read the patterns and do the exercise according to them, use words suggested

This isn't a letter, (a telegram)
It's a telegram.

1. This isn't a poem. (a story)
2. This isn't a cup. (a glass)
3. This isn't a suit. (a coat) and so on.

The second part consists of small stories or cases given for description of grammar tenses' usage and are followed with questions up to the texts. They are given as a final stage of a certain grammar theme conclusion and are aimed at oral speech development.

Samples of exercises:

Read the story and answer the questions that follow it.

My friend Bill is a geologist. He doesn't stay in town spring and summer. He goes on expeditions. There he lives in a tent and cooks his own meal. etc

Questions:

1. What is Bill's profession?
2. Where does he usually go in spring and summer?
3. He cooks his own meals when he goes on an expedition, doesn't he? Etc

In the end of the exercise book the keys are given.

Before doing tasks it is recommended to read attentively the proper grammar material not given in the textbook, then read the task, learn the model, after that do the exercise in written form, compare it with the key, and only after these steps go to the oral training of the material. It is advisable to do the exercises aloud, paying attention not only to the correct answer but its sounding as well, i.e. rhythm, intonation and sound pronunciation.

It should be noted that it is a very worthwhile exercise book to develop and automate steady grammar skills.

The textbook "Учебник английского языка" by N.A. Bonk, G.A. Kotiy and N.A. Lukyanova (2012) is a book which consists of two parts (books), targeted for elder pupils or students for independent learning. The first book includes an introductory course and basic course. The introductory course is aimed at proper pronunciation of sounds, intonation, word stress, verb "to be" and Present Continuous, imperative and indicative mood, etc.

The grammar material is fully explained in the each lesson's grammar reference in the Russian language. There are about ten exercises in each lesson to be done mainly in written form, beginning from easy to complex ones, they are connected in grammar and lexis, active vocabulary is given after a text and common usage of words or word compositions follow the text.[4;345]

Samples of exercises:

Проспрягайте глагол-сказуемое в следующих предложениях.

1. I am a teacher. 2. I am a student. 3. I am a doctor., etc.

Заполните пропуски соответствующей формой глагола "to be"

1. Ben ... my friend. 2. He ... a teacher. 3. I ... in my room. ,etc.

In every lesson of the basic course there is a box with the names of grammar themes and the name of the text, given in the lesson. After the text, as in the first part, there is given the list of words and word combinations, grammar exercises on the grammar theme (they are about ten), and lexico-grammatical exercises, (they are also about ten or eleven) and after that exercises aimed at oral speech skills, (they are about nine or ten).

At the end of the textbook there is given active vocabulary up to each lesson, grammar reference in the Russian language and the table of irregular verbs.

The second book consists of grammar course, grammar tables and active vocabulary of every lesson. It is considered to be learnt by people who continue English learning. It is very similar to the first book by its structure, but the content of grammar and lexis is more difficult. The textbook is expected to be learnt in four years of intense learning independently or under the teacher's guide.

It should be noted that this textbook is very handy and explanatory, it can be used independently, with or without a teacher, and all grammar explanation is delivered in Russian. As for grammar exercises, they are coherent, consecutive and are aimed at grammar automaticity as well.

The next type of textbooks undergone the analysis is the textbook "English World 5" by Macmillan Education publishing company. It is a course of learning English. There are 6 types of "English Worlds"- English World 1", "English World 2", etc. Each course consists of eight training aids. They are: Pupil's Book, Workbook, Grammar Practice Book, Dictionary, Teacher's Guide, Posters, Audio-CD, and DVD-ROM. Every learner must have Pupil's Book, Workbook and Grammar Practice Book. All material is written in English. It is considered to be learnt not by elder pupils but by children of primary school. The books are very colorful, there are main characters presented as cartoon heroes, who help children to learn English throughout the course. As for grammar, it is presented in short fragments. It should be explained by a teacher in an easy way. There are not many grammar exercises. The exercises are mainly aimed at spoken English. Here is the example from Grammar Practice Book, they are only two of them:

Exercise. 1. Complete. Use the verbs in the box.

eat carry buy ring take see run away with fall cross drop

While she *was buying* apples, a man *ran away* with her bag.

While they _____ sandwiches, they _____ their friends.

While I _____ the street, my phone _____, etc.[5;235]

Ex. 2. Write about these people (given the picture of two people)

look at/find _____

play with / hurt her finger _____

On the same theme in Workbook there are given only two exercises as well:

Complete the sentences with a verb from each box. Be careful to use the correct sentences.

do play make walk climb watch

While the children *were walking*, it *began* to rain.

While Rose _____ TV, the telephone _____.

While Mum _____ a cake, someone _____ on the door., etc.[6;167]

The second exercise should be written by the given pictures.

It should be underlined that such type of training aids is not convenient to use for a Russian speaking pupil (maybe for native speaking children it is very useful), it lacks the grammar reference, there are too few grammar exercises, and if there are some, they are too short, they are not aimed at grammar automaticity. It is not handy for a pupil to carry three types of books for every lesson. They are A4 formatted too.

And the last but not the least type of textbooks is the series of training aids as well - "Solutions", Pre-Intermediate, published by Oxford University Press. It is divided by English levels. Every level has its Student's Book, Workbook, Workbook with Answers, Teacher's Guide, and Class CD's. The books are A4 formatted and written in small print. The main textbook is Student's Book. Every lesson is given on one page. The lessons are divided into Reading lessons, Speaking lessons, Grammar lessons, Culture lessons, Vocabulary and Listening lessons, Writing lessons, Everyday English lessons. Mainly in every lesson there is given a text and exercises that should be done after it, both in written form and orally.

Sample of exercises from Student's Book:

Complete the text. Use the past simple or past continuous form of the verbs in brackets.

The sun ____ (shine) and it was very hot. Fred ____ (feel) tired, so he ____ (decide) to stop. While he ____ (sit) next to the road, his manager ____ (drive) past, ____ (stop) his car., etc.[7;118]

Sometimes there is a box with a grammar rule in it, written shortly, but the learner should guess the rule himself. [7;118]

Past Continuous
affirmative: I _____ reading. We _____ listening
negative: I _____ snowing. They _____ playing.
interrogative: _____ you listening? What _____ he doing?

The grammar reference is given at the end of the Student's Book, written in English. In Workbook the consequence of the lessons is the same as in the Student's book, the exercises are repeated in some way, but mainly they are not directed to writing and automaticity of grammar but to spoken English or choosing the correct answer.

Sample of exercise

Choose the correct tense.

Last year, some friends and I **went/were going** to Brazil for three weeks. While we **stayed /were staying** in Rio de Janeiro, an unusual thing **happened/was happening**. The sun **shone /was shining** one morning, so we decided/ were deciding to go to the beach. etc. [8;178]

These training aids are modern, colorful, and full of useful information for teenagers, A4 formatted, but there are too few grammar exercises, mainly the exercises are aimed at spoken English.

There are a plenty of textbooks, training aids and other facilities to improve one's grammar skills. According to the analysis of the abovementioned textbooks, it should be concluded that the textbooks written by Russian (Soviet) authors are more convenient and useful for Russian speaking students, because they are aimed at stable, steady and consecutive grammar learning, at automaticity and flexibility of grammar skills. In other words English is seen from "inside". English is a foreign language for Russian speaking students, so they should learn to think in English as native speakers do. As for the textbooks printed by Macmillan and Oxford publishers, they are mainly considered to be learnt by native speaker-learners, because they learn it from their childhood, English is everywhere for them, at home, at school, at University, on the street and so on. English is in their mind. In conclusion, if a Russian speaking student wants to achieve a good knowledge of English grammar, to gain a good command of the English language, he should learn using the textbooks of Russian publishers as well as to learn English by American authors but he must have all abovementioned tools and a good teacher to guide in English learning.

Литература

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. — М.: Просвещение, 1991.
2. Соколов С.А. Сборник лексико-грамматических упражнений для работы с магнитофоном. Издательство "Наука", Москва, 1968.
3. Т.И. Matyushkina-Guerke, Т.Н. Kuzmichyova, L.L. Ivanova "Practical Grammar in Patterns", Издательство "ГИС", Москва, 2000
4. Н.А. Бонк, Г.А. Котий, Н.А. Лукьянова "Учебник английского языка" Часть 1, Издательство "Деконт+ГИС", 2012
5. Macmillan Education Publishers, Oxford, 2010 "English World 5" Grammar Practice Book
6. Macmillan Education Publishers, Oxford, 2010 "English World 5" Workbook
7. Rounan McGuinness, Amanda Begg, Tim Falla, Paul A Devies "Solutions", Pre-Intermediate, Student's Book, Oxford University Press, 2012
8. Rounan McGuinness, Amanda Begg, Tim Falla, Paul A Devies "Solutions", Pre-Intermediate, Workbook, Oxford University Press, 2012

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КЕЙС-ТЕХНОЛОГИИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ДЕЛОВОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Таниева А.И., магистрант 1 курса
Кокшетауский государственный университет им. Ш.Уалиханова,
г. Кокшетау
anara_tan@mail.ru

В современном мире наблюдается повышенный интерес к изучению делового английского языка. Прежде всего, это связано с интенсивным

развитием деловых социальных взаимодействий, а также развитием социально-культурной среды, которые открывают разнообразие направлений для исследования социально-экономические события и изменений в обществе. В связи с чем выявляется необходимость изучения методики преподавание делового английского посредством кейс-технологий. В данной статье, мы рассмотрим систему упражнений, которая была разработана с соответствия дублинским дескриптором.

Кейс технологии можно определить как методически организованный процесс анализа конкретных ситуаций из практики бизнеса (ситуационный анализ), в ходе которого у студентов формируются и развиваются компетенции профессиональных менеджеров. Студенты работают с реальными заданиями и должны самостоятельно найти решение бизнес-проблеме, используя языковой материал. Работая над кейсом, студенты общаются в небольших группах, что дает возможность каждому обучающемуся принять участие в дискуссии и совершенствовать свои коммуникативные навыки. Поэтому, разработка системы упражнений обуславливается целесообразным и последовательным выполнением ряд действий.

В научной литературе можно встретить различные классификации кейсов. Однако в результате разработки системы упражнений, выделены следующие классификация кейсов:

- Обучающий кейс
- Практический кейс
- Исследовательский кейс

Каждый из этих кейсов раскрывает определенные этапы действий и дает возможность постепенный переход по уровням усвоения в процессе выполнения студентами системы упражнений, в которых они развивают свои навыки и умений.

Система упражнений, опирается, в первую очередь, на результаты обучения согласно ГОСО бакалавриата выражаются через компетенции и проектируются на основании Дублинских дескрипторов, для каждого из уровней обучения основана на компетентностном подходе с набором критериев, характеризующих различные уровни образования, которые вписывается, следующим образом:

На начальном этапе планируемых образовательных результатов, «знание и понимание», накладывается на систему упражнений соответствии с классификации кейсов т.е. в первую очередь студенты работают с обучающим кейсом, знакомиться с кейсом, преподаватель задает вводные вопросы, вопросы на понимание текстового кейса, студенты внимательно прочитывают кейс.

Обучающие кейсы. Основной задачей кейса выступает обучение. Однако, степень реальности более сводится к типичным учебным ситуациям, в которых отрабатывается автоматизм навыков и способов поиска решений. В данных процессах важна отработка навыков синтеза, объединения частных случаев в типичные, закономерные с выделением общих признаков элементов, причин и факторов, возможных последствий.

Кпримеру:

Read and discuss the following questions.

How can wealth be created in a society so that more wealth is available for distribution?

Discuss the major differences between capitalism and socialism

Economics is the study of how society chooses to employ resources to produce various goods and services and to distribute them for consumption among various competing groups and individuals.

Adam Smith called the mechanism for creating wealth and jobs an invisible hand. Under his system of capitalism, nobody deliberately sets out to help others. Instead, they work only for their own prosperity and growth. Yet, like an invisible hand, through people trying to improve their own situation in life, an economy grows and prospers through the production of needed goods, services, and ideas.[1:4]

Студенты читают текст на тему капитализма, узнают, что такое капитализм. Основная работа идет на основе беседы учителя, интерактивной работы с информацией. Данный тип упражнения, направленные на развитие понимания текста с учетом формирования лексических навыков. В данном процессе также важна отработка, причин и факторов, возможных последствий этого кейса. Таким образом, в процессе обсуждения ситуации происходит актуализация теоретических умений, студенты учатся работать с информацией, принимать профессиональные решения.

На втором этапе планируемых образовательных результатов, «применение знания и понимания», выделяет основные термины данной теме для обогащения и пополнения в активную лексику экономических терминологий. Это одно из важных условий формирования деловой иноязычной компетенции, овладения необходимой лексикой. Работа с терминами должна носить систематический, а не эпизодический характер. Именно поэтому практически после каждого информационного кейса следует прилагать список терминологий.

Define the following words.

capitalism	economics
fiscal policy	mixed
national debt	economies
command	welfare
productivity	capitalism
economies	federal deficit
recession	monetary policy
socialism	
demand	
inflation	
unemployment	
depression	
invisible hand	
rate	

Студенты знакомятся с экономическими терминологиями, уделяя особое внимание этим словам в тексте и параллельно знакомятся не только с лексическими единицами, но и грамматическими конструкциями, которые могли понадобиться студентам для обсуждения кейса, находят определение этим терминам или объясняют той или иной термин, также студенты учат наизусть термины, для того чтобы применить их своей речи, для дальнейшего обсуждения деловых отношений и решения деловых проблем. Именно эти особенности в значительной мере определяют организацию речевого материала делового разговора и его языковую специфику.

На третьем этапе планируемых образовательных результатов, «формирование суждений» формируется способность к вынесению суждений, оценке идей и формулированию выводов. Студенты дискуссияют, рассматривают проблему с разных сторон, оценивают и анализируют, принимая во внимание множественные варианты описания реальных жизненных ситуаций т.е. работают с практическим кейсом.

Практические кейсы. Данные кейсы как можно реальнее должны отражать вводимую ситуацию или случай. Это исторический источник, реальный документ, статистика в динамике данных, даже вещественный артефакт или комплекс приведенных источников-компонентов кейса. Это кейс моделирования реального события в истории, которую надо решить. Целью данного кейса является отработка навыков преломления учебных, предметных знаний и умений в пост образовательное, профессионально-деятельностное пространство реальной жизни.

Практический кейс-метод развивает коммуникативные навыки студентов, учитих четко выражать свои мысли, при этом преподаватель выступает в роли ведущего, генерирующего вопросы, фиксирующего ответы, поддерживающего дискуссию. Крайне важно, чтобы студенты логично, доказательно, аргументировано выражали свое мнение, чтобы поддерживался высокий эмоциональный настрой, творческое отношение для разбора кейса. Таким образом, студенты готовят устный ответ, подходя к проблеме творчески.

How Kazakhstan economy is doing at now?

What are the driving Factors of Kazakhstan Economy?

How is the economy of Kazakhstan cope with the problems?

What were others the main factors which influenced the growth Kazakhstan economy?

Kazakhstan is the biggest economy of Central Asia. The rich of oil reserves in Kazakhstan give the country an advantage over other Central Asian countries and many other countries in the world. Kazakhstan has other natural resources too. It has huge potential in agriculture sector with its vast steppe lands, livestock and grain production. Today Central Asia is of utmost importance as this the region that connects for Asia and Europe. Central Asia is an interesting area for Chinese project "one road one belt".[2]

Это упражнение, в котором реализовались приемы возникновения ассоциаций: в центре которым, ключевое слово "экономика", по ассоциации с которым студенты могут поразмышлять над различными проблемами и изменениями того времени и провести аналогию до нынешних дней. Условиями реализации являются: устно-письменные, беспереводные формы работы, интеграция аудиторной работы, переход от контролируемого процесса обучения к автономной иноязычной речевой деятельности; интеграция традиционных и интерактивных средств обучения.

На четвертом этапе планируемых образовательных результатов, «коммуникативные способности» формируется адекватная ориентация в разных экономических ситуациях, способности работы в команде, корректного отстаивания своей точки зрения.

К примеру, *«If you were a counselor to the government, what kind of economic system would you recommend: socialism, capitalism, or a mixed economy? Explain your reasons.»* [3:12]

Студенты предлагают новые решения; развивается умение находить компромисс, соотносить свое мнение с мнением группы; оттачиваются навыки креативного мышления и творческого подхода к решению новых проблем и ситуаций, выносят ведущие идеи исследования на обсуждение группы, учатся правильно и логично оформлять свои мысли в устной и письменной форме.

На пятом этапе планируемых образовательных результатов, «навыки обучения» студенты индивидуально работают с исследовательским кейсом.

Исследовательский кейс, ориентированный на осуществление исследовательской деятельности. Он выступает моделью для получения нового знания о ситуации и поведения в ней.

Исследовательский кейс разрабатывается либо для подтверждения новой гипотезы, либо для того, чтобы предложить альтернативную концепцию существующей гипотезе. Иногда несколько исследовательских кейсов могут быть агрегированы для определения моделей поведения, которые помогают объяснить существующие социальные, экономические или финансовые тенденции. [4:15]

При работе с исследовательским кейсом крайне важно, чтобы студенты логично, доказательно, аргументировано выражали свое мнение. Студенты читают информационные и практические кейсы для того, чтобы на основе этих полученных знаний провести свою индивидуальную работу, излагая в письменной форме в виде эссе и устной форме, готовят свои презентации к следующему практическому занятию, приготовив заранее материал дома. Данный тип кейса разрабатывается с целью изучения определенного явления и представляет собой дескриптивный анализ реальной ситуации.

1. *What are some of the disadvantages of living in a free society? How could such disadvantages be minimized? What are the advantages? Write a short essay describing how Kazakhstan came to Capitalism.*

2. *Newspapers and magazines are full of stories about individuals and businesses that are not socially responsible. What about those individuals and organizations that do take social responsibility seriously? We don't normally read or hear about them as often. Do a little investigative reporting of your own. List two of the public interest power groups in your community and identify their officers, their objectives, their sources and amount of financial support, the size and characteristics of their membership, and examples of their recent actions and/or accomplishments.* [5:10]

Основной задачей этого задания является создание условий для погружения в данную ситуацию имитируя, что студент является тем или иным сотрудником какой-либо компании, аналитиком или более масштабно является главой компании. Следует подчеркнуть и то, что имитационная игра позволяет решать свои образовательные задачи и закладывает навыки поведения в ситуациях изменения, вырабатывает динамику ролевого поведения. Таким образом, преподавателю необходимо провести обратную связь со студентом. В результате этого этапа должно произойти осмысление практического применения знаний по пройденной теме в жизненной, реальной ситуации.

Подводя итоги, можно сказать, что данная система упражнений через кейс-метод дает студентом реализовать свой потенциал в деловом дискурсе и коммуникации. Применение кейс технологии способствовало активизации и повышению мотивации, улучшению аналитических и управленческих навыков, развитию критического мышления.

Кейсовый метод позволил совершенствовать умения рецептивных и продуктивных видов речевой деятельности. Подход развивал коммуникативные навыки и формировал дискуссионную культуру обучающихся: выражение согласия и несогласия, проверка правильности понимания и разъяснение, обсуждение преимуществ и недостатков, внесение предложений и достижение соглашения, участие в деловых встречах, обсуждение контракта, выступление с презентацией.

Литература

1. CASE-STUDIES IN BUSINESS ENGLISH: Учебное пособие / Сост. Немченко Н.Ф. – Кокшетау: Типография КГУ им. Ш. Уалиханова. 2012.- 4 с
2. <https://www.dookinternational.com/blog/kazakhstan-economy-a-brief-view/>
3. Стрекалова, Н. Д., Беляков, В. Г. Разработка и применение учебных кейсов: практическое руководство [Текст] / Н.Д. Стрекалова, В.Г. Беляков; Санкт-Петербургский филиал Нац. исслед. ун-та «Высшая школа экономики». — СПб.: Отдел оперативной полиграфии НИУ ВШЭ — Санкт-Петербург, 2013, 13 с.
4. Масалков И.К. Г. Семина М. В..М31 Стратегия кейс-стади: методология исследования и преподавания: Учебник для вузов. — М.: Академический Проект; Альма Матер, 2011. — 15 с.

5. CASE-STUDIES IN BUSINESS ENGLISH: Учебное пособие / Сост. Немченко Н.Ф. – Кокшетау: Типография КГУ им. Ш. Уалиханова. 2012.- 10 с

THE FORMATION OF LEXICAL- GRAMMATICAL SUB-COMPETENCE WITH THE USE OF DISTANCE TECHNOLOGIES

TasbolatZh. U. 2-year master student
Dalbergenova L.Y. PhD, Associate professor
Kokshetau State University named after S. Ualikhanov, Kokshetau
kazieva_zhuldyz@mail.ru, ljazatdal@mail.ru

The integration of Kazakhstan with the global educational space actualizes the development of professional contacts with representatives of foreign countries and puts forward new requirements for a university graduate.

Today, the development strategy of modern Kazakhstan is aimed at digitalizing the entire economy of the country. The state program "Digital Kazakhstan" has become the main strategic document of the digitalization process. The goal of the state program "Digital Kazakhstan" is to improve the quality of life of the population and increase the competitiveness of the country's economy through the progressive development of the digital ecosystem [1].

The digitalization program has affected all spheres of life of citizens of Kazakhstan, including education [2].

The efforts of many theorists and practitioners of education today are concentrated on the field of computer technology and, accordingly, in the development of methods, in particular the organization of distance learning. Distance learning (DL) can be considered as a kind of "mechanism" for optimizing vocational education, characterized by a transition from a reproductive-passive to a productively-active paradigm of knowledge acquisition. Education is based on the interactive and constructive joint activities of the student and teacher, subjective-subjective relations [3:5].

A significant aspect of the preparation of a university graduate is the formation of a foreign language communicative competence (FLCC) in the new conditions.

Successful development of FLCC is impossible without the formation of all its basic components; one of them is the lexical and grammatical competence.

Thus, the relevance of the question of the formation of the lexical-grammatical component of FLCC determined the topic of the article and determined the aim and objectives of the study.

The aim of the work is to develop communicative tasks that ensure the effective development of lexical and grammatical competences in the conditions of distance learning.

Research objectives:

1. The study and analysis of theoretical material, Internet resources on this topic.
2. Development of a set of exercises aimed at the formation of lexical and grammatical skills in oral and written speech.

Language competence is considered to be a fundamental component in the structure of FLCC and represents knowledge of language tools, including grammar, vocabulary and phonetics, as well as the ability to use them in oral and written communication. The analysis of the definitions of language competence demonstrates the fundamental role of the phenomenon of this competence.

Analysis of the theoretical material revealed heterogeneity of the multicomponent composition of the FLCC.

Linguistic (N.Khomsky, 1965, D.I.Izarenkov, 1990, V.V.Safonova, 1996) or grammatical (M. Canale, M. Swain, 1980; SJ Savignon, 1983) or linguistic (J.A. van Ek 1974, 1990; I.L. Bim, 1995,1996) competence is defined as knowledge of the units of the language of the phonetic, grammatical, lexical levels, knowledge of the rules; possession of language tools and processes of generation and recognition of text [4].

The term “grammatical competence” is inaccurate because it does not take into account the informative side of communication (utterance, generated text, speech actions), which is ensured by the correct use of lexical units. The term “language competence”, on the contrary, reflects a complex of knowledge, skills and abilities that allows one to understand and produce adequately designed (phonetically, grammatically and lexically) speech taking into account all aspects of speech [5].

It is not possible to prioritize grammar over vocabulary or vice versa. The assimilation of the grammar system of a language occurs, as a rule, only on the basis of familiar vocabulary. An analysis of the tasks of the Use of English section used in foreign language standardized examinations, such as open-cloze, multiple-choice, paraphrasing, word-transformation (word building), revealed mainly a lexical-grammatical character.

In connection with the wide spread of global networks, the problem of teaching foreign languages at a distance has attracted the close attention of scientists such as Andreev A.A. (1999), E.I. Azimov (2006), E.S. Polat, M.U. Bucharkin, M.V. Moiseev (2004), O.I. Rudenko-Morgun (2011), O.P. Krukova (1998), M.A. Bovtenko (2005), L.A. Dunaev (2003), S.S. Kunanbaeva (2007), D.M. Dzhusubalieva (2019), and others.

During the research, various training platforms were studied. While the analysis, we highlighted the platforms with the greatest advantages, such as: Blackboard, Moodle, Google Class, Schoology, Edx.

The main criteria for choosing a distance system is, above all, the ability to maintain, update and monitor the individual teacher and free access.

In our opinion, LSM Google Classroom is an effective system for organizing and managing training. Since, this system has a wide range of training opportunities.

LMS (Learning Management System) Google Classroom is a free distance learning system that is an alternative to Moodle. Google Classroom makes learning more productive: it allows you to conveniently publish and evaluate tasks, organize

collaboration and effective interaction of all participants in the educational process. Creating courses, providing assignments and commenting on students' work - all this can be done in one service. The advantage of Class over Moodle is that the Google Classroom is integrated with other Google tools such as Docs and Drive. This feature allows you to easily share files, as well as create documents on the disc itself, using Google Doc.

There are some disadvantages in LSM Google Classroom, such as the lack of video conferencing and games. These disadvantages are solved with the help of additional programs such as Kahoot, Skype, Zoom, and Online Test Pad. These programs are also free and affordable.

To register on Google Classroom, you need a Google account. After conducting a survey of 108 students of Kokshetau State University named after S. Ualikhanov we revealed that 98% of students have this account, since Google is one of the most popular search systems.

The main goal of work on vocabulary is to form vocabulary skills. At the end of the training, students must possess a certain lexical minimum and be able to use it in various life and professional situations [6].

In this regard, there are following types of lexical exercises that help to effectively cope with this task.

1. Lexical games.

Aims: to train students in the use of vocabulary in situations close to the natural environment; to intensify the speech-cognitive activity of students; to develop students' speech response [7].

"Storyteller"

Aims: the development of critical thinking, the formation of creative skills of students, the development of grammar using new lexical units. The development of monologue speech.

The exercise can be carried out both orally and in writing using LSM Google Classroom. The teacher sends a picture with different characters. Students need to choose one of the characters and come up with a story. It is necessary to describe the character, talk about appearance, hobbies, profession, family, etc. Also work out the grammar, for example, English Tenses, telling about what the character did yesterday or last weekend, what he is doing now and what he will do in the future. Students can record a speech on video and send it to the teacher in Google Classroom.

"Lexical tables"

Aims: text analysis, enrichment of vocabulary, the study of words in context.

The teacher attaches a table in Doc format (Fill the table. What do these words mean? Write down your examples. Discuss with your partner) to the job instruction in Google Classroom. The table includes the following items: word, definition, student's example, example of the use of the word in the text. Students fill out and submit the task to the teacher for checking. Students are divided in pairs and via video conferencing via Skype or Zoom discuss these words with each other. The table can be supplemented with words on a new topic.

2. Making up dialogues and monologues according to the model is also an effective method of teaching vocabulary. Dialogues in pairs are a projection of live communication in a foreign language, while compiling a monologic statement according to the model using completed lexical units and constructions helps to consolidate the learned phrases, expressions and grammatical skills in speech, such as the ability to build sentences, etc.

3. The following types of exercises are also quite effective:

- reproductive exercises (retelling of the text)
- question and answer exercises
- descriptive exercises (description of pictures, story about your family, friend, using the plan)
- descriptive exercises (discussion of the situation or the text) [8].

The assimilation and use of grammatical structures in speech causes certain difficulties for students. The formation of grammar skills, taking into account the operating conditions of grammatical structures in speech, prepares students for the use of speech grammar skills in real life. It is advisable to distinguish the following types of exercises that help in the formation of this skill:

1. Substitution exercises. Make up a sentence from these words:

Sample: Was / cooking / she / entered / I / when - She was cooking when I entered.

2. Exercises in identifying and differentiating the grammatical phenomenon: match the parts of the sentence in the left and right parts of the sentences to get coherent sentences, conduct a “linguistic” reading of the text with an analysis of the used grammatical constructions, etc.

3. Constructive exercises: make sentences according to the model.

4. Transformation exercises: transform active voice into passive, rewrite sentence in Past Simple, etc.

Thus, the fundamental condition for the formation of FLCC is the creation of a complex of lexical and grammatical exercises aimed at developing the skills of oral and written speech in productive and receptive types of speech activity. The analysis of the organization and results of the study showed the effectiveness of using distance technologies in the formation of the lexical-grammatical sub-competence of FLCC.

References

1. Государственная программа Цифровой Казахстан. Режим доступа: <https://zerde.gov.kz/pdf>

2. Указ правительства Республики Казахстан «Правила организации образовательного процесса в условиях дистанционного обучения» (2015)

3. Джусубалиева Д. М, Мынбаева А.К, Сері Л. Т, Тахмазов Р. Р. Цифровые технологии в иноязычном образовании дистанционное обучение: учебно-методическое пособие. Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ им. Абылай Хана- Алматы, 2019.-272

4. Сафонова, В. В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях. М.: Еврошкола, 2004.

5. Изаренков, Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов. // Русский язык за рубежом, № 4, 1990, С54-60.]
6. Маслыко Е.А., Бабинская П.К. Будько А.Ф., Петрова С.И. Настольная книга преподавателя иностранного языка. Минск: Высшая школа, 1992. 442 с.
7. Емельянов Ю.Н. Активное социально-психологическое обучение. Л.: Изд. ЛГУ, 1985. 166 с.
8. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: Просвещение, 1985. 324 с.

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

«ТАРИХ, ДІНТАНУ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ» секциясы **Секция «ИСТОРИЯ, РЕЛИГИОВЕДЕНИЕ И ЭТНОЛОГИЯ»**

Жангалиев Н.У., Базаров К.Т. Миграционные процессы в 20-30-е годы XX века Советский период в Казахстане	3
--	---

«ЖАЛПЫ ПЕДАГОГИКА» секциясы **Секция «ОБЩАЯ ПЕДАГОГИКА»**

Амангельдинова А.Т., Аргынов А.Х. Педагог-тәрбиешінің экологиялық құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілері	7
Анықбай А.Е., Меңлібекова Г.Ж., Нәби Л. М. Жұмабаев еңбектеріндегі педагогикалық-психологиялық	13
Ауган К., Сенкубаев С.Т. Мүмкіндігі шектеулі балалардың отбасымен жұмыс жасаудың психологиялық-педагогикалық алғышарттарының үлгісі	18
Әсембек А., Жусупбекова Г.Г. Оқу процесінде ақпараттық технологияны қолданудың теориялық негіздері	22
Баймуратова А.Б., Жумаканова Р.А. Мектепке дейінгі білім берудегі кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру процесіндегі іскерлік ойындар	28
Байтенова М.С. Методы формирования критического мышления у студентов вуза	34
Жұмаділ А.Ә., Жусупбекова Г.Г. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі	39
Ибрагимова Г.У., Жусупбекова Г.Г. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті дағдылары ұғымының теориялық аспектісі	44
Ибраева Г., Жумаканова Р.А. Мультимедиялық технологияларды пайдалану арқылы бастауыш сыныптардың оқыту үдерісін жетілдіру	48
Кинжалинова В.Е., Шаяхметова А.А. Роль детского	53

Койшебаева З.С., Жусупбекова Г.Г. «Дүниетану» пәнін оқыту үдерісінде бастауыш сынып оқушыларының зерттеушілік дағдыларын дамыту	58
Кунавина Н.А. Роль художественной деятельности в подготовке будущих учителей начальной школы к эстетическому воспитанию учащихся	63
Қойшыбай Г.Қ., Мурзина С.А. Болашақ педагогтарды тәрбиелеуде ұлттық құндылықтардың алатын орны	68
Маликова Л.Б., Бекенова Д.У. Компетенции школьных учителей в области использования инновационных технологий	72
Мубарак Ж., Нәби Л. Дене шынықтыру сабағында қазақтың ұлттық ойындарын пайдаланудың тиімділігі	77
Мукушева Ж.М. Коллаборативная среда обучения как благоприятное условие для повышения качества знаний учащихся	80
Негметова А.Б., Навий Л.Н. Академиялық ұтқырлық интеллектуалды-инновациялық даму факторы ретінде	84
Сарсекеева Ю.И., Стукаленко Н.М. Эмоциональный интеллект – ресурс для развития личности	89
Сералина Г.У., Шаяхметова А.А. Мектепке дейінгі ұйымдардағы аралас топтардың психологиялық-педагогикалық сипаттамасы	94
Сихынбай А.Д., Шаяхметова А.А. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік мәдениеті ұғымының теориялық негіздері	99
Темірке А.Ф., Мурзина С.А. Студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруда педагогикалық қарым-қатынастың тиімділігі	103
Түшіген Г.Б., Шаяхметова А.А. Мектепке дейінгі ұйымдардағы жобалау технологиясының маңыздылығы	108
Шарипова А.М., Навий Л.Н. Жоғары оқу орнында қашықтықтан оқыту технологияларын қолданудың жолдары	112

«ПСИХОЛОГИЯ» секциясы
Секция «ПСИХОЛОГИЯ»

Алеева О.В., Стукаленко Н.М. Системный подход в профессиональной деятельности педагога-психолога	118
Уаисова С.К., Мурзина С.А. Учебная мотивация детей с задержкой психического развития как фактор успешности их обучения	123
Шаймуратова И.В., Стукаленко Н.М. Методические аспекты формирования профессиональной культуры у будущих специалистов сферы обслуживания в образовательном процессе профессиональной школы	128

«ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ» секциясы
Секция «КАЗАХСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

Абушахманова Т.Қ. XXғасыр басындағы қазақ прозасының идеялық сипаты	133
Берикбол Т. А.Алтай прозасындағы мақал-мәтелдердің стилистикалық қолданысы	137
Койшина Г.О. Халық танымындағы Абыз және Жырау бейнесі	145
Молдабаева А.А., Кажобаева Г.К. Абай поэзиясымен қазіргі поэзияның үндестігі	150
Сабыр С.Ө., Кажобаева Г.К. Абай мен Шоқан әдеби мұрасындағы рухани үндестік	155
Шахманова Г.Ш. Абай шығармаларындағы когнитивтік құрылымдар	159

«ОРЫС ФИЛОЛОГИЯСЫ» секциясы
Секция «РУССКАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

Абуталипова Б.М. Обновление словообразовательной системы в русском языке: влияние графики	166
Громова-Булгакова О.В. Аллюзия как один из манипулятивных языковых приемов в рекламе	171
Ковальская Ю.Д. Символика цвета в современных сказках казахстанских авторов	176

«ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫ» секциясы
Секция «ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ»

Азылханова Е.Т. Системы заданий для обучения разговорной речи	182
Айнышева М.Ж., Рыспаева Д.С. Didactic conditions for the integration of foreign language and the content of the discipline in higher education	187
Akbarova U.U., Ryspayeva D.S. Cognitive linguistics in teaching methods	192
Amirkhanova A.K. The state of education of gifted learners in modern society	196
Aryntayeva G.S. Advantages and Disadvantages of Inclusive education and integration	200
Байгожина М.К. Шет тілі сабағында тыңдалым дағдысын қалыптастыру	204
Barakhoyev T.M. Methods to make an exchange programme more sufficient	210
Бекмырза Ұ.П. Жазуды оқытудағы сын тұрғысынан ойлау технологиясы	215
Berdikulova R.D., Ryspaeva D.S. Developing special linguistic and comprehension exercises in teaching foreign language to students majoring in “Economics”	221
Диналы Н.Д. Жоғары оқу орындарда ағылшын тілі сабақтарында бірлескен оқыту стратегиялары	226

Ергешбаева А.Б. The USE of conceptual analysis in teaching a foreign language	231
Zhamaliyeva M.N., Nemchenko N.F. Formation of lexical competence through reading fiction	234
Zherenkenova M.O. Comparative analysis of the translation of similes (on the example of Jack London's story "Samuel")	239
Ильясова Г.О., Аязбаева А.М. Ағылшын тілін оқытуда мәтінге негізделген тәсілді қолдану	244
Каиржанова А.Е. Use of task-based foreign language teaching methods in secondary schools	249
Каиркенова А.С., Аязбаева А.М. Шетел тілін оқытудағы аударманың рөлі	254
Kairova A.A. The effectiveness of grammar laboratory work as a means of teaching English	259
Канафина А.З., Жумагулова Н.С. Аутентичный текст в процессе обучения иностранному языку	264
Kabash M.D., Akynova D.B. Teaching business English using innovative technologies in the classroom	269
Kurganbekova Z.K., Akynova D.B. Research as one of the forms of professional self-realization of a teacher	273
Meirmanova A.M., Doszhan G.A. Linguistic peculiarities of English idioms	276
Мукашева Д.Ж. Применение модели семантического поля при формировании лексической и коммуникативной компетенций в процессе обучения английскому языку	281
Мусина А.Е. Тіл меңгерудегі жеке психологиялық және жас ерекшеліктерінің рөлі	285
Мұсайып Ф.Б. Эффективность применения аудиовизуальных материалов в обучении устной иноязычной речи в условиях межкультурной коммуникации	291

Rakhmetkarimova Z.T. Content of the concept «Second language personality»	294
Saparova Z.T. Developing cross-cultural competence in educational professional communication	299
Sharipova A.A. Automaticity of Grammar Skills	301
Таниева А.И. Использование кейс-технологии для развития деловой иноязычной компетенции	307
Tasbolat Zh. U., Dalbergenova L.Y. The formation of lexical-grammatical sub-competence with the use of distance technologies	313